

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín



XV

2017/1-2

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XV

2017/1–2

OBSAH:

Studie

Zhodnotenie stavu bádania v dobe popolnicových polí v severovýchodnej časti Bielych Karpát v kontexte krajiny a jej využívania

Adam Gašpar 8

Stopy osídlení z období neolitu a doby bronzové mezi Nivnicí a Uherským Brodem

Jaroslav Bartík, Jakub Langr, Hana Nohálová, Tomáš Chrástek, Jiří Novotný 28

Trenčínská cesta. Jeden z významných historických pozemních spojů mezi východní Moravou a Povážím

Dušan Cendelín 48

Kamenická dílna Františka Langa z Želechovic

Aleš Naříák 72

Odborná škola pro zpracování dřeva Valašské Meziříčí ve službách památkové péče na Valašsku (1874–1918)

Jan Matyáš 86

Neboť nic se tak nezapomíná jako nářečí (František Bartoš)

Stanislava Kloferová 104

Archeologie bojišť z II. světové války v Bílých Karpatech. Příklad výzkumu hrobu německého vojáka padlého u Horního Němčí v dubnu 1945

Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek 116

Muzeum a škola

Křížovatky muzejní pedagogiky na konferenci Muzeum a škola 2017

Blanka Petráková 136

Současný stav a perspektivy studia muzejní pedagogiky na Univerzitě Palackého v Olomouci

Petra Šobáňová 140

Půlstoletí muzejně-pedagogického vzdělávání na brněnské muzeologii

Lucie Jagošová 156

Shrnutí výsledků projektu Sociální dialog v oblasti kultury a sociálních služeb (2014–2015)

Dagmar Jelínková 162

Evropské přesahy muzejní edukace

Denisa Břejchová 170

Boj s větrnými mlýny aneb činnost edukátora v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích

Olga Kubelková 174

Musealia

Edukační projekt „Od pračlověka k archeologovi“ Samuel Španihel	182
Edukační programy Včelařství a Bylinkářství v Rymicích Martina Václavíková	186
Modely lidového stavitelství ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, zvláště modely vizovické firmy Zígal Alena Prudká	190
Doplňky k válečným osudům Jana A. Bati Zdeněk Pokluda	202

Personalia a miscelanea

Pocta Františku Bartošovi 2016–2017 Jana Košťuríková	212
Pedagogická činnost Františka Bartoše František Hýbl	218
K životnímu jubileu Františka Zusky Jana Košťuríková	224
PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. Jana Langová	230
K 50. výročí úmrtí Ladislava Rutteho Karel Pavliščík	234
Eduard Štaša, kronikář stavebních proměn Zlína Hana Kuslová	238
Josef Vaňhara Yvona Činčová	242
Jaroslav Žíla-Lipjan – národopisný pracovník Alena Prudká	246

Recenze

Miroslava Štýbrová: Docela obyčejné boty. Boty neobyčejně zvláštní Marie Borošová	252
---	-----



STUDIE

Zhodnotenie stavu bádania v dobe popolnicových polí v severovýchod- nej časti Bielych Karpát v kontexte krajiny a jej využívania

*/ Research Assessment of Urnfield Culture in the North-East Part of White
Carpathian Mountains in the Context of Landscape and Its Utilisation*

Adam Gašpar

Abstract:

The objective of this contribution is to critically assess the research of the period of Urnfield culture (Late Bronze Age) in the area of the White Carpathian Mountains in the context of the landscape as it was then and its utilisation. For this reason natural conditions as they were at that time are outlined and a complex comparison was conducted of archaeological components on both the Moravian and Slovakian sides of the researched region. The number of observed sites is considerably distorted due to different research activities along both sides of the state border. While on the Slovakian side of the region in question there were more archaeologists in the past who routinely did field prospections, on the Moravian side of the region the situation is less favourable. Most of the archaeological finds were discovered by chance and the proportion of settlements and burial sites is lower than in the Slovakian part of the region. In the Moravian part of the region it is necessary to expect higher density of archaeological components compared to the current stage of the research. Equally, on the terraces in the area of alluvial plain of the river Váh, there did not necessarily to be a continuous network of settlements within the 500 years period of the existence of the Urnfield culture. The alluvial plain itself may not have been used as extensively as the adjacent foothills and the landscape surrounding the hillforts. From the Late Bronze Age we observe heightened activity in the mountains, linked to settlement activity in higher levels and formation of hillforts. This activities were associated with elimination of the original wooded areas and subsequent change of species – succession of original trees by different species. Specifically, in the White Carpathian Mountains we can for instance see linden tree (*Tilia*) replaced by beech (*Fagus*). It is also necessary to take into account a direct intervention by man and utilisation the higher locations for seasonal transhumance or other extensive character of farming.

Keywords:

Middle Váh valley, East Moravia, Late Bronze Age, settlement strategy, environmental archaeology, meadow, transhumance, deforestation

Úvod

V súčasnosti sa stávajú čoraz viac aktuálnymi úvahy o prehistorickej transhumancii – sezónnej pastve hospodárskych zvierat v pohoriach. Jednoznačne dokáža takéto praktiky v praveku je náročné aj napriek tomu, že prítomnosť človeka v pohoriach indikujú záznamy v peľových profiloch (DRESLEROVÁ 2015, s. 118–124). V tejto súvislosti sú zaujímavé Biele Karpaty, kde aktivitu vo vyšších polohách už od neolitu naznačujú druhovo pestré lúky, ktorých diverzita sa mohla vyvinúť zrejme len vďaka udržiavaniu otvorených plôch a mozaikovo-lúčnej krajine. Na rozdiel od juhozápadnej časti Bielych Karpát (HÁJKOVÁ et al. 2011, Fig. 1) pomerne komplexnú sieť osídlenia severovýchodnej časti Bielych Karpát pozorujeme až v období kultúr popolnicových polí (1300–750 BC; obr. 1–4). Zozbierané dáta o archeologických komponentoch pochádzajú z diplomovej práce autora (GAŠPAR 2015). K problému kultúrnej genézy a vzájomným kontaktom v regióne sa vyjadril už na iných miestach (pozri: GAŠPAR v príprave A; GAŠPAR v príprave B). Tento príspevok si kladie za cieľ kriticky zhodnotiť stav bádania pre obdobie popolnicových polí (mladšia až neskorá doba bronzová) v regióne, s prihliadnutím na ľudský vplyv v krajine a jej využívanie. Za týmto účelom sú načrtnuté prírodné pomery a komplexne porovnané archeologické komponenty na moravskej

aj slovenskej strane regiónu, s prihladením na ich horizontálnu a vertikálnu informáciu.

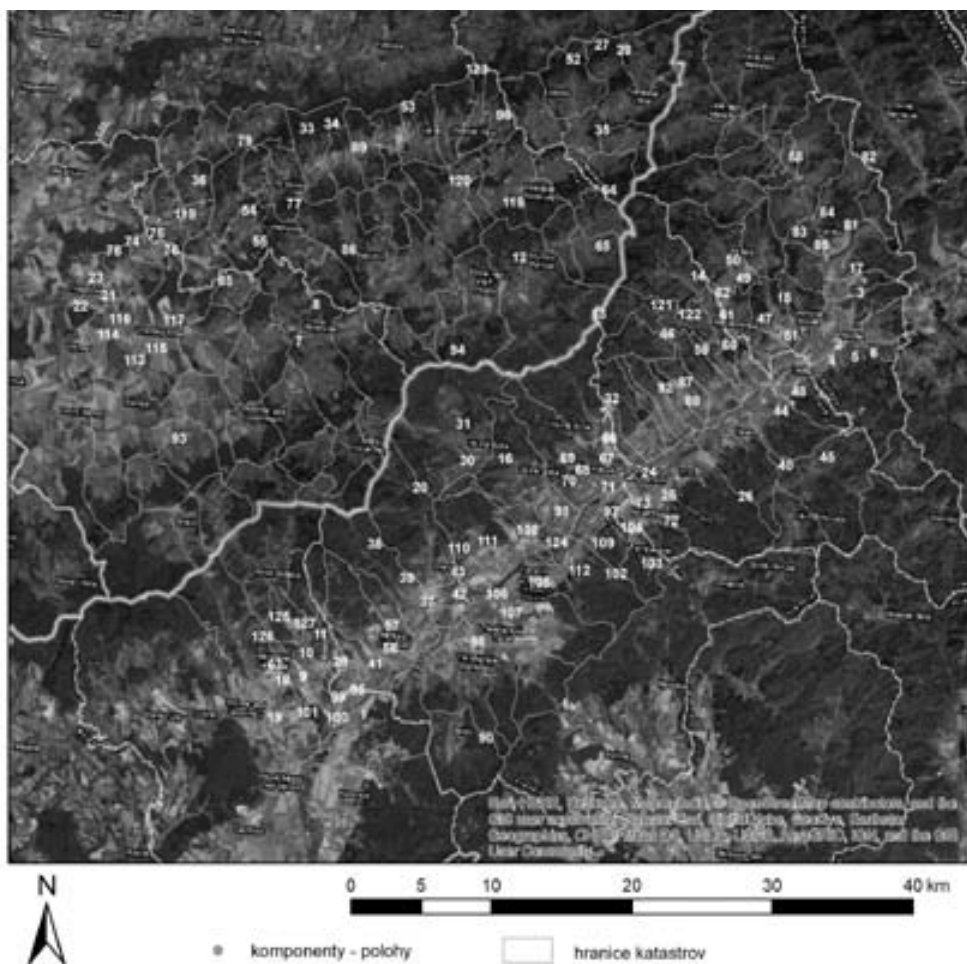
Pre ozrejmienie využívania výšinných polôh je vhodný model osídlenia s takzvanou regresne-expanzívnu dynamikou. Charakteristickým znakom je expanzia osídlenia v neskoršom období do marginálnych či až vrcholových polôh a následne jeho opätovné stiahnutie do nížiny (POKORNÝ, P., DRESLEROVÁ, D. 2007, s. 49–50). Ide o komplexný proces, s ktorým súvisí samotný kultúrny vývoj danej oblasti a dá sa charakterizovať pulzovaním – obdobiami kultúrnej prosperity a úpadku (NEUSTUPNÝ 2011). V prípade sledovaného regiónu bol tento jav podmienený vznikom hradísk a možnou zmenou subsistenčnej stratégie. S týmto trendom pochopiteľne súvisí zmena vegetácie spôsobená vplyvom človeka a následná prirodzená sukcesia a druhová obmena vo vyšších polohách. Takýto vývoj možno vďaka paleoekologickej analýze cisterny dobre pozorovať na vrchu Vladař v Čechách v súvislosti s charakteristickým laténskym osídlením (CHYTRÁČEK et al. 2012). Predložený text chce rozviesť diskusiu o osídlení a vývoji krajiny Bielych Karpát so zreteľom na obdobie popolnicových polí a načrtnúť problémy a východiská pre ďalší výskum.

Záujmový región a zber dát

Región sa dá na základe nadmorskej výšky a geomorfológie rámcovo rozdeliť na 3 oblasti. Prvou je oblasť riečnej nivy a priľahlých terás, kde sa archeologické komponenty koncentrujú v nadmorskej výške od 200 do 300 m n. m. Druhý výškový gradient predstavujú výbežky pohorí do oblasti riečnej nivy Váhu, ale aj kopcovitá oblasť východnej Moravy, kde sa osídlenie koncentruje vo výške od 300 do 450 m n. m. Posledný výškový stupeň súvisí s osídlením vrcholových výšinných polôh a vznikom hradísk, ktorý rámcovo spadá medzi nadmorskú výšku 450 až 750 m n. m. So stúpajúcim výškovým gradientom možno predpokladať inú subsistenčnú stratégiu a možné dočasné sídlenie vo vyšších polohách zrejme súvisiace so salašnickým hospodárstvom. Takéto osídlenie mohlo mať podobný charakter ako novoveká transhumancia v Krkonošiach (HARTMANOVÁ 2004).

Záujmový región bol vymedzený tak, aby okrem prírodných hraníc, ktoré tvoria predovšetkým pohoria¹, bola moravská (990 km²) a slovenská časť (972 km²) zhruba rovnakej rozlohy. Pri zbere databázy boli archeologické komponenty klasifikované do viacerých kategórií. Sledovaná bola kvalita lokalizácie a datovania rozdelená do troch stupňov². Komponenty klasifikované do 1. a 2. stupňa podľa kvality datovania boli rámcovo zaradené do jednotlivých Reineckeého stupňov pre mladšiu a neskorú dobu bronzovú: BD, HA, HB (obr. 2–4). V prípade možnosti presného datovania boli tieto údaje uvedené v samostatnom stĺpci (GAŠPAR 2015).

Ďalej boli komponenty rozdelené podľa druhu lokality (sídlisko, výšinná lokalita, hradisko, pohrebisko, depot, neznáme). Za výšinné lokality považujem komponenty, ktorých veľkosť v zásade nepresiahla 1 až 2 ha a nedá sa pri nich bezpečne predpokladať väčšie zázemie. Naproti tomu ako hradiská boli určené lokality s väčšou opevnenou plochou a možným širším zázemím. Čo sa týka depotov, tak do tejto kategórie boli zaradené i nálezy samostatných bronzových predmetov. Zaznamenaný bol spôsob zistenia (systematický výskum, záchranný výskum, povrchový prieskum, náhodný nález, neznáme zistenie), rok zistenia jednotlivých komponentov, informácia o okolitom teréne a nadmorskej výške. Dovedna bolo zozbieraných v celom regióne 127 archeologických komponentov, ktoré bolo možné datovať do mladšej až nesko-



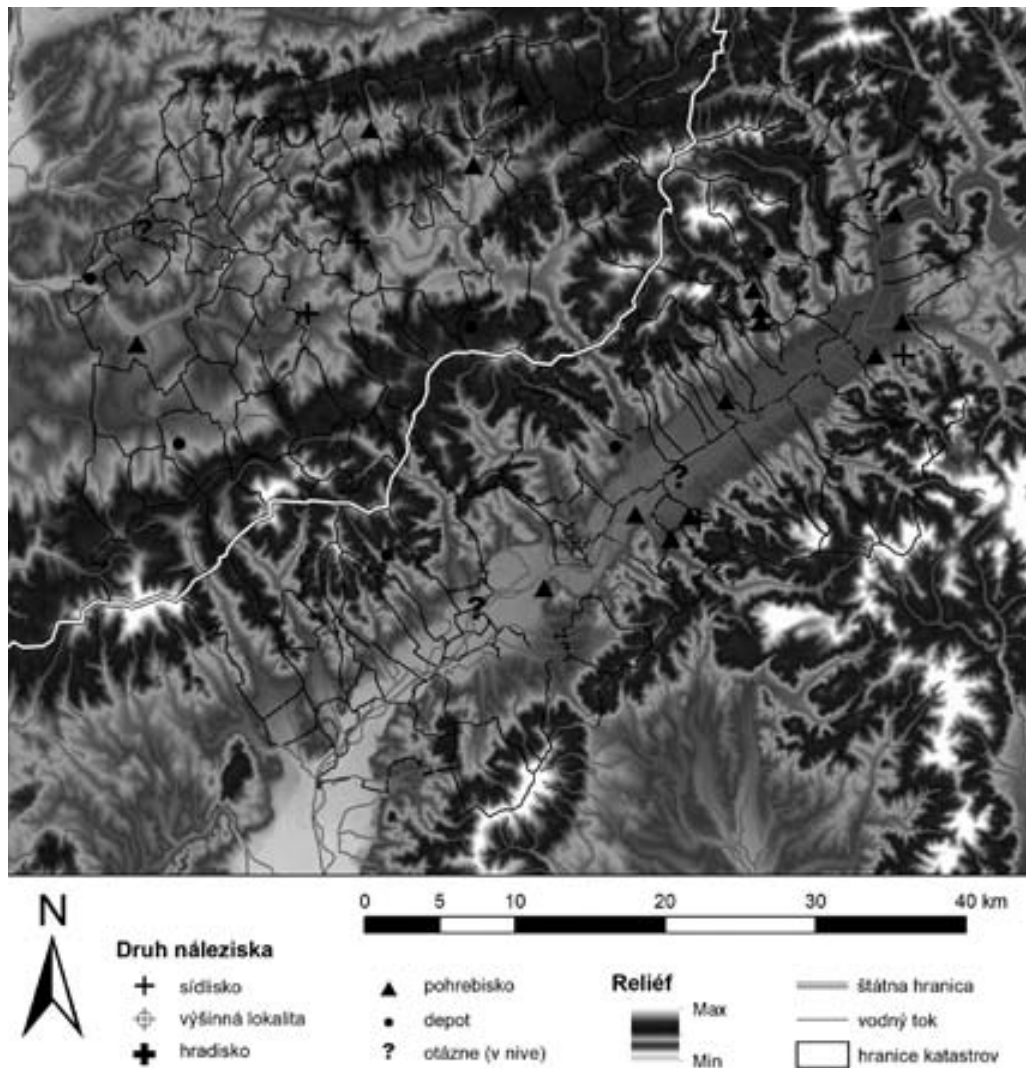
- 1 Beckov - Podhradie; 2 Beluša - Pechová/Jarkov kút; 3 Beluša - Pod Mliečnicou; 4 Beluša - Podhorie - Rybníky; 5 Beluša - Breziny; 6 Beluša - Podhorie U trma; 7 Bojkovice - Losky; 8 Bojkovice - Hradská niva; 9 Bošáca - Zábřežná; 10 Bošáca - Pohanceníšte; 11 Bošáca - Kopce; 12 Brumov-Bylnice - pod Okrúhlou; 13 Brumov-Bylnice - Sídlenie Krajinky; 14 Červený Kameň; 15 Dolná Breznica - JRD; 16 Dolná Súča - Krasín; 17 Dolné Kockovce - Medzipotočie; 18 Dolné Srnie - Hradisko; 19 Dolné Srnie - „Železná dolinka“; 20 Drietoma; 21 Drslavice - východný koniec obce; 22 Drslavice; 23 Drslavice; 24 Dubnica nad Váhom - Na birošskej; 25 Dubnica nad Váhom - Pred Kvašovce; 26 Dubnica nad Váhom - Jaskyňa na Ilavskej rovní/Jaskyňa pod pupačkom; 27 Francova Lhota - Pulčín - Pod Ludmilinou skalou; 28 Francova Lhota - Pulčín - Naproti Ludmilině skaly; 29 Haluzice - Intravilán; 30 Horná Súča - Intravilán; 31 Horná Súča; 32 Horné Srnie - Ostrá hora; 33 Horná Lhota; 34 Horná Lhota - Diviška (Homole); 35 Horná Lideč - Stráni; 36 Hřivínův Újezd - Dvořiška; 37 Chocholná-Velčice - Intravilán; 38 Chocholná-Velčice; 39 Chocholná-Velčice - Chocholná Podhradie; 40 Ilava - Porubská dolina; 41 Ivanovce - Podišova hora; 42 Kostolná-Záriečie - Kostolná Inundácia Váhu; 43 Kostolná-Záriečie - Dolné Záriečie - Hradisko; 44 Košeca; 45 Košecké Podhradie - Veľké Košecké Podhradie - Cintorín; 46 Krivoklát; 47 Kvašov - Ostrá hora; 48 Ladce - Riečište Lucianskeho potoka; 49 Lednica - Pri Kříži; 50 Lednica - asi 0,5 km JV od obce; 51 Lednické Rovné; 52 Lidečko - Kopce; 53 Loučka - asi 1600 m SV od obce; 54 Luhačovice - na Újezdech; 55 Luhačovice; 56 Melčice-Lieskové - Melčice; 57 Melčice-Lieskové - Zemianske Lieskové; 58 Mestečko - Skaljanovec; 59 Mikušovce - Skalce; 60 Mikušovce - Nivky; 61 Mikušovce - Horné Nižovsie; 62 Mikušovce - Kopce; 63 Moravské Lieskové - Kožová; Nedašova Lhota - Na zadkoch; 65 Nedašov; 66 Nemšová - Nová Nemšová - Pod kopcom Dubcá; 67 Nemšová - Luborca - Stránie; 68 Nemšová - Luborca - Stránie; 69 Nemšová - Luborca - Záhradkárska osada Bočky; 70 Nemšová - Klúčové; 71 Nemšová - Luborca; 72 Nová Dubnica - Malý Koláč - Pod Húštikom; 73 Nová Dubnica - Veľký Koláč; 74 Pašovice - Prostřední stávaní; 75 Pašovice; 76 Pašovice; 77 Pozlovce - Pod Obětovou horou; 78 Prackice - les Rašov; 79 Provodov - Čertův kámen (Rýsov); 80 Púchov - Skalka; 81 Púchov - Pod Lachovcom; 82 Púchov - Hoština - Podnitvorie; 83 Púchov - Vieska - Bezdedov; 84 Púchov - Vieska - Bezdedov; 85 Rudice - pozemok V. Hýždala; 86 Rudimov - v lesnej trati Gradca; 87 Sedmerovec - Prádavy; 88 Sedmerovec - Nivky; 89 Sehradice - Sehradsko; 90 Selec - Hradisko; 91 Skalica nad Váhom; 92 Slavnica Podhorie - Na roli Jána Láhkeho; 93 Suchá Loz Druhé rady; 94 Štítná nad Vláři - Kochavec; 95 Štvrtek - Bývalý židovský cintorín; 96 Tichov - Strážne; 97 Trenčianska Teplá; 98 Trenčianska Turná - Podlužie; 99 Trenčianske Bohuslavice - Kopec oproti Tureckému vrchu; 100 Trenčianske Bohuslavice; 101 Trenčianske Bohuslavice; 102 Trenčianske Teplice; 103 Trenčianske Teplice - Švinkovec (Cvirgovec); 104 Trenčianske Teplice - Kút (a Pod Pľeškami); 105 Trenčín - Hrad; 106 Trenčín - Bývalé Masarykové kasárne; 107 Trenčín - Záhumnie; 108 Trenčín - Istebník - Pri pálenici/pri Orechovskom; 109 Trenčín - Opatová - Stráž; 110 Trenčín - Zlatovce - Teleso dialnice; 111 Trenčín - Zlatovce - Teleso dialnice; 112 Trenčín - Kubrá; 113 Uherský Brod - U Bajovského Mlýna; 114 Uherský Brod - Kyčkov; 115 Uherský Brod - U Kucovské ládky; 116 Uherský Brod; 117 Uherský Brod - rieka Olsa; 118 Valašské Klobouky - Okrajky - pod Jelenovkou; 119 Veľký Ořechov; 120 Vlachovice - Dulův kopec; 121 Vršatecké Podhradie - Pod hradom Vršatec; 122 Vršatecké Podhradie (alebo Mikušovce); 123 Vysoké Pole - Kláštor; 124 Zamarovce - Pečená; 125 Zemianske Podhradie - Martáková skala; 126 Zemianske Podhradie - Hradišťa; 127 Zemianske Podhradie

Obr. 1: Archeologické komponenty záujmového regiónu s poradovým číslom v katalogu (podľa GAŠPAR 2015, Mapa 1).

rej doby bronzovej. Zozbierané informácie pochádzajú kvôli dostupnosti výhradne z publikovanej literatúry, pričom prezreté boli všetky časopisy, ročenky, zborníky, katalógy a monografie súvisiace so záujmovým regiónom a daným obdobím. Napriek tomu v moravskej časti bolo zistených iba 40 oproti 87 archeologickým komponentom v slovenskej časti regiónu (obr. 8; GAŠPAR 2015, s. 30–32, 36).

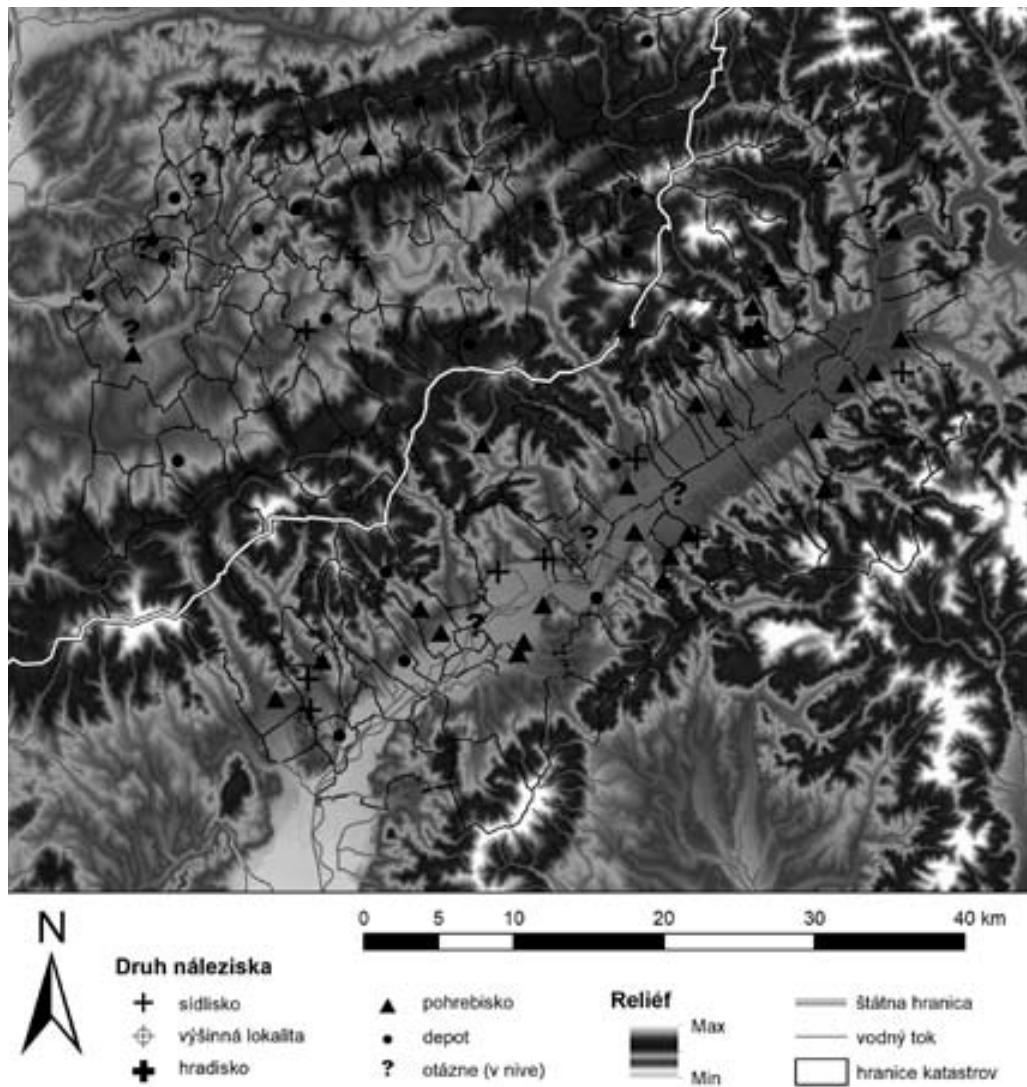
Kritika a hodnota prameňa

Čiastočným problémom objektívnosti zozbieraných dát je zaradenie niektorých komponentov podľa druhu lokality. Ide predovšetkým o komponenty identifikované iba povrchovým zberom, pri ktorých na základe zozbieraného materiálu nemôže byť jednoznačne rozpoznané, či ide o sídlisko alebo pohrebisko. Napriek tomuto pro-



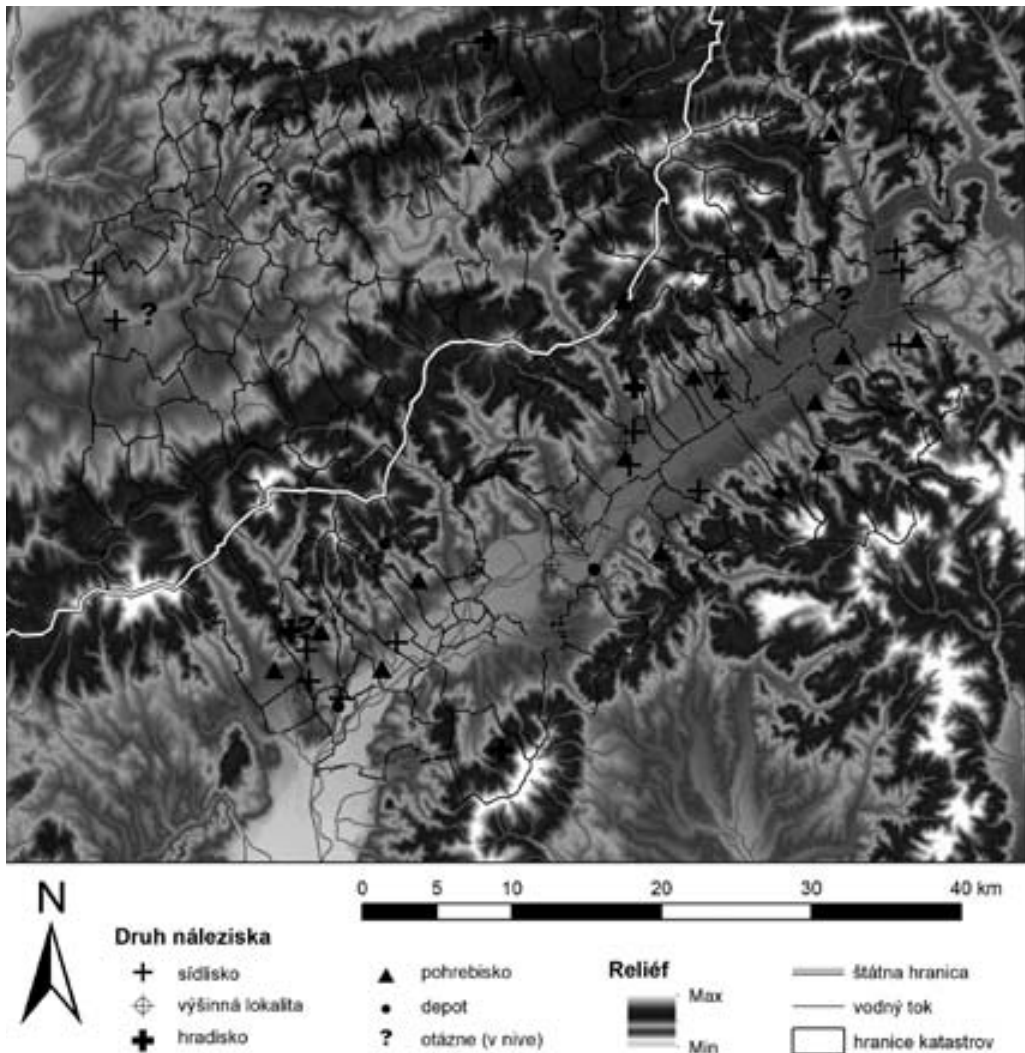
Obr. 2: Archeologické komponenty záujmového územia so stupňom lokalizácie 1 až 3 a kvalitou datovania 1 a 2, ktoré sú datované do Reineckeho stupňa BD (n=31; podľa GAŠPAR 2015, Mapa 2).

blému som sa rozhodol pracovať s informáciou uvádzanou v literatúre. Pri pohľade na kruhové diagramy s druhmi lokalít je zrejмый nepomer v počte sídlisk, pohrebísk a depotov medzi moravskou a slovenskou časťou regiónu (obr. 6). Počet depotov v moravskej časti regiónu rapídne zvyšujú práve ojedinelé nálezy, najčastejšie sekery s tuľajkou, ktoré boli nájdené paradoxne skôr začiatkom minulého storočia. Tento údaj sa čiastočne odráža aj v spôsobe zistenia komponentov. Na moravskej časti regiónu prevládajú náhodné nálezové okolnosti spojené predovšetkým s ojedinelými nálezmi bronzových predmetov, kdežto v slovenskej časti regiónu je to povrchový prieskum (obr. 7). Súvisí to s vyššou aktivitou miestnych archeológov (obr. 8) aj väčším množstvom objavených sídlisk a pohrebísk (obr. 7; GAŠPAR 2015, s. 36–44).



Obr. 3: Archeologické komponenty záujmového územia so stupňom lokalizácie 1 až 3 a kvalitou datovania 1 a 2, ktoré sú datované do Reineckeho stupňa HA (n=76; podľa GAŠPAR 2015, Mapa 3).

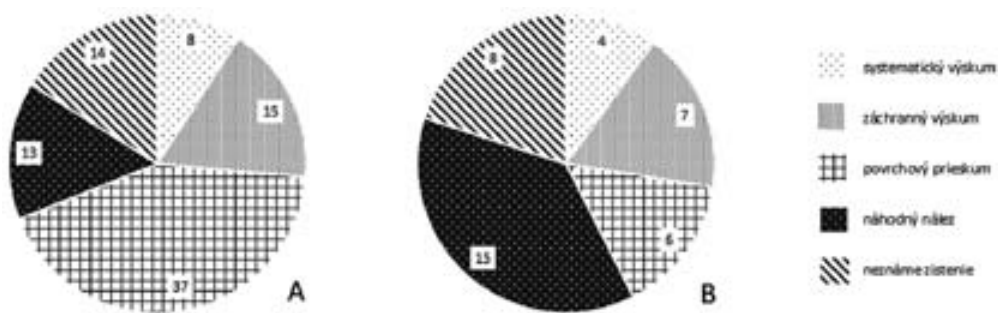
Z pohľadu kvality lokalizácie treba konštatovať, že pomerne viac komponentov bolo lokalizovaných podľa presných súradníc v slovenskej časti regiónu (obr. 9). Súvislosť treba hľadať v minulosti uvádzanej presnej polohy na mapových listoch v ročenke AVANS (Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku), ale aj vďaka často jasne uvedenej lokalizácii v katalógu L. VELIAČIKA a P. ROMSAUERA (1994). Zároveň je tomu tak i z dôvodu väčšieho počtu novších výskumov (obr. 8). Naproti tomu V. DOHNAL v jeho katalógu k moravskej časti regiónu uvádza zväčša len stručné informácie o danej trati – polohe (1977). Pri kvalite datovania sa opäť podarilo viac komponentov určiť presnejšie v slovenskej časti regiónu, čo vychádza zo samotných chronologických koncepcií jednotlivých autorov (porovnaj: DOHNAL 1974 a VELIAČIK 1982; 1983). V. DOHNAL rozdeľuje lužickú kultúru v regióne na 3 fázy: staršiu, mladšiu



Obr. 4: Archeologické komponenty záujmového územia so stupňom lokalizácie 1 až 3 a kvalitou datovania 1 a 2, ktoré sú datované do Reineckeho stupňa HB (n=63; podľa GAŠPAR 2015, Mapa 4).

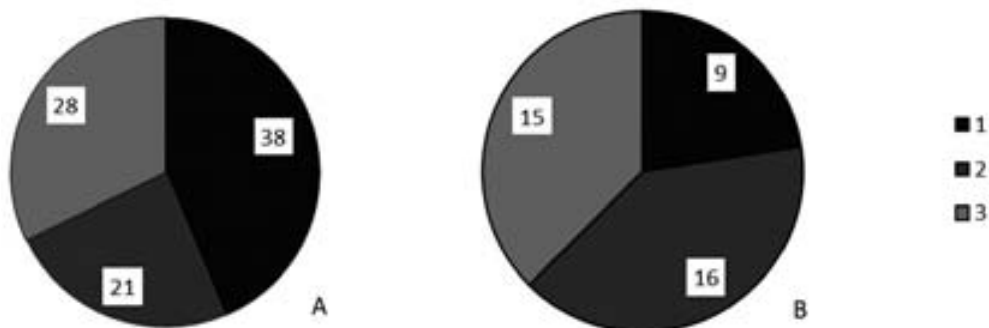


Obr. 6: Archeologické komponenty záujmového regiónu rozdelené podľa druhu náleziska: A) slovenská časť, B) moravská časť (podľa GAŠPAR 2015, 40, 41, obr. 6, 10).

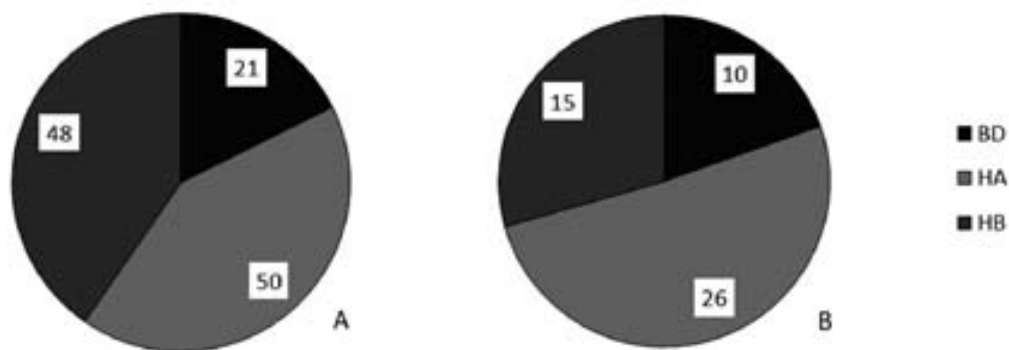


Obr. 7: Archeologické komponenty záujmového regiónu rozdelené podľa spôsobu zistenia: A) slovenská časť, B) moravská časť (podľa GAŠPAR 2015, 40, 42, obr. 7, 11).

a potom až samotnú dobu halštatskú (1977), čo neumožnilo presnejšie určenie väčšiny komponentov lepšie ako do základných Reineckeho stupňov. Pri pohľade na kruhové diagramy s pomerným zastúpením datovania komponentov je nápadná prevaha datovania do stupňa HA v moravskej časti regiónu (obr. 10), čo je čiastočne podmienené už spomínanými sekerkami s tuľajkou, ktoré sú zväčša zaradené do tohto stupňa (GAŠPAR 2015, s. 36–44).



Obr. 9: Archeologické komponenty záujmového regiónu rozdelené podľa kvality lokalizácie: A) slovenská časť, B) moravská časť (podľa GAŠPAR 2015, 40, 42, obr. 8, 12).



Obr. 10: Archeologické komponenty záujmového regiónu rozdelené podľa kvality datovania: A) slovenská časť, B) moravská časť (podľa GAŠPAR 2015, 41, 43, obr. 9, 13).

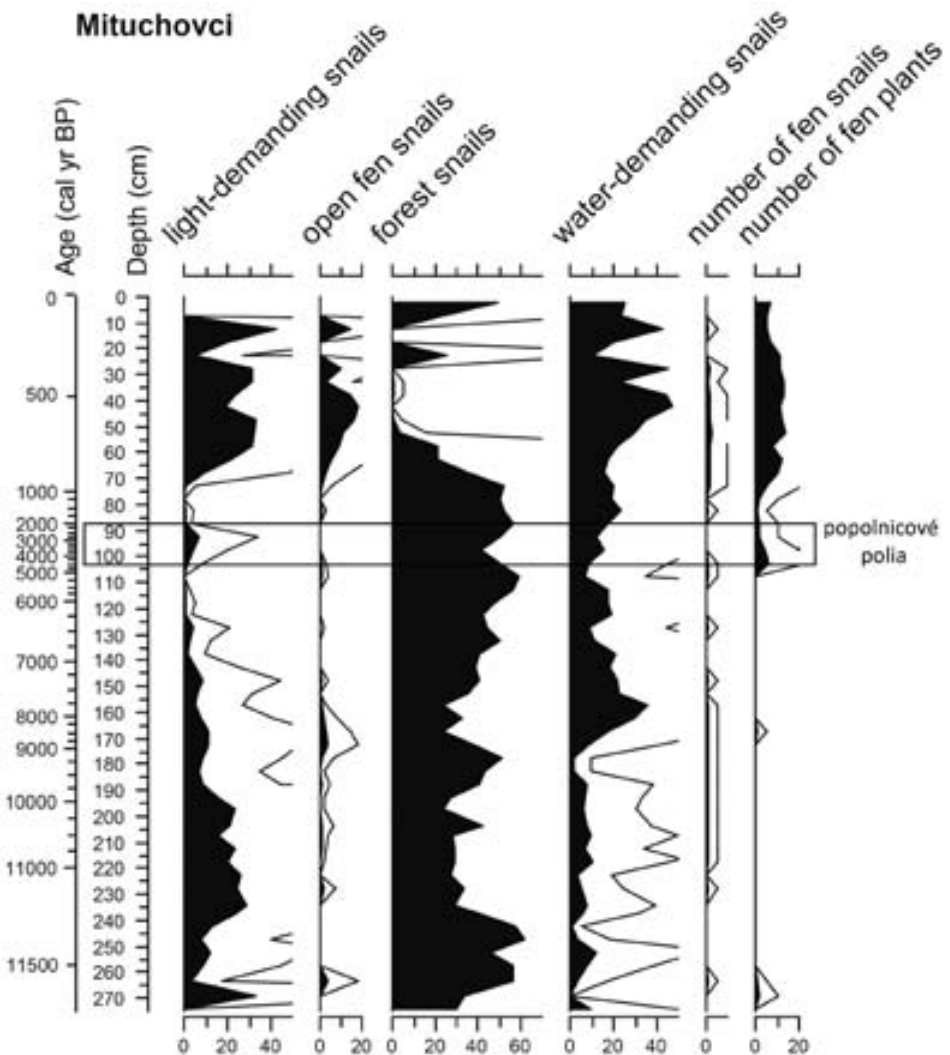
Súčasná klíma a biosféra

Klímu možno charakterizovať ako dlhodobý režim počasia v určitej oblasti. Je známe, že i v období poľnohospodárskeho praveku nebola konštantná a jej zmeny vplývali na stratégiu sídlenia v jednotlivých obdobiach a kultúrach (ŠÚTOR 2012, s. 13, 67, 69, 70; WIEDERMANN 2003, s. 30). Za najhlavnejšie klimatické činitele možno považovať zrážky a teplotu vzduchu, ktoré sú tiež ovplyvnené nadmorskou výškou, z ktorej nárastom pribúdajú zrážky a naopak klesá teplota. Zatiaľ čo v Považskom podolí prevláda v súčasnosti predovšetkým teplá mierne vlhká klíma, v horských dolinách a vo vyššie položených častiach regiónu je klíma mierne studená, prípadne až studená. Priemerné ročné teploty sa v záujmovom regióne pohybujú od -2 po -6 °C v januári a od 14 po 18 °C v júli. Priemerný ročný úhrn zrážok kolíše od 600 po 1100 mm na m^2 za rok (HRNČIAROVÁ et al. 2009, s. 100–101; LAPIN et al. 2002, s. 95; ČERMAN a kol. 2007, s. 16), pričom najviac zrážok spadne v letných mesiacoch, čomu zodpovedá i miera evaporácie (CHRASTINA 2009, s. 81, Diagram 7). Z pohľadu predpokladov pre osídlenie je zaujímavé, že celá moravská časť regiónu je v porovnaní s južnou časťou Považského podolia relatívne chladnejšou a vlhšou (HRNČIAROVÁ et al. 2009, s. 100–101; LAPIN et al. 2002, s. 95). Tu treba podotknúť, že niektoré druhy rastlín nemôžu byť pestované v studenších oblastiach z dôvodu dlhšej vegetačnej sezóny, čo súvisí najmä s nárastom nadmorskej výšky.

Čo sa týka vegetácie, v súčasnosti je zhruba tretina krajiny regiónu tvorená lesom, pričom na juhu a v nižšie položených oblastiach sú to hlavne bukové, dubové alebo bukovo-dubové lesy. Vo vyššie položených častiach, mimo CHKO Biele Karpaty, sú dnes často vysadené kultúrne smrekové lesy (MACHŮ 2009, s. 126). Za účelom poľnohospodárstva je využívaná najmä úrodná a v zásade najteplejšia nížina v nive dnes regulovaného Váhu, ale aj oblasť horného toku rieky Olšava v severozápadnej časti regiónu. Obrábanymi sú však i pôdy v dolinách a využívanými sú aj znižiny smerom od Vlárkeho priesmyku na Moravu (obr. 1; KOLÁJKA – ROMPORTL – LIPSKÝ 2009, s. 194–195). Z pohľadu tradičného využívania krajiny je bežným hlavne v oblastiach s členitejším reliéfom lúčno-pasienkový biotop, ktorý v súčasnosti z dôvodu poklesu pasivy a vykášania ustupuje lesu (PODOLÁK et al. 2002, s. 139; ŠPULEROVÁ 2002, s. 130).

Klíma a biosféra v období popolnicových polí

V mladšej dobe bronzovej má podľa tradičného paleoklimatického delenia bezpečne nastať prvá fáza mladšieho holocénu – subboreál (1400–700 BC). V porovnaní s predošlými fázami holocénu má byť pre toto obdobie typická klimatická zmena s charakteristickým kontinentálnejším podnebím a citelným poklesom zrážok (LOŽEK 2007, s. 181). Pokles priemerných ročných zrážok sa mal najviac prejavíť v suchších biotopoch, aké sa nachádzajú napríklad v Podunajskej nížine. Vo vyššie položených oblastiach, kde je priemerný ročný úhrn zrážok pochopiteľne stále vyšším, sa ich pokles na vegetácii mal prejavíť menej. V Považskom podolí sa tak mal pohybovať ročný priemer zrážok od 450 do 550 mm na m² a vo vyššie položených oblastiach či



Obr. 5: Percentuálne zastúpenie malakofauny pre jednotlivé ekologické skupiny v profile Mituhovci v Hornej Súči (podľa HÁJEK et al. 2016, 57; Fig. 6).

v horských dolinách od 550 do 650 mm na m² za rok (LOŽEK 2007, s. 73). Problémom je, že tieto údaje nie sú testované ďalšími dátami na lokálnej úrovni. Ako naznačuje makroklimatický fyzikálny model (MCM), zmena klímy v subboreáli nebola až tak výrazná (HAJNALOVÁ 2012, s. 5–20). Konkrétne v okolí Trenčína sa v období mladšej až neskorej doby bronzovej síce mierne otepluje, ale ročný úhrn zrážok oproti predošlému obdobiu ani súčasnému stavu nie je výrazne nižším. Pokojný vývoj klímy bez výrazných výkyvov nie len v období popolnicových polí, ale počas celého stredného a mladého holocénu odzrkadľujú i pomery izotopov z lokality Mituchovci v Hornej Súči a ďalšie proxy dáta zo širšej oblasti (JAMRICOVÁ et al. 2018).

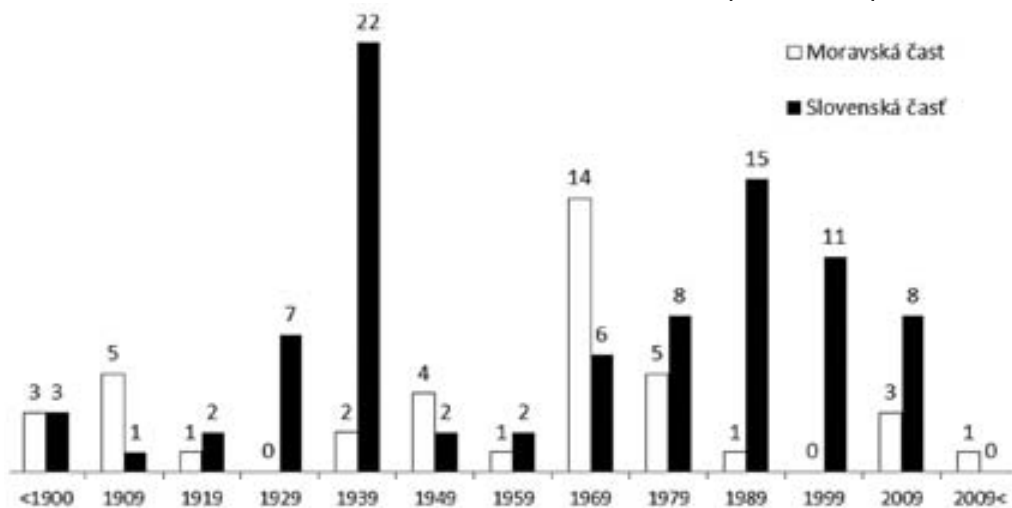
Pokles zrážok v subboreáli sa na malakofaune väčšiny travertínových pramenísk v Bielych Karpatoch v minulosti nepodarilo dobre sledovať. Ako dôvod je uvádzaná erózia príslušnej časti sedimentu spôsobená odlesnením, ku ktorému došlo už v tomto období a potom vo väčšej miere počas valašskej kolonizácie (LOŽEK 2008, s. 27). Zároveň absencia lesa pochopiteľne spôsobuje väčšie sucha na danej lokalite. Čiastočný ústup lesa v období popolnicových polí a následné zalesňovanie a opäť výrazné odlesnenie počas valašskej kolonizácie sa podarilo dobre zachytiť v druhovom zastúpení ulitníkov na profile Mituchovci v Hornej Súči (obr. 5). Zmeny vegetácie v období popolnicových polí tu možno priamo pripísať človeku, keďže sa 2,5 km od profilu nachádza pohrebisko a 3,5 km výšinná poloha Krasín (NEŠPOROVÁ 2004). Odlesnenie je badať aj v pribudnutí svetlomilných rastlín a v následnej zmene druhového spektra lesa, čo sa prejavuje ústupom lipy (*Tilia*) a pribudnutím dubu (*Quercus*) a predovšetkým buku (*Fagus*; HÁJEK et al. 2016, s. 54, 59, Fig. 3). Nahradenie druhov by mohlo byť spôsobené aj vyčerpaním pôdy (POKORNÝ 2011, s. 203–218), čo však vzhľadom na jasný súvis zmeny druhového spektra lesa s archeologickou evidenciou nepovažujem za pravdepodobné (pozri aj HÁJEK 2016). Odlesnenie v závere doby bronzovej a na počiatku doby halštatskej je zjavné v celom pohorí Bielych Karpát (HÁJKOVÁ et al. 2011, Fig. 2).

Od doby bronzovej možno už bežne v nižších polohách pozorovať prítomnosť buku (*Fagus*), ale aj ďalšie indikátory ľudskej aktivity, čo súvisí s aktívnym využívaním nížinnej krajiny už od neolitu. Pozorovať sa to dá dobre na profile Mitická slatina v Trenčianskych Miticiach, ktorý sa nachádzajú v severovýchodnom okraji Považského Inovca. Na rozdiel tomu pri profile Dastín v Novej Lehote, ktorý je lokalizovaný v uzavretejšej oblasti v juhozápadnej časti Považského Inovca, sledujeme zvýšenú ľudskú aktivitu napríklad v podobe ohňov, s čím súvisí zmena druhového spektra, až od neskorej doby bronzovej (JAMRICOVÁ et al. 2018, Fig. 7). Zmena v druhovom spektre v tomto období je zaznamenaná aj na už spomínanom profile Mituchovci v Hornej Súči (HÁJEK et al. 2016, s. 54, 59, Fig. 3).

V zásade tak môžeme v nížinných polohách, s prihliadnutím na peľové spektrum z profilu Mitická slatina, ale aj ďalších profilov v oblasti nížiny rieky Moravy v juhozápadnej časti Bielych Karpát (KUNEŠ et al. 2015), v záujmovom regióne v dobe popolnicových polí predpokladať otvorený dubovo-bukový les s prítomnosťou liesky (JAMRICOVÁ et al. 2018, Fig. 2). V riečnej nive záujmového regiónu bol zrejme počas celého obdobia popolnicových polí otvorený les s možnou prímесou ďalších druhov (NOVÁK et al. 2016), ktorý mohol poskytovať priestor na pastvu. Vo vyšších polohách treba predpokladať z počiatku doby popolnicových polí les tvorený inými druhmi, ktorý ustupuje a mení sa práve pod vplyvom človeka, po aktívnom osídlení

výšinných polôh. Údaje o druhovom spektre lesa však nemožno priamo generalizovať. Ku príkladu tu možno uviesť profil z Tlstej Hory pri Chochoľnej-Velčiciach, ktorý sa nachádza neďaleko Vážskeho podolia a leží vo výške 460 m n. m. Na rozdiel od profilu Mituchovci (438 m n. m.), ktorý je situovaný hlbšie v pohorí Bielych Karpát tu sledujeme v období doby bronzovej už prítomnosť buku (*Fagus*) a jeho nahrád-

Dekády	Moravskí bádatelia	Slovenskí bádatelia	Moravská časť	Slovenská časť
<1900		Holuby	3	3
1909	Červinka		5	1
1919			1	2
1929		Budinský-Krička	0	7
1939		Budinský-Krička, Eisner, Mádl	2	22
1949			4	2
1959			1	2
1969		Dohnal, Pavelčík		14
1979	Dohnal	Moravčík	5	8
1989		Moravčík, Nešporová	1	15
1999		Moravčík, Nešporová	0	11
2009	Kohoutek	Nešporová	3	8
2009<			1	0
Σ	5	11	40	87
Pomer archeologických komponentov a bádateľov			8	7.97



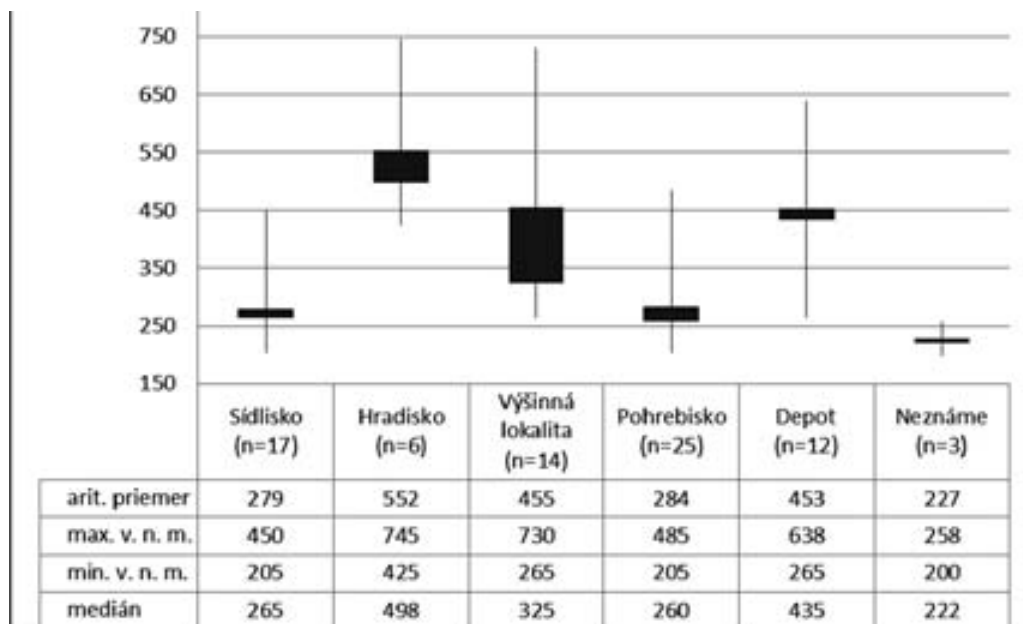
Obr. 8: Počet zistených archeologických komponentov v jednotlivých desaťročiach a celkový pomer všetkých komponentov k počtu archeológov v slovenskej a moravskej časti regiónu (podľa GAŠPAR 2015, 20–27).

zanie v mladšom období popolnicových polí jelšou (*Alnus*; RYBNÍČEK – RYBNÍČKOVÁ 2008, Fig. 5). Do súvislosti to možno dať priamo s archeologickými komponentmi (obr. 1: 37–39).

Ako naznačuje široké spektrum pestovaných rastlín zo zhorenej sýpky v Zemianskom Podhradí (HAJNALOVÁ – POLÁČIK 1999), spôsob poľnohospodárstva v mladšom období popolnicových polí mohol mať značne extenzívny charakter. S pestovanou škálou rastlín, s ktorou sa stretávame od mladšej doby bronzovej, nebol problém vyprodukovať dostatočné množstvo zásob aj pri náročnejších klimatických podmienkach či na menej úrodných pôdach (HAJNALOVÁ 2012, s. 154–156). Pravdepodobnou vo vyšších polohách ostáva napriek tomu pastierska subsistenčná stratégia, keďže pestovanie kultúrnych plodín je tu pochopiteľne náročnejšie. Obrábaná plocha mohla v závislosti od rozsahu osídlenia a subsistenčných nárokov rôzne pulzovať. Dôležitá je prítomnosť vhodných pôd (CHYTRÁČEK et al. 2012, s. 56–58), ktoré sú v pohorí Bielych Karpát pomerne úrodné a nutrične bohaté (RYBNÍČEK – RYBNÍČKOVÁ 2008).

Diskusia

S počiatkom mladšej doby bronzovej sa mala oblasť riečnej nivy Váhu a priľahlé terasy definitívne premeniť v prospech agrárnych štruktúr a začať intenzívne využívať (CHRASTINA 2009, s. 152–154; tam aj ďalšia literatúra). Takáto predstava je z veľkej časti podporená stavom výskumu. Zatiaľ čo na priľahlých terasách v blízkosti nivy dochádza k orbe a častej stavebnej aktivite, ktorá podmieňuje nachádzanie archeologických komponentov, v pohorí Bielych Karpát je situácia menej priaznivá. Každoročne nájdené nálezy detektoristami sa strácajú a bezpečne rozpoznaným



Obr. 11: Krabicové grafy vyjadrujúce priemernú nadmorskú výšku archeologických komponentov v metroch, rozdelených podľa druhu náleziska, s kvalitou lokalizácie a datovania 1 a 2 (Box plot: n=77, min.= 200 m, max.=745 m, Q1= aritmetický priemer, Q3= medián; podľa GAŠPAR 2015, 62, obr. 26).

druhom sídlisk sú iba výšinné lokality, spravidla s pozostatkami valov. Vysoký počet zistených archeologických komponentov v slovenskej časti regiónu môže súvisieť okrem prítomnosti rozsiahlej nivy Váhu s väčším počtom miestnych archeológov. Keď si vynesieme počet komponentov k počtu archeológov, ktorí v jednotlivých desaťročiach pôsobili v moravskej a slovenskej časti regiónu, dostaneme skoro rovnaký pomer (obr. 8). Problémom pri hodnotení štruktúry osídlenia je rôzny časový vznik a trvanie jednotlivých komponentov, ktoré v zhruba 500 ročnom úseku popolnicových polí nemuseli na terasách pozdĺž nivy Váhu tvoriť súvislú sieť. Samozrejme mnohé archeologické komponenty ešte neboli objavené a iné zničila erózia. Zároveň, ale sledujeme na rozmedzí Reineckeého stupňov HA1 a HA2 určitý zlom či zmenu v osídlení, pretože zanikajú niektoré staršie pohrebiská a zase vznikajú inde nové (GAŠPAR 2015, s. 60). Viaceré lokality sa sústreďujú i do oblasti horských dolín a vyšších polôh (obr. 3), preto by som význam nivy nenadhadnocoval ani v mladšej dobe bronzovej, i keď pochopiteľne sídlenie na terasách poskytuje možnosť jednoducho využívať hneď viacero biotopov.

Pri pohľade na mapy s archeologickými komponentami pre jednotlivé Reineckeého stupne sa dá vybadať postupný nárast výšinných polôh od stupňa HA s vrcholom v stupni HB (obr. 3, 4). Podobný trend sleduje M. HORNÁK (2016) vo svojej štúdii o sídlených stratégiách lužickej kultúry na strednom Považí, kde charakterizuje dve rozdielne fázy osídlenia. Prvou je „kultúrna krajina pred výskytom hradísk“, kedy sa osídlenie koncentruje v oblasti terás a nivy Váhu. Počiatočná fáza mala začať už v stupni BC, zrejme podľa koncepcie L. VELIAČIKA (1982; 1983) a aktuálne R. KUJOVSKÉHO (2015), i keď až 95 % komponentov je datovaných od stupňa BD. So samotným obdobím popolnicových polí sa dá v regióne počítvať najskôr až od prelomu stupňov BC/BD (GAŠPAR v príprave A; ŠABATOVÁ 2014). Druhá fáza, „kultúrna krajina s hradiskami“, je široko datovaná od Reineckeého stupňa HA až do stupňa HC1. Typickým znakom pre druhú fázu, ktorá by sa dala rozdeliť jemnejšie na dva úseky, je práve využívanie výšinných polôh a vznik hradísk. V stupni HA2 sa majú začať vo väčšej miere využívať ostrožné polohy vybiehajúce do Vážskeho Podolia z okolitých pohorí, ktoré boli zrejme kontinuálne osídlené. Tieto lokality sa nachádzajú v nižšej nadmorskej výške a nemusia byť vždy súvisle opevnené, ako väčšina vrcholových výšinných lokalít vo Vizovických vrchoch na severe regiónu (obr. 3, 4; PARMA 2008, s. 271, 274, 275). Hradiská v pravom zmysle slova, ktoré sa rozprestierajú na väčšej ploche a treba pri nich počítvať so širším hospodárskym zázemím, bezpečne vznikajú až v stupni HB1 (HORNÁK 2016, s. 454–478).

Nárast aktivity vo vyšších polohách v neskorej dobe bronzovej tak jasne naznačuje nadmorská výška výšinných lokalít a hradísk (obr. 11). V ďalšom vývoji v dobe halštatskej sledujeme rapídny pokles sídlisk a pohrebísk v okolí nivy a stopy osídlenia zaznamenávajúce prevažne len na výšinných lokalitách (GAŠPAR 2015, s. 61). Jasnú zmenu v sídelnej stratégii s príchodom neskorej doby bronzovej je možné zreteľne pozorovať v oblasti Vyškovskej brány. Zatiaľ čo v strednej a mladšej dobe bronzovej sa tam lokality koncentrujú v oblasti nivy a úrodných pôd, v neskorej dobe bronzovej a dobe halštatskej sa osídlenie presúva na úpätia pohorí a do okolia hradísk (PARMA – HOLUBOVÁ – RYBÁŘOVÁ 2016). Vo Vážskom Podolí na rozdiel od Vyškovskej brány aj v stupni HB pozorujeme osídlenie v okolí nivy, i keď s klesajúcou tendenciou (obr. 4) oproti predošlému stupňu HA (obr. 3).

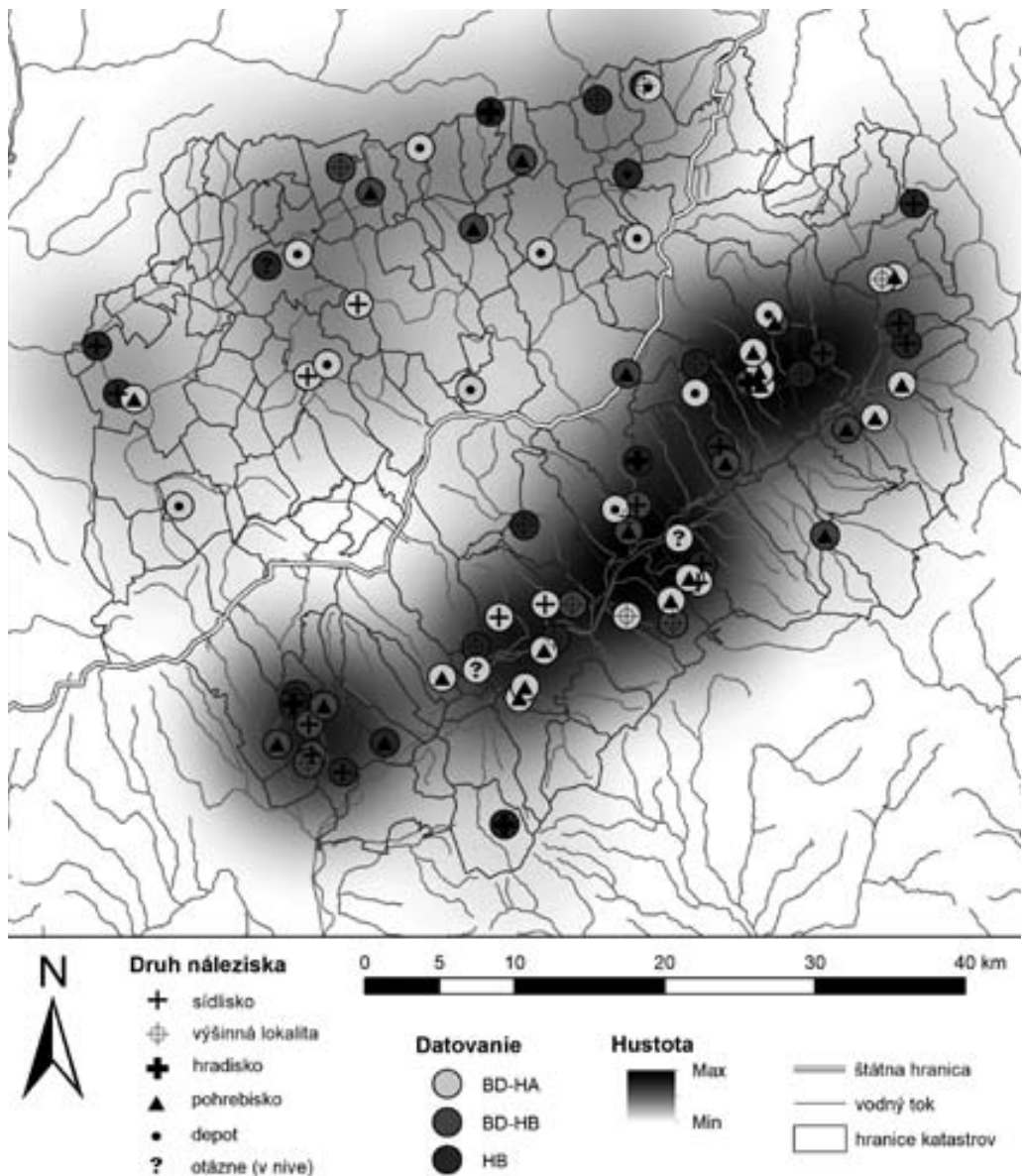
Pri pokuse klasifikovať komunitné areály a ich dopad na vtedajšiu krajinu, k najväčšej koncentrácii ľudí a aktivity dochádza v okolí hradísk pri ich budovaní a prestavbách (VELIAČIK – ROMSAUER 1998, s. 246–247)³. V Bielych Karpatoch sledujeme vysoký počet archeologických komponentov najmä pri hradiskách v Zemianskom Podhradí a Mikušovciach, čo čiastočne odráža stav bádania (obr. 1, 12). Tu treba preto predpokladať intenzívne využívanie krajiny už od staršej fázy popolnicových polí, pri ktorom prebehla aj likvidácia vtedajších lesných porastov, s čím súvisí následná obmena inými druhmi, predovšetkým bukom (*Fagus*; HAJEK 2016, s. 59). Krajina v dobe popolnicových polí tak zrejme bola výraznejšie odlesnená a les mohol byť aj zámerne vypaľovaný pre zväčšenie plochy vhodnej na pastvu či pestovanie plodín. Nápadná je aj koncentrácia výšinných lokalít v oblasti Trenčína a Vlárskeho priesmyku, čo odráža jednak aktivitu archeológov v okolí, ale poukazuje i na možnú cestu z Ponitria na Moravu (GAŠPAR 2015, s. 20, 21, 23, 24, 72). Pri všetkých spomínaných koncentráciách (obr. 1, 12) netreba zabúdať, že jednotlivé komponenty nemusia byť súveké (porovnaj obr. 2–4). V súčasnej situácii nie je potvrdený vzťah medzi pohrebiskami a samotným hradiskom v Mikušovciach (MORAVČÍK 1991, s. 29) a rovnako je tomu s pohrebnými komponentami a hradiskom v Zemianskom Podhradí, kde sú pohrebiská chronologicky o jedno až dve storočia staršie (VELIAČIK 1997, s. 42).

S extenzívnou letnou pastvou v neskornej dobe bronzovej treba počítvať v celom pohorí Bielych Karpát a azda ešte vo väčšej miere v moravskej časti regiónu, kde sa archeologické komponenty nachádzajú v priemere vo vyšších nadmorských výškach (GAŠPAR 2015, s. 62–67, 78). Využívané pre zahnanie chovných zvierat mohli byť aj výšinné lokality s opevnením, napríklad vo Vizovických vrchoch (DRESLEROVÁ 2015, s. 116). Z tohto hľadiska je zaujímavým i Vršatské Podhradie, kde pozorujeme výraznú aktivitu aj v dobe halštatskej a aj iných obdobiach (BENEDIKOVÁ 2016). V horskej oblasti Bielych Karpát tak možno predpokladať aj len sezónne letné osídlenie. Dôvodom absencie výšinných lokalít na juhu moravskej časti regiónu zrejme nie je problém zachovania takéhoto osídlenia v archeologických prameňoch, ale skôr nedostatok systematického povrchového prieskumu (PARMA 2008, s. 264, 288, 289, obr. 1).

Keď si pripustíme intenzívne využívanie horskej krajiny v mladšom období popolnicových polí, je pochopiteľné, že zmeny lesa v nive nemuseli byť tak rapidne ako na úpätiach a v samotných pohoriach. Niva je bežne vystavovaná jarným záplavám a prirodzene vlhšia. Naproti tomu svahy pohorí môžu pri lesnej katastrofe akou je napríklad požiar erodovať, ale aj poskytnúť priestor pre iné rastlinné druhy na ohňom rekultivovanej pôde. Naznačuje to štúdium peľových záznamov a uhlíkov z povodia rieky Moravy. Zatiaľ čo v nive sa predpokladá dlhšie prežívanie otvorenejšieho zmiešaného lesa, na úpätiach pohorí je od mladšej doby bronzovej zaznamenaný ústup dubu (*Quercus*) a nástup buku (*Fagus*), hrabu (*Carpinus*) a jedle (*Abies*; NOVÁK et al. 2016, s. 6–8; tam aj ďalšia literatúra). Súvisí to pravdepodobne so zmenou sídelnej a čiastočne aj subsistenčnej stratégie v neskornej dobe bronzovej, ktorú chápem ako vyvrcholenie kultúrneho vývoja daného obdobia (GAŠPAR v príprave A). Pochopiteľne model centralizácie osídlenia okolo hradísk, ktorý pre oblasť Považia rozpracoval M. HORŇÁK (2016, s. 467–478) treba ďalej testovať a do budúcnosti sa pokúsiť spresniť datovanie jednotlivých archeologických komponentov v konkrétnych komunitných areáloch.

Záver

Z celkového počtu všetkých 127 archeologických komponentov sa len 40 z nich nachádzalo na moravskej a až 87 v slovenskej časti záujmového regiónu. Vyplýva to z rozdielnej výskumnej aktivity po oboch stranách štátnej hranice (obr. 8). Čo sa týka typového zaradenia komponentov, tak na moravskej strane záujmového územia prevažuje počet depotov, do ktorých boli zaradené aj ojedinelé nálezy sekeriek



Obr. 12: Vyjadrenie koncentrácie archeologických komponentov záujmového regiónu so stupňom lokalizácie a datovania 1 a 2 vo vzdialenosti 10 km pomocou nástroja Kernel density (podľa GAŠPAR 2015, 32, Mapa 6).

s tuľajkou, ktoré boli väčšinou datované do stupňa HA a je ich v moravskej časti regiónu pomerne viac. Na slovenskej strane regiónu prevažujú nad počtom depotov zistené sídliská a pohrebiská a sledujeme tu aj výrazne vyššiu aktivitu miestnych archeológov v podobe povrchových zberov (porovnaj obr. 6 a obr. 7). Na moravskej strane regiónu treba preto predpokladať rovnako väčšiu hustotu archeologických komponentov v porovnaní so súčasným stavom bádania (obr. 12).

V závere doby bronzovej pozorujeme osídlenie na mnohých výšinných lokalitách a viacerých hradiskách (obr. 4), s čím súvisí posun osídlenia z terás v okolí nivy do pohorí. Možno tu predpokladať od neskej doby bronzovej a ďalej v dobe halštatskej sezónnu transhumanciu či inak extenzívny charakter hospodárstva, čo však treba ďalej verifikovať. Do budúca by bolo dobré pokúsiť sa spresniť datovanie archeologických komponentov a ich časový výskyt priamo korelovať s dátami z paleoekologických profilov či výskumov. Model osídlenia s regresne-expanzívnu dynamikou a model pulzovania archeologických kultúr, ktorý sa prejavuje na sídelnej štruktúre (GAŠPAR v príprave A), treba v regióne ďalej testovať aj s archeologickými dátami z iných období či konkrétne na polykultúrne osídlených hradiskách. Bolo by vhodné komplexne zhodnotiť prírodné pomery a načrtnúť možné zázemie komunitných areálov.

Po zhodnotení stavu bádania treba kriticky poznamenať, že ani na terasách v oblasti riečnej nivy Váhu nebola v 500 ročnom trvaní obdobia popolnicových polí súvislá sieť osídlenia, ako sa môže sprvu javiť. V neskej dobe bronzovej a dobe halštatskej oblasť riečnej nivy a prilahlých terás nemusela byť tak extenzívne využívaná ako prilahlé pohoria a okolie hradísk (1000–750 BC). Vegetácia v nive sa zrejme počas doby bronzovej a doby halštatskej nemenila tak výrazne, ako sa zmenilo druhové spektrum lesa na svahoch okolitých pohorí. Od neskej doby bronzovej sledujeme v celom pohorí Bielych Karpát zvýšenú ľudskú aktivitu, spojenú s využívaním výšinných lokalít, s čím súvisí eliminácia predošlého lesného porastu a jeho následné nahrádzanie inými druhmi – napríklad bukom (*Fagus*). Treba tu konštatovať, že vegetácia v krajine sa v tomto období na viacerých miestach komplexne transformovala.

Poznámky:

- ¹ Na severe Vízovická vrchovina, na juhovýchode Považský Inovec a Strážovské vrchy; z juhozápadu a západu je záujmový región pomerne otvorený, keďže sa tam nachádza riečna niva Váhu a Oľšavy.
- ² 1 – podľa presných súradníc, 2 – na danú polohu, 3 – len rámcovo na určitú časť katastra či priamo na jeho stred. Všetky komponenty boli fixované v bodovej vrstve v GIS. Kvalita datovania bola rovnako ohodnotená 3 stupňami: 1 – presná, 2 – rámcová (BD, HA, HB), 3 – len obdobie popolnicových polí.
- ³ Na hradisku v Zemianskom Podhradí bolo použité veľké množstvo dreva, ktoré podľa antrakologickej analýzy tvoril predovšetkým dub (*Quercus*). Použitý bol na výstavbu obytných stavieb a aj na prestavbu opevnenia po požiari. Vysoké nároky na množstvo a kvalitu dreva (nie len duba) museli mať ekologický dopad na súvečú krajinu a život v nej (VELIAČIK – ROMSAUER 1998, 246, 247).

Literatura:

BENEDIKOVÁ, L. 2016: Nálezy z Vršatského Podhradia v kontexte osídlenia stredného Považia v neskej dobe bronzovej a v dobe halštatskej. Zborník Slovenského Národného múzea 110. Archeológia 26/2016, s. 59–71.

ČERMAN, R. a kol. 2007: Zemepisný atlas – Slovenská republika. 2. vydanie.

DOHNAL, V. 1974: Die Lausitzer Urnenfelderkultur in Ostmähren. Studie Archeologického ústavu AÚ ČSAV v Brně 2/3.

DOHNAL, V. 1977: Kultura lužických popelnicových polí na východní Moravě. Soupis nálezů. *Fontes Archaeologicae Moravicae* 10, Brno.

DRESLEROVÁ, D. 2015: Pravěká transhumance a salašnické pastevectví na území České republiky: možnosti a pochybnosti – Prehistoric transhumance and summer farming in the Czech Republic: possibilities and doubts. *Archeologické rozhledy* LXVII (1), s. 109–130.

GAŠPAR, A. 2015: Lužická kultura na moravsko-slovenskom pomezí. Diplomová práca. Brno – MU.

GAŠPAR, A. v príprave A: Genéza a „pulzovanie“ lužickej kultúry na príklade osídlenia stredného Považia a príľahlej časti východnej Moravy. *Festschrift Ladislav Veliačik*.

GAŠPAR, A. v príprave B: The Urnfield culture on the Czecho-Slovak border. 3e *Rencontres Doctorales de l'EEPB*.

HÁJEK, M., DUDOVÁ, L., HÁJKOVÁ, P., ROLEČEK, J., MOUTELÍKOVÁ, J., JAMRICOVÁ, E., HORSÁK, M. 2016: Contrasting Holocene environmental histories may explain patterns of species richness and rarity in a Central European landscape. *Quaternary Science Reviews* 133, s. 48–61.

HÁJKOVÁ, P., ROLEČEK, J., HÁJEK, M., HORSÁK, M., FAJMON, K., POLÁK M., JAMRICOVÁ, E. 2011: Prehistoric origin of the extremely species-rich semi-dry grasslands in the Bílé Karpaty Mts. *Preslia* 83, s. 185–204.

HAJNALOVÁ, E., POLÁČIK, Š. 1999: Vyhodnotenie vrstvy semien na základe archeobotanických a štatistických údajov na lokalite Zemianske Podhradie, poloha Hradišťa. *Študijné zvesti AÚ SAV* 33, s. 161–192.

HAJNALOVÁ, M. 2012: Archeobotanika doby bronzovej na Slovensku. Štúdie ku klíme, prírodnému prostrediu, poľnohospodárstvu a paleoekonomii. Nitra.

HARTMANOVÁ, O. 2004: Budní hospodárství v Krkonoších z pohledu archeologie. *Památky archeologické* 96, s. 165–204.

HORNÁK, M. 2016: Sídliiskové stratégie ľudu lužickej kultúry na strednom Považí. In: BENEDIKOVÁ, L., KATKINOVÁ, J., BUDINSKÝ-KRIČKA, V.: *Ilava, Porubská dolina. Pohrebisko lužickej kultúry na strednom Považí*. Bratislava – Nitra, s. 452–506.

HRNČIAROVÁ, T., MACKOVIČ, P., ZVARA, I. et al.: *Atlas krajiny České republiky, MŽP Půhonice, VÚKOZ*. Praha.

CHRISTINA, P. 2009: Vývoj využívania krajiny Trenčianskej kotliny a jej horskej obruby. Nitra – UKF.

CHYTRÁČEK, M., DANIELISOVÁ, A., POKORNÝ, P., KOČÁR, P., KYSELÝ, P., KYNCL, T., ŠÁDLO, J., ŠMEJDA, L., ZAVŘEL, J. 2012: Vzestupy a pády regionálního mocenského centra. Přehled současného stavu poznání pravěkého opevněného areálu na Vladaři v západních Čechách – Rises and Falls of a Regional Power Center. *Památky archeologické* 103, s. 273–338.

JAMRICOVÁ, E., GÁLOVÁ, A., GAŠPAR, A., HORSÁK, M., FRODLOVÁ, J., HÁJEK, M., HAJNALOVÁ, M., HÁJKOVÁ, P. 2018: Holocene development of two calcareous wetlands at the Carpathian-Pannonian interface triggered by climate and human impact. *Folia Geobotanica*.

KOLÁJKA, J., ROMPORTL, D., LIPSKÝ, Z. 2009: Typy současné krajiny. In: HRNČIAROVÁ, T., MACKOVIČ, P., ZVARA, I. et al.: *Atlas krajiny České republiky, MŽP Půhonice, VÚKOZ*. Praha, s. 194–195.

KUJOVSKÝ, R. 2015: Lužický kultúrny komplex. In: FURMÁNEK, V. (zost.): *Staré Slovensko 4 – Doba*

bronzová. Nitra, s. 174–184.

KUNEŠ, P., SVITAVSKÁ-SVOBODOVÁ H., KOLÁŘ, J., HAJNALOVÁ, M., ABRAHAM, V., MACEK, M., TKÁČ, P., SZABÓ, P. 2015: The origin of grasslands in the temperate forest zone of east-central Europe: long-term legacy of climate and human impact. *Quaternary Science Reviews* 116, s. 15–27.

LAPIN, M., FAŠKO, P., MELO, M., ŠTASTNÝ, P., TOMLAIN, J. 2002: Klimatické oblasti. In: *Atlas krajiny Slovenskej republiky: Ministerstvo životného prostredia SR, Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia*. Bratislava, s. 95.

LOŽEK, V. 2007: *Zrcadlo minulosti. Česká a slovenská krajina v kvartéru*. Praha.

LOŽEK, V. 2008: Vývoj v době poledové (Development after the Ice Age). *Louky Bílých Karpat*. In: JONGEPIEROVÁ, I. (ed.): *ZO ČSOP Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou*, s. 24–28.

MACHŮ, J. 2009: Lesní vegetační stupně. In: HRNČIAROVÁ, T., MACKOVIČ, P., ZVARA, I. et al.: *Atlas krajiny České republiky, MŽP Průhonice, VÚKOZ*. Praha, s. 126.

MORAVČÍK, J. 1991: Archeologické nálezy v Považskom múzeu v rokoch 1981–1985. *Vlastivedný zborník Považia* 16, s. 5–42.

NEUSTUPNÝ, E. 2011: Pulzování archeologických kultur. In: M. Bárta – M. Kovář (eds.), *Kolapsy a regenerace*, Praha, s. 173–183.

NOVÁK, J., ABRAHÁM, V., KOČÁR, P., PETR, L., KOČÁROVÁ, R., NOVÁKOVÁ, K., HOUFKOVÁ, P., JANKOVSKÁ, V., VANĚČEK, Z. 2016: Middle- and upper-Holocene woodland history in central Moravia (Czech Republic) reveals biases of pollen and anthracological analysis. *The Holocene* 7, s. 1–12.

PARMA, D. 2008: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě – současný stav poznání. *Pravěk Nová řada*, 17/2007, s. 263–300.

PARMA, D., HOLUBOVÁ, Z., RYBÁŘOVÁ, K. 2016: Sídlní struktury doby bronzové v oblasti Vyškovské brány. *Studia Archaeologica Brunensia* 21/1, s. 21–46.

PODOLÁK, J., KLINDA, J., HRNČIAROVÁ, T., IZAKOVIČOVÁ, Z., LICHARD, P., MARÁKY, P., MEŠSA, M., ZEROLA, J. 2002: Tradičný spôsob využívania krajiny a tradičná kultúra. In: *Atlas krajiny Slovenskej republiky: Ministerstvo životného prostredia SR, Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia*. Bratislava, s. 139.

POKORNÝ, P. 2011: *Neklidné časy*. Praha.

POKORNÝ, P., DRESLEROVÁ, D. 2007: Vývoj krajiny v holocénu. In: KUNA, M. (ed.): *Archeologie pravěkých Čech 1. Pravěký svět a jeho poznání*. Praha, s. 38–50.

RYBNÍČEK, K., RYBNÍČKOVÁ, E. 2008: Upper Holocene dry land vegetation in the Moravian-Slovakian borderland (Czech and Slovak Republics). *Vegetation History and Archaeobotany* 17, s. 701–711.

ŠBATOVÁ, K. 2014: Počátek lužické kultury jako obraz názorové proměny (a vědecké vzájemnosti). *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales XCIX: 1, 2014*, s. 51–61.

ŠPULEROVÁ, J. 2002: Charakteristická štruktúra využitia vrchovinej krajiny – časť Hornej Oravy. In: *Atlas krajiny Slovenskej republiky: Ministerstvo životného prostredia SR, Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia*. Bratislava, s. 131.

ŠÚTOR, M. 2012: Prehistorické osídlenie a prírodné podmienky stredného Považia. *Diplomová práca*. Nitra – UKF.

VELIAČIK, L. 1982: Príspevok k otázke vzniku a vnútorného členenia lužickej kultúry na Slovensku. In: GEDL, M. (ed.): *Południowa strefa kultury łużyckiej i powiązania tej kultury z południem*, Kraków-

Przemyśl, s. 73–95.

VELIAČIK, L. 1983: *Die Lausitzer Kultur in der Slowakei*. Nitra.

VELIAČIK, L. 1997: *Prehľad najstaršieho osídlenia Bošáckej a Moravsko-lieskovej doliny*. In: JURÁK, J., KARLÍK, J., RYDZI, A.: *Zemianske Podhradie v histórii*. Zemianske Podhradie, s. 32–46.

VELIAČIK, L., ROMSAUER, P. 1994: *Vývoj a vzťah osídlenia lužických a stredodunajských popolnicových polí na západnom Slovensku 1*. Nitra.

VELIAČIK, L., ROMSAUER, P. 1998: *Výsledky výskumu hradiska lužickej kultúry v Zemianskom Podhradí (Predbežná správa)*. Slovenská archeológia 46–2, s. 225–251.

WIEDERMANN, E. 2003: *Archeoenvironmentálne štúdie prehistorickej krajiny*. Nitra.

Stopy osídlení z období neolitu a doby bronzové mezi Nivnicí a Uherským Brodem

*/ The settlement traces from Neolithic period and Bronze Age between
Nivnice and Uherský Brod*

*Jaroslav Bartík, Jakub Langr,
Hana Nohálová, Tomáš Chrástek,
Jiří Novotný*

Abstract:

A new archaeological site was discovered in 2016 in connection with the reconstruction of road No. II/490 linking the town of Uherský Brod to village of Nivnice. During a rescue archaeological excavation it was possible to examine a grain pit dating to the Bronze Age. The excavated object offered a small collection of archaeological material consisting of ceramics, daub, animal bone material, macro lithic stone industry and unfired clay matter. Newly discovered traces of settlement activities enrich, above all, our up to date knowledge of the structure and density of settlement, subsistence model and utilisation of abiotic resources at the Neolithic period and the Bronze Age in the region of Uherský Brod, and, in a wider context, also in the framework of the whole valley of the river Moravia. Intrusions contained in the filling of the object, as well as the results of surface prospecting, indicate that the locality was settled by the Linear Pottery Culture from the beginning of the Neolithic Age.

Keywords:

Moravia, Neolithic, Bronze Age, settlement, grain pit, rescue excavation

1. ÚVOD

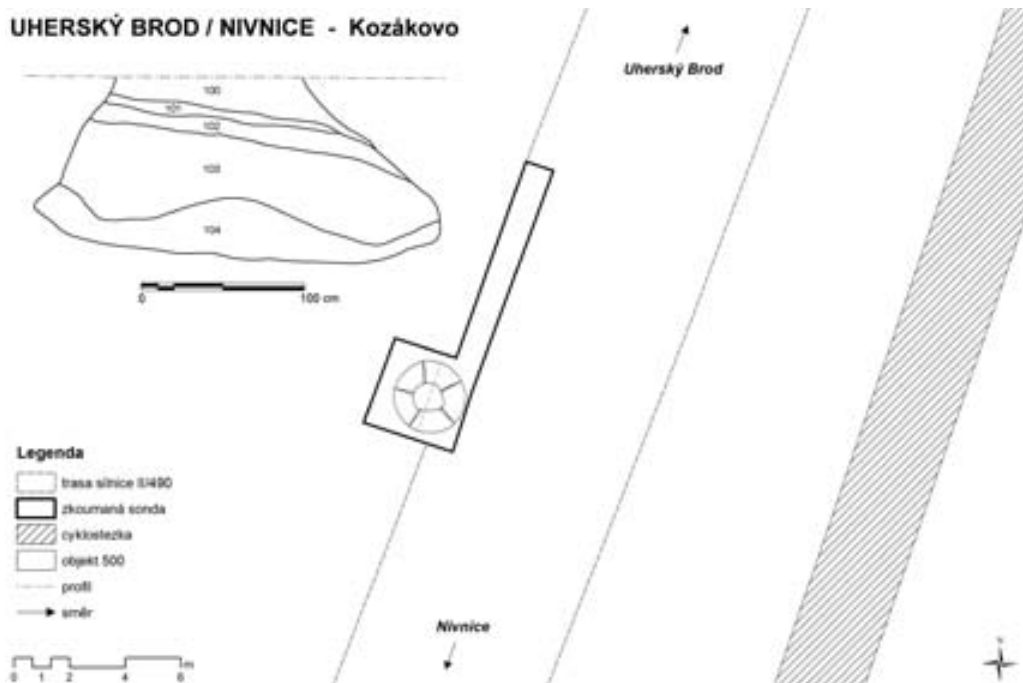
Doklady osídlení z období neolitu a posléze z doby bronzové představují v rámci povodí řeky Olšavy jedny z nejpočetnějších komponent v úseku celého pravěku (cf. PAVELČÍK 1982). V době bronzové se na výběžcích Bílých Karpat tyčila opevněná hradiska, z jejichž širšího zázemí známe pohřebiště, nálezy kovových depozit a také hustou síť nížinných sídlišť. Na stopu dalšího z nich se podařilo přijít na podzim roku 2016, kdy byl proveden menší záchranný archeologický výzkum v souvislosti s rekonstrukcí silnice č. II/490 spojující město Uherský Brod a obec Nivnice (obr. 1). Výzkum byl realizován především formou dohledů při mechanizovaném hloubení sond do tělesa vozovky. V jednom z podélných řezů o délce 10 m se podařilo objevit obrys pravidelně kruhového objektu. V jeho okolí byl řez rozšířen na čtvercovou sondu o rozměrech 3,5 × 3,5 m (obr. 2) a zjištěný zahloubený objekt byl postupně prozkoumán a zdokumentován. Vzhledem k tomu, že sondážní řezy se omezily pouze na vybrané úseky o nevelké ploše, nepodařilo se zachytit více archeologických objektů. Samotný výzkum byl doplněn ještě o povrchové sběry a prospekci pomocí detektoru kovů, jež byla zaměřena na prostor širšího okolí zkoumané jámy, a to po obou stranách rekonstruované silnice. Z výplně objektu pochází menší kolekce archeologického materiálu, jehož analýze a následnému zhodnocení je věnován předkládaný příspěvek. Nově objevené stopy sídlištních aktivit doplňují naše dosavadní poznání především o struktuře a hustotě osídlení, subsistenčním modelu a využívaných abiotických zdrojích v době bronzové na Uherskobrodsku a v širším kontextu také v rámci středního Pomoraví. Vítaným přínosem jsou v neposlední řadě rovněž náznaky osídlení z období staršího neolitu.

2. POLOHA A PŘÍRODNÍ ZÁZEMÍ

Dosud neznámá lokalita byla objevena cca 1,4 km jižně od Uherského Brodu na nevýrazné terénní elevaci, která se rozprostírá mezi areálem Slováckých strojíren na severu a Nivnickým Dvorem na jihu (obr. 1). Rámcové GPS souřadnice můžeme vtáhnout ke koordinátám 48.998816° N; 17.645901° E; WGS 84. Středem zmíněné



Obr. 1: Uherský Brod/Nivnice – Kozákovo. Lokalizace zájmové polohy. |

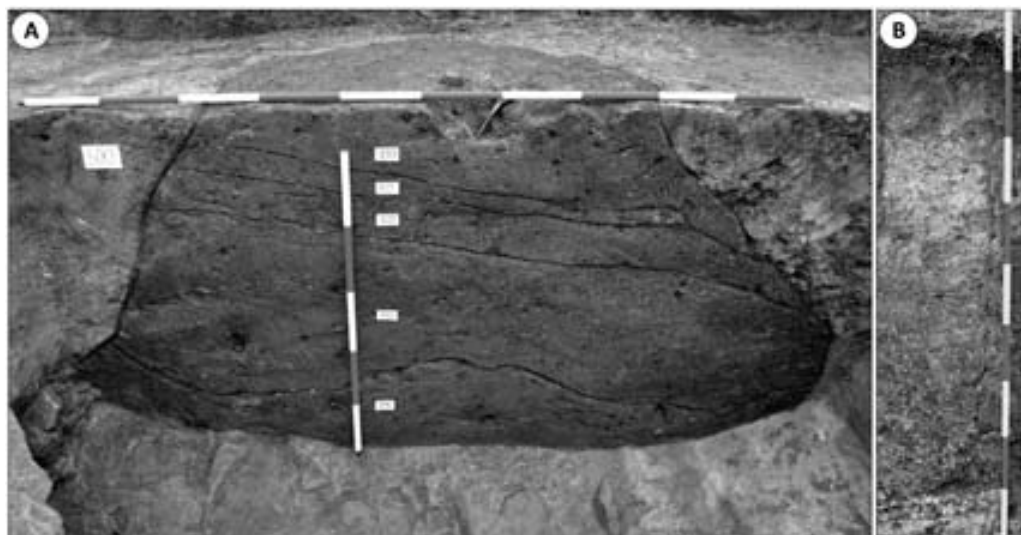


Obr. 2: Planigrafie a profil zkoumaného objektu. |

terénní vyvýšeniny prochází v ose S-J silnice, která zároveň tvoří katastrální hranici mezi Uherským Brodem a Nivnicí. Předpokládaný sídelní areál se tak pravděpodobně rozkládá na rozmezí obou uvedených katastrů. Po geografické stránce spadá okolí lokality do jižní výspy Uherskobrodské kotliny, jež je součástí tzv. Hlucké pahorkatiny. Samotná Uherskobrodská kotlina je strukturně litologicky podmíněná sníženina tvořená flyšovými horninami nivnického souvrství hluckého vývoje bělokarpatské jednotky a zlínského souvrství račanské jednotky. Výplň údolní nivy tvoří písčitohlinité až písčité fluviální sedimenty, místy fluviální písčité štěrky. Reliéf zde má charakter široké údolní nivy s velmi plochým dnem (CZUDEK – IVAN 1992, 41; DEMEK eds. 1987; DEMEK – MACKOVČIN 2006 eds.). Z hlediska půdního pokryvu se na zdejších geologickém podloží utvořila arenická kambizem, respektive hnědozem, jež se ostrůvkovitě vyskytuje na terénních vyvýšeninách v širším okolí Uherského Brodu (KUNDRATA 1992, s. 35). Z místopisného hlediska je lokalita situována v polní trati „Kozákovo“. Terén zde utváří mírnou vyvýšeninu o nadmořské výšce 228 m, která pozvolna přechází v mírný svah uklánějící se směrem na JV k toku říčky Nivničky, jež protéká cca 750 m odsud (obr. 1). Nejbližší vodní zdroj představuje Mlýnský potok nacházející se přibližně 330 m SZ od zkoumané situace.

3. NÁLEZOVÁ SITUACE

Při dohledu jednoho ze sondážních řezů v tělese vozovky byl při její západní straně objeven obrys pravidelně kruhového objektu, který bylo možno po provedení exkavace jeho západní poloviny interpretovat jako obilnou jámu s trychtýřovitým respektive trapézovitým profilem a zaoblenými rohy (obr. 3: A). Průměr objektu v jeho hrdle činil 116 cm, jáma se poté výrazně rozevírala do stran, přičemž v místě maximálního rozšíření dosahovala šířka 252 cm. Objekt byl zahloben 118 cm od úrovně podloží, které zde tvoří terciérní jíly s ojedinělými štěrko-kamenitými polohami. Báze objektu pak byla zapuštěna do žíly porcelanitu, což mělo za následek nepravidelnost tvaru dna (obr. 4).



Obr. 3: Fotografická dokumentace – A: stratigrafická situace ve výplni; B – stratigrafie nadložních vrstev. |



Obr. 4: Pohled na skalnaté dno obilní jámy po dokončení exkavace. |

Výplň jámy sestávala z pěti makroskopicky determinovatelných kontextů (k. 100–104). Jako první se uložila na dně šedohnědá jílovitá vrstva (k. 104) s ojedinělými uhlíky, ččkami přemístěného podloží a větším množstvím menších kamenů. Největší mocností dosahovala vrstva ve středu objektu, kde utvářela dobře patrný kužel, který pozvolna klesal k bočním stěnám. Na ni nasedalo mocné souvrství několika desítek drobných makroskopicky pozorovatelných mikro vrstviček (k. 103). Ve vrstvě se ve formě podélných pásů pravidelně střídaly různě mocné uloženiny, zpravidla světle šedohnědé a okrově hnědé barvy. Souvrství vykazuje zřetelný sklon SV-JZ s mírným prohnutím v centrální části. Obdobný sklon zásypu pak respektují všechny další výše uložené vrstvy (obr. 2, 3: A). Dále se ve svrchní části stratigrafie nacházely dva velmi strukturně i barevně blízké kontexty 100 a 102, tvořené vrstvami světle hnědošedé jílovité hlíny s ojediněle roztroušenými uhlíky, které vyklíňovala (rovněž v ose SV-JZ) tenká, nehomogenní okrově hnědá vrstva (k. 101). Na základě uvedené charakteristiky zásypu zde interpretujeme tři hlavní druhy depozičních procesů, na které měly vliv jak přirozené přírodní procesy, tak činnost člověka. Zatímco kuželovitě nahromaděný kontext 104 lze považovat za jednorázový či krátkodobý zásyp s vyšším podílem drobného archeologického materiálu pocházejícího pravděpodobně z okolí jámy, centrální část stratigrafie (k. 103) reprezentuje delší období, kdy byla jáma po zániku své primární funkce otevřená a sloužila k intencionálnímu ukládání sídlištního odpadu (cf. KADROW 1992; KUNA – NĚMCOVÁ et al. 2012, s. 30–34; GAŠPAR 2017, s. 51–52). V této době byla jáma také pravidelně při deštích zaplavována, o čemž svědčí dochované splachové mikro vrstvy (obr. 3: A). Svrchní část stratigrafie je naproti tomu tvořena třemi šikmo orientovanými vrstvami přes celý objekt, jež pravděpodobně geneticky souvisí s přirozenou sedimentací po ukončení zdejších lidských aktivit (k tomu KUNA – NĚMCOVÁ et al. 2012, s. 33–34).

Za bližší popis stojí také celková stratigrafie lokality. Nadloží objektu totiž tvoří v nejvyšším bodě až 180 cm mocný sled náplavových sedimentů (obr. 3: B). Ten je pak snížen v místě zkoumaného objektu jen asi na 50 cm, jelikož těleso vozovky je zapuštěno do popisované terénní elevace. S ohledem na tuto skutečnost je zřejmé, že sídelní areál je zakonzervován pod mocnou vrstvou sedimentů, které zabraňují v dostávání se archeologických nálezů na povrch vlivem orby a další zemědělské činnosti. Tomu odpovídají i výsledky provedených povrchových sběrů a detektorové prospekce. Po obou stranách rekonstruované silnice se podařilo získat jen několik málo ořelých fragmentů keramiky a jeden drobný bronzový slitek.

4. ARCHEOLOGICKÝ MATERIÁL

4. 1. Keramika

Z prozkoumaného sídlištního objektu byl získán soubor fragmentů keramických nádob o celkovém počtu 212 kusů. Keramické nálezy byly, po prvotním laboratorním ošetření, rozčleněny na jednotlivé skupiny dle tvarosloví a částí nádob (viz ŠABATOVÁ – VITULA 2002) a dále analyzovány z hlediska úpravy povrchu, charakteru výzdoby a velikosti fragmentu. Keramickou třídu se podařilo určit jen u několika málo exemplářů (tab. 1). Zastoupeny jsou amforovité nádoby, mísy, šálky, zásobnice a miniaturní nádobky. Pokud jde o fragmenty z mís a šálků, byla vytvořena pomocná třída mísa/šálek, neboť u mnohých zlomků jemnější keramiky nebylo možné určit přesný tvar. Z kategorie miniaturní nádobky byly ještě vyčleněny džbánky, eventuálně miniaturní amforovité nádobky, které se profilací odkazují na jejich větší tvarovou předlohu. Nejvíce byla v kolekci zastoupena kategorie neurčitelný tvar (tab. 1). Úprava keramického povrchu byla různorodá, o čemž svědčí rovnoměrné zastoupení všech jejích hlavních typů (tab. 2).

Většina keramického materiálu byla bez dekoru. U zdobeného materiálu se vyskytl ve větší míře vhloubený dekor, plastická výzdoba byla zastoupena jen několika málo jedinci. Vhloubený dekor se omezuje na převážně svislé, popř. vodorovné rýhy, rýžky či žlábký, které se vyskytovaly na hladkém i hrubším povrchu. Determinováno bylo 34 fragmentů se stopami rýhování a 21 prstovaných zlomků (žlábký). Z těchto zmíněných fragmentů by bylo možno jen asi třetinu označit za prokazatelnou výzdobu formou rýhování či prstování v pravém slova smyslu. Vzhledem ke značné fragmentárnosti materiálu bylo nesnadné určit přesné tvarosloví zdobených fragmentů. Zřejmě by se mohlo jednat o hrncovité či hrubší mísovité nádoby, popř. zásobnice. U jednoho jedince by se dalo, vzhledem k typickému charakteru hrdla a okraje, uvažovat o konkrétním tvaru – amforovité nádobě, popř. amforovité zásobnici (obr. 5: 10). Plastická výzdoba se projevila pouze v podobě prsovitých výčnělků – „pupíků“ (7 ks). Ty byly zjištěny na rozhraní hrdla a výduti u dvou fragmentů džbánek popřípadě miniaturních amforovitých nádobek s leštěným povrchem (obr. 5: 11, 18), u jedné amforovité nádoby či obecně na blíže neurčitelných výdutích (4 ks; obr. 5: 8, 9, 12–14). Jedna z těchto výdutí byla patrně opatřena dvojitým plastickým výčnělkem (horizontálně uloženým), z něhož se zachovala jen zhruba polovina. Posledně zmiňované kusy by snad mohly náležet menším hrncovitým nádobám, s jistotou to však, vzhledem k fragmentárnosti, nelze prokázat.

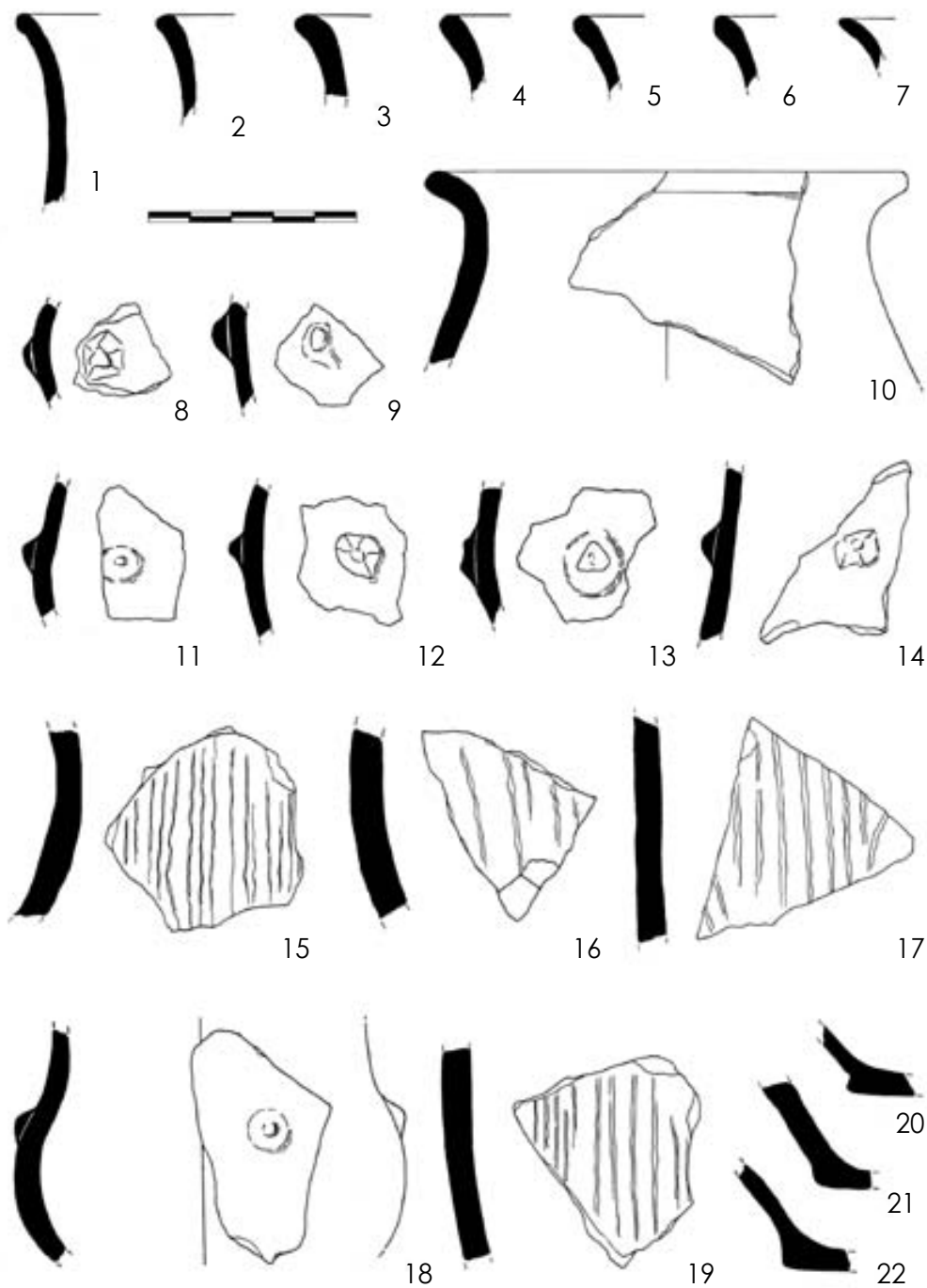
Jak bylo již výše naznačeno, celý soubor je značně fragmentarizovaný. Více jak

Tab. 1: Zastoupení keramických tvarů podle jednotlivých kontextů.

Keramický tvar	Partie nádoby	Kontexty					Σ
		100	101	102	103	104	
amforovitá nádoba	okraj s výduť	1	1	-	-	-	2
	výduf - zdobená	-	-	1	-	-	1
mísa (neurčený tvar)	okraj	-	-	-	-	1	1
	okraj	-	5	-	-	2	7
mísa/šálek	výduf - nezdobená	10	7	3	7	11	38
	dno s výduť	-	-	-	1	-	1
šálek (neurčený tvar)	okraj	-	-	1	-	-	1
	výduf - nezdobená	2	-	-	-	-	2
zásobnice	výduf s hrdlem - nezdobená	-	-	-	-	1	1
miniaturní nádobka	výduf - nezdobená	2	1	-	-	-	3
miniaturní amforovitá	profil bez okraje a dna - zdobený	-	-	-	1	-	1
nádobka/džbáněk	výduf - zdobená	-	1	-	-	-	1
	okraj	3	1	1	1	1	7
	hrdlo	-	-	-	2	-	2
	výduf - nezdobená	38	8	14	12	9	81
neurčený tvar	výduf - zdobená	33	4	4	6	9	56
	dno	2	-	-	-	2	4
	dno s výduť	3	-	-	3	-	6
	ucho	-	-	1	-	-	1
	Σ	94	28	25	33	36	216

Tab. 2: Úprava povrchu keramiky.

Keramický tvar	Úprava povrchu							Σ
	leštěný	jemně hlazený	hladký	prsto- vaný	rýho- vaný	jiný	drsňý (hrubý)	
amforovitá nádoba	-	-	2	-	1	-	-	3
mísa	-	1	-	-	-	-	-	1
mísa/šálek	17	17	10	-	-	2	-	46
šálek	2	1	-	-	-	-	-	3
zásobnice	-	-	1	-	-	-	-	1
miniaturní amforovitá nádobka/ džbáněk	2	-	-	-	-	-	-	2
miniaturní nádobka	1	-	-	-	-	1	-	2
neurčitý tvar	16	19	28	21	33	1	36	154
Σ	38	38	41	21	34	4	36	212



Obr. 5: Výběr keramického materiálu. |

polovinu kolekce tvoří zlomky z kategorií 2 a 3¹, tedy fragmenty do velikosti plochy 6 cm². Dále je tendence zastoupení jednotlivých kategorií sestupná, přičemž největší kus keramiky nepřesáhl délku strany 8 cm. Silná fragmentarizace svědčí o tom, že do objektu se dostával již archeologický materiál ve formě sekundárního odpadu silně postiženého transformačními procesy (cf. NEUSTUPNÝ 2007, s. 51–53, 66).

Pokud jde o dataci keramického souboru, jeví se vzhledem k jeho nevýraznosti a silné míře fragmentarizace jako značně komplikovaná. Z chronologicky citlivějších prvků lze pozorovat pouze přítomnost prsovitých pupíků na rozhraní hrdla a výduti amforovité nádoby či subtilnějšího džbánu a relativně četný výskyt vhloubeného dekoru v podobě rýh a žlábků.

Pokud jde o zmíněné výčnělky, je nutné zdůraznit, že se objevují už ve starší době bronzové (ŘÍHOVSKÝ 1982a, 19). Charakteristické jsou například pro hrncovité tvary věteřovské skupiny (STUHLÍKOVÁ 1984, 68), známe je mimo jiné i z nedaleké výšinné lokality Bánov – Hrad (CHMELA 2009, 127–128). Oblíbeným výzdobným prvkem se stávají posléze až v mladším stupni mohylové kultury, kde se váží zejména na džbány (ŠABATOVÁ 2006, s. 105; 2007, s. 174). Setkat se s nimi můžeme ale i na hrncovitých tvarech (ŠABATOVÁ 2006, s. 119, obr. 1: 26). Později se tento plastický dekor začal na vybraných keramických tvarech objevovat opět až na samém konci pozdní doby bronzové a v době halštatské (Ha B3–Ha C1). V tomto přelomovém období lze obecně sledovat úbytek dekoru na nádobách, z výzdobných motivů se uplatňuje rastrovaná páska. Zvyšuje se výskyt amforovitých zásobnic, hrnce („látky“) ztrácejí ucha, místo nich se objevuje právě prsovitý výčnělek, u šálek (koflíků) se objevuje ostře hraněné hrdlo (VOKOLEK 2008a, s. 157, 159, obr. 89: 21, 24; s. 116–118). Plastické výčnělky vyskytující se u miniaturních amforovitých nádobek (popř. amforovitých tvarů) na rozhraní hrdla a výduti mají svou „větší“ předlohu u amforovitých zásobnic. Tyto zásobnice jsou charakteristické pro halštatské období. Zejména na sídlišťích se objevují tvary s široce rozevřeným okrajem, prsovitými výčnělky na rozhraní hrdla a těla a jazykovitými výčnělky na spodních výdutích (VOKOLEK 2008b, s. 87–88, obr. 47:1–6). Jazykovité výčnělky však v popisované kolekci absentují.

Jedním z mála dalších chronologicky ukotvitelných znaků na keramice ze studovaného souboru je uplatnění výzdoby v podobě svislého žlábkování či prstování. Tento druh dekoru na povrchu keramických nádob známe opět z hrncovitých nádob věteřovské skupiny ze závěru starší doby bronzové (STUHLÍKOVÁ 1984, s. 68). Dále se uvedený prvek začal výrazněji projevovat od mladšího stupně středodunajské mohylové kultury a vrcholu výskytu se mu dostalo v následné starší fázi kultury popelnicových polí. Setkat se s ním můžeme ještě i v pozdní době bronzové, ale ve výrazně menší míře (ŘÍHOVSKÝ 1982a; ŠTROF 1993, s. 324; ŠABATOVÁ 2006, s. 102). Z hlediska druhu nádob se pak váže zejména na okřiny, mísy a „hrubší“ amforovité či hrncovité tvary, jak dokládají i některé příklady z okolních mladobronzových lokalit na moravsko-slovenském pomezí (např. PARMA 2006, s. 281–283; KUJOVSKÝ 2004, 362 ad.).

Ke konečné dataci keramického souboru se lze vyjádřit pouze s určitou mírou pravděpodobnosti. Na základě předběžných hodnocení byla lokalita kladena do závěrečné fáze slezského stupně kultury lužických popelnicových polí (Ha B3 až Ha C1; BARTÍK – LANGR – CHRÁSTEK 2017, s. 213). Při dalším podrobnějším studiu materiálu však byla zohledněna absence charakteristické ryté výzdoby běžné u materiálu

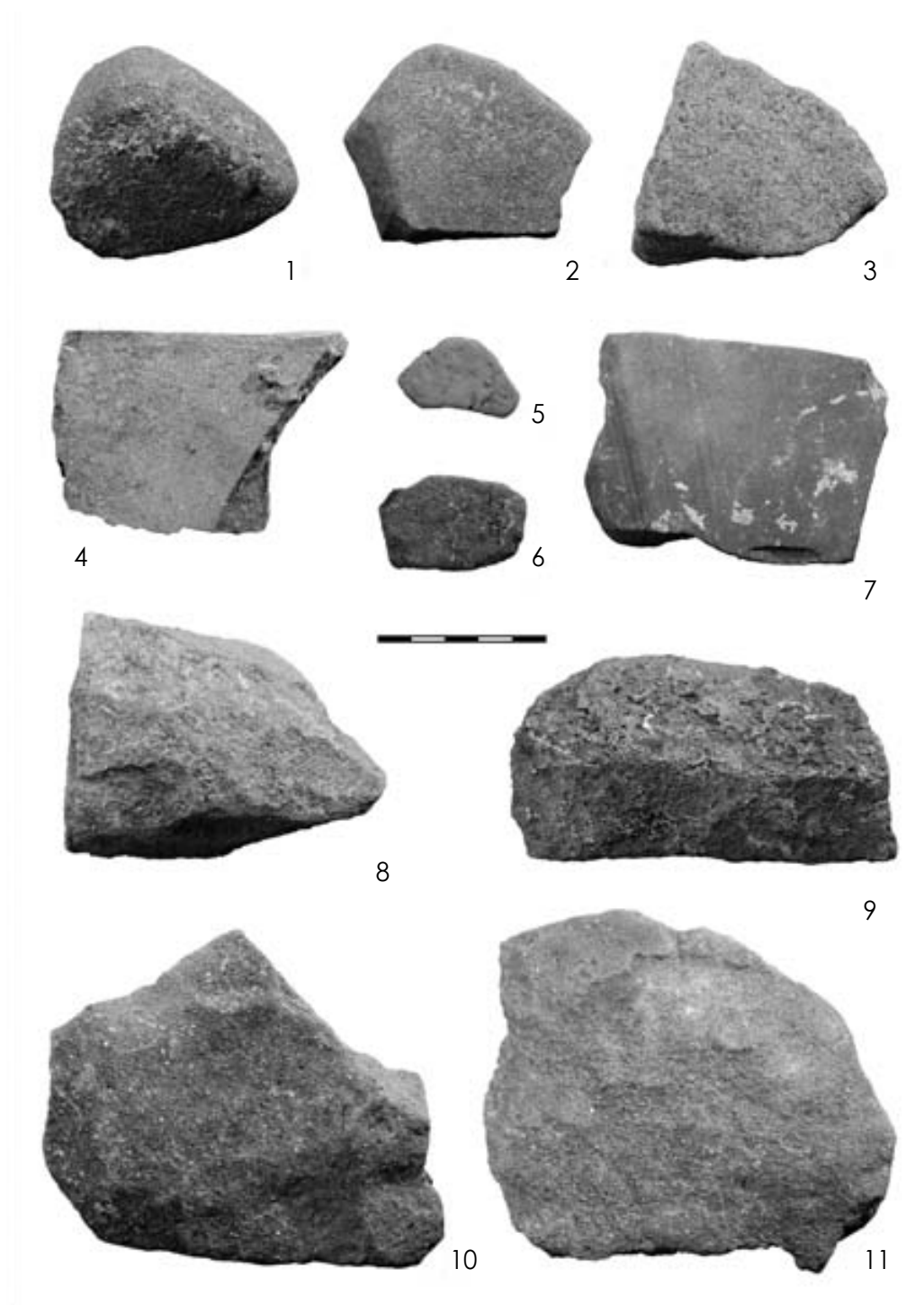
slezské fáze KLPP a především výrazně širší výskyt plastických prsovitých výčnělků a dekoru v podobě prstování a žlábkování. Tyto skutečnosti dovolují další alternativu datování do období vývoje věteřovské skupiny popřípadě do přelomu střední a mladší doby bronzové (BC/BD – HA1). Definitivně by ho však upřesnily pouze radio-karbonové datování či získání dalšího a chronologicky signifikantnějšího materiálu z předmětné lokality.

4. 2. Kameny a kamenná industrie

Výplň zkoumané zásobní jámy, sloužící původně zřejmě jako silo na obilí, obsahovala také relativně početnou kolekci ostatní makrolitické kamenné industrie (36 ks; tab. 3). Po typologické stránce jsou nejpočetněji zastoupeny kamenné ruční mlýnky a jejich zlomky (obr. 6). Poměrově výrazně převládají horní kameny (běhouny; 12 ks) nad spodními kameny (ležáky; 5 ks). K horním kamenům ručních mlýnků pak musíme připočíst ještě 4 nálezy valounových či bochníkovitých drtičů (obr. 6: 1). U některých běhounů byla doložena záměrně vytvarovaná úchopová část (obr. 6: 8). Zbylou část souboru tvoří blíže neurčitelné fragmenty ručních mlýnků, včetně několika ústěpů z jejich výroby či záměrné destrukce, a to jak s pozůstatky pracovních ploch, tak bez nich. Surovinou všech ručních mlýnků jsou lokální pískovce, u kterých byly vydělovány ještě kategorie: jemnozrný (9 ks), středně zrnitý (19 ks) a v případě charakteristicky načervenalého zbarvení železitý pískovec (6 ks). Až na výjimky se u všech pískovcových artefaktů projevila charakteristicky nízká hodnota magnetické susceptibility (tab. 3). Typologické spektrum doplňují ještě 2 drobná plochá hladítka (obr. 6: 5, 6) zhotovená z prachovce/jílovce a silicifikovaného pískovce. Drtiče byly zhotoveny rovněž převážně z pískovců, pouze u jednoho z exemplářů byla použitá surovina determinována jako trachyandezit. Zdroje této horniny se nacházejí v jihovýchodní části katastru sousední obce Bánov (6,5 km JV). Ve třech případech lze na povrchu znotěrek pozorovat stopy po přepálení vlivem působení ohně. Z pohledu distribuce ostatní makrolitické kamenné industrie ve výplni objektu lze konstatovat její výskyt v rámci všech zdokumentovaných vrstev. Nelze si však nepovšimnout jejího nápadně vyššího zastoupení ve spodních vrstvách stratigrafie, což by mohlo do jisté míry souviset s již výše naznačenými depozičními procesy formujícími charakter výplně studovaného objektu. Kromě samotných artefaktů se podařilo z objektu vyzvednout také 61 ks kamenů různé velikosti a tvaru, jež pocházejí zejména z místního podloží a okolních štěrků. Tyto kameny lze považovat za antropogenní či přírodní manuporty, které se dostaly do objektu po zániku jeho primární funkce.

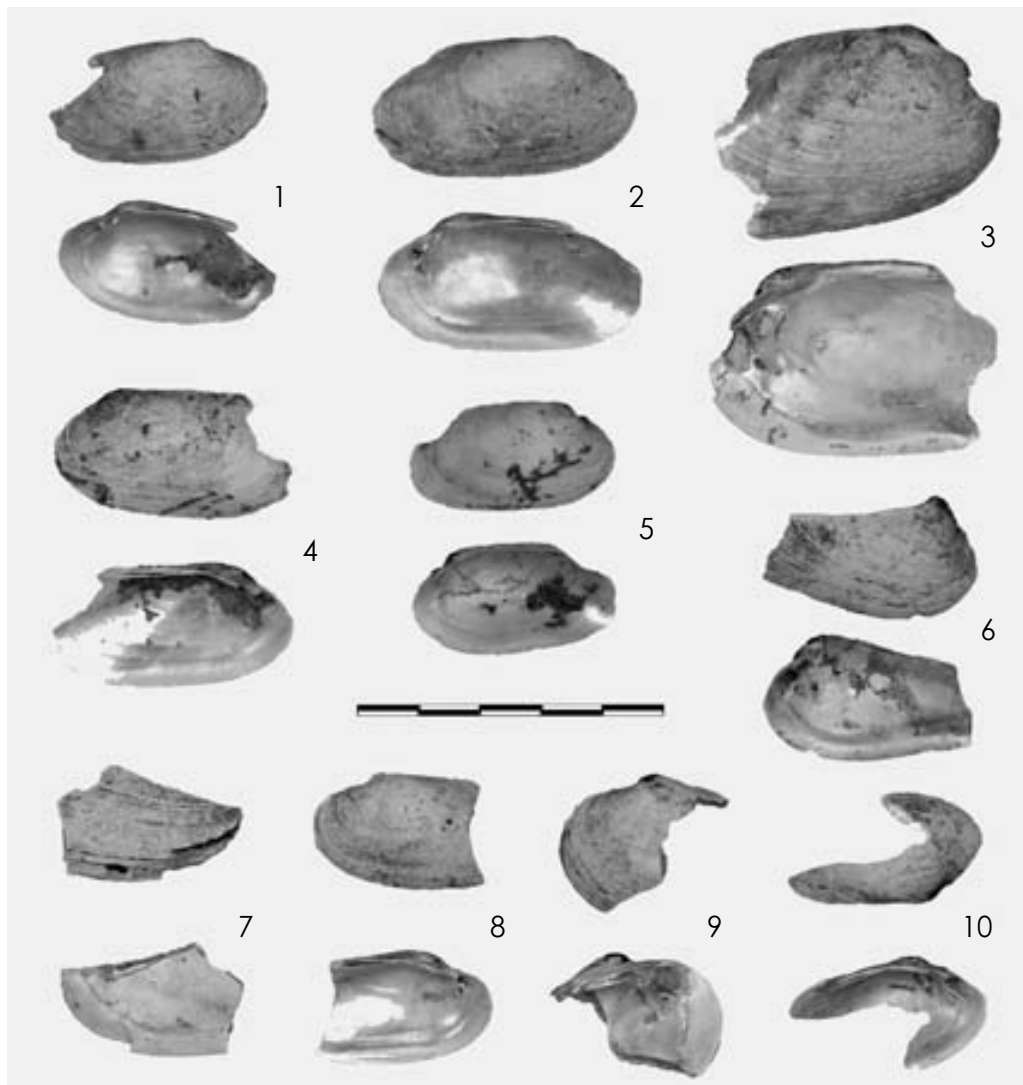
4. 3. Archeozoologický materiál

Nedílnou součástí sídlištního odpadu deponovaného v zaniklých pravěkých objektech je bezesporu i zvířecí osteologický materiál, jehož analýza nám přibližuje spektrum chovaných či lovených zvířat a také doplňuje naše poznatky o jídelníčku tehdejší populace, respektive o subsistenčním modelu té doby. Z výplně předmětného objektu pochází soubor 57 kusů kostí rozložených ve všech determinovaných vrstvách (kontext 100 – 39 ks, 101 – 6 ks, 103 – 1 ks, 104 – 11 ks). Nejvíce osteologického materiálu se však nacházelo ve svrchní části výplně. Z hlediska zjištěných druhů se podařilo doložit pouze kosti domácích savců (tab. 4): tura (*Bos taurus*), ovce/kozy (*Ovis aries/Capra hircus*), prasete (*Sus domestica*) a koně (*Equus caballus*).



Obr. 6: Výběr ostatní makrolitické kamenné industrie. |

Antropogenní zásahy na kostech (řezání, stopy působení ohně), zlomkovitost a celkový charakter souboru ukazují, že jde o kuchyňský a řeznický odpad, ve kterém jsou zastoupeny kosti více (pažní, stehenní kost) či méně (zápěstní, nártní kost, prstní články) bohaté na maso (tab. 5). Nalezené kosterní pozůstatky patřily především dospělým jedincům, z nichž nejstaršímu bylo v době porážky více jak 9 let (tur). Mohl být tedy využíván k práci nebo se také uplatnil v chovu, popřípadě v mléčné produkci. Ve vrstvě 100 byly dochovány kosti s nepřirostlou proximální nebo distální epifyzou, pravděpodobně náležející jednomu jedinci (do anatomické pozice bylo možné sestavit zánártní kosti), který uhynul kolem jednoho roku. Pozůstatky lovné či volně žijící zvěře nebyly ve studované kolekci prokázány. Ve všech vrstvách výplně objektu však byly nalezeny pozůstatky schránek velevruba malířského (obr. 7). Celkem bylo



Obr. 7: Schráanky velevruba malířského. |

objeveno 61 jejich fragmentů, popř. téměř celých kusů. V jednom případě se zřejmě jedná o zlomek schránky, která prošla žářem (stopy opálení či vaření; kontext 103).

Druhá skladba souboru z Uherského Brodu – Nivnice je srovnatelná s některými dalšími sídlištními lokalitami doby bronzové. Pro sledovanou oblast jihovýchodní Moravy prozatím postrádáme dostatek analyzovaných souborů, avšak na jihomoravských lokalitách datovaných od únětické kultury po velatickou fázi kultury středodunajských popelnicových polí jsou například výrazně zastoupeny kosti tura a drobných přežvýkavců (ovce/koza). Kostí prasete domácího se pak začínají výrazněji objevovat až v závěru starší doby bronzové a na lokalitách střední a mladší doby bronzové (ROBLÍČKOVÁ 2003a, b; 2004). Běžně jsou v sídlištním prostředí nacházeny také kosti koně a psa (ŘÍHOVSKÝ 1982b; ROBLÍČKOVÁ 2003a; KOVAČIKOVÁ 2012), které nesou stopy po lidské činnosti a je možné, že koňské a psí maso bylo příležitostně konzumováno (ROBLÍČKOVÁ 2003a). Kostí lovné fauny se na lokalitách vyskytují pouze sporadicky, největší význam zaujímal chov domácích zvířat (ŘÍHOVSKÝ 1982b), což koresponduje také s výsledky z Uherského Brodu – Nivnice. Za zmínku stojí také výše zmíněný výskyt malakofauny. Na lokalitách doby bronzové se relativně často nalézají schránky mlžů a nejčastěji právě velevruba (ČTRNÁCT 1954; SALAŠ et al. 2012; KOVAČIKOVÁ 2012; ŠITNER 2012; TRAMPOTA 2014). Hojný výskyt schránek velevruba společně s dalším kuchyňským odpadem by mohl představovat doklad, že tento mlž byl využíván jako doplňkový zdroj potravy (ČTRNÁCT 1954).

4. 4. Mazanice

Zatímco na jiných lokalitách z doby bronzové v regionu se můžeme v sídlištních objektech setkat převážně s velkým množstvím mazanice, zkoumaný objekt obsahoval ve výplni pouze 2 kusy (kontext 103). První z nich lze klasifikovat pouze jako drobný amorfní fragment, druhý pak jako zlomek omazu s vyhlazenou lící stranou a na druhé straně s otiskem kůlu. Omaz dosahuje mocnosti 28 mm. Oba fragmenty jsou relativně tvrdě vypáleny do světle šedo oranžové barvy.

4. 5. Nevypálená jílovitá hmota

Ve výplni objektu se podařilo nalézt 14 (kontext 100 – 1 ks; 102 – 2 ks; 103 – 8 ks; 104 – 3 ks) různě velkých hrudek nevypálené, amorfní, hlinitojílovité hmoty, promísené drobnými kamínky a organickými zbytky (drobné fragmenty uhlíků, stopy plev apod.). V některých případech se ve směsi zdály být patrné i miniaturní drobky vypálené mazanice či keramiky. Materiál je převážně světle bílošedé barvy, místy však dosahoval světle hnědošedých odstínů. Hmotu můžeme pravděpodobně interpretovat jako připravený materiál pro výrobu keramiky. Tuto teorii však bude nutné v budoucnu ověřit petroarcheologickou analýzou. Funkce ve formě výmazu stěn obilní jámy se zdá být vzhledem k relativně malému množství dochovaných zlomků nepravděpodobná.

4. 6. Intruze

Kromě materiálu z doby bronzové se ve výplni objektu dochovalo také několik artefaktů determinovatelných jako starší intruze. Zařadit sem můžeme keramický střep z hrubé bahnitě hmoty s organickou příměsí a břitovou partii kopytovitého klínu z metabazitu typu Jizerské hory (tab. 3). Oba artefakty vykazují příslušnost k neolitické

kultuře s lineární keramikou a naznačují tak možnou polykulturnost nově objevené lokality. To by podporovaly také výsledky povrchových sběrů, při kterých se podařilo najít několik dalších zlomků neolitické keramiky a drobný bochníkovitý drtič reutilizovaný ze sekeromlatu přeraženého v místě provrtu.

Tab. 3: Přehled ostatní makrolitické kamenné industrie.

n.	Kontext	Typ	Dochování	Surovina	MS	Hmotnost	Délka	Šířka	Výška
1	100	bochníkovitý drtič / valoun se stopami opracování	kompletní	andezit	17,61	152	69	53	38
2	100	ruční mlýnek - ležák	fragment, okrajová partie	středně zrnitý pískovec	0,192	937	140	131	39
3	100	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment boku s částí pracovní plochy	jemnozrný pískovec	1,21	38	44	32	34
4	100	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	jemnozrný pískovec	0,071	9	33	33	6
5	100	hladítko	kompletní	prachovec / jílovec ?	0,093	4	41	25	7
6	101	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	středně zrnitý pískovec?	6,98	364	68	78	50
7	101	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	jemnozrný pískovec	0,120	9	40	31	6
8	101	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment boku s částí pracovní plochy	středně zrnitý pískovec	0,079	171	58	54	43
9	101	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	jemnozrný pískovec	0,121	28	43	53	9
10	101	ruční mlýnek - bez bližšího určení	úštěp	středně zrnitý pískovec	3,59	67	50	64	28
11	101	valoun	dekortikační úštěp	silicifikovaný pískovec	0,126	78	65	60	19
12	102	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	jemnozrný železitý pískovec	1,24	199	74	73	24
13	103	ruční mlýnek - běhoun	téměř kompletní	jemnozrný železitý pískovec	0,618	287	105	75	19
14	103	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie, přepáleno?	středně zrnitý železitý pískovec	18,21	328	71	102	32

n.	Kontext	Typ	Dochování	Surovina	MS	Hmotnost	Délka	Šířka	Výška
15	103	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment	středně zrnitý pískovec	0,163	30	35	33	21
16	103	hladítko	kompletní	jemnozrný pískovec	0,359	14	46	30	7
17	103	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	středně zrnitý pískovec	0,120	137	75	71	22
18	103	bochníkovitý drtič	téměř kompletní	jemnozrný pískovec	0,050	193	123	68	21
19	103	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	jemnozrný pískovec	0,153	36	81	42	7
20	103	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	jemnozrný pískovec	0,174	27	50	42	8
21	103	ruční mlýnek - bez bližšího určení	polotovár ?	středně zrnitý pískovec	0,232	417	88	101	40
22	103	ruční mlýnek - ležák?	fragment, centrální partie	středně zrnitý pískovec	0,276	424	52	132	46
23	103	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment, okrajová partie	středně zrnitý pískovec	0,124	50	33	59	20
24	104	ruční mlýnek - běhoun	kompletní	středně zrnitý železitý pískovec	0,243	312	129	67	26
25	104	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	středně zrnitý pískovec	0,131	307	82	63	44
26	104	bochníkovitý drtič	téměř kompletní	středně zrnitý pískovec	0,164	200	61	64	36
27	104	ruční mlýnek - ležák	fragment, centrální partie	středně zrnitý pískovec	0,139	849	95	119	46
28	104	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	jemnozrný pískovec	0,104	11	40	27	14
29	104	ruční mlýnek - bez bližšího určení	fragment pracovní plochy	středně zrnitý pískovec	0,113	37	48	46	16
30	104	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie s upraveným úchopem	středně zrnitý pískovec	0,142	151	66	78	29

n.	Kontext	Typ	Dochování	Surovina	MS	Hmotnost	Délka	Šířka	Výška
31	104	ruční mlýnek - běhoun	fragment, centrální partie	středně zrnitý písco- vec	0,187	103	56	65	21
32	104	ruční mlýnek - běhoun	fragment, centrální partie	středně zrnitý písco- vec	0,145	77	66	61	17
33	104	ruční mlýnek - běhoun	fragment, okrajová partie	jemnoz- rný železitý pískovec	0,283	211	88	59	23
34	104	bochníkovitý drtič	kompletní	středně zrnitý písco- vec	0,276	163	71	56	41
35	104	ruční mlýnek - ležák?	fragment, centrální partie, přepáleno	jemnoz- rný železitý pískovec	1,52	700	132	73	65
36	104	ruční mlýnek - ležák	fragment, okrajová partie, přepáleno?	středně zrnitý písco- vec	4,39	779	112	118	43

5. ZÁVĚR

Vzhledem k rozsahu stavby a charakteru výkopových prací spojených s rekonstrukcí silnice č. II/490 byl objeven a zdokumentován pouze jediný archeologický objekt. I přes nevelký rozsah výzkumu je zřejmé, že zachycená zásobní, respektive obilní jáma se zde nenacházela osamoceně, ale byla součástí hospodářského zázemí sídliště neznámého rozsahu. Na základě charakteru terénu se lze domnívat, že pravěké osídlení bylo situováno především v prostoru vrcholku výše popsané terénní elevace. Stratigrafická situace nadložních vrstev zde ukazuje zakonzervování lokality mocnou vrstvou náplavových sedimentů. Po chronologické stránce můžeme zdokumentovanou obilní jámu datovat pouze rámcově do období vývoje věteřovské skupiny popřípadě do přelomu střední a mladší doby bronzové (BC/BD-HA1). Se zpracováváním obilí v okolí zdokumentovaného objektu zřejmě souvisejí také početné nálezy ručních mlýnků a jejich fragmentů z lokálních pískovců, které se po zániku jeho funkce dostaly do výplně. Zajímavým nálezem je několik kusů nevypálené jílovité hmoty se stopami organické příměsi, které interpretujeme jako připravenou hmotu pro výrobu keramiky. Analýzou archeozoologického materiálu se podařilo doložit hospodářské využívání a konzumaci pouze domácích druhů zvířat s převahou tura. Kromě masa domácích savců doplňoval jídelníček tehdejší populace také velevrub, jehož schránky byly hojně přítomny ve všech vrstvách výplně zkoumaného objektu. Intruze v podobě bahnité keramiky a broušené kamenné industrie obsažené ve výplni objektu, stejně jako několik dalších keramických fragmentů z povrchových sběrů dokládají, že lokalita byla osídlena pravděpodobně již na počátku neolitu v kultuře s lineární keramikou.

V regionálním kontextu doplňuje nově objevené sídliště naše dosavadní poznatky o struktuře a hustotě osídlení ve starším neolitu a době bronzové v povodí řeky Ol-

Tab. 4: Zastoupení anatomických částí u jednotlivých zvířecích druhů/velikostních kategorií.

Kost	Druh				Velikost		Celkem
	Tur domácí	Ovce/koza domácí	Prase domácí	Kůň domácí	SV	VV	
Lebka	2	-	-	-	-	1	3
Spodní čelist	1	-	-	-	-	-	1
Žebro	5	-	-	-	6	1	12
Obratel	-	-	-	-	-	1	1
Krční obratel	1	-	-	-	-	-	1
Hrudní obratel	1	-	-	-	-	-	1
Pažní kost	3	-	-	-	-	-	3
Vřetenní kost	3	-	-	-	-	-	3
Loketní kost	1	2	-	-	-	-	3
Záprstní kost	2	-	-	-	-	-	2
Pánev	1	-	-	-	-	-	1
Stehenní kost	4	-	-	-	-	-	4
Holenní kost	2	-	-	-	-	-	2
Lýtková kost	-	-	1	-	-	-	1
Zánártní kost	2	-	-	-	-	-	2
Patní kost	2	-	-	-	-	-	2
Hlezenní kost	1	-	-	-	-	-	1
Nártní kost	-	1	-	1	-	-	2
Proximální prstní článek	-	1	-	-	-	-	1
Mediální prstní článek	1	-	-	-	-	-	1
Plochá kost	-	-	-	-	2	1	3
Dlouhá kost	-	-	-	-	3	4	7
Σ	32	4	1	1	11	8	57

šavy. Sídlištní aktivity nositelů kultury s lineární keramikou jsou v okolí Uherského Brodu známy z tratí „Janáčkův pivovar“, „Katovka“, „U Bajovského mlýna“ a „Na Jiříčkách“ (GEISLER 2001a, b; VAŠKOVÝCH 2006, s. 157–158; LEČBYCH 2014, s. 175–176). Za pozornost stojí zejména poslední z uvedených lokalit, jelikož výzkumem dotčená plocha se nacházela jen 570 m východně od námi popisované situace odkryté při rekonstrukci silnice v roce 2016. Nelze proto vyloučit, že získané neolitické nálezy by mohly souviset se zázemím nedalekého již částečně prozkoumaného sídliště.

Doklady osídlení Uherskobrodsko v době bronzové jsou reprezentovány nejen sídlištními areály, ale také několika významnými depoty bronzových artefaktů (Drslavice, Horní Němčí, Nedachlebice, Slavkov, Suchá Loz, Újezdec, Vlčnov; PAVELČÍK 1964; 1982, s. 177; TOMEČEK 2002, s. 18–22; SALAŠ 2005, s. 254–257; CHRÁSTEK – BARTÍK 2016). Stopy lidských aktivit jsou zde doloženy už od starší doby bronzové (souhrnně CHMELA 2009, 92–110). Raritní je pak nález kultovního objektu ze střední doby bronzové v Uherském Brodě-Havřicích (HRUBÝ 1958). Přímo z katastru Uherského Brodu

je známo také osídlení z období popelnicových polí z trati „Úlehly“ (PAVELČÍK 1982, s. 176) a také z poloh „Katovka“, Kyčkov“ a „U Kučovské lávky“, které zkoumal povrchovými sběry v 1. polovině 20. století Jan Pavelčík (1950a, b) a jež později ve své práci zmínil V. Dohnal (1977, s. 66). Při stavbě obchvatu Uherského Brodu bylo v roce 2000 v trati „U Bajovského mlýna“ zachyceno menší pohřebiště staršího stupně KSPP (BD–Ha A1). Exkavováno bylo celkem 7 žárových hrobů, které obsahovaly kromě početných keramických nádob i široké spektrum bronzových předmětů (GELSNER 2001a, b, 170; PARMA 2006, s. 258–260). Společně s nimi se zde nacházel i jeden izolovaný hrob únětické kultury (CHMELA 2009, s. 106–107, 135). V nedávné době se podařilo doložit osídlení kulturou popelnicových polí také přímo v intravilánu města. Při záchranném archeologickém výzkumu na křižovatce ulic Komenského a U Sboru v roce 2015 byly zachyceny tři sídlištní objekty porušené středověkým a novověkým osídlením (BARTÍK – CHRÁSTEK 2016, s. 231). Přehled uzavírají ještě ojedinělé nálezy bronzového kopí a sekerky s tulejí z blíže neznámé polohy a parohová palice objevená v korytě řeky Olšavy (DOHNAL 1977, s. 66).

Z katastrálního území Nivnice jsme prozatím doklady osídlení z doby bronzové postrádali. Kromě ojedinělých nálezů neolitické či eneolitické keramiky a broušené kamenné industrie (PAVELČÍK 1933; PAVELČÍK 1987) je známo sídliště platěnické kultury ze starší doby železné, které objevili Jan a Jiří Pavelčíkovi v poloze „Kučovská lávka II.“ (PAVELČÍK 1962)². Tato trať se pak nachází na druhém břehu potoka Nivničky, přibližně 1,5 km východně od nově objevené lokality.

Jak dokládají další nálezy z okolí Uherského Brodu, ve východní části Poolšaví můžeme pozorovat silnou intenzitu osídlení v průběhu takřka celé doby bronzové (PAVELČÍK 1982, 174–177; DOHNAL 1977; CHMELA 2009). Podobný obraz lze spatřovat i v přilehlé oblasti Slovenska (NEŠPOROVÁ 2004; CHMELA 2009, s. 110–119; GAŠPAR 2015). Malá početnost citlivějších prvků, velká míra fragmentarizace keramického materiálu a nálezové okolnosti většiny souborů však komplikují tvorbu jemnějšího modelu vývoje osídlení a jeho determinaci podle jednotlivých chronologických fází. Tento problém snad v budoucnu vyřeší v pojednávané oblasti středního Pomoraví další archeologické výzkumy sídlištních či funerálních areálů.

Poznámky:

¹ Velikostní kategorie 1–10 odpovídají poměru stran čtverce (1 × 1 cm, 2 × 2 cm atd.).

² V příslušné nálezové zprávě (Pavelčík 1962) je lokalita zmíněna pod katastrem Uherského Brodu.

Literatura:

BARTÍK, J. – CHRÁSTEK, T. 2016: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště). Přehled výzkumů 57–1*, AÚ AV ČR Brno, s. 231.

BARTÍK, J. – LANGR, J. – CHRÁSTEK, T. 2017: *Nivnice (okr. Uherské Hradiště). Přehled výzkumů 58–1*, AÚ AV ČR Brno, s. 213.

CZUDEK, T. – IVAN, A. 1992: Reliéf. In: Nekuda, V., (ed.) *Uherskohradišsko. Vlastivěda moravská. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 39–44.

ČTRNÁCT, V. 1954: *Mohylová chata a sídelní mohylové objekty na Plzeňsku, Památky archeologické 45*, s. 335–355.

DEMEK, J. (ed.) 1987: *Zeměpisný lexikon ČSR, Hory a nížiny*, Praha.

DEMEK, J. – MACKOVČIN, P. – BALATKA, B. – BUČEK, A. – CIBULKOVÁ, P. – CULEK, M. – ČERMÁK, P. – DOBIÁŠ, D. – HAVLÍČEK, M. – HRÁDEK, M. – KIRCHNER, K. – LACINA, J. – PÁNEK, T. – SLAVÍK, P. – VAŠÁTKO, J. 2006: *Zeměpisný lexikon ČR – Hory a nížiny*, Praha.

DOHNAL, V. 1977: *Kultura lužických popelnicových polí na východní Moravě*. Brno.

GAŠPAR, A. 2015: *Lužická kultura na moravsko-slovenskom pomedzí*. Rukopis magisterské diplomové práce uložený na ÚAM FF Mu Brno.

GAŠPAR, A. 2017: *Obilné jamy v praveku stredného a dolného Ponitrianska*. Zborník Slovenského národného múzea CXI, *Archeológia* 27, s. 47–58.

GEISLER, M. 2001a: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)*. *Přehled výzkumů* 42, AÚ AV ČR Brno, s. 144.

GEISLER, M. 2001b: *Předběžná zpráva o výzkumu pravěkého sídliště a pohřebiště na katastru Uherského Brodu v poloze U Bajovského mlýna*, *Slovácko* XLII, s. 103–113.

HRUBÝ, V. 1958: *Kultovní objekty lidstva středodunajské kultury mohylové na Moravě*. *Památky archeologické* XLIX, s. 40–57.

CHMELA, T. 2009: *Starší doba bronzová pod Bílými Karpaty*. *Præhistorica* XXVIII, s. 89–144.

CHRÁSTEK, T. – BARTÍK, J. 2016: *Horní Němčí – „Horní kopec“ (okr. Uherské Hradiště)*. *Přehled výzkumů* 57–1, AÚ AV ČR Brno, s. 206–208.

KADROW, S. 1992: *Pottery fragmentation and dynamics of depositional processes inside trapeze-shaped features*. *Arch. Polona* 30, s. 69–74.

KOVAČIKOVÁ, L. 2012: *Archeozoologické nálezy*. In: Kuna, M., Němcová, A. et al. (eds.): *Výpověď sídlištního odpadu. Nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*. Archeologický ústav AV ČR, Praha, s. 150–158.

KUJOVSKÝ, R. 2004: *Sídlisko lužickej kultury v Trenčíne a počiatky lužickej kultury na Slovensku*. In: Bátor, J., Furmánek, V., Veliáčik, L. (eds.). *Einflüsse und Kontakte Alteuropäischer Kulturen*. Nitra, s. 359–370.

KUNA, M. – NĚMCOVÁ, A. et al. 2012: *Výpověď sídlištního odpadu: nálezy z pozdní doby bronzové v Roztokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*. Praha.

KUNDRATA, M. 1992: *Půdy*. In: Nekuda, V. (ed.), *Uherskohradištsko. Vlastivěda moravská. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 35–37.

LEČBYCH, M. 2014: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)*. *Přehled výzkumů* 55–1, AÚ AV ČR Brno, s. 175–176.

NEŠPOROVÁ, T. 2004: *Novšie nálezy z obdobia popolnicových polí a doby halštatskej na strednom Považí*. *Študijné zvesti AÚ SAV* 36, s. 93–104.

NEUSTUPNÝ, E. 2007: *Metoda archeologie*. Plzeň.

PARMA, D., 2006: *Několik nových žárových pohřebišť mladší doby bronzové*. *Pravěk* NŘ 14, s. 237–285.

PAVELČÍK, J. 1933: *Nivnice (okr. Uherské Hradiště)*. *Nálezová zpráva č. j.* 80/95.

PAVELČÍK, J. 1950a: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)*. *Katovka. Nálezová zpráva č. j.* 150/95.

PAVELČÍK, J. 1950b: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)*. *Kyčkov. Nálezová zpráva č. j.* 146/95.

PAVELČÍK, J. 1962: *Uherský Brod (okr. Uherské Hradiště)*. *Zběsné, Jiříčky, Kučovská lávka I. a II, Korečnick, Za Kučovskou lávkou*. *Nálezová zpráva č. j.* 680/99.

PAVELČÍK, J. 1964: *Druhý depot bronzových předmětů z Drslavic*. *Přehled výzkumů* 1963, s. 27–29.

PAVELČÍK, J. 1982: Uherskobrodsko v pravěku. In: Nekuda, V., (ed.) *Uherskohradišfsko. Vlastivěda moravská. Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 169–179.

PAVELČÍK, J. 1987: Nivnice – Nivnické čtvrtky (okr. Uherské Hradiště). *Nálezová zpráva č. j. 25/95*.

ROBLÍČKOVÁ, M. 2003a: Domesticated animal husbandry in the Bronze Age on the basis of osteological remains. *Archeologické rozhledy* 55, s. 459–499.

ROBLÍČKOVÁ, M. 2003b: Hospodářská a divoká zvířata doby bronzové na základě osteologických pozůstatků. Autoreferát k dizertační práci. Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity v Brně, Ústav geologických věd, s. 31.

ROBLÍČKOVÁ, M. 2004: Zvířecí osteologické pozůstatky ve vybraných lokalitách doby bronzové. *Ve službách archeologie* 5, s. 180–192.

ŘÍHOVSKÝ, J. 1982a: Základy středodunajských popelnicových polí na Moravě. *StAÚ Brno* 10/1. Praha.

ŘÍHOVSKÝ, J. 1982b: Hospodářský a společenský život velatické osady v Lovčičkách. *Památky archeologické* 73, s. 5–56.

SALAŠ, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. Svazek I. Moravské zemské muzeum, Brno.*

SALAŠ, M. – DOČKALOVÁ, M. – HORÁČKOVÁ, L. – JAROŠOVÁ, I. – NEDBALOVÁ, J. – NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, M. – PETŘÍK, J. – ROBLÍČKOVÁ, M. – VARGOVÁ, L. 2012: Mladobronzová kumulace lidských skeletů na Cezavách u Blučiny (okr. Brno-venkov) a její environmentální kontext. *Památky archeologické* 103, č. 1, s. 173–231.

STUCHLÍKOVÁ, J. 1984: *Problematika vzniku a vývoje věteřovské skupiny na Moravě. Rukopis kandidátské disertační práce uložený na ÚAM FF MU Brno.*

ŠABATOVÁ, K. 2006: K závěru vývoje mohylové kultury a počátku lužických popelnicových polí na střední a severní Moravě. *Pravěk NŘ* 14, s. 101–122.

ŠABATOVÁ, K. 2007: *Sídelní areál střední a mladší doby bronzové v Přáslavicích. Rukopis disertační práce uložený na ÚAM FF MU Brno.*

ŠABATOVÁ, K. – VITULA, P. 2002: *Přáslavice. Díly pod dědinou. Kousky a kukličky (II). Pohřebiště a sídliště z doby bronzové (katalog). Olomouc.*

ŠTNER, M. 2012: *Liptice (okr. Teplice) – dvorec mladší a pozdní doby bronzové. Rukopis bakalářské diplomové práce uložený na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích.*

ŠTROF, A. 1993: *Kultura lužických popelnicových. In: Podborský, V. a kol. Pravěké dějiny Moravy. Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid, sv. 3. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 301–332.

TOMEČEK, R. 2002: *Uherský Brod. Putování historií královského města. Q studio, Uherský Brod.*

TRAMPOTA, F. 2014: *Tvrdonice (okr. Břeclav). Přehled výzkumů 54–1, AÚ AV ČR Brno*, s. 192–193.

VAŠKOVÝCH, M. 2006: *Vývoj osídlení středního a severní části dolního Pomoraví v neolitu a na počátku eneolitu. Rukopis disertační práce uložený na ÚAM FF MU Brno.*

VOKOLEK, V. 2008a: *Lužická a slezskoplatěnická kultura ve východních Čechách. In: Jiráň, L. (ed): Archeologie pravěkých Čech 5. Doba bronzová. Praha*, s. 152–157.

VOKOLEK, V. 2008b: *Slezskoplatěnická kultura. In: Venclová, N. (ed). Archeologie pravěkých Čech 6. Doba halštatská. Praha*, s. 84–97.

Trenčínská cesta

**Jeden z významných historických pozemních spojů
mezi východní Moravou a Povážím**

Trenčín Road

*One of the Most Significant Historical Land Connections between East
Moravia and the Valley of the River Váh*

Dušan Cendelín

Abstract:

Research of history involves several procedures, which, only in their entirety, provide a certain, more precise, view of the researched topic. Should we exclude the always emotionally biased, and usually rather distorted, simple subjective human memory, or its long-term transfer in the form of a so called tradition, there remain only two valid procedures of gaining knowledge, which are suitable for serious application in historiography.

The first area includes a wide range of written resources. Some of these have a direct bearing on definitive historical events; others merely document a period detail from economic, spiritual or social affairs of the given period. Literary works of artistic nature as well as professional works can be included into this area.

The second area concerns all information of material character. These can either be studied directly, for instance old surviving architecture or other artefacts of various kinds; alternatively a study can be mediated through various archaeological methods.

In the last decades, another area is being defined; it works with certain elements of the countryside, usually so far overlooked ground shapes of anthropogenic character. These, in some cases, can, however, contain significant information potential exceeding possibilities of the first two areas. One of the researched anthropogenic shapes are also traces of movement of people in the countryside in the past. This paper concerning historically significant land communication from Moravia to the town of Trenčín, crossing the massif of the White Carpathian Mountains, is an example of wide utilisation of information from this newly formed area of gaining knowledge.

Keywords:

East Moravia, Trenčín, historical communications, remains of roads

Úvod

Přímé či nepřímé zachycení pohybu lidí po určitém území za jakýmkoliv účelem a z jakékoliv potřeby je běžnou součástí většiny historiografických studií i v některých případech, kdy jejich výchozí zaměření je zcela jiné. Artefakty nalezené archeology jsou srovnávány s jinými i ze vzdálených oblastí, což nepřímo naznačuje jejich přemístění po určitých liniích zemského povrchu. Historické prameny citují přítomnost konkrétních lidí na více konkrétních místech, což logicky naznačuje jejich pohyb po cestách, nebo alespoň v určitém směru v určitých obdobích jejich životů. Naprosto výjimečně se však ze starších historických pramenů dovídáme něco o vlastních cestách v krajině, jejich poloze a dopravní kvalitě. A když, tak pouze v náznaku, zachyceném například v Kosmově kronice k roku 1101.¹ V případě různých itinerářů se nám dostává informací pouze o místech průchozích bodů na cestě, nikoliv o ní samotné. Pokud jde o snahu badatele umístit nějaký dopravně významný historický pozemní spoj přesně do konkrétní menší krajinné výseče pomocí nějakého historického pramene, většinou narazí na naprostou absenci dostatečně věrohodných informací. A to i v případě, jedná-li se o nepříliš vzdálená časová období. Vzácné výjimky z poměrně vzdáleného středověku zpravidla souvisí s citací cesty jako hraniční linie určitého území, téměř bezesbýtku však bez udání věrohodných výchozích bodů této cesty. Pro období raného středověku a období starší prameny pro lokalizaci jakýchkoliv pozemních spojů neexistují vůbec.

Zlom v poznávání konkrétních cest přinesly až první pokusy s mapovými díly, v našem kulturním okruhu přibližně od 16. století.² Na prvních mapách však žádné cesty zobrazeny nejsou, pro přesnější rekonstrukci cest dané doby jsou tedy nepoužitelné. I Klaudyánova mapa Čech s úsečkami naznačenými spoji mezi městy není faktickým zobrazením cest v krajině, ale pouze jakýmsi graficky vyjádřeným itinerářem z doby počátku 16. století, kdy propojení všech sousedních měst muselo být již naprostou samozřejmostí, kterou není třeba řešit.

Posunem do přesnějšího zobrazení cestní sítě se staly až mapy první poloviny 18. století.³ Zachycují alespoň některé hlavní dopravní tahy mezi velkými městy, ale velikost jejich měřítek ještě neumožňuje tyto linie přesněji zasadit do krajiny. A je také třeba podotknout, že značný počet i významných pozemních spojů na těchto mapách zcela chybí. Platí to i pro spojení Moravy s Povážím přes Bílé Karpaty, které je obsahem právě této práce.

Konkretizace jednotlivých cest až na úroveň cest lokálních se objevuje až v prvních vojenských mapováních z druhé poloviny 18. století a první poloviny století 19.⁴ 1. vojenské mapování je pro rekonstrukci historických cest použitelné pouze víceméně orientačně především pro značně nestabilní a někdy velice deformované základní měřítko, nachází se na něm však někdy spoje mezi lokalitami, které na 2. voj. mapování mohou chybět. Pro přesnou lokalizaci cest je však použitelné až mapování druhé a všechna následující. Tématem využití starých mapování při řešení historických pozemních spojů se více věnoval Dušan Adam (ADAM 2001, s. 70–76; 2002, s. 103–109; 2004, s. 9–19; 2005, s. 71–95).

Zájem o řešení historických pozemních komunikací začal v českých zemích již kolem poloviny 19. století (JIREČEK 1856, s. 123). Postupně na toto téma vznikla relativně rozsáhlá literatura čítající již stovky prací, z nichž byla sestavena i výběrová bibliografie především autorů mladší generace (MATUSZKOVÁ – SEVERIN 2005, s. 114–126). Na Slovensku řešil historické cesty Štefan Janšák (JANŠÁK 1964b, s. 13–31; 1967, s. 130–140). Některé jeho práce přesáhly prostor Slovenska a zabývaly se i spojením bývalých Uher s Moravou, především s její jižní částí (JANŠÁK 1963, s. 19–24; 1964, s. 326–339; 1964a, s. 12–18; 1963b, s. 84–87).

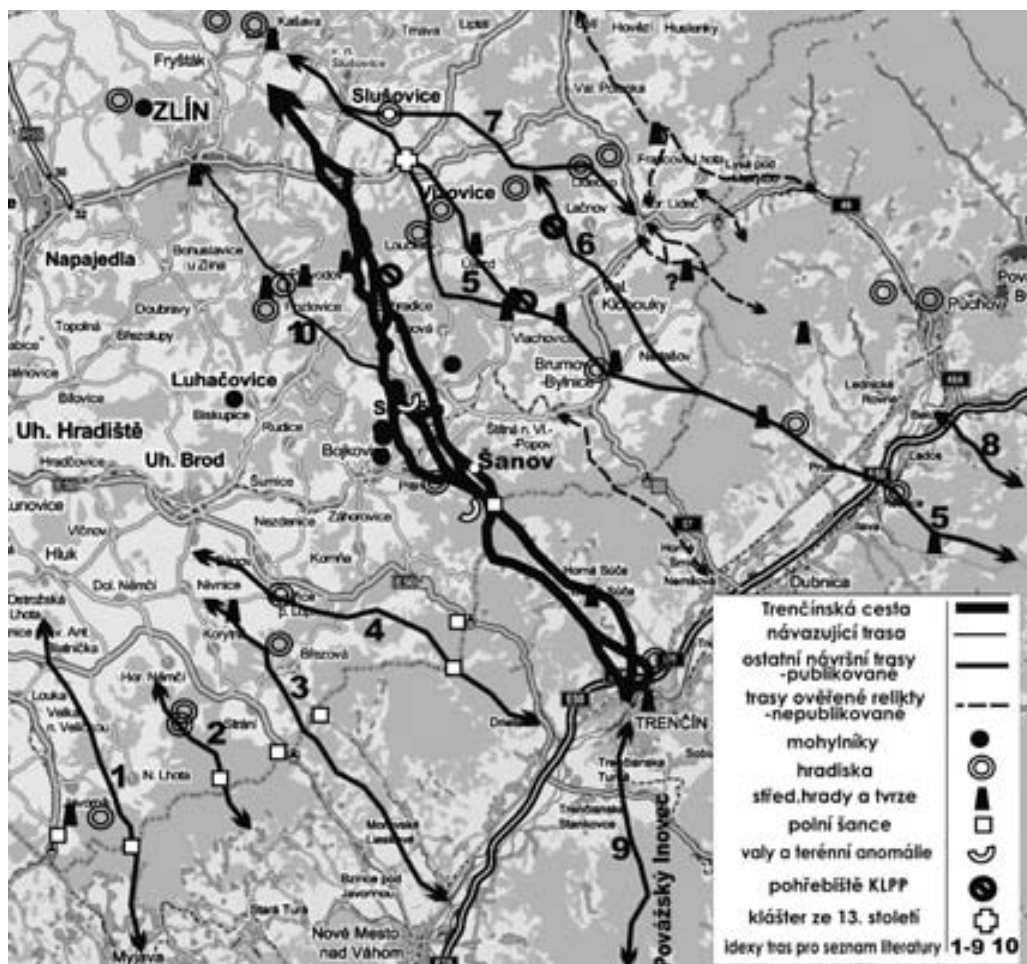
Prakticky všechny práce až do závěru 20. století využívaly pro rekonstrukci historických cest především informace vycházející z různorodých historických zpráv, přesněji informací historicko – geografické povahy. V důsledku toho byly dopravní linie v krajině definovány většinou značně mlhavě, někdy jejich vypovídací hodnota nepřesáhla hodnotu běžného itineráře. Kolem devadesátých let 20. století se v Česku objevily práce zachycující někdy již dopravní linie velice přesně. Čistě teoretickými metodami bez práce v terénu publikoval své články Radan Květ, ale jeho snaha sklouzla do naprosté iracionality a jeho závěry jsou všeobecně považovány za scestné. Významným badatelem devadesátých let, pracujícím i v terénu, byl Rostislav Vermouzek (VERMOUZEK 1990, s. 19–39; 1992, s. 7–67; 1993, s. 105–115) a po něm již následovalo v tomto směru několik dalších autorů.⁵

Na konec tohoto úvodu je možno konstatovat, že řešení konkrétních linií historických cest se již postupně ustálilo či ustaluje na několika základních východiscích. Na využívání relativně velice omezených historických písemných pramenů a na interpretaci určitých historických faktů, které mohly položení starých pozemních komunikací ovlivňovat. Sem nepřímo patří i všechny poznatky archeologické povahy

zahrnující území, na které je soustředěna pozornost při rekonstrukci historických cest. Významnou roli zastávají i nejstarší podrobná mapování 18. a 19. století, která lze v mnoha případech aplikovat i na dopravní síť v obdobích před tímto mapováním. Podstatnou složkou všech řešení jsou však relikty zaniklých dopravních tahů přímo v konkrétní krajině, které je nutno v konečném důsledku chápat jako hlavní důkazy, bez nichž je sebelogičtější řešení nevěrohodné. Především na nich je postavena i tato práce.

Bělokarpatký hřeben a možnost rekonstrukce historických dopravních tras

Karpatký oblouk začíná na jihu u Dunaje Malými Karpaty, které na severu končí v povážské kotlině u Nového Mesta nad Váhom. Na ně navazuje s mírným posunem k západu u slovenské Skalice masiv Bílých Karpat, postupně se měnící ve výrazný hřeben, přerušovaný několika průsmyky. Nejsevernější Lyský pak již odděluje hřeben Bílých Karpat od hřebene navazujících Javorníků. Všechny průsmyky jsou v současnosti využívány soustavou silniční sítě Česka i Slovenska. Nicméně za současného sta-



Obr. 1. |

vu poznání je již zcela zřejmé, že tato často velmi zamokřená údolí průsmyků nebyla ve vzdálené minulosti až do doby umělého zpevnování a úprav cest právě pro toto zamokření součástí mnoha pozemních komunikací. Především komunikací dálkového významu. Tyto byly z tohoto důvodu situovány na dopravně stabilní, většinou výše položené terény, přibližně paralelní s údolními průsmyky. Jasně o tom hovoří právě relikty opuštěných tras, a to nejen v oblasti Bílých Karpat.

Pro průzkum a rekonstrukci starých tras je bělokarpatský hřeben naprosto unikátní a nemá v prostoru Česka obdoby. Ostře od sebe odděluje v délce celých 70 km dvě stará sídelní území, osídlená s různou intenzitou již od pravěku, navíc území se zcela rozdílným historickým vývojem. Jako výrazná, z větší části neosídlená dopravní překážka vytvořila nepřilíš početnou síť dopravních linií, charakterizovatelnou jako linie dálkového významu. Významu, proměňujícím se v čase s vývojem osídlení na východní Moravě a v Pováží. Toto zjednodušení v konečném důsledku velice usnadňuje hledání jednotlivých zaniklých tras a jejich reliktvů v terénu. Průzkum některých zaniklých tras zde byl prováděn a publikován již dříve. Dosud bylo nalezeno několik významných tras mimo průsmyky a některé z přechodů bělokarpatského hřebene byly i pomocně pojmenovány. Publikovány byly v několika pracích. Pomocná jména těchto přechodů jsou:

Novolhotský (obr. 1/1) (CENDELÍN 2010, s. 297–315), velkojavořínský (obr. 1/2) (CENDELÍN 2010, s. 297–315), stránsko-březovský (obr. 1/3) (CENDELÍN 2010, s. 297–315; 2011, s. 7–48), bystřický (obr. 1/4) (CENDELÍN 2009, s. 59–93; 2010, s. 297–315; 2011, s. 7–48). V této práci v úplnosti popisovaná historická trasa s názvem Trenčínská cesta byla dříve publikovaná pouze okrajově a byla označena v jedné práci jako přechod šanovsko-pitínský (CENDELÍN 2010, s. 297–315; BOLINA – CENDELÍN 2011, 87–108; BOLINA – CENDELÍN 2013). Bez konkrétního pojmenování byl jako součást rozsáhlejší práce publikován přechod Karpat u Brumova s naznačeným pokračováním na střední Slovensko (obr. 1/5) (BOLINA – CENDELÍN 2011, s. 87–108; CENDELÍN 2000, s. 377–385; CENDELÍN – BOLINA 2012, s. 20–27). Rovněž pouze naznačena byla jedna významná větev sestupu z bělokarpatského hřebene těsně míjející Valašské Klobouky (obr. 1/6), která ovšem zanechala v terénu na více místech výrazné stopy (obr. 2, 3). Řešen byl v terénu i směr k přechodům Bílých Karpat v okolí Lyského průsmyku (obr. 1/7) (BOLINA – CENDELÍN 2012, s. 20–27; CENDELÍN 2000, s. 377–385), vlastní přechody však nebyly dosud publikovány, i když průzkum zde již autor této práce v terénu dokončil. V souvislosti s prostorem Slovenska byl publikován nástin trasy od Púchova ke kotlině horní Nitry (obr. 1/8) (CENDELÍN – BOLINA 2012, s. 20–27), a rovněž nástin počátku trasy po hřebeni Povážského Inovce od Trenčína k jihu (obr. 1/9) (CENDELÍN 2011, s. 7–48).

Výchozí body Trenčínské cesty a využití tohoto pozemního spoje v historickém kontextu

Každou zkoumanou historickou pozemní komunikaci je třeba nějakým způsobem přesněji definovat jejími výchozími body (obr. 2), jinak jakékoliv řešení kteréhokoliv pozemního spoje ztrácí smysl. Na tuto nutnost bylo upozorněno již dříve (CENDELÍN 2011, s. 52–55; 2002, s. 7–18).

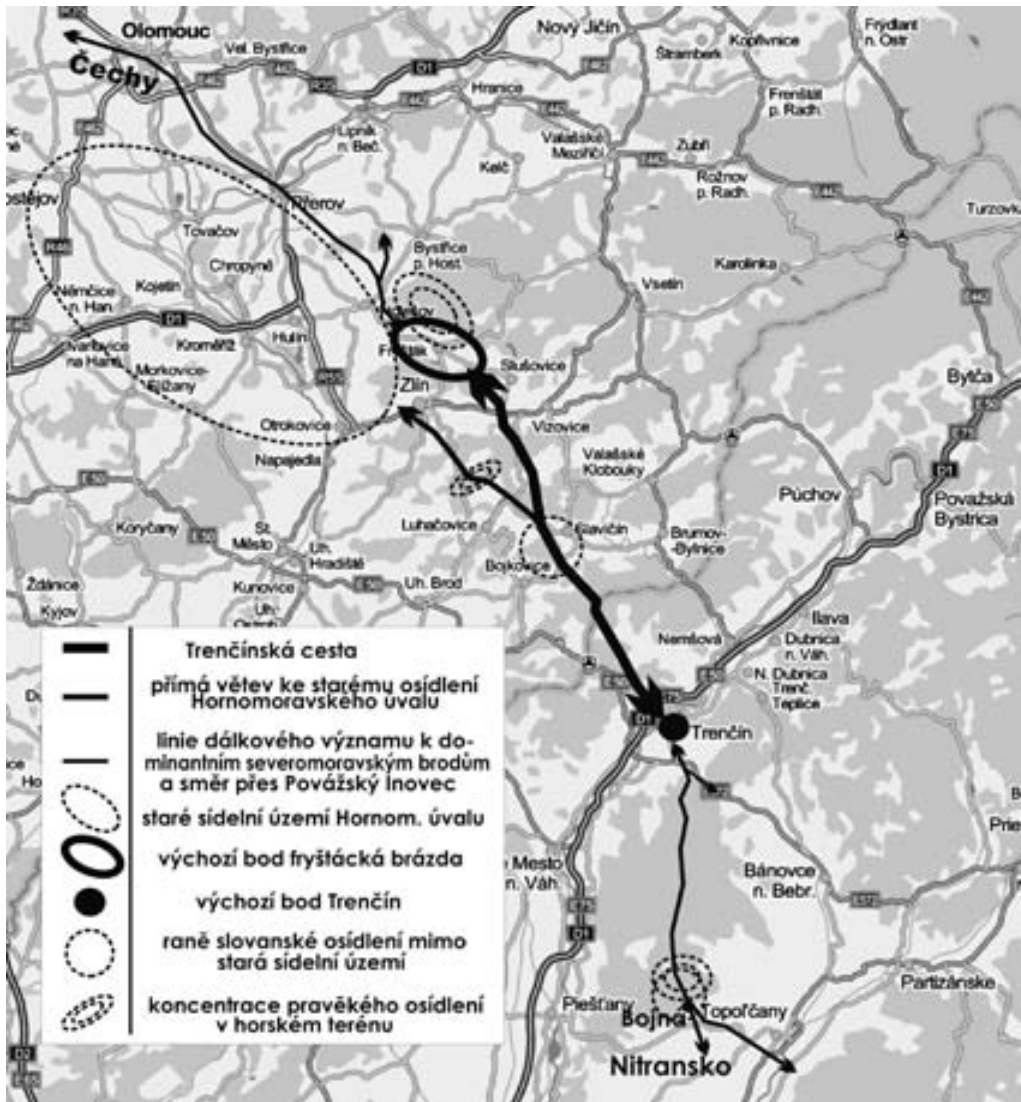
V případě Trenčínské cesty je na moravské straně výchozím „bodem“ prostor tzv. fryštácké brázdy (též holešovské), která představuje výrazný výběžek starého sídel-

ního území severní části Moravy s vazbou na blízké Přerovsko a Olomoucko. Jde o cca 4 km široký prostor mezi úpatím Hostýnských vrchů na severu, na jihu pak brázdu uzavírá rozsahem nevelká pahorkatina u Rackové a Kostelce. Na východě celý prostor ohraničuje široké údolí slušovické větve Dřevnice. Charakterizovat tento výchozí „bod“ plošně, nikoliv úzce lokálně, bylo v tomto případě nutné, protože na starých sídelních územích (v případě fryštácké brázdy mající minimálně kolem 50 km²) nelze u nejstarších komunikací vzhledem k nejistitelnému vývoji sídelní struktury výchozí body takto specifikovat. Navíc z tohoto prostoru vycházelo více komunikačních linií, pravděpodobně i přes samotný masiv Hostýnských hor, kde po sobě zanechaly stopy (BOLINA – CENDELÍN 2011, s. 87–108).

Poznámka výše o vazbě Přerovska a Olomoucka na fryštáckou brázdu je velmi významná, protože v tom směru se nacházely kdysi důležité brody přes řeku Bečvu a Moravu, přes něž probíhal od nejstarších období dopravní pohyb i dále do východních a centrálních Čech přes území Litomyšlska (BOLINA – CENDELÍN – ADAM 2012). Poloha okraje Hostýnských vrchů u Holešova zde dovolovala i odklon k severu do Slezska, což je možno doložit několika výraznými relikty dopravního pohybu mezi Holešovem a Lipníkem nad Bečvou (CENDELÍN 2013, s. 5–18).

Výchozí bod fryštácké brázdy akcentuje i přítomnost tří pravěkých hradisek poblíž osady (Lukov 1, Lukov 2, Lukoveček) (ČÍŽMÁŘ 2004, s. 5–18). Nacházely se na jižním okraji Hostýnských vrchů a jejich vztah k průchozí významné komunikaci je více než pravděpodobný. S někdejší významnou průchozí dálkovou komunikací může rovněž souviset nález depotu bronzů (DAŇHEL 2013, s. 9–17), nacházející se cca 1 km SV od reliktu dopravního pohybu na přechodu potoka Mojeny. Jde o opuštěné komunikační žleby⁶ na JV nedaleko jihovýchodního okraje osady Přílepy. Není také náhodné, že jeden z nejstarších moravských středověkých hradů s románským jádrem Lukov vznikl právě v této brázdě již na počátku 13. století (KOHOUTEK 1994, s. 54–63). Prakticky ve stejnou dobu vznikl i hrad v hospodářsky problematickém horském terénu nedaleko hlavního hřebene Bílých Karpat – v Brumově (KOHOUTEK 1994, s. 9–18). Poloha obou, původně zeměpanských hradů naznačuje směr převládajícího dopravního pohybu do Pováží v době jejich vzniku. V tomto případě kolem hradu Vršatec k Ilavě s pokračováním dopravního pohybu na střední Slovensko do rudných oblastí (BOLINA – CENDELÍN 2011, s. 87–108). Intenzita dopravního pohybu na Trenčín přes Slavičínsko na počátku vrcholného středověku je obtížně odhadnutelná, lze jen snad předpokládat, že mnohem větší význam mohl mít tento směr kolem střední doby hradištní před zábořem Moravy Přemyslovci. Jinak se dá obtížně vysvětlit poměrně četná slovanská kolonizace části hospodářsky jinak problematického Slavičínska v 9. – 11. století prakticky přesně na zjištěné trase na Trenčín, doložená mnoha mohylníky v okolí Slavičina a Bojkovic (obr. 1) (KOHOUTEK 1995, s. 131–146). Jiří Kohoutek v souvislosti s tímto osídlením upozorňuje na poměrně častý výskyt militarií, které se vykládají jako důkaz přítomnosti vojenských osad. Důvod kolonizace spatřuje v přítomnosti železných rud na Slavičínsku (důvod přítomnosti četných mohyl na Luhačovicku, kde přítomnost rud nebyla doložena, nekomentuje), ale také zdůrazňuje usazení osad na probíhající dálkové komunikaci (KOHOUTEK 1995, s. 37). Přesněji ji nepopisuje, ale mýlí se v detailu, že směřuje pro toto období tuto dálkovou komunikaci do zamokřeného Vlárského průsmyku a nikoliv přímo po „suché trase“ ze Slavičínska k významnému brodu přes Váh v Trenčíně.

Velká koncentrace slovanských mohyl na Slavičínsku je jistou anomálií v historické sídelní struktuře východní Moravy v raném středověku a její spojování s výskytem železných rud je více jak pravděpodobné.⁷ Co je však nepřehlédnutelné, mnohé mohylníky jsou situovány nikoliv do logické blízkosti předpokládaných prostor sídelních někde poblíž vodních zdrojů, ale právě na návrší, kde se nachází i linie Trenčínské cesty doložené relikty. V některých případech je blízkost mohylníků k linii této staré komunikace tak nápadná, že patrně nemohlo jít o pouhou náhodu.⁸ Blízkost mohylníků u historických cest ve vyvýšených polohách lze sledovat také u dalších komunikačních linií, odbočujících od trenčínského směru.⁹ Ve všech těchto případech je možno se domnívat, že situování pohřebišť do blízkosti cest patřilo k dobové zvyklosti, ve které není nutno spatřovat něco výjimečného, co by vybočovalo z kultury po-



Obr. 2: Výchozí body. |

hřbívání v širší historii lidstva.¹⁰ Pro řešení starých dopravních tras, včetně Trenčínské cesty, je ale i v tomto případě významné, že pohřebiště té které doby asi mohou danou komunikaci rámcově datovat. A to ve smyslu, že linie pozemní komunikace předcházela vzniku pohřebiště.

Směr komunikace na trenčínský brod přes fryštáckou brázdu nebyl s největší pravděpodobností jedinou linií, která ze severu Moravy severně od řeky Dřevnice tímto směrem vycházela. Její význam spočíval jednak v přímosti trasy a dobrých dopravních terénech, ale hlavně v napojení na přerovský a olomoucký brod s přesahy možného pohybu do ještě vzdálenějších oblastí na západě a severozápadě. Šlo tedy navýsost o pozemní komunikaci dálkovou, se všemi atributy, co si k takovému spoji je možno představit. Hornomoravský úval jako celek byl však starým sídelním územím většího rozsahu a především pro jižněji položené oblasti Prostějovska a Kroměřížska mohlo být využívání severněji položené komunikace přes fryštáckou brázdu problémem. Logicky zde tedy musely vznikat další větve, od hlavní linie odbočující. Za nejvýznamnější lze pokládat i v terénu relikty doložitelnou komunikaci přes významné pravěké i středověké lokality u malé kotliny osady Provodov,¹¹ 10 km JV od Zlína (obr. 1/10). Rozbor této staré dopravní linie přes Provodovsko včetně popisů jejich všech poznaných reliktnů v krajině od Zlína po Slavičinsko je detailně zachycen v samostatné práci (CENDELÍN 2003). Položení reliktnů za Provodovem naznačuje, že řeka Dřevnice se mohla touto trasou brodit zhruba v dnešním Zlíně a reakcí na ni může být dosud nedatované údajné hradisko (ČIŽMÁŘ 2004, s. 219), nebo pouhý val přehrazující dopravní koridor¹² 1,5 km JV od osady Lehotice.¹³ S pohybem od Zlína jednoznačně souvisí soustavy opuštěných úvozů jižně od osady Racková.¹⁴

Druhým výchozím bodem Trenčínské cesty je samotné město Trenčín, přesněji brod přes řeku Váh v Trenčíně.¹⁵ Z hlediska situování historických tras v krajině je poloha města v rámci středního Pováží unikátní. Kolem říční nivy, na okolní vážskou kotlinu velice úzké, se zde nachází několik příznivých krajinných prvků, umožňujících více možností dopravního využití daného prostoru. A to zároveň při sídelním využití relativně bezpečné terasy přímo pod trenčínskou skálou, kde je historické jádro současného města.

Vlastní brod, později most, byl podle 1. vojenského mapování až do 18. století přesně proti hradu, kde Váh přecházel k malé osadě s příznačným jménem Žabinec. Změnu lze zaznamenat ale již v 19. století na 2. vojenském mapování, kdy byl most již posunut poněkud k jihu. Přechod Váhu pod trenčínskou hradní skálou, vzhledem k velmi úzké nivě tohoto místa, zajišťoval v každé době jednoznačně bezpečné propojení pravobřežní i levobřežní komunikace vážské kotliny, tedy i možnost zcela bezpečného přechodu Váhu z jižního a jihovýchodního slovenského vnitrozemí na východní a severozápadní Moravu. V tom směru nebylo naprosto nutno podstupovat jak je tomu u současných silnic značnou zacházku až k 10 km vzdálenému ústí Vlárského průsmyku u Horného Sřní, ale naprosto přirozeně bylo možno využít dvou vybíhajících návrší z hlavního hřebene Bílých Karpat u Horní Sůče. Jedno končící přímo proti trenčínskému brodu nese slovenské jméno Čechovka,¹⁶ další začíná u hradiska Skalka. Oba hřebeny se spojují asi 2 km od zaniklého hradu Krasína (Sůča) mezi Horní a Dolní Sůčou. Intenzivní dopravní pohyb od Trenčína k severozápadu dokládá mohutný reliktní dopravní pohyb na úpatí Čechovky (obr. 3), dnes z větší části zničený stavbou dálnice.



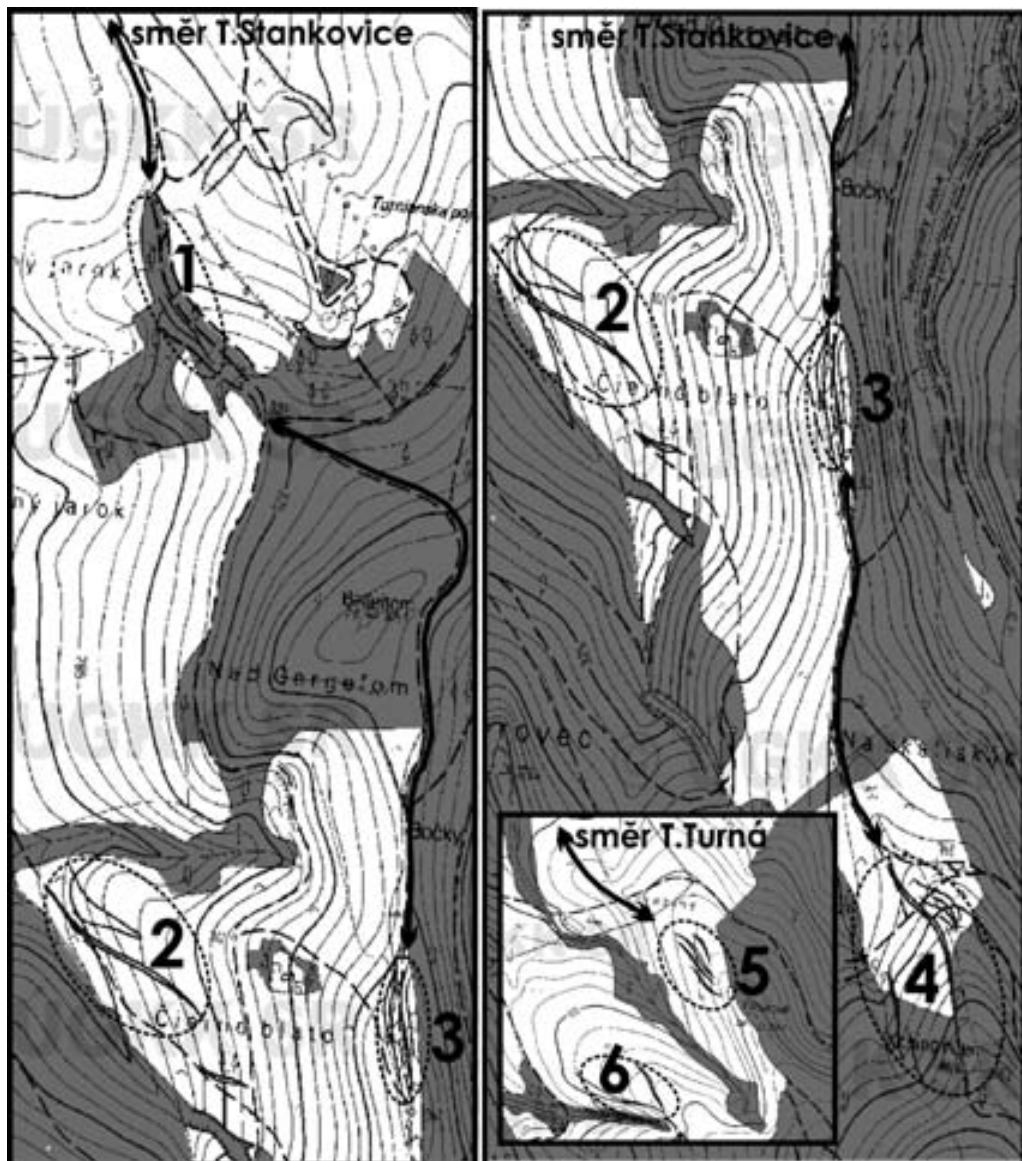
Obr. 3. |

Významným komunikačním prvkem širšího trenčínského prostoru, který měl pravděpodobně vliv i na dopravní pohyb z východní Moravy, je také skutečnost, že 10 km JJV od města se nachází průsmyk mezi Povážským Inovcem a Strážovskými vrchy, který propojuje kotlinu Váhu u Trenčína s kotlinou řeky Bebravy, ale především byl počátek průsmyku také nástupním prostranstvím pro trasu po návrších Povážského Inovce ve směru na jih. Trasa po P. Inovci byla použitelná především pro směr na Nitriansko mimo vlastní povážskou kotlinu. Nástup této dopravně výhodné hřebenové horské trasy bez jediného přechodu vodoteče (!) byl nedaleko Trenčína u obcí Trenčianska Turná a Trenčianske Stankovce zachycen v terénu zatím v podobě dvou větví. Obě větve zanechaly na severním okraji Povážského Inovce výrazné soustavy opuštěných úvozů takové intenzity, že je zobrazila i mapa 1 : 10 000 viz (obr. 4).¹⁷ Částečně byl průzkum těchto reliktvů již publikován (CENDELÍN 2011, s. 7–48).

Využívání Trenčínské cesty, její vřazení do historických kontextů a definování výchozími body (severní Morava), fryštácká brázda – Trenčín (Nitriansko) je velice obtížně definovatelné. I přesto, že ve zkoumaném úseku po sobě na různých větvích zanechala nepřehlédnutelné stopy, místy impozantní podoby i velikosti. Na některých z nich se jistě podepsal i pouhý lokální a regionální dopravní pohyb, jak již to bylo v minulosti na nezpevnovaných komunikacích běžné a často i pro život daného regionu nutné (CENDELÍN 2003, s. 9–21). Některé z výrazných reliktvů však jasně dokazují odklon od především lokální dopravní sítě a tento poznatek lze ověřit i v mapách 1. a 2. vojenského mapování i stabilního katastru.

Trenčínská cesta byla typickou komunikací především tzv. „suchých tras“ a na rozdíl od jiných historických komunikací je jen minimálně překryta pozdější silniční sítí.

Základní skutečností zůstává, že se jedná naprosto jednoznačně o nejpřímější spojení Hornomoravského úvalu s Trenčínskem i Nitranskem, navíc po terénech typických pro staré nezpevňované komunikace, použitelné prakticky bez nutnosti lidských zásahů. Důsledkem optimálního spojení naznačených starých sídelních území mohl být fakt jinak těžko vysvětlitelného vzniku pravěkého osídlení z pozdní doby bronzové na brodu přes Horní Olšavu v Sehradcích, doloženého rozsáhlým pohřebištěm těsně u tohoto brodu s relikty opuštěných cest (LANGOVÁ 1995, s. 109–123). Na počátku středověku pak vznikem horské osady Šanov přímo na trase těsně pod bělokarpatským hřebenem. Ta je již jmenována k roku 1261 jako jedna z osad věnovaná nově



Obr. 4: Zobrazení soustav opuštěných úvozů v mapě 1:10000. |

vzniklému cisterciáckému klášteru v poměrně vzdálených Vizovicích.¹⁸ Zeměpanský hrad Lukov a přítomnost slovanských mohylníků na Slavičínsku a jejich vztah k Trenčínské cestě byly zmíněny výše. Zde je třeba ještě doplnit vznik hradu Engelsberku kolem poloviny 13. století nad Horní Lhotou u Tutkovského horského sedla (KOHOUTEK 1995, s. 23–34). Ten spravoval biskupské léno, přes které právě procházela i trasa na Trenčín. Nelze jednoznačně určit, zda větev Tutkovským sedlem představuje mladší větev části Trenčínské cesty na Luhačovicku než větev přes blízké Sehradice, ale nelze to vyloučit. Náznak přinejmenším středověkého komunikačního významu prostoru osady Hostětín na křížení Trenčínské cesty s trasou z Uherskobrodsko na Valašskokloboucko je patrně vyjádřen prvním záznamem jména z roku 1412 – Hostytyn (Hosty (Hostův) Týn?) (NEKUDA 1992, s. 508). Křížení je doložitelné relikty tras v okolí Hostětína, fortifikace typu týna přímo v Hostětíně archeologicky zatím nikoliv. Místní tradice dochovala nad obcí pomístní jméno Hradisko nebo též Kočičí hrad v lesní trati jižně od osady ve směru k moravsko-slovenské hranici.

Trenčínskou cestu je možno pokládat za velmi frekventovanou v dobách různých vpádů na východní Moravu z přilehlých Uher, které lze dokumentovat za podpory různých pramenů od středověku až po novověk. Jejich celkový výčet by přesáhl rámec zaměření této práce, proto pouze zkratkovitě. Vpád Kumánů a Uhrů je doložen již k rokům 1252 až 1253 (POKLUDA 1995, s. 160). Přimo s městem Trenčínem, a jistě i s hlavní komunikací od něj, souvisí vpády na Moravu Matúše Čáka Trenčianského kolem roku 1310 (POKLUDA 1995, s. 160). Koncem 14. století však uskutečňovali loupežné výpravy do Uher i čeští šlechtici, především zlíňští Šternberkové (POKLUDA 1995, s. 160). Odrazem proměnného kolísání českého a uherského vlivu v různých částech podkarpatského přihraníčí mohou být i patrocinia některých kostelů těsně u moravské hranice. Patrocinium předního uherského světce Vojtěcha má kostel ve Slavičíně, českého sv. Václava, často se vyskytující u výchozů ze země, má naproti tomu nedaleký Brumov (POKLUDA 1995, s. 160). Patrona Uher sv. Štěpána má i kostel osady Francova Lhota u severněji položeného Lyského průsmyku. Intenzivní přechod hranice se musel na Slavičínsku a Brumovsku uskutečňovat i za uherských válek v šedesátých a sedmdesátých letech 15. století (POKLUDA 1995, s. 160). Neklid na moravsko-uherské hranici kolem Vlárského průsmyku na přelomu 16. a 17. století vyvrcholil nakonec vpádem uherských povstalců Štěpána Bočkaje roku 1605, kteří pronikli až hluboko do moravského vnitrozemí na Podřevnicko (POKLUDA 1995, s. 160). Vpády z Uher na východní Moravu a částečné vylidňování východomoravských osad nepřímo zachycují i některé gruntovní knihy (ODEHNAL 2013, s. 19–35). Vyjmenované historické události zajisté zachycují pouze nepatrnou část pohybu lidí přes moravsko-uherskou hranici, pravděpodobně i po Trenčínské cestě. Během mnoha staletí se v tomto prostoru musel uskutečňovat v daleko větší míře také pohyb „nemocenský“, pro tvůrce psaných záznamů zdánlivě nezajímavý. S velkou pravděpodobností se tato trasa využívala při přesunech dobytka na vzdálené trhy z bývalých Uher do českých zemí, protože z velké části vedla mimo osady nebo je těsně míjela. Nenarušovala tedy tak výrazně hospodářské zázemí osad a dobytek měl navíc při přesunu lesní krajinou, často nutně trvajícím mnoho dní či dokonce týdnů, dostatečnou pastvu. Za obchodem i prací se po nejkratší trase zajisté pohybovali mezi Moravou a Trenčínem (Slovenskem) i jednotliví lidé, z nichž někteří se v sousední zemi i usazovali, o čemž svědčí na Slovensku osobní jména typu Moravec, Moravčík,

na Moravě Slovák, Slováček, Slovenčik. Velká koncentrace druhého typu jmen je na východní Moravě patrna ještě koncem prvního desetiletí 21. století viz (obr. 5).¹⁹



Obr. 5: Osobní jména. |

Trenčínská cesta a ostatní přechody po návrších Bílých Karpat byly patrně již od vrcholného středověku nahrazovány, či spíše doplňovány přechody Bílých Karpat přes průběžně zalidňované průsmyky (Vlárský, Starohrozenkovský, Lyský). Minimálně až do vzniku silnic v 18. a 19. století, ale spíše až do 20. století byla Trenčínská cesta dále funkční nejen například jako výhodná trasa pro přesuny dobytka, ale i pro jiné typy dopravního pohybu.

Přesah významu Trenčínské cesty až do novověku, v určité míře až do poloviny 20. století, dokládají nepřímo dvě skutečnosti. Prvou je přítomnost čtvercové pevnůstky na hřebeni B. Karpat v lesní trati Na koncích s kótou 655 m n. m., kde cesta tento hřeben přetíná.²⁰ Jde o jednu z několika dosud známých fortifikací na hřebeni Bílých Karpat (CENDELÍN 2010, s. 297–315), ale jako jediná je zobrazena poprvé již na Müllerově mapě Moravy z roku 1716 a Convens-Mortierově mapě z roku 1742, tedy dokonce před 1. vojenským mapováním (1764–1768) i 2. vojenským mapováním (1836–1852). Na 1. a 2. mapování již najdeme kromě této pevnůstky i další hřebenové i údolní fortifikace, někdy s popiskem „šance“, jindy bez tohoto popisku. 3. vojenské mapování (1876–1878) již tuto pevnůstku nezobrazuje. Zobrazení na Müllerově mapě nevyklučuje vznik pevnůstky před rokem 1700, ale přesnější datování je bez archeologických dokladů nemožné. Pevnůstku popsal a včetně fotodokumentace uvedl do literatury Petr Odehnal (2013, s. 19–35).

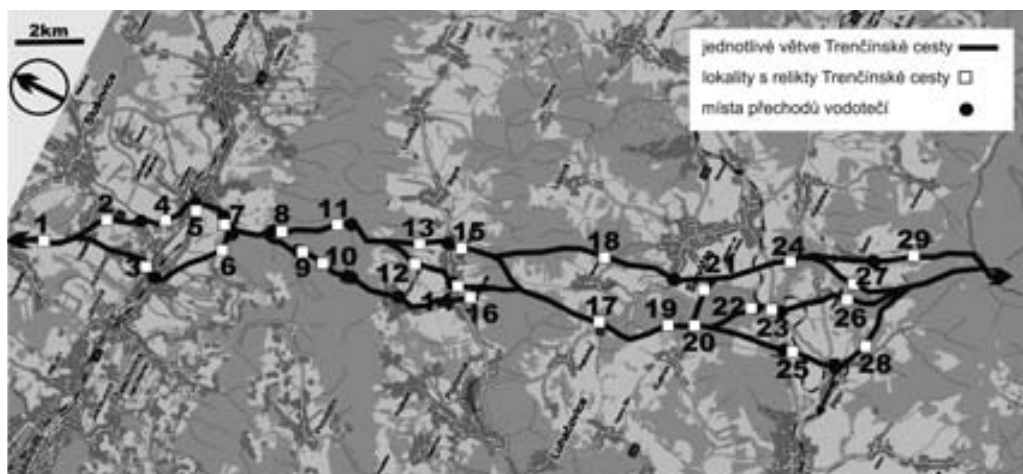
1,4 km ZJZ od této pevnůstky je ploché návrší s pomístním jménem Hradisko a s nejvyšším bodem 648 m n. m. 2. voj. mapování pouze zde a nikde jinde na hřebeni zobrazilo od Hradiska po nedalekou kótu Ochoz 655 m n. m. od SSV k JJZ přesnou přímkovou linii v délce 1,5 km, která byla asi širokým průsekem lesa a dodnes se i po dvou stech letech používá jako cesta. Na severním okraji této linie byl zachycen v terénu i nízký terénní zlom, snad relikv nějakého hrzení. S velkou pravděpodobností by se zde mohlo jednat o doplněk ochrany hranice u pevnůstky na moravské straně v místech uskutečnitelného větvení Trenčínské cesty ve směru na Moravu, tedy i v místě bezpečnostně značně problematickém. Podobný průsek (?) je ještě u 2. voj. mapování zobrazených šancí u přechodu moravsko-slovenské hranice JV od Strání.²¹ Je velice pravděpodobné, že na možnost větvení trasy reagoval i vznik malého hradiska nad nedalekým Pitínem.²² Absence nálezů zatím nevyklučuje, že i zde může jít o mladší fortifikaci, nikoliv hradisko v tom slova smyslu, jak ho chápeme (ČIŽMÁŘ 2004, s. 206).

Druhý fakt dokazující význam dopravního koridoru z východní Moravy na Trenčín je zcela z nedávné doby. Po rozpadu Československa v roce 1939 byla v prostoru staré pevnůstky na hřebeni zřízena finanční stráž, střežící přechod mezi Protektorátem Čechy a Morava a Slovenským štátem.²³ To jednoznačně dokazuje využívání Trenčínské cesty, přesněji přechodu Karpat v tomto prostoru, ještě v první polovině 20. století – přinejmenším občasně.

V souvislosti s jistou asymetričností průřezu hlavního hřebene Bílých Karpat severně od přechodu Strání – N. Město n. V. je třeba si všimnout rozdílné příhraniční struktury sídel na moravské a slovenské straně. Moravské osady jsou ve členitější krajině rozmístěny nepravidelně, ale ke hřebeni v průměru blíže, slovenské osadily dlouhá údolí kolem vodotečí, pramenících u hlavního hřebene. Intenzivnější osídlení se pak na slovenské straně koncentruje poměrně daleko od hřebene až v povážské kotlině ve vzdálenosti od 7 do 17 km. Za stavu, kdy historické přechody Karpat dokazatelně využívaly především výše položená návrší, byly dlouhé úseky tras na slovenské straně přímo nechráněné. Také z tohoto důvodu zde patrně vznikly blíže ke hřebeni tři hrady u všech hlavních přechodů, na moravské straně doplněné pouze srovnatelným hradem v Brumově. Od severu k jihu to jsou Lednica, Vršatec, Krasín (Súča). Tři jmenované slovenské hrady zaujímaly bezpečně strategické polohy s možností kontroly daného přechodu Karpat. S trenčínskou cestou bezprostředně souvisel hrad Krasín až do doby, než i zde byl pohyb odkloněn do poněkud vzdálenějšího údolí Horní a Dolní Súče. Ale i pak až do svého zániku tento hrad jistě kontroloval dopravní pohyb z východní Moravy k trenčínskému brodu. Lokalizace středověkých hradů na slovenské i moravské straně mimo dnes využívané průsmyky dokládá, přestože také i u těchto průsmyků by se i našly strategicky vhodné polohy, že hlavní dopravní pohyb při jejich vzniku probíhal ještě především po přilehlých okolních návrších, nikoliv průsmyky samotnými. Ty byly po ztrátě významu hradů v novověku chráněny především různými typy údolních šancí, kterých se na tomto úseku karpatského oblouku dochovalo několik (CENDELÍN 2010, s. 297–315). Zatím nejsou známy pouze z nejseverněji položeného Lyského průsmyku. Nicméně i zde nad osadou Študlov se na kótě 628 m n. m. dochoval pomístní název Hrádek a nedaleko je hrad Pulčín s osídlením již asi z konce 13. století (KOHOUTEK 1995, s. 71–74). Obě lokality se nachází v těsné blízkosti dvou větví zaniklých komunikací po návrších kolem Lyského průsmyku, doložitelných v terénu výraznými soustavami opuštěných úvozů.²⁴ Celkově je Trenčínská cesta zachycena na obr. 6.

Trenčínská cesta je typickým příkladem historické pozemní komunikace, která v obdobích nezpevnovaných cest využívala ve členitém, případně horském terénu dopravně nejstabilnější, výše položené nejsušší prostory. Tedy pokud tyto prostory neodkláněly dopravní pohyb příliš od přímého směru. Po postupné kolonizaci území se pak v určitých částech trasy tvořily paralelní větve, zahrnující i průchod některými osadami, situovanými v nižších, vlhčích polohách.²⁵ Přesnější časové zařazení jednotlivých větví trenčínské cesty je nezjistitelné. Nicméně lze předpokládat, že průchody osadami s vazbou na zamořenější terény jsou mladší.

Na hlavní zásady vedení starých cest je již dlouho upozorňováno mnoha autory desítky let. Např. již v roce 1925 psal A. Tomíček, že „staré cesty ... vedly ... po výšinách. Nížiny a údolí, zejména při řekách a potocích, byly bažinaté a neschůdné“ (TOMÍČEK 1925, s. 367), či v r. 1930 předesílal E. Šimek, že „... dálkové trati ... byly



Obr. 6: Přehled reliktvů Trenčinské cesty na Moravě. |

v dávných dobách ... pokud možná přímé ... bez příliš velkých zacházek, a vyhýbaly se blízkosti břehů řek a s ní nezbytně spojeným častým a obtížným přechodům potoků a močálů. Proto vyhledávaly především trati výše položené, pokud možná na rozvodích ... a vyhýbaly se ... hlubokým a těsným údolím..." (ŠIMEK 1930, s. 85). Nebo v roce 1968 upozorňoval M. Štěpánek na výsledky studia starých cest v tehdejší západní Německu, kde „... část badatelů předpokládá, že hlavní doprava raného středověku šla mimo osídlené území v polohách značně vysokých, dokonce i na hřebenech hor a vodních předělů. K setkání s osídleným územím docházelo jen na nejdůležitějších brodech...“; přitom mimo tradičních pramenů zdůraznil význam terénního výzkumu zaměřených na vyhledávání pozůstatků starých cest (ŠTĚPÁNEK 1968, s. 563–564). Problémem v českých zemích bylo, že při řešení problematiky konkrétních tras se těmito tezemi až do počátku devadesátých let 20. století prakticky nikdo neřídil. Všechny tyto názory byly však s konečnou platností potvrzovány objevy starých tras pomocí jejich reliktvů právě v polohách dříve naznačovaných.

Následující výčet reliktvů navazuje na mapu obr. 6. Popisuje jejich vzhled a polohu včetně souřadnic v systému WGS zhruba v úseku od Fryštáku po hlavní hřeben Bílých Karpat. Popis je u některých reliktvů doplněn poznámkami včetně případné polohy na dopravní síti podle 1. a 2. vojenského mapování z 18. a 19. století. Výčet je řazen od severu k jihu. Většinu reliktvů autor podle možností v terénu fotograficky zdokumentoval, zde jsou vzhledem k omezení rozsahu práce uvedeny pouze některé příklady.

Relikt 1: WGS 84 - 49°14'49"N, 17°45'53"E; 1250 m JV od Hvozdné; na 1. i 2. voj. mapování. Částečně setřené soustava opuštěných úvozů zarostlá lesíkem v prudkém stoupání těsně vedle silnice Hvozdná – Veselá. Pozn.: Osada Veselá ležela na větvení cesty od Fryštáku. Vztah k významnější cestě dokládá i její jméno.²⁶ Od Veselé bylo možno využít směr přes Lípu nebo Zádveřice.

Relikt 2 – obr. 7: WGS 84 - 49°13'29"N, 17°47'2"E; 1,6 km SV od centra osady Lípa nad Dřevnicí. Pozn. 1: Relikt svazku zaniklých úvozů se dochoval pouze na vegetačních růstových příznacích pole, viditelných na leteckém snímku.

Relikt 3 – obr. 7: WGS 84 - 49°13'11"N, 17°46'27"E; 750 m SV od centra osady Lípa nad Dřevnicí. Pozn.: Starší fáze sestupu k přechodu Dřevnice v podobě úvozu je patrná pouze v horní poloze a je pravděpodobné, že níže byl destruován přílehlou strží. Na dochované cestě, dnes sloužící jen pěším, je jasné viditelné její zpevnění štětováním.

Relikt 4 – obr. 7: 49°13'11"N, 17°47'27"E; cca 1 km ZSZ od centra Zádveřic; na 1. i 2. voj. mapování. Velký opuštěný úvoz na svahu údolí Dřevnice.

Relikt 5: WGS 84 - 49°12'49"N, 17°48'16"E; centrum osady Zádveřice; na 1. i 2. voj. mapování. Opuštěný brod přes potok Dřevnici vedle současného můstku. Jde o jeden ze dvou průchodů trenčínské cesty osadou, druhý lze zhruba ztotožnit se současnou silnicí na Luhačovice.

Relikt 6: WGS 84 - 49°12'9"N, 17°48'7"E; 1,2 km J od Zádveřic; na 1. i 2. voj. mapování. Torzo několika zatrávněných opuštěných úvozů vpravo od silnice na Luhačovice. Pozn.: Doklad intenzivního dopravního pohybu větve trasy přes Zádveřice ke hřebenu Vizovických vrchů.

Relikt 7: WGS 84 - 49°12'6"N, 17°47'26"E; 2 km JV od centra osady Lípa nad Dřevnicí; na 1. i 2. voj. mapování. Mohutný žleb komunikačního původu se zjevnou návazností na opuštěnou cestu vstupuje do krátkého hlubokého údolí, ústícího u silnice Zádveřice – Luhačovice. Pozn.: Relikt je pozůstatkem větve přímo od osady Lípa míjející průchod osadou Zádveřice.



Obr. 7: Relikty 2., 3., 4. |

Relikt 8: WGS 84 - 49°11'28"N, 17°48'24"E; v lese 2,6 km J od osady Zádveřice, cca 100 m V od silnice Zádveřice – Luhačovice; pouze na 2. voj. mapování. Soustava několika výrazně vyprofilovaných opuštěných úvozů, sbíhajících se vějířovitě k bývalému přechodu malého potůčku, který níže přetíná současnou silnici. Pozn.: Poblíž tohoto reliktu se trenčínská cesta dělila na (patrně starší) směr k dnešním Sehradickým a (patrně mladší) směr k Horní a Dolní Lhotě.

Relikt 9: WGS 84 - 49°10'59"N, 17°48'12"E; 1 km S od hájovny v sedle hřebenu nazývaném Tutkovské, 30 m V od silnice Zádveřice – Luhačovice; na 1. i 2. voj. mapování. Soustava několika hlubokých opuštěných úvozů navazující na cesty k hájovně v sedle. Pozn.: Relikt je nejvýraznějším pozůstatkem úseku trasy od Zádveřic k Horní Lhotě, který byl nahrazen v délce cca jednoho kilometru současnou silnicí. Z porovnání 2. a 3. voj. mapování vyplývá, že tato silnice byla postavena před dobou 3. mapování, tedy před rokem 1878.

Relikt 10 – obr. 8: WGS 49°10'25"N, 17°48'13"E; v Tutkovském sedle vlevo od silnice na Horní Lhotu; 1. i 2. voj. mapování. Velká soustava opuštěných úvozů.

Relikt 11: WGS 84 - 49°10'16"N, 17°49'2"E; 1. a 2. mapování nezřetelné. K potoku nedaleko jeho prameniště paprskovitě se sbíhající soustava nevýrazných opuštěných úvozů. Potok se na současných mapách zde jmenuje Olše a počátek údolí Vanečkovu uhlisko. Pozn.: Není jasné, zda relikt nebyl jen součástí složitější dopravní sítě na této části hřebene, protože údolí Vanečkovu uhlisko lze obejít bez velkého prodloužení trasy.

Relikt 12: WGS 84 - 49°9'3"N, 17°49'11"E; cca 0,8 km SSZ od středu Sehradic; na 2. voj. mapování. Menší soustava mělkých opuštěných úvozů ve výběžku lesa. Pozn.: Prostor nese pomístní jméno Šárov.

Relikt 13: WGS 84 - 49°9'13"N, 17°49'36"E; cca 0,8 km SSZ od SV konce Sehradic; na 1. i 2. voj. mapování. Poměrně rozsáhlá soustava mělkých opuštěných úvozů v širo-



Obr. 8: Detail soustavy úvozů reliktu 10. |

kém výběžku lesa se sbíhá k cestě na Sehradice. Pozn.: Lokalita má typické jméno, vyskytující se na historických trasách – Na drahách.

Relikt 14: WGS 84 - 49°8'35"N, 17°49'38"E; na 2. voj. mapování. Několik opuštěných úvozů ve výběžku lesa začíná v Sehradících na levém břehu potoka nedaleko domu č. p. 98.

(WGS 49°8'31"N, 17°49'23"E); jeden ze dvou výstupů z údolí s opuštěnými úvozy reliktu 12 byl překryt novou výstavbou, ale zachytila ho ještě mapa 1 : 10 000 z roku 1962 č. M-33-108-D-a-2; na 1. i 2. voj. mapování.

Relikt 15 – obr. 9: WGS 84 - 49°8'34"N, 17°50'3"E; relikt směřující k J začíná v Sehradících mezi domy č. p. 38 a 202; na 2. voj. mapování. Mimořádně rozsáhlá soustava zalesněných opuštěných úvozů má délku několik set metrů. Jde o výstup od brodu přes Horní Olšavu (též Luhačovický potok nebo Šťávnice). Přímý výstup začíná mohutným žlebem komunikačního původu, zčásti dochovaným v jedné zahradě mezi domy č. p. 38 a 110. Mapa z r. 1982 M-33-108-D-a-2 zachycuje poblíž žlebu ještě i část pozvolnější voznice v podobě krátké erozní rýhy, v současnosti je tento prostor překryt lokální silnicí mezi domy. Pozn.: Brod v hlubokém údolí Horní Olšavy je asi 200 metrů od prehistorického pohřebiště z doby bronzové (LANGOVÁ 1995, s. 109). K reliktu přilehlé pole se stále nazývá Brodské.



Obr. 9: Relikt 15 u Sehradíc na leteckém snímku. |

Relikt 16: WGS 84 - 49°8'11"N, 17°49'3"E; výběžek lesa 0,5 km VJV od centra osady Dolní Lhota; 1. i 2. voj. mapování. Soustava žlebů i méně profilovaných opuštěných úvozů. Relikt dnes začíná jako pokračování místní cesty od domu č. p. 66. K soustavě úvozů v minulosti vedl ještě další výstup od Horní Olšavy, dnes dochovaný jen v dolní části svahu. Byl posunut cca 100 metrů k SV a je dobře čitelný na 2. voj. mapování.

Relikt 17: WGS 84 - 49°6'0"N, 17°49'47"E; les na severním okraji silnice Petruvka – na Slavičín 1,5 km VJV od osady Pertůvka; 1. a 2. voj. mapování. Soustava několika opuštěných úvozů sbíhajících se od severu k silnici.

Relikt 18: WGS 84 - 49°6'14"N, 17°51'38"E; les na severním okraji silnice Nevšová – Slavičín 1,2 km VJV od osady Nevšová; 1. a 2. voj. mapování. Soustava několika opuštěných úvozů sbíhajících se od severu k silnici.

Relikt 19: WGS 84 - 49°4'56"N, 17°50'31"E; les cca 1,2 km V od Rudimova a cca 200 m S od silnice Rudimov – Slavičín; 1. a 2. voj. mapování. Soustava několika opuštěných úvozů sledujících lesní cestu ve směru k silnici. Pozn.: Směr cesty i reliktní dokládá, že trasa přecházela nedaleký mohylník.

Relikt 20: WGS 84 - 49°4'45"N, 17°50'54"E; les Ploštiny 1,5 km od Rudimova a cca 300 m od silnice Rudimov – Slavičín; 1. a 2. voj. mapování. Několik opuštěných úvozů vedle lesní cesty jdoucí od silnice. Pozn.: Úvozy jsou poblíž terénního zlomu považovaného za součást hradiska (ČERVINKA 1927). Jde patrně o mylnou interpretaci některých terénních útvarů, postupně opouštěnou (ČIŽMÁŘ 2004, s. 26). Jméno lokality „Gradca“ a její archaičnost však nelze zcela ignorovat.²⁷

Relikt 21: WGS 49°4'46"N, 17°51'36"E; lesík mezi poli cca 1,5 km JZ od centra Slavičina; na 2. voj. mapování, na 1. voj. mapování nejasné. Cca 50 m široká soustava několika plochých opuštěných úvozů v lesíku mezi poli. Pozn.: Relikt leží na linii, která propojuje dvě větve Trenčínské cesty. Vznik úvozů mohl být podpořen i regionálním dopravním pohybem, v tomto případě asi z Luhačovicka přes Rudimov na Slavičín, případně dále na Valašskokloboucko nebo do Vlárského průsmyku.

Relikt 22: WGS 49°3'50"N, 17°51'45"E; pravý břeh Kolelačského potoka v lese cca 800 m VSV od dvora Vasisko; není na 1. a 2. voj. mapování. Soustava několika opuštěných úvozů, paprskovitě se sbíhajících ke Kolelačskému potoku. Pozn.: Potok v současnosti již protéká širokou a hlubokou strží, takže tento přechod se vznikem strže zanikl.

Relikt 23: WGS 49°3'39"N, 17°51'49"E; lesík na levém břehu Kolelačského potoka cca 250 m od samoty Kolelač; na 1. i 2. voj. mapování. Soustava několika středně hlubokých opuštěných úvozů, paralelních s cestou kolem potoka. Pozn. 1: Za součást reliktu je možno pokládat i zatravněný opuštěný úvoz u samoty Kolelač.²⁸

Relikt 24: WGS 49°3'45"N, 17°53'9"E; okraj lesa Bukovina na pravé straně silnice na Šanov cca 1,5 km JJZ od centra Hrádku na Vlárské dráze; na 1. i 2. voj. mapování. Dva opuštěné úvozy dále asi překryté stavbou silnice na Šanov.

Relikt 25 – obr. 10: WGS 49°3'8"N, 17°50'57"E; lesík u vodní nádrže 1,6 km S od Pitína; jen na 2. voj. mapování. Soustava opuštěných úvozů, paprskovitě se sbíhajících k okraji vodní nádrže, dříve k potoku. Pozn.: Relikt patrně souvisí s větví cesty na Pitín přes dvůr Vasisko.²⁹

Relikt 26 – obr. 11: 49°2'34"N, 17°52'51"E; v lese 600 m J od Hostětína; na 2. voj. mapování pouze severní část reliktu. Rozsáhlá soustava opuštěných úvozů postupně mizejících se zmenšujícím se sklonem blíže hlavního hřebene Karpat. V severní části



Obr. 10: Detail reliktu 25 s přerušnými úvozy nad hladinou vodní nádrže. |

se úvozy sbíhají do hlubokého opuštěného komunikačního žlebu vedle současné lesní cesty.

Relikt 27: WGS 49°2'52"N, 17°53'21"E; okraj lesa cca 400 m Z od severního okraje Šanova; pouze na 2. voj. mapování. Relativně rozsáhlá soustava opuštěných úvozů směřuje k návršní cestě, kde se postupně vytrácí a jejich funkci přebírá tato cesta po výběžku hřebene méně ovlivněná vodní erozí.

Relikt 28: WGS 49°2'7"N, 17°51'55"E; les Hradišfko cca 1 km od centra Pitína; není v 1. a 2. voj. mapování. Rozsáhlá a intenzivní soustava opuštěných úvozů těsně míjející pitínské hradisko a ztrácející se až na vrcholu výběžku hřebene. Relikt protíná současná cesta pokračující na hřeben. Stará mapování zachycují pouze pozvolnější lesní cestu položenou jižněji.

Relikt 29: WGS 49°1'50"N, 17°54'48"E; okolí zpevněné cesty ze Šanova na hřeben Bílých Karpat; na 1. i 2. voj. mapování. Stopy paralelního dopravního pohybu vedle současné zpevněné cesty charakteru mělkých úvozů. Pozn.: Cesta je položena na výhodném suchém terénu výběžku hřebene s malým sklonem. Význam této linie Trenčínské cesty přes Šanov zařazuje 1. i 2. voj. mapování.³⁰

Závěr

Předložená podoba Trenčínské cesty představuje řešení založené z větší míry na objevech reliktů intenzivního dopravního pohybu, který podle soudu autora a některých historických a terénních souvislostí přesahoval pohyb lokální. Tento pohyb vytvořil víceméně přímočarou linii, spojující část moravského vnitrozemí s jedním z více přechodů Bílých Karpat a doložitelným pokračováním až k Trenčínu.³¹ Trenčínská cesta je soustavou několika přibližně paralelních linií bez současné možnosti

jejich zařazení do konkrétních časových období. Tato soustava by se dala nazvat i dopravním koridorem, což je však pojem příliš široký zvláště v případě, kdy jsou prakticky přesně definovány oba výchozí body. Některé jednotlivé linie Trenčínské cesty dosti přesně reflektují některé významné a zčásti datovatelné sídelní i nesídelní lokality,³² neznamená to však jednoznačně, že datování lokality datuje i vznik této dopravní linie. Jako pravděpodobnější se nabízí v tomto pozdně kolonizovaném prostoru varianta, že dopravní linie předcházela osídlení. Naopak to mohlo být v případech vzniku sídel v hospodářsky nebo jinak výhodných polohách, které si dopravní pohyb „svedly“ přes svá území.

Soupis reliktvů Trenčínské cesty nemusí být úplný. Průzkum se prováděl v první řadě cíleně na lokalitách typických pro možnost vzniku těchto reliktvů. To znamená především u předpokládaných přechodů vodotečí, na suchých návrších, ale s většími sklony terénu, podporujícími vznik reliktvů dopravního pohybu. Také na lokalitách, kde přesnější mapy naznačují terénní anomálie způsobené erozními vlivy, kterým občas v minulosti napomáhal i dopravní pohyb. V budoucnu by bylo záhodno jednotlivé linie projít celé a soupis možných reliktvů doplnit. A to nejen pro úplnost, ale i proto, že poznání přesného průběhu komunikace může přispět i k dalším objevům jako je zaniklé osídlení, pohřební mohyly či důlní díla. Autorovi se to již v jiných prostorech několikrát podařilo.

Poznámky:

- ¹ „... úzkou cestou a velmi těsnou stezkou, kudy se chodí přes hvozdu k Habrům...“ in *Kosmova Kronika česká*, nakl. Svoboda 1972, s. 158, překlad M. Bláhová, Z. Fiala.
- ² Nejstarší jsou Lazarova mapa Uher z roku 1513 a Klauďyanova mapa Čech z roku 1518, za ní následují Helvigova mapa Slezska z roku 1561 a Fabrizioova Mapa Moravy z roku 1569. Jistou návazností na předchozí je mapa Komenského mapa Moravy z roku 1627.
- ³ Müllerova mapa Uher 1708, Müllerovy mapy Moravy 1716 a Čech 1744 a mapa Moravy Cóvense a Mortiera z roku 1742. Mayerova mapa z roku 1747 zobrazila všechny země koruny české té doby. Kromě Čech a Moravy tedy i Slezsko a Lužici.
- ⁴ 1. voj. mapování: Slezsko 1763, Čechy 1764–1767, Morava 1764–1768, Uhry 1782–1785. 2. voj. mapování: Morava, Slezsko 1836–1842, Čechy 1842–1853, Uhry 1819–1869.
- ⁵ Z doby od počátku 90. let 20. stol. například Velímský, Tomáš – Černá, Eva: Výsledky rekognoskace středověké cesty z Mostu do Freiburgu. *AH 15*, 1990, s. 477–487. Sviták, Z.: „Rešovská“ cesta – Příspěvek ke středověkým komunikacím XIII. století v Nížkém Jeseníku. *Vlastivědný věstník moravský 44*, 1992, s. 362–368. Kubů, František – Zavřel, P.: Terénní průzkum Zlaté stezky. *Zlatá stezka 1*, 1994, s. 54–76; Široký, R. – Nováček, K.: K počátkům Norimberské cesty na Tachovsku. *AH 23*, 1998, s. 59–71. Cendelín, D.: Pokus o rekonstrukci starých komunikací na Blanensku. *Staré stezky 3*, 1998, s. 4–6. Adam, D.: Staré stezky na Ivančicku. doktorská disertační práce, MU Brno, 2004, 236 stran. Bolina, P.: I Karel IV. se mohl zmýlit – Další poznatky z výzkumu zaniklých cest na katastru Dolan u Olomouce. *VVM LVII/2*, 2005, s. 169–176. Severin, K.: Metodika hledání středověkých cest. *Staré stezky 6*, 2001, s. 7–21 a desítky dalších článků od dalších autorů.
- ⁶ WGS 49°18'51"N, 17°37'55"E
- ⁷ Výskyt rud na Slavičínsku naznačují toponyma Rudice a Rudimov.
- ⁸ Kat. území Rudimov-traf Spálice WGS 49°4'53"N, 17°50'18"E a Gradca WGS 49°4'54"N, 17°50'31"E, kat. území Nevšová-traf Nivky WGS 49°7'12"N, 17°49'43"E (souřadnice WGS jsou v této poznámce pouze orientační, zachycují pomyslný střed většího prostoru).

- ⁹ Návršní cesta od Rudimova na Bojkovice přes kótu Plošší 468 m n. m., hřebenová cesta k severu ze Slavičína-trať Starý háj.
- ¹⁰ Dodnes viditelné jsou hrobky podle významných cest antického Říma, ale tento zvyk lze objevit i u jiných kultur.
- ¹¹ Místní jména od základu „provod“ jsou patrně jmény služebními jako „štitar“, „včelar“, „kladrub“, která se přenesla na jména osad Štitary, Včelary, Kladruby atp. Provod (člověk ukazující cestu, provázející neosídlenou krajinou) se na našem českém teritoriu proměnil na jména osad Provodov, Provodice, Provodovice, Provodín (Statistický lexikon obcí České republiky 1992, Praha 1994, s. 729). U některých z těchto jmen je vztah k významnému dopravního tahu více jak zřejmý.
- ¹² Val přetíná nejužší část pahorku. Nikde jinde není náznak jakéhokoliv hrzení, dokonce ani v úsecích poměrně snadno přístupných od západu a severu. Nedaleko tohoto valu se nachází i nedatované mohyly (nepublikováno).
- ¹³ WGS 49°15'43"N, 17°36'4"E.
- ¹⁴ WGS 49°16'10"N, 17°37'34"E, WGS 49°15'50"N, 17°38'21"E.
- ¹⁵ Význam přechodu Váhu v pozdějším Trenčíně může mj. naznačovat i existence římského nápisu na trenčínské skále.
- ¹⁶ I když neexistuje přímý důkaz, je velice pravděpodobné, že pomístní jméno vzniklo zkrácením dvojslovní Česká cesta – z toho Čechovka. Používání tohoto pojmu na slovenské straně Karpat by nepřímo mohla dokazovat paralela tohoto pojmenování na historicky doložené, velice významné cestě z Třnava na Moravu a dále do českého vnitrozemí přes Hodonínsko. Na ní se 15 km jižně od Senice a 1,5 km jižně od Prieval (WGS 48°32'31"N, 17°21'8"E) pomístní název Česká cesta používá pro jednu její dnes již nevyužívanou větev dodnes.
- ¹⁷ Souřadnice WGS pro relikty 1 – 6 trasy přes Povážský Inovec v obr. 8: 1- 48°49'16"N, 18°0'38"E, 2- 48°48'45"N, 18°0'40"E, 3- 48°48'42"N, 18°1'2"E, 4- 48°48'24"N, 18°1'4"E, 5- 48°49'28"N, 18°1'53"E, 6- 48°49'21"N, 18°1'45"E.
- ¹⁸ Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, V/1, s. 431–436, č. 290.
- ¹⁹ Statistický zdroj www.kdejsme.cz.
- ²⁰ WGS 49°0'49"N, 17°54'56"E.
- ²¹ WGS 48°53'0"N, 17°44'0"E.
- ²² WGS 49°2'3"N, 17°52'7"E.
- ²³ Informaci získal autor koncem 90. let 20. století od pamětníka událostí z Protektorátu Čechy a Morava z přílehlé osady Pitín.
- ²⁴ Pulčín – 49°13'43.893"N, 18°5'31.858"E; Hrádek – 49°9'29.259"N, 18°5'19.143"E, 49°9'29.890"N, 18°5'34.294"E, 49°9'25.811"N, 18°5'58.337"E.
- ²⁵ Od severozápadu k jihovýchodu jsou to především Zádveřice, Horní a Dolní Lhota, Mladotice (osada předcházející vzniku Slavičína), Pitín, Hostětín, Šanov. Komunikace těsně míjí nebo jde po okrajích Lípy a Sehradice, ale u těchto dvou osad tyto vznikly patrně v závislosti na komunikaci, která jim předcházela a nikoliv naopak.
- ²⁶ Veselá, Veselka, Veselí jsou typická jména formanských křčem, jakých je na území Moravy i Čech poměrně velké množství. Zpravidla se nacházely na křižovatkách a vidlicích cest, ale nikoliv výlučně. V mnoha případech byly již ve středověku postupně obklopeny vsí, ve výjimečných případech se ale dochovaly jako samoty či hájovny, nebo byly doosídlovány například až ve 20. století – Veselka u Bosonoh okr. Brno-venkov.
- ²⁷ Terénní zlom poblíž reliktu 19 s velkou pravděpodobností nemusí být geologického původu. Přetíná téměř kolmo nejužší prostor návrší a autor ho zde předběžně interpretuje jako umělý fortifikační prvek

z neznámého období. Zlom se nachází v místě obklopeném čtyřmi pramennými pánvemi potoků, takže dokonale by bránil průchodu po temeni návrší. Konečné hodnocení tohoto terénního útvaru by však mohl přinést až jeho průkop s archeologickými poznatky z tohoto průkopu.

- ²⁸ Samota Kolelač byla v minulosti formanskou hospodou a dle potomka majitelů této hospody (nar. 1924) stávala hospoda dříve na druhé straně silnice. Zvlněný zatravněný terén tam dosud naznačuje místa staveb, ze kterých se však nic již nadochovalo. Původní polohu hospody zachytilo 1. voj. mapování, na 2. voj. mapování se nachází již na místě dnešní samoty. 1. voj. mapování zobrazuje také výše u silnice směrem na Piřín další samotu se jménem Závist, což je typické jméno starých formanských hospod, známé z mnoha jiných lokalit. Zdá se tedy, že v tomto místě existovaly hospody dvě, což svědčí jednoznačně o dopravním významu místa, kde se křížily dvě dálkové trasy. Jedna z Uherskobrodská přes Slavičín na Kloboucko a dále k severu, druhá byla Trenčínská cesta z východní Moravy dále na Hostětín a Slovensko.
- ²⁹ Dvůr Vasisko stojí na místě osady jménem Vasily, doložené již listinou biskupa Jindřicha Zdíka z roku 1141. Dopravní linie dále ke hřebeni Karpat přes Vasisko a Piřín je poněkud delší než přes Hostětín, ale její větší stáří by mohlo naznačovat zatím nedatované hradisko nad Piřínem viz Čižmář, M.: *Encyklopedie hradišť*, s. 206–207.
- ³⁰ U slovenské hranice jsou jako pokračování této linie nápisy „na Suču“ a „cesta na Suču“ (nach Szucza a Weg nach Sucz).
- ³¹ Doložitelné pokračování na slovenské straně se opírá především o stará mapování a některé relikty v blízkosti Trenčína. Zde byl uveden pouze jeden na lokalitě Čechůvka.
- ³² Velké pohřebiště kultury lužických popelnicových polí u Sehradic, hrad Engelsberg nad komunikačně jedinečným Tutkovským sedlem nad Horní Lhotou, slovanské mohylníky na Slavičínsku přímo na jedné linii Trenčínské cesty, písemnými prameny potvrzená raně kolonizační sídla jako Mladotice, Vasily, Šanov. Trenčínskou cestu rovněž indikují šance na hřebeni B. Karpat i hrad Suča na slovenské straně.

Prameny:

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, V/1, s. 431–436, č. 290.

ADAM, D. 2001: Využití map prvního vojenského mapování při rekonstrukci sítě starých komunikací. *Staré stezky* 6, s. 70–76.

ADAM, D. 2002: Využití starých map ve viaticistice. Z dějin geodézie a kartografie č. 11. *Rozpravy Národního technického muzea v Praze* č. 174, s. 103–109.

ADAM, D. 2004: 1. vojenské mapování – informační zdroj pro výzkum starých cest. *Staré stezky* 9, *Národní památkový ústav Brno 2004*, s. 9–19.

ADAM, D. 2005: Analýza pozemních komunikací v testovaném území na 1. a 2. vojenském mapování. *Historická geografie* 33, s. 71–95.

BOLINA, P. – CENDELÍN, D. 2011: Úloha hradů Lukov a Brumov v systému komunikací východní Moravy. *Archaeologia historica* 36/11-1, s. 87–108.

BOLINA, P. – CENDELÍN, D. 2013: K výzkumu starých komunikací na Litomyšlsku podle Karla Severína. *Studia mediaevalia Pragensia*, FFUK, *Medievistické fórum*, internet. adr. - praha5.ff.cuni.cz/smp/.

CENDELÍN, D. 2000: Nové objevy prehistorického osídlení ve Vizovických vrších a staré komunikace. *Vlastivědný věstník moravský* 52/4, 2000, s. 377–385.

CENDELÍN, D. 2001: Definice staré komunikace. *Staré stezky* 6, *Národní památkový ústav v Brně*, s. 52–55.

CENDELÍN, D. 2002: Přesná specifikace jako východisko i podmínka při řešení historických pozemních komunikací. *Staré stezky* 7, *Národní památkový ústav v Brně*, s. 7–18.

- CENDELÍN, D. 2003: Fenomén dálkových tras v pracích na téma starých komunikací. *Staré stezky* 8, Národní památkový ústav v Brně, s. 9–21.
- CENDELÍN, D. 2003a: Provodovsko – Vztah současného i zaniklého osídlení k historickým pozemním komunikacím a aplikace antropogenních zemních tvarů při průzkumu některých lokalit tohoto mikroregionu východní Moravy. *Vizovice*.
- CENDELÍN, D. 2009: Postavení Uherského Brodu na raně středověké dopravní síti ve světle objevů relikvů zaniklých dopravních tras. *Historická geografie* 35/1, s. 59–93.
- CENDELÍN, D. 2010: Přechody Bílých Karpat z Moravy do Pováží – Přesná lokalizace dopravních linií a moravské příhraniční fortifikace. *Vlastivědný věstník moravský VVM LXII*, č. 3, s. 297–315.
- CENDELÍN, D. 2011: Kosmas k roku 1116. Interpretace historické události v reflexi krajiny moravsko-slovenského pomezí. *Historická geografie* 37/1, 2011, s. 7–48.
- CENDELÍN, D. – BOLINA, P. 2012: Pokračování trasy Lukov – Brumov – Vršatec do oblasti slovenských banských měst. In: Martínek, J. – Šmeral, J.: *Výzkum historických cest v interdisciplinárním kontextu*, Centrum dopravního výzkumu, s. 20–27.
- CENDELÍN, D. 2013: Relikty dopravního pohybu v Hostýnských vrších a na Holešovsku – Relikt dopravního pohybu jako archeologický objekt. *Archeologie Moravy a Slezska*, s. 5–18.
- CENDELÍN, D. – BOLINA, P. – ADAM, D. 2010: Jevíčko na cestě z Prahy do Olomouce v období raného středověku. *Jevíčko*.
- ČERVINKA, I. L. 1927: Zapomenuté hrady a tvrze moravské. *Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci* 39, s. 88–95, 39.
- ČIŽMÁŘ, M 2004.: *Encyklopedie hradišť Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*, Praha.
- DAŇHEL, M. 2013: Depot bronzových předmětů z Lukovečka. *Východní Morava* 2013, s. 9–17.
- JANŠÁK, Š. 1963: Dopravné spoje juhovýchodnej Moravy v praveku a na úsvite dejín. *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově*, 1963/1, s. 19–24.
- JANŠÁK, Š. 1963a: Nový smer Českej cesty od začátku 15. storočí. *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově*, 1963/3–4, s. 84–87.
- JANŠÁK, Š. 1964: Cesta českých stráží. *Geografický časopis* XVI/4, s. 326–339.
- JANŠÁK, Š. 1964a: Prechod Českej cesty přes riekú Moravu v Hodoníně. *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově* 1964/1–2, s. 12–18.
- JANŠÁK, Š., 1964b: Z minulosti dopravných spojov na Slovensku. *Geografický časopis* XVI/1, s. 13–31.
- JANŠÁK, Š. 1967: Prechod Českej cesty pres údolie Nitry pri Dvoroch nad Žitavou. *Geografický časopis* XIX/2, s. 130–140.
- JIREČEK, H. 1856: O starých cestách z Čech a z Moravy do zemí sousedních. *Časopis Národního muzea* 30/2, s. 123.
- KOHOUTEK, J. 1994: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín 1994.
- KOHOUTEK, J. 1995: Slované a středověké osídlení. In: Nekuda, V.: *Vlastivěda moravská – Zlínsko, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 131–146.
- LANGOVÁ, J. 1995: Pravěké osídlení Zlínska In: Nekuda, V.: *Vlastivěda moravská – Zlínsko, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně*, s. 109–123.
- MATUSZKOVÁ, J. – SEVERIN, K. 2005: Výběrová bibliografie. *Staré stezky* 10, Národní památkový ústav Brno 2005, s. 114–126.

NEKUDA, V. 1992: *Vlastivěda moravská – Uherskohradišfsko (Místopis obcí)*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, s. 1992.

ODEHNAL, P. 2013: *Nad zlomkem gruntovní knihy vsí Šanov ze druhé poloviny 17. století. Východní Morava*, s. 19–35.

POKLUDA, Z. 1995: *Historický vývoj*. In: Nekuda, V.: *Vlastivěda moravská – Zlínsko*, Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, s. 157–197.

SEVERIN, K. 2000: *Trstenickou stezkou cestou necestou – Vývoj názorům průběh středověké komunikace. Pomezí Čech a Moravy 4*, s. 353–388.

ŠIMEK, E. 1930: *Západní hranice Slavníkovy říše. Pomezní hrad „in monte Osseca“ a potok „Surina“*. In: Štenc, J.: *Od pravěku k dnešku: sborník prací z dějin československých: k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře vydal Historický klub. Díl I*.

ŠTĚPÁNEK, M. 1968: *Patrocinia a středověké cesty. Příspěvky k dějinám osídlení 4, Československý časopis historický 16*, 1968, s. 563–564.

TOMÍČEK, A. 1925: *O starých cestách do půlky XIII. století. Zálesí 6*, s. 6–10.

VERMOUZEK, R. 1990: *Znojemská větev-západní cesta. Jižní Morava 26*, 1990, s. 19–39.

VERMOUZEK, R. 1992: *Dobytčí cesta. Jižní Morava 28*, s. 7–67.

VERMOUZEK, R. 1993: *Trasa dobytčí cesty z Hustopečí do Polné. Jižní Morava 29*, 1993, s. 105–115.

Kamenická dílna Františka Langa z Želechovic

/ Stonemason's Workshop of František Lang from Želechovice

Aleš Naňák

Abstract:

The article focuses on the stonemason's workshop of František Lang from Želechovice. This stonemason, producing typical neo-gothic shapes, created his works (stone pedestals with iron crosses, stone crosses with metal corpus) for donators of Zlín area as well as area of Valašské Klobouky in the second half of the 19th century. The article follows the development of the workshop, describes Lang's work identified in the countryside, including the history of his works, which was reconstructed based on written resources.

Keywords:

small sacral architecture, stonemason, stone cross, field cross, František Lang, Jan Svoboda

Druhá polovina 19. století je charakteristická mimo jiné zvýšenou poptávkou po kamenosochařských dílech, celokamenných křížích a sochách, které jsou vztyčovány na místech sešlých křížů dřevěných, ale i na místech nových. Donátory už nejsou převážně členové vyšších stavů či církevní osoby. Památku po sobě chtějí zanechat jednotlivci, rody či obce, ale i další subjekty – například cechy. S rostoucí poptávkou se množí i řemeslníci, již tyto krajínovotvorné prvky tvoří. Mezi kamenické dílny, které působily v tomto období, se zřetelně zapsala i dílna Františka Langa z Želechovic.¹

Kameníkem byl již Langův děd, rovněž František, který na Moravu přišel ze severozápadních Čech, z obce Milá (Millay)², dnes části obce Bečov na Mostecku, a zemřel 19. března 1812 v Cetechovicích.³ Lze se domnívat, že okolí Cetechovic bylo pro kameníky příhodným prostředím. Zdejší lomy nabízely množství materiálu a tradice zpracování kamene tu měla své pevné místo i dobrý zvuk.⁴ Lang své řemeslo předal třem synům – Karlovi (nar. 3. listopadu 1802, zem. 22. února 1858), Vincenci (nar. 10. ledna 1805, zem. 13. října 1851) a Josefu (nar. 6. března 1809, zem. 19. ledna 1857).⁵ Všichni tři bratři se usadili v sousedním Roštíně a všichni zůstali kameníctví věrni. První se osamostatnil Vincenc, který si 1. června roku 1841 bere za manželku Annu, dceru Jakuba Šťastného, a v době sňatku je psán jako kamenický tovaryš; stejně tak jeho bratři, kdy Karel 13. září 1842 uzavírá sňatek s Juliánou Sochorovou, a nejmladší Josef pojme 6. února 1844 za ženu Marianu Šťastnou.⁶

Je pravděpodobné, že Vincenc Lang se v Roštíně zdržoval již dříve, jelikož v den sňatku se přihlásil k otcovství šesti dětí své ženy Anny.⁷ Byli to Vincenc (nar. 22. září 1827), František (nar. 8. července 1831), Juliána (nar. 14. ledna 1834), Augustin (nar. 13. ledna 1836, zem. 1. srpna 1841⁸) a dvojčata Tekla (nar. 23. září 1839, zem. 13. června 1841⁹) a Anna (nar. 23. září 1839). K nim ještě po čase přibyl syn Augustin (nar. 6. října 1844)¹⁰.

Druhorozený Vincencův syn František se stal dalším pokračovatelem v rodovém řemesle. Nevíme přesně, kdy opouští Roštín, ani kdy vstoupil do svazku manželského, ale před rokem 1863 se s ženou Terezií, roz. Nádeníčkovou ze Střílek, usazuje na čp. 121 v Želechovicích. Do nového domova s nimi přichází i syn Pavel. Zde se jim pak 29. května 1863¹¹ narodí dcera Mariana a František Lang je psán jako domkář, stejně je zapsán i při narození syna Františka 15. července 1865¹². Když však Mariana 17. listopadu 1869¹³ umírá na záškrť, František Lang je již v zápise uveden jako kameňář. Ve stejnou dobu v Želechovicích pobýval i Františkův mladší bratr Augustin, který si zde v srpnu 1869¹⁴ jako kamenický tovaryš bere za manželku Marianu Kotkovou z Hvozdné. Augustinova stopa v Želechovicích tímto zápisem mizí.

Z výše uvedeného vyplývá, že k roku 1869 můžeme spolehlivě uvažovat o provozu želechovické kamenické dílny, v níž František a zřejmě nějaký čas i jeho bratr Augustin působili. Za nejstarší dílo kameníka tohoto příjmení pak lze označit kříž stojící v zástavbě dnešní ulice Přílucké v Želechovicích (obr. 1). Na čtyřbokém odstupňovaném soklu je posazen podstavec, jenž je na čelní straně i po bocích opatřen mělkou obloučkovou vpadlinou. Na čelní straně je středová partie vpadliny doplněna pravoúhloú nápisovou deskou s textem: *Poutníku, zde málo stůj./ Rány moje rozvažuj!/ Rány moje kynou./ Léta tvoje hynou./ Přejde smrt soud nasta-ne./ Kam se duše tvoje dosta-ne?* Pod textem se nachází vročení: 1872. Podstavec je završen nízkou profilovanou římsou, z níž vychází segmentovitě členěná patka nesoucí vysoký prostý kovový kříž s korpusem. Přestože na kříži nenacházíme signaturu, místní tradice o něm mluví jako o tzv. Langově kříži a František Lang nebyl jen autorem díla, ale spolu se ženou byli i jeho hlavními donátory. Dle žádosti o posvěcení kříže, kterou dne 5. května 1872 napsal želechovický farář Martin Michna, to byli právě F. Lang a jeho žena Terezie, kdo se rozhodli vztyčit ve své domovině památku tohoto charakteru. A jak farář Michna dodává, „zbožní manželé postarali se také o to, by částice pozemku, na němž kříž stojí, v gruntovní knihu pro tento vtažena byla“.¹⁵

Kříž stejného typu a tvarosloví se nachází při silnici z Provodova směrem na Pradlisko (obr. 2). Tento kříž nese na čelní straně i totožné verše, které se však ve čtvrtém řádku drobně liší slovesem „plynou“ namísto „hynou“ a celý text je rozveden pokračováním: *Bud' naděje tvá./ Že skrze svatý kříž/ Budeš spasena.* Zadní strana podstavce potom nese sdělení: *NÁKLADEM/ MANŽELŮ/ ALOJSIA A MARYANY/ KOLARIK/ S PROVODOVA./ 1876.* Kříž je opatřen dobovou litinovou ohrádkou.

Ve Zlíně-Příluku na samém počátku dnešní ulice Štefánikovy stojí kamenný kříž, který i bez znalosti písemných pramenů můžeme spolehlivě přisoudit Františku Langovi a jeho dílně (obr. 3). Je totiž signován. Na odstupňovaný čtyřboký sokl nesoucí autorovu signaturu: *F. Lang/ v Želechovicích.*, dosedá vysoký podstavec opatřený na všech stranách mělkou vpadlinou, kterou ve vrchní části zdobí závěr tvořený lomeným obloukem. Vertikální hrany podstavce jsou zkosené. Čelní strana podstavce je doplněna o reliéfní postavu Matky Boží s rukama překříženými na hrudi, zadní strana pak nese dedikační nápis: *Nákladem/ manželů/ Jana a Františky/ STRNADELA/ z Želechovic čís. 18/ a/ Jana a Veroniky/ ŽALUDKA/ z Příluku Čís. 33/ Roku/ 1881.* Podstavec zakončuje pás s hvězdicovým dekorem, hvězdice jsou osmicípé a opatřené stejným rytým jednoduchým ornamentem. Na dekor plynule navazuje vyložená profilovaná římsa, která vynáší mohutný třikrát odstupňovaný dřík, z něhož vychází vlastní nízký kříž s kovovým korpusem a nápisovou destičkou INRI. Část s dříkem a vlastním křížem je na podstavce osazena druhotně.¹⁶

U slušovického kostela Narození sv. Jana Křtitele nalézáme další celokamenný kříž, který nese tvarosloví Langovy dílny¹⁷ (obr. 4). Na dvou soklových stupních je posazen vysoký podstavec tvořený širokou čtyřbokou patkou se zkosenými rohy, z níž vychází osmiboké tělo vysokého podstavce. Všechny podstavcové strany jsou opatřeny mělkou vpadlinou v horním závěru zdobenou sruženým zdobným lomeným obloukem. Čelní podstavcová strana je doplněna charakteristickou reliéfní postavou Matky Boží s rukama překříženými na hrudi, zadní strana má ve středu pole vysekán nápis: *Tento s. Kříž/ byl věnován/ od Kateřiny/ DUJKOVE/ z Březové/ 1883.* Podstavec završuje pás s květovým dekorem, kdy květy jsou šestilisté, na pás pak přímo nava-



Obr. 1: Langův kříž z roku 1872 v Želechovicích.
Foto A. Naňák, 2014.



Obr. 2: Kříž z roku 1876 v Provodově.
Foto A. Naňák, 2013.



Obr. 3: Kříž ve Zlíně-Příluku z roku 1881.
Foto A. Naňák, 2015.



Obr. 4: Kříž z roku 1883 ve Slušovicích.
Foto A. Naňák, 2015.

zuje profilovaná římsa. Z ní vychází patka pylonového dříku, jehož čtyři strany nesou čtyřbokou vpadlinu, vertikální rohy jsou zkosené. Čelní strana dříku je ve spodní části doplněna o drobný, ale s důrazem na detail provedený reliéf svatého Jana Evangelisty s kalichem. Dřík je ukončen jednoduchou římsičkou, na ni dosedá patka vlastního kříže, korpus je kovový, zlacený, stejně tak nápisová destička INRI. U korpusu je pozoruhodný detail výrazné bederní roušky a způsob přibití nohou. Objevuje se zde starší a dnes již netypické užití dvou hřebů, kdy končetiny jsou přibity každá zvlášť. Tuto podobu korpusu bude Lang používat i u dalších děl. Dodejme, že kovové doplňky si Lang (a spolu s ním i jiní kamenosochaři) nechával dodávat z některého ze specializovaných závodů, preferoval však konkrétní typy tohoto zboží, což činí jeho tvarosloví čitelnějším.

Vročení 1883 nese i kříž, který stojí v Jaroslavicích v ulici Na Vrše (obr. 5). I na něm nacházíme tvarosloví, které odkazuje k Langově dílně. Na dvou stupních je posazen vysoký podstavec, který je na čelní straně a po bocích opatřen mělkou nikou. Ta prochází až do stříškového závěru, který je doplněn reliéfním ornamentálním (neogotickým) zdobením. Na čele je podstavec doplněn reliéfem Matky Boží s rukama překříženými na hrudi, hladká zadní strana nese nápis: *Tento sv. Kříž byl postaven nákladem manželů/ Františky a Martina/ PIVODŮ/ z Jaroslavíc Čís. 69./ 1883.*¹⁸ Podstavec je v horní části opatřen jednoduchou profilovanou římsou, která je vždy na osu stěny lomená. Z římsy vychází pravoúhlý závěr podstavce nesoucí nízký dřík a vlastní kříž s kovovým korpusem a nápisovou destičkou INRI. Ramena kříže jsou krátká, jednoduše zakončená. Kříž je na podstavec pravděpodobně osazen druhotně.

O rok později František Lang kříž s obdobnými tvaroslovnými prvky jako ve Slušovicích zhotovuje pro obec Poteč na Valašskokloboucku (obr. 6). Na jednom stupni,



Obr. 5: Pivodův kříž z roku 1883 v Jaroslavicích.
Foto A. Nařák, 2015.



Obr. 6: Kříž z r. 1884 v Poteči.
Foto A. Nařák, 2008.

kteřý je dnes již hranou na úrovni dlažby chodníku, je postaven čtyřboký sokl nesoucí členěný podstavec. Ten je tvořen širokou čtvercovou patkou se zkosenými rohy – patka je opatřena vřočením 1884, osmibokým tělem a páskem s květovým dekorem. Jednotlivá pole podstavcové části jsou opět doplněna mělkou vpadlinou s horním závěrem v podobě lomeného oblouku, čelní pole nese nám již známý reliéf Matky Boží, květový dekor je šestilístkový. Z profilované římsy vychází pylonový dřík, strany opět s pravoúhlou vpadlinou, tentokrát je však jejich závěr opatřen sdruženým lomeným obloukem. Na přední straně dříku nalézáme reliéf svatého Jana Evangelisty s kalichem. Dřík je završen římsou, nesoucí samotný kříž opatřený odstupňovanou patkou. Břevna kříže jsou tvarovaná a na koncích jehlancovitě zakončena. Korpus kovový, opět s dvěma hřeby u nohou, kamenná nápisová tabulka nese zkratku J.N.K.Ž.

Ve stejném roce František Lang dodal kamenný kříž do Valašských Klobouk.¹⁹ Ten je tvořen čtyřbokým členěným soklem, na levé straně soklu je umístěna signatura *F. LANG/v Želechovicích*.²⁰ Na sokl dosedá vysoký podstavec s širší patkou, stěny podstavce jsou zdobeny mělkou nikou s cibulovitým závěrem. Čelní strana podstavce nese vřočení 1884. Závěr podstavce je proveden jednoduchou profilovanou římsou, která je vždy na osu stěny lomená. Z římsy vychází nízký dřík, ten je ve střední části stěn doplněn vertikálním zdobným prvkem opticky navazujícím na hroty lomené římsy. Vlastní kříž nese kovový korpus, nápisová destička chybí. Tento Langův kříž ještě koncem 50. let 20. století stával u křižovatky pod tzv. Červeným domem ve Valašských Kloboukách, následně byl přemístěn ke kapli sv. Cyrila a Metoděje při silnici na Poteč, aby byl v roce 2009 přemístěn na hřbitov do obce Študlov.

Do Poteče se František Lang vrátil ještě v roce 1885²¹ (obr. 7). Kříž s tímto vřočením v podstatě kopíruje tvarosloví kříže vztyčeného ve Valašských Kloboukách, jen ho zejména v přechodových částech zjednodušuje. Čtyřboký sokl nemá členění, patka vysokého podstavce postrádá jemnou profilaci, cibulovitý závěr mělkých vpadlin po stranách podstavce je nedokonalý, ovšem zde se může jednat o důsledek pozdějších zásahů do hmoty podstavce. Na rozdíl od klobouckého kříže nese podstavec na čelní straně známý reliéf Matky Boží a nacházíme zde i textové prvky. Levá podstavcová strana je opatřena nápisem: *Jubilejní rok/ 1885./ úmrtí sv. Methoda*, na pravé straně potom čteme: *V tomto/ znamení/ zvíťezíš!* Jednoduchá profilovaná římsa je opět na osu podstavce lomená, navazující dřík je po stěnách zdoben vertikálním středovým výstupkem. Kříž s korpusem je na podstavec osazen druhotně.²²

Kříž z roku 1886 želechovická dílna zhotovila pro náves sousedních Lužkovic²³ (obr. 8). Na soklový stupeň je posazen vysoký podstavec tvořený širokou čtyřbokou patkou se zkosenými rohy. Patka nese signaturu *F.LANG/ v Želechovicích*. Tělo vysokého podstavce je osmiboké, čelní a rohové strany jsou opatřeny mělkou vpadlinou v horním závěru zdobenou sdruženým zdobným lomeným obloukem. Úzké rohové stěny nesou subtilní vpadlinu se závěrem ze zdobného lomeného oblouku, kdy tento dekor připomíná vysokou hořící svíci. Zadní podstavcová strana je hladká. Na čele podstavce je vpadlina doplněna oblíbenými verši: *Poutníku, zde/ málo stůj./ Rány moje/ rozvažuj./ Rány moje kynou./ Léta tvoje hynou./ Přejde soud/ soud nastane./ Kam se tvoje/ duše dostane*.²⁴ Podstavec završuje pás s květovým dekorem, kdy květy jsou osmlisté, na pás pak přímo navazuje vyložená profilovaná římsa (obr. 9). Z ní vychází široká patka pylonového dříku. Dřík je ukončen jednoduchou římsičkou,

na ni dosedá patka vlastního kříže, korpus je kovový, zlacený, nápisová destička s písmeny J.N.K.Ž. kamenná, ramena kříže jsou jehlancovitě zakončena. Korpus je odlit ve stejné dílně jako korpus kříže slušovického.

Další dílo z Langovy dílny nalezneme ve Zlíně-Prštném (obr. 10). Stojí v ulici Přímé poblíž odbočky na ulici Odboje. Na jednom soklovém stupni je posazena mohutná čtyřboká patka vysokého podstavce, horní rohy patky jsou zkosené. Tělo podstavce je provedeno a zdobeno totožně jako u kříže v Lužkovicích, čelní strana však místo nápisu nese reliéf Matky Boží s pažemi zkříženými na hrudi. Zadní podstavcová strana pak obsahuje dedikační nápis informující o třech donátorkách kříže: *K oslavě Boží věnuji, / TEREZYA KRAJČOVA/ rozená Hufkova/ FRANTIŠ. BALAJKOVA/ rozená Kozlova./ ANNA MIČKOVA/ rozená Lapčíkova./ 1886.* Podstavec i u tohoto kříže završuje pás s květovým dekorem, kdy květy jsou tentokrát sedmilisté. Na pás navazuje jednoduchá profilovaná římsa. Z ní vychází patka dřívku, ten je hladký a zakončený římsičkou, na níž dosedá tvarovaná patka vlastního kříže. Ramena kříže jsou jehlancovitě zakončena, korpus kovový, dříve polychromovaný (2013), dnes zlacený. Vzhled kříže doplňuje zjevně původní litinové zábradlí.

Při pátrání po křížích s rukopisem Langovy dílny nelze minout centrální hřbitovní kříž v Jaroslavicích. Tamější hřbitov byl zřízen v roce 1933²⁵ a o rok později byl doplněn o kamennou dominantu. Kříž nese všechny výrazové prvky odkazující k želechovické dílně. Na jednoduchém základnovém stupni je osazen čtyřboký sokl. Ten nese mohutnou patku podstavce, jejíž horní rohy jsou zkosené. Tělo podstavce je provedeno a zdobeno totožně jako u kříže v Prštném či Lužkovicích, čelní strana opět opatřena reliéfem Matky Boží s pažemi zkříženými na hrudi. Zadní strana je pak druhotně opatřena dedikačním nápisem: *Darován/ Dr. Theodorem/ VAVRUŠOU/ Farářem Zlínským/ L. P. 1934.* Podstavec završuje pás s květovým dekorem, kdy květy jsou šestilisté. Na typickou jednoduchou profilovanou římsu navazuje patka pylonového dřívku. Ten je vysoký, po stěnách opatřený vpadlinami s tvarovaným závěrem, vrchol dřívku je poněkud překvapivě doplněn drobným pásovým dekorem s šestilistými květy a navázanou jednoduchou římsičkou. Z ní už vychází hranolová patka vlastního kříže. Horizontální ramena kříže jsou ukončena jehlancem, vertikální rameno je bez jehlance. Nápisová destička kamenná, korpus kovový, zlacený, v charakteristickém ikonografickém pojednání. Doba zbudování jaroslavického hřbitova i vročení na kříži odkazují na jeho nepůvodnost a druhotné užití. Kříž byl s největší pravděpodobností postaven u tzv. kontribučenské sýpky ve Zlíně, při cestě k Malenovicím (obr. 11). Kamenný kříž je v těchto místech zachycen na seznamu křížů ve zlínské farnosti k roku 1905, který je sestaven v Pamětní knize zlínské farnosti. Zde se dozvídáme i to, že pro zachování kříže a jeho další údržbu je složen „úpis ze dne 26. září 1890 Čís. 803“.²⁶ Dochovaný datovaný fotografický snímek zlínské kontribučenské sýpky z roku 1903²⁷ zachycuje poblíž sýpky kříž se známým tvaroslovím – není pochyb, že pochází z Langovy dílny. K roku 1927 se v Pamětní knize zlínské farnosti dočítáme, že došlo ke svěcení „kamenného kříže na Letné u Malenovské silnice, pořízeného nákladem zaměstnanců fy T. a A. Baťa jako náhrada za kříž, který stál u staré panské sýpky a následkem prodeje pozemku, na němž tento kříž byl postaven, byl pojat do objektů, na nichž zbudovány tovární budovy velkozávodu fy. T. a A. Baťa.“²⁸ Kříž byl tedy



Obr. 7: Kříž z roku 1885 v Poteči.
Foto A. Naňák, 2008.



Obr. 8: Kříž z roku 1886 v Lužkovicích.
Foto A. Naňák, 2014.



Obr. 9: Detail nápisu na kříži v Lužkovicích.
Foto A. Naňák, 2014.



Obr. 10: Kříž ve Zlíně-Prštném z roku 1886.
Foto A. Naňák, 2017.

po odstranění deponován na provizorní místo a o sedm let později pro něj zlínský farář Vavruša vyhlédl vhodné místo na novém jaroslavickém hřbitově, což nechal on či vděční farníci vsekát do zapravené zadní strany podstavce.

Je nesporné, že želechovická dílna kamenosochařské práce v krajině nejen tvořila, ale obnovovala i památky starší. Lze se domnívat, že doklad takového zásahu nalezneme před Kvítkovicemi ve směru od Malenovic, kde stojí kamenný kříž s datací 1761 a s určením doby obnovy k roku 1893. Kříž je jednoduchý tvaroslovím, tvoří jej čtyřboký sokl nesoucí vysoký konický podstavec s patkou, která je na zadní straně opatřena nápisem: *Ke cti a chvále Boží dali obnoviti / Občani z Kvítkovic / 1893*. Čelní podstavcová strana je (druhotně) doplněna pro Langovu dílnu charakteristickým reliéfem Matky Boží s rukama zkříženýma na hrudi, pod ní je vysekáno starší vročení 1761. Podstavec není završen římsou a přímo vynáší vlastní kříž se zlaceným korpusem. Podoba korpusu s výraznou bederní rouškou, reliéf Matky Boží, doba obnovy – to vše napovídá tomu, že práce při renovaci v roce 1893 provedl právě Lang či někdo z okruhu jeho dílny.

Kamenické zakázky samozřejmě netvořily jen celokamenné kříže, podstavce pro kříže litinové či jiné zakázky více či méně výtvarného charakteru. Kameník byl osloven i na práce prostší povahy – do jeho sortimentu tak patřily schodišťové stupně, prahy, ostění, mlecí kameny a mnoho dalšího. Samostatnou oblastí pak jsou náhrobní kameny a kříže a obecně funerální architektura. Ta tvořila významnou část kamenické práce, bohužel však právě ona podléhá „módním“ vlnám, mění se a zaniká. Prokazatelně Langovo dílo z této oblasti se doposud nalézt nepodařilo.



Obr. 11: Kontribučenská sýpka ve Zlíně v roce 1903. Napravo kříž z Langovy dílny. Zapůjčil MZA Brno, SOkA Zlín. |

Opusťme rozpoznané Langovy práce a vraťme se k jeho životopisným datům. Soukromý život Františka Langa byl poznamenán brzkými úmrtími jeho dětí. Jak jsme si již výše uvedli, dcera Mariana mu zemřela roku 1869 v šesti letech, a to na záškrt. Nejmladší syn František se nedožil pěti let a zemřel 25. května 1870.²⁹ Syn Pavel, který s rodiči přišel do Želechovic, se jako jediný dožil dospělosti. Ani jemu však nebylo dopřáno dlouhého života. Zemřel ve věku 24 let dne 29. září 1882.³⁰ Jako příčina smrti jsou v zápise úmrtí zaneseny souchotiny, častá a smrtelná nemoc právě kameníků. Sám František Lang umírá 28. dubna 1896³¹ na čp. 1. Jeho žena ho přežila o pět let, zemřela 3. května 1901.³²

Není zřejmé, zda vdova Terezie po manželově smrti alespoň formálně vedla kamenickou dílnu, jak to známe například u dílny Jana Záhoříka z Uherského Brodu, kdy po smrti mistra roku 1898 dílnu odvážně přebírá jeho žena Julie. Každopádně na Langovo tvarosloví navazuje a v mnohém ho čitelně přebírá kameník Jan Svoboda. Ten se narodil 4. července 1856 ve Štíplě jako syn Josefa Svobody, podruha, a Karoliny, roz. Kovářové.³³ Dne 1. října 1878 uzavírá Jan Svoboda sňatek s Antonií Javoříkovou a již 28. listopadu se manželům ve Štíplě na čp. 92 narodí syn František.³⁴ Druhorozený syn Ferdinand se narodil 29. září 1882 již v Želechovicích na čp. 119³⁵ a Jan Svoboda je při jeho narození psán jako místní kameník. Tak je potom psán u narození dalších pěti dětí: Julia (nar. 11. ledna 1887), Aloisie (nar. 20. června 1888, zem. 24. srpna 1888), Františky (nar. 28. května 1889, zem. 4. května 1890), Emila (nar. 8. listopadu 1893, zem. 13. srpna 1894) a Emila (nar. 7. března 1900).³⁶ Od roku 1882 již tedy Svoboda v Želechovicích jako kameník působil, nicméně neznáme žádné jeho dílo, které by bylo možno mu připsat za života Františka Langa. Je proto pravděpodobné, že spí-



Obr. 12: Kříž na Hřbitově ve Lhotě u Zlína z roku 1902.
Foto A. Naňák, 2017.

Obr. 13: Kříž J. Svobody z roku 1906 ve Študlově.
Foto A. Naňák, 2008.

še v Langově dílně pracoval a sbíral zkušenosti, čemuž odpovídá i podrobnější zápis při úmrtí syna Emila v roce 1894, kdy je Svoboda zapsán jako „kamenický pomocník“. Získané vědomosti, zkušenosti a v neposlední řadě jistě i kontakty pak zúročil po Langově smrti. Rokem 1897 je datován kříž u školy v Lačnově a z roku 1900 je datován kříž na násvi v Haluzicích. Oba nesou rukopis odpovídající želechovické dílně. Stejně tak hřbitovní kříž ve Lhotě u Zlína (obr. 12), ten je datován k roku 1902. V roce 1906 pak byl vztyčen kříž ve Študlově a ten je dokonce Svobodou signován (obr. 13). Inspiraci zaběhnutým a žádaným stylem nepopře želechovický kříž (původně situovaný rovněž u školní budovy) u kostela z roku 1908.³⁷

Jan Svoboda zemřel 12. dubna 1914.³⁸ Kamenosochařskou dílnu po něm nakrátko převzal syn František, z jehož zásadních děl je potřeba uvést kvalitně pojeďnaný památník padlým v Želechovicích z roku 1920.

Závěrem dodejme, že František Lang patřil ke kvalitním kameníkům konce 19. století na Zlínsku. Ve svých dílech se sice vyhýbal figurálním motivům (jeho kříže nesou typický kovový korpus, kdy bederní rouška výrazně přesahuje na pravou stranu, nohy jsou přibité dvěma hřeby a povrchová úprava korpusu je buď polychromovaná, nebo zlacená), nicméně jeho tvarosloví je čisté, jasné a bez zbytečných odklonů od zaběhnutého rukopisu. Lang používal poměrně jednoduchý rejstřík tvarových prvků a díky tomu ho dokážeme rozpoznat i po století. Jeho dílna tvořila mezník mezi stále ještě více či méně lidovými kameníky a nastupujícími generacemi kamenosochařů, kteří již svoji výrobu povedou jinými (nikoli snad horšími) cestami.

Poznámky:

- ¹ *Dalším kamenickým dílnám se věnovaly například práce: NAŇÁK, A. 2011: Krátká pouť po stopách Štěpána Minaříka, kameníka ze Sehradic. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 12, s. 31–38; NAŇÁK, A. 2014: Kameníčtí mistři Václav a Štěpán Minaříkovi: druhý příspěvek k postavám moravských kameníků 19. století. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 14, s. 42–51; NAŇÁK, A. 2016: Co bylo vepsáno do kamene. Zvuk: časopis pro kulturu a společenské dění: Zlín – Vsetín – Uherské Hradiště – Kroměříž, s. 55–59.*
- ² Tak je F. Lang zapsán při sňatku 23. května 1802. Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8403, s. 14.
- ³ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8409, s. 79.
- ⁴ Srovnej například SEGETH, Alois: Okresní hejtmanství kroměřížské. Kroměříž 1888.
- ⁵ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8393 (narození, str. 71, 82 a 100) a inv. č. 8354 (úmrtí, str. 55, 79 a 87).
- ⁶ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, opis 41, nestránkováno (opis obsahuje zápis všech tří zmiňovaných sňatků).
- ⁷ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8346, s. 80.
- ⁸ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8354, s. 21.
- ⁹ Tamtéž.
- ¹⁰ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 8346, s. 98.
- ¹¹ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 4989, s. 41.
- ¹² Tamtéž, s. 55.
- ¹³ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 5025, s. 7.
- ¹⁴ MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 5007, s. 111.
- ¹⁵ MZA Brno, Státní okresní archiv Zlín (dále SOKA Zlín), Farní úřad Želechovice, inv. č. 78, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk.

- ¹⁶ Revers na udržování kříže sepsali představení obce Příkladu dne 2. března 1882. Zavázali sebe i své nástupce, že budou kříž „vyobrazení Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista“, v dobrém stavu udržovat, a kdyby sešel věkem, zas na tom samém místě nový vystaví. Kříž doznal první opravy v roce 1925, když víchř zlomil horní část kříže a byla nutná jeho oprava a nové posvěcení. K tomu došlo 30. srpna 1925 a svěcení provedl farář Alois Kopecký. K další zásadní opravě kříže došlo až na samém počátku 50. let 20. století. Po poměrně dlouhém vyjednávání provedl obnovu kříže, která si vyžádala druhotné osazení dřívku a vlastního kříže, kameník z Prácheňského Metoděj Daněk. Obnova byla provedena k 30. březnu 1950 a k posvěcení obnoveného kříže došlo 30. dubna 1950. Není bez zajímavosti, že želechovický duchovní správce při komunikaci k obnově kříže uplatnil i původní revers, a to směrem k Jednotnému národnímu výboru Gottwaldov, který v odpovědi ze dne 27. prosince 1949 uvedl, že zjistil, že „neexistuje závazek k udržování kamenného kříže“, přesto ze svých prostředků uvolnil částku 3000,-Kčs, což při celkových nákladech 9450,-Kčs nebyla částka zanedbatelná. MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Želechovice, inv. č. 78, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk.
- ¹⁷ Kříž je kulturní památkou s rejstříkovým číslem Ústředního seznamu kulturních památek ČR 22313/7-2079.
- ¹⁸ Revers na udržování kříže podepsali zastupitelé obce Jaroslavice už 17. října 1882. MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Želechovice, inv. č. 78, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk.
- ¹⁹ Tento kříž nahradil sešlý kříž dřevěný. Kloboučtí zastupitelé se 13. července 1884 usnesli, aby radní Šuchma, který byl toho času ve Zlíně na jarmarku, „u kamenáři v Želechovicích kříž slušný objednal“. Stalo se tak a kříž byl požehnan 21. září 1884. Srovnej ODEHNAL, P. 2014: Tři drobnosti ke klobouckým křížům. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 15, s. 52–53. Povšimněme si krátké doby mezi objednávkou kříže a jeho vztyčením a požehnutím, která dokládá, že Lang svá kameňosochařská díla tvořil „na sklad“ a dle přání zákazníka je dokázal upravit a dodat na požadované místo. Tomu odpovídá i poměrně omezený tvaroslovný rejstřík.
- ²⁰ Zde je potřeba dodat, že v roce 2009 byla signatura překryta nevhodně zvoleným nátěrem.
- ²¹ Krom charakteristického tvarosloví určuje Langovo autorství u potečských křížů z roku 1884 a 1885 i záznam v pamětní knize obce. Srov. MZA Brno, SOkA Zlín, Archiv obce Poteč, Pamětní kniha obce Poteč, inv. č. 7, s. 70–73.
- ²² Původní kříž byl z podstavce stržen při velkém větru v roce 1919. O rok později byl podstavec doplněn litinovým křížem „ze závodu sochařského Petřík v Uher. Brodě“. Srovnej ODEHNAL, P. 2003: Poteč. Kapitoly z historie obce. Poteč. s. 150. Kdy došlo k osazení nynějšího kamenného kříže na Langův podstavec, známo není.
- ²³ Posvěcení kříže se konalo v „neděli II. po Velikonoci v oktávě Nalezení sv. Kříže dne 9. května 1886“. Revers na udržování podepsali „volení zástupcové obce Lůžkovic“ dne 16. dubna 1888. MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Želechovice, inv. č. 78, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk. Kříž stál původně u mostu přes řeku Dřevnici, ovšem při stavbě nynějšího celokovového mostu v 90. letech 20. století byl přemístěn na náves, kde stojí nyní. Při výbuchu starého mostu na konci 2. světové války došlo i k poškození dřívku kříže. Když se kříž demontoval pro přemístění, dřívková část vykazovala takovou míru degradace, že kříž byl vztyčen bez ní, respektive bez její zásadní části. V roce 2010 proběhlo restaurování kříže, během něhož mělo dojít i k vyhotovení nového dřívku. V průběhu prací se podařilo dohledat část původního dřívku, který byl po úpravě navrácen na kříž. Srov.: JANČÍK, M.: Oprava kříže v Lužkovicích, In: Lužkovický zpravodaj, Informační magazín obyvatel místní části Zlín-Lužkovice, číslo 10, prosinec 2010, str. 7; další info zde: Ještě pár slov k historii křížku v Lužkovicích, dostupné na <http://www.luzkovice.cz/clanek.php?id=931>, zveřejněno 05. 10. 2012, citováno 13. 10. 2017.
- ²⁴ Lužkovický text je příkladem neprofesionální a nevhodné obnovy nápisu na památce. Litery jsou

sice barevně vytaženy, aby zůstal text čitelný, nicméně autor zásahu svévolně změnil slova i smysl poselství. V pátém řádku je chybně obnoveno sloveso „hynou“ namísto „kynou“, u slova „soud“ na sedmém řádku se jedná o chybný a zcela nelogický zásah, který je o to horší, že kontury původního slova „smrt“, jež mělo být obnoveno, jsou v kameni dosud čitelné. Poslední řádek byl původně ukončen otazníkem.

- ²⁵ NEČASOVÁ, K., VALŮŠEK, D. 2006: *Historie zlínských hřbitovů*. Vyd. 1. Zlín: Pohřebnictví Zlín, 173 s.
- ²⁶ MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Zlín, inv. č. 16, ev.č.25/2009, Pamětní kniha fary Zlínské 1860–1973.
- ²⁷ MZA Brno, SOkA Zlín, Sběrka fotografií Zlín, č. 5931, poř. č. 2.
- ²⁸ MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Zlín, inv. č. 16, ev.č.25/2009, Pamětní kniha fary Zlínské 1860–1973.
- ²⁹ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 5025, s. 10.
- ³⁰ Tamtéž, s. 69.
- ³¹ Tamtéž, s. 138.
- ³² Tamtéž, s. 163.
- ³³ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 4712, s. 35.
- ³⁴ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 4713, s. 20.
- ³⁵ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 4990, s. 22.
- ³⁶ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 4990 (narození, s. 45, 53, 59, 85 a 130), inv. č. 5025 (úmrť, str. 96, 106 a 129).
- ³⁷ Takzvaný kříž Polepilův. V seznamu kaplí, křížů, soch a božích muk pro želechovickou farnost je k roku 1923 jeho stav uváděn jako dobrý. Věnovací listina ke kapitálu na udržování kříže je datována 29. září 1908 a podepsána je Josefem Polepilem a dvěma svědky. MZA Brno, SOkA Zlín, Farní úřad Želechovice, inv. č. 78, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk.
- ³⁸ MZA Brno, E 67, Sběrka matrik, inv. č. 5025, s. 212.

Odborná škola pro zpracování dřeva Valašské Meziříčí ve službách památkové péče na Valašsku (1874–1918)

/ Professional Woodworking School in Valašské Meziříčí Assisting with Preservation of Historical Monuments in the Wallachia Region (1874-1918)

Jan Matyáš

Abstract:

The article dedicated to Professional Woodworking School in Valašské Meziříčí focuses on its involvement in relation to preservation of historical monuments in the Wallachia region at the time of Austro-Hungarian Monarchy. Chronologically, the researched period is defined by the date of founding the professional school (1874) and the date of disintegration of Austro-Hungarian Monarchy (1918). The research is based, above all, on archival materials of the Central Commission and the Annual Reports of the school. Based on these resources, it was established that the professional school joined the program of preservation of historical monuments primarily thanks to its head teacher, Franz Rosmaěl, who was also a conservator of the 2nd section of the Central Commission. Owing to him, also some professional teachers could try the practical side of the specialised field, for instance Josef Steindl or Václav Hofrichter and others. Also followed is the contribution to preservation of the historical monuments by students specialising in church maintenance, joinery, woodcarving or woodworking lathe work in the framework of both theoretical and practical lessons as well as personal activities of the teachers. This topic widens the sphere of research within the scope of professional education.

Keywords:

Professional Woodworking School in Valašské Meziříčí, preservation of historical monuments, Franz Rosmaěl, Central Commission, Wallachia region

Druhá polovina 19. století byla dobou plnou překotných změn, které ovlivňovaly život obyvatel nejrůznějším způsobem. Dařilo se zejména průmyslu, jenž prostřednictvím četných továren chrtil na trh rozmanité druhy zboží. Postupující industrializace výroby s sebou nesla snižování cen výrobků. Bohužel tuto pro spotřebitele příznivou situaci znehodnotila řemeslná úroveň takto vyráběného zboží. V celospolečenském měřítku na nedostatky takovéto formy výroby ukázaly světové výstavy, na nichž se prezentovaly předměty z celé Evropy. První světová výstava se uskutečnila roku 1851 v Londýně. V Kříšťalovém paláci od architekta Josepha Paxtona (1803–1865) se kromě průmyslového zboží vystavovaly rovněž uměleckoprůmyslové práce. Právě u tohoto okruhu zboží byla kritizována slohová nejednotnost a nízká úroveň řemeslného pojetí, což vrhlo výrazně negativní světlo na tehdejší uměleckoprůmyslovou výrobu. K řešení této situace prostřednictvím reformy se jako první z evropských států postavila hospodářsky nejsilnější Anglie. Reorganizací uměleckoprůmyslového vzdělávání byl pověřen německý architekt Gottfried Semper (1803–1879). Semper počítal se zřízením speciálních uměleckoprůmyslových muzeí, které měly objednateli či výrobcí představit dokonale esteticky i řemeslně zpracovaná díla, což mělo vést k třibení vkusu dotyčného zájemce. V jeho koncepci hrály důležitou roli též přednášky, jež šířily nové názory na bydlení i zásady práce v uměleckém průmyslu. Nové principy pak měly být přeneseny změnou výuky i do školních tříd a dílen. Semperovy myšlenky Angličané realizovali roku 1852 v Londýně založením Kensingtonského muzea se školou a knihovnou.

Semperův model se stal vzorem pro vznik obdobných institucí po celé Evropě. Mezi prvními jej aplikovalo Rakousko, kde bylo roku 1863 založeno Rakouské muzeum pro umění a průmysl ve Vídni. Stalo se tak vůbec první institucí tohoto druhu na

evropském kontinentu. Zřízení muzea, stejně jako o pět let později vznik umělecko-průmyslové školy, inicioval Rudolf Eitelberger von Edelberg (1817–1885). Otázku odborného školství v Rakousku-Uhersku posunula do popředí Světová výstava ve Vídni, uskutečněná v roce 1873, zvláště u oborů textilních a dřevařských. Ještě v téže roce proto byly na našem území zřízeny první odborné školy pro zpracování dřeva v Tachově, Volarech, Králíkách a Hejnicích. Rok na to vznikly školy v Kynšperku nad Ohří a ve Valašském Meziříčí. Odborné školství v českých zemích pomyslně zastřešil vznik pražské umělecko-průmyslové školy a muzea v roce 1885. Její hlavní úkol spočíval ve „*vychování v umění dovedných sil pro umělecký průmysl a vycvičení sil pro vyučování umělecko průmyslové a pro vyučování kreslení na středních školách.*“ (ŠTENC 1935, s. 6)

Odborné školy byly podle svého zaměření zakládány v oblastech bohatých na suroviny a s tradicí jejich řemeslného zpracování. Není proto divu, že právě ve Valašském Meziříčí byla zřízena odborná škola pro zpracování dřeva, vezmeme-li v potaz bohatost zdejších lesů a zručnost místních obyvatel. Vyučování na valašskomeziříčské odborné škole bylo zahájeno 13. října 1874 ve skromných podmínkách domu č. 106 na meziříčském náměstí (PUCHTA – BUBEN – BALÁN 1934, s. 4). Za první učitele byli vybráni místní řemeslníci znalí praxe, řezbář Josef Lihářik a truhlář František Boes, kteří prošli kurzem na umělecko-průmyslové škole ve Vídni (PUCHTA – BUBEN – BALÁN 1934, s. 4). Prozatímním vedením školy byl pověřen učitel kreslení zdejšího gymnázia Karel Fridrich. Následující rok došlo k přestěhování do nové budovy, vystavěné městem pro potřeby gymnázia a odborné školy podle návrhu architekta Antonína Grušky (1840–1882). Vyučovalo se základnímu kreslení a v dílnách nábytkové truhlářství či ornamentální řezbářství. Dosavadní organizace se změnila 1. srpna 1876, kdy prozatímního správce Fridricha vystřídal Franz Rosmaěl (1846–1916). Odborná škola byla rozšířena o soustružnické dílny, které sem byly přemístěny z odborné školy pro soustružníky v severočeských Hejnicích. Rosmaěl, jenž v letech 1873–1876 vedl hejnickou školu, po příchodu do Valašského Meziříčí vytvořil nový učební plán, počítající s pravidelnou výukou kreslení a modelování (MATYÁŠb 2016, s. 255).

Prakticky až do roku 1882 odborná škola fungovala jako „státem placená dílna“, která vyráběla zboží na zakázku. Již 1. ledna 1882 byla přeřazena z gesce ministerstva obchodu pod správu ministerstva kultu a vyučování. Obecně pro odborné školství tato změna znamenala posun k celkové reorganizaci s následnou centralizací odborného školství a s úpravami učebního plánu (MATYÁŠ 2014, s. 27; MATYÁŠb 2016, s. 257). Změny dále vedly k navyšování členů učitelského sboru, což se dotklo i valašskomeziříčské odborné školy. Díky tomu byla např. výuka kreslení rozšířena o přednášky (hodina týdně) věnované „*dějínám, vývoji a charakteristickým tvárům nejznamenitějších slohů ornamentických všech časů.*“ (Devátá výroční zpráva 1882–1883, s. 5) Výhodou změn bylo rovněž umožnění studijních cest pro učitele, v nichž je ministerstvo aktivně podporovalo. Pro školu se však významným datem stal 18. říjen. Výnosem z tohoto dne totiž přestala být již zmíněnou „státem placenou dílnou“, která vyvolávala jistou nevraživost ze strany místních živnostníků. Škola se tak stala skutečně školou s důrazem kladeným na výuku v teoretickém i praktickém směru (MATYÁŠ 2014, s. 28).



Obr. 1: Pohled na staré dílny odborné školy; Zdroj Československý truhlář, roč. 1925, č. 13, s. 240. |

Z hlediska tvorby se odborná škola držela v liniích daných jak dobovým vkusem a oblíbeností historismů, tak direktivními nařízeními ze strany ministerstva. Díla se proto nejčastěji slohově orientovala na neorenesanci, jelikož ta na konci 19. století ovládala jak architekturu, tak užité umění téměř po celé Evropě (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 62). Školní produkci ovlivňoval též ředitel školy Franz Rosmaěl, který stál za řadou návrhů. Rosmaěl, absolvent sochařství vídeňské Akademie výtvarných umění (MATYÁŠB 2016, s. 253–254), tíhl k navrhování nábytku s neorenesančním tvaroslovím, výjimkou ovšem nebyla ani neogotika. Rosmaěl na odborné škole v pozici ředitele setrval až do roku 1907 a zvláště díky jeho kontaktům a zájmům se tato instituce dostala do styku s tehdejší památkovou péčí.

V Rakousku-Uhersku v té době oblast památkové péče zajišťovala C. k. centrální komise pro výzkum a zachování historických a uměleckých památek. Počátky této instituce se váží k 31. prosinci 1850, kdy byla císařským rozhodnutím ustavena C. k. centrální komise pro výzkum a zachování stavebních památek. Spadala pod vedení ministerstva obchodu, průmyslu a veřejných staveb, které kontrolovalo a zajišťovalo její chod. V čele komise zasedl tehdejší vedoucí stavební sekce uvedeného ministerstva Karl Czoernig von Czoernhausen (1804–1889). Dalšími členy se stali dva úředníci ministerstva vnitra, dva ministerstva kultu a vyučování, dva zástupci Akademie věd, dva Akademie výtvarných umění, konzervátor památkové péče města Vídně a představitel sekce architektury generálního stavebního ředitelství (NEJEDLÝ 1993, s. 151).

Hlavním účelem této instituce byl výzkum, osvěta a mapování památkového fondu rakouské monarchie, protože „*zub času a uplatňování materiálních zájmů již způsobily zkázu mnoha památek velké ceny i významu důležitých pro historii četných národů monarchie.*“ (NEJEDLÝ 1993, s. 151) Opravy památek nemohla komise jako taková financovat bez souhlasu císaře, náklady s tím spojené měly hradit soukromé spolky a vlastníci takovýchto nemovitostí. Fungování Centrální komise napomáhala síť konzervátorů, kteří mimo praktické činnosti v terénu též zprostředkovali jednání mezi úřady. Konzervátorů pro české země bylo zpočátku určeno sedmnáct, z nichž čtrnáct působilo v Čechách, dva ve Slezsku a pouze jeden na Moravě. Konzervátoru podléhali korespondenti, jejichž potřeba byla zdůvodňována nutností důkladně postihnout rozmanitý památkový fond v regionech. Skutečně fungovat začala komise až v roce 1853, přičemž její působnost se vztahovala pouze na památky, jejichž hodnota je notoricky (!) známa (NEJEDLÝ 1993, s. 152). V dalších letech Centrální komise prošla několika změnami,¹ z nichž nejdůležitější byly ty z roku 1873. Z nemovitých památek se rozšířila oblast zájmů komise též na památky movité, což zrcadlila i úprava názvu. Zmizela formulace „stavební památky“, kterou nahradily „umělecké a historické památky.“ Nově se agenda instituce rozdělila do tří sekcí. Sekce I. (archeologická) byla určena pro prehistorické nálezy a antické umění, II. sekce se zaměřila na architekturu, sochařství, malířství a grafiku od středověku po konec 18. století a III. (archivní) se věnovala písemným památkám do konce 18. století. Po celou dobu fungování komise rovněž vydávala časopis *Mitteilungen der k. k. Zentralkommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst – und historischen Denkmale*, na jehož stránkách se prezentovaly informace z oboru památkové péče a nejzajímavější nálezy.

Z dochovaných tiskových zpráv ve zmiňovaných „*Mitteilungen*“ bylo možné vystopovat Rosmaělov zájem o památkovou péči již v dobách jeho působení na odborné škole pro soustružníky v severočeských Hejnicích. Nejprve referoval o objevu Valdštejnova polního oltáře ze 17. století ve františkánském klášteře v Hejnicích (MATYÁŠb 2016, s. 266). Centrální komise si poté vyžádala fotografie tohoto oltáře, k čemuž Rosmaěl připojil i fotografii mariánské sochy, hejnického poutního kostela a kromě toho zaslal nákres i popis mariánského obrazu (MATYÁŠb 2016, s. 266). Po přestěhování do Valašského Meziříčí se Rosmaěl i zde zapojil do památkářských aktivit. Centrální komisi zaslal vyobrazení mříží zřejmě zdejšího farního kostela, čemuž se komise věnovala na svém zasedání 24. října 1882 (MATYÁŠb 2016, s. 266). Již zhruba o měsíc později byl Rosmaěl jmenován korespondentem Centrální komise (MATYÁŠb 2016, s. 266; NA, fond PÚ Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 621). Postupně sbíral zkušenosti a kontakty zejména v církevních kruzích. Výnosem z 20. května 1890 se Rosmaěl stal konzervátorem II. sekce pro politické okresy Hranice, Místek, Nový Jičín, Přerov a Valašské Meziříčí (MATYÁŠb 2016, s. 267).² Do jeho běžné agendy spadalo nejčastěji poskytování nejrůznějších dobrozdání k opravám staveb obzvláště kostelů. Rosmaěl se většinou vyjadřoval k otázkám vhodné výmalby sakrálního prostoru či byl zván jako expert při zadávání prací pro jejich vnitřní vybavení, což byl případ např. kostelů ve Starém Bohumíně nebo Hovězí. V poslední třetině 19. století se zvyšoval zájem církevních hodnostářů i obyčejných farníků o zvelebování interiérů svatostánků pořizováním nového mobiliáře. Nezřídka byly zakoupené předměty

z uměleckého hlediska svých kvalit rozporuplné. Na důležitost uměleckořemeslného zpracování veřejnost upozorňovaly četné výstavy „kostelních předmětů“, pořádané vídeňským rakouským muzeem pro umění a průmysl nebo též brněnským průmyslovým muzeem (ROSMAĚL 1890, s. 5; MATYÁŠ 2014, s. 32). Bohužel rostoucí poptávku nebyl rakouský umělecký průmysl schopen uspokojit, proto se museli zájemci mnohdy obracet na „*kr. dvorní ústav umělecký Mayera v Mnichově, aneb na sochaře v daleko odlehlém Grödnerském údolí, aby ku př. aspoň trochu dobře provedenou sochu náboženskou za přiměřenou cenu dostali.*“ (ROSMAĚL 1890, s. 3) Po čase se rovněž od této možnosti upustilo, jelikož náklady na jejich pořízení neúměrně zvyšovalo clo a dopravné. S obstaráváním nového mobiliáře navíc reálně hrozilo, že dojde ke ztrátám umělekohistoricky cenných předmětů, aby „*byl zdánlivě lepším, ve skutečnosti však již v kompozici duchaprázdným a beze vsí formy a vkusu provedeným výrobkem nahrazen.*“ (ROSMAĚL 1890, s. 3) Do řešení problému se zapojilo samo ministerstvo kultu a vyučování, které podporovalo vznik oddělení pro kostelní práce na odborných školách. Tyto specifické dílny vznikly např. v Innsbrucku, Bolzanu či Zakopaném.

Oddělení kostelních prací bylo ve Valašském Meziříčí otevřeno na základě výnosu ministerstva kultu a vyučování 14. června 1889 (ROSMAĚL 1890, s. 5; MATYÁŠ 2014, s. 33). Nejednalo se o samostatný obor, jak by se mohlo zdát, nýbrž o speciální výukový program. Mohli se jej účastnit žáci ze všech oddělení. Přesto Rosmaěl prohlásil, aby byli upřednostněni ti z nich, kteří „*při jistém nadání a opravdové vůli i tím přáním prodchnuti jsou, své nejlepší umění a vědění službám kostela a jeho ozdobování věnovati.*“ (ROSMAĚL 1890, s. 5–6) V rámci výuky žáci zhotovovali oltáře, kazatelny, kostelní nábytek či sochy, přičemž aplikovali poznatky z výuky polychromování, zlacení, štafírování a dalších dokončovacích prací. K zajištění výuky získala odborná škola množství vzorníků i odborných děl (ROSMAĚL 1890, s. 5). Za většinou výrobků tohoto oddělení stál svými návrhy sám ředitel Rosmaěl, který prosazoval pokud možno stylové souznění s architektonickou podobou stavby (ROSMAĚL 1890, s. 4). Rozvoji oddělení výrazně napomáhalo napojení Rosmaěla na Centrální komisi a s tím související kontakty v církevním prostředí. Odborná škola se díky tomu mohla podílet na řadě zakázek. Nepřekvapí proto, že pravděpodobně první zakázkou, kterou škola realizovala, bylo zhotovení hlavního oltáře pro již zmiňovaný kostel v Růžďce.³ Žáci dokončený neorenesanční oltář představili za velkého zájmu veřejnosti i duchovenstva 18. a 19. července 1891 v prostorách odborné školy.⁴

Vznikem oddělení pro kostelní práce si škola na téměř desetiletí zajistila pole působení, jelikož ani v následujících letech zakázek neubývalo. Rosmaěl vytvořil množství návrhů, z nichž je možné jmenovat např. oltáře pro zámek ve Vsetíně (1892), sv. Cyrila a Metoděje pro kapli v Jasenici, rámy s postavami apoštolů a klekátko s Ukřižovaným pro oratorium farního kostela ve Vsetíně (1893), hlavní oltář pro novostavbu kostela v Šibici (též Svibice, dnes součást Českého Těšína) (1893), kazatelnu (1893), hlavní oltář ve dvou provedeních (1893) a boční oltář (1894) pro farní kostel ve Valašských Kloboukách, rám oltářního obrazu a boční oltář sv. Josefa (1894) pro farní kostel v Odrách a hlavní oltář pro kostel v Pržně (1894) (MATYÁŠb 2016, s. 264; SOkA Vsetín, fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 9, inv. č. 684). Rozsahem prací největší zakázky však škola získala prostřednictvím Rosmaěla ve Slezsku.

Objednavatelem těchto prací byl P. Thomas Dudek (1849–1925), administrátor farnosti kostela Máří Magdalény v Těšíně (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 91).⁵ Rosmaěl se mohl seznámit s Dudkem prostřednictvím svých četných pracovních cest, případně při výkonu funkce konzervátora (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 91). Další z možností je, že odbornou školu pro tyto zakázky Dudkovi doporučil Dr. Theodor Haase (1834–1909), superintendant a ríšský poslanec z Těšína, který školu navštívil ve školním roce 1887–1888 (Čtrnáctá výroční zpráva 1887–1888, s. 8). Pro uvedený těšínský kostel škola vytvořila oltář Panny Marie Pomocné, oltář sv. Kříže a oltář Nejsvětějšího srdce Ježíšova.⁶ K dalšímu mobiliáři z pera Franze Rosmaěla patřily taktéž lavice a dva typy rámců na votivní obrazy (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 91). Dudek byl s Rosmaělovými návrhy a realizacemi odborné školy zjevně spokojen, jelikož Rosmaěla pověřil návrhem vnitřního vybavení pro kostel Narození Panny Marie ve Starém Bohumíně, kde působil od 1. ledna 1893 jako farář.⁷ Ve školním roce 1893–1894 žáci zhotovili rám k obrazu sv. Jana Nepomuckého (Dvacátá výroční zpráva 1893–1894, s. 6; VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 91). V letech 1893–1895 následovaly boční oltáře Svaté Rodiny, sv. Anny a sv. Jáchyma s malou pannou Marií a Nejsvětějšího srdce Páně (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 91–92).⁸ Plán hlavního oltáře vznikl v průběhu školního roku 1896–1897, přičemž na své zhotovení musel čekat další dva roky (MATYÁŠb 2016, s. 264). Rosmaěl je dále autorem předloh oltáře Panny Marie Růžencové, kazatelny, kostelních lavic (1900) a dvou zpovědnic (1901–1902), které taktéž zhotovili žáci odborné školy (VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 93). Výrobky oddělení pro kostelní práce valašskomeziříčské odborné školy je možné nalézt v mnoha dalších kostelích na Valašsku i mimo něj.



Obr. 2: Absolventi mistrovské školy s ředitelem Franzem Rosmaělem (sedící uprostřed) a učiteli (1905); Zdroj Muzeum regionu Valašsko, fond Dřevařská škola.

Význam oddělení pro kostelní práce tkví především v možnosti žáků, vyzkoušet si výrobu umělecky i technicky náročných předmětů. Odborná škola tímto umožnila svým vybraným svěřencům prakticky ověřit své dovednosti a schopnosti. Zároveň prostřednictvím osoby ředitele a konzervátora II. sekce Centrální komise Rosmaěla přišli žáci velice pravděpodobně do kontaktu s jeho vlastními i s tehdy obecně platnými památkářskými názory a postupy. Oddělení rovněž poskytlo žákům nezbytnou přípravu v činnostech, které následně mohli využít v dalším zaměstnání, např. v zakázkách, souvisejících s restaurováním církevního mobiliáře. Přeci jen se v oddělení vyučovalo technikám, které s tímto odvětvím přímo souvisely. Jmenovat můžeme např. výuku zlacení, polychromování či štafírování. Pro zajištění lepších podmínek žáků i pedagogů byla navíc v roce 1889 vystavěna nová dílenská budova dle návrhu Carla Wilhelma rytíře von Doderer (1825–1900), která rozšířila tehdy nedostačující školní kapacity (Fünftehnter Jahres-Bericht Schuljahr 1888–1889, s. 3; MATYÁŠ 2014, s. 30–31; VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 57). Pro zdokonalení umu žáků ornamentálního a figurálního řezbářství byla následně ještě 16. července 1895 otevřena stavba dílny na odlévání sádry, která poskytla nové možnosti zavést do výuky „*různé způsoby formování a opravování v sádře*“. (Jedenadvacátá výroční zpráva 1894–1895, s. 3) Potřebným technikám i samotnému uměleckému vzdělávání byli vystaveni též odborní učitelé, kteří byli vysíláni na nejrůznější studijní cesty.⁹ Tito pak získané informace a zkušenosti aplikovali ve výuce a rovněž v návrzích, které vytvářeli i pro soukromé řemeslníky v rámci napomáhání místnímu řemeslu. Sám ředitel Rosmaěl takto z jedné ze svých mnoha studijních a pracovních cest do sbírek školy dovezl např. Madonu ve stylu Veita Stosse (1448–1533).¹⁰ Oddělení pro kostelní práce pod Rosmaělovým vedením je možné chápat jako určitou příležitost tehdejší památkové péče zajistit sakrálnímu prostoru adekvátní uměleckořemeslnou náhradu starého (mnohdy bohužel i cenného) mobiliáře, který byl často z kostelů odstraňován a to i bez vědomí památkových orgánů.

Odborná škola se do tehdejší památkové péče nezapojila jen zřízením oddělení kostelních prací, ale podle dochovaných zpráv se přímo podílela na praktické zachraně uměleckých děl. Prostřednictvím Franze Rosmaěla se žáci odborné školy již v roce 1892 podíleli na nákresu renesančního portálu valašskomeziříčského farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v měřítku 1:10 (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1001). Následovaly práce spojené s hřbitovním kostelem sv. Trojice ve Valašském Meziříčí. Rosmaěl o něm informoval Centrální komisi již roku 1887 ve spojitosti s jeho zchátralostí a možným zbořením (VÁCHA 2016, s. 108). O pět let později uvádí, že „*následkem vadné střechy a zemní vlhkosti jsou loď a ochoz v tak desolátním stavu, že konservátor zakročil pro uzavření kostela. Jsou hlasy, aby z kostela byl zachován zděný presbytář jako kaple. Poněvadž obyvatelstvo je z piety pro zachování kostela, zakročil konservátor u zástupce patrona, ředitele arcib. statků v Kelči pro restauraci kostela.*“ (VÁCHA 2016, s. 108; NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 861) V odpovědi byly opravy zamítnuty z důvodu jejich nákladnosti s tím, že jako jediný bude restaurován renesanční náhrobník Jana Žernovského z Žernovic (†1585). Rosmaěl do případu sv. Trojice opět zapojil žáky odborné školy. Především zakreslili půdorys kostela v měřítku 1:100, který Rosmaěl odeslal do Vídně 23. července (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1001). Pod vedením dílovedou-

cího pro figurální modelování a dřevořezbářství učitele Aloise Balána (1863–1949) zhotovil žák Rudolf Scheerpeltz kresbu Žernovského náhrobníku, která doprovodila Rosmaělovu krátkou zprávu o tomto kostele a náhrobníku v „Mitteilungen“ (Osmnáctá výroční zpráva 1891–1892, s. 8; ROSMAĚL 1892, s. 180). V závěru roku 1892 pak Rosmaěl Centrální komisi hlásil, že bude hřbitovní kostel zachován, jelikož do záchranu se vložil sám starosta města JUDr. Alois Mikyška (1831–1903) (VÁCHA 2016, s. 109; NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1497). Kromě opravy střechy došlo ke stržení dřevěného podsíňku, který byl v dezolátním stavu. Na jeho znovuobnovení v odpovídající konstrukční formě se poté odbornou pomocí podílela i odborná škola (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1497). Rosmaěl využíval žáky k vytváření nákrešů objektů s památkovou hodnotou zřejmě velmi často,¹¹ jelikož v některých letech podával mnohdy až 40 kusů (někdy i mnohem více)¹² protokolovaných zpráv.¹³

Odborná škola se se svými učiteli a žáky v rámci Rosmaělovu spolupráce s Centrální komisí podílela též na restaurování uměleckých děl. Nebyla to náhoda, jelikož k této činnosti měla jak dílenské, tak učební kapacity. Přeci jen zde fungovalo oddělení pro kostelní práce, v němž se žáci učili nejrůznějším technikám, jež právě při restaurování bylo možné využít. K uplatnění nabytých znalostí se naskytla příležitost v roce 1897. Rosmaěl totiž při jedné z komisionálních návštěv v katolickém farním kostele v Przně zjistil, že z bočního oltáře byla odstraněna socha sv. Barbory a nahrazena postavou Panny Marie. Socha sv. Barbory, vysoká 1,10 m, Rosmaěla zaujala skrze „ihre geniale Conception, insbesondere aber zufolge der in virtuoser Schnitztechnik ausgeführten Draperie“ již v roce 1895 (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 342). Rosmaěl se nabídl v zájmu zachování sochy, že na odborné škole bude vytvořena ve stejném stylu konzola, na níž by mohla být na odpovídajícím místě barokní socha opětovně postavena a zachována (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 342). Rovněž měla škola zhotovit přesnou kopii prženské sv. Barbory. Rosmaěl navíc uvedl, co vše se s podobnými předměty děje a jak se s nimi zachází, dostanou-li se do nesprávných rukou, což byl i případ prženské sochy: „Vor mehreren Jahren liess man die alte Statue in Neutitschein „frisch staffieren.“ Der Staffierer, dem die dem Stile angepasste übertrieben zurückgeworfene Haltung des Kopfes nicht gefiel, schnitt diesen einfach weg und setzte einen nach seiner Auffassung „Schöneren“ auf den Rumpf.“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 342) Centrální komise Rosmaělem navržený postup restaurování schválila a vyslovila mu dík. O samotném průběhu prací bohužel nejsou zprávy, dá se ale předpokládat, že se do nich zapojilo oddělení figurálního dřevořezbářství a kostelních prací, kde se vyučovaly dokončovací techniky. Restaurovaná socha sv. Barbory byla pravděpodobně dokončena během následujících dvou let, jelikož až 26. dubna 1899 Rosmaěl hlásil, že se nalézá opět ve farním kostele v Przně (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 834).¹⁴ V samém závěru 19. století Rosmaěl odborné škole zařídil ještě jednu „restaurátorskou“ zakázku (prakticky se jednalo o zhotovení repliky). Dne 7. dubna 1900 Rosmaěl podal Centrální komisi zprávu o soše sv. Floriána na valašskomeziříčském náměstí, která „infolge gänzlicher Verwitterung des Steines, aus dem sie gearbeitet war, vollständig abgetragen werden müsste.“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 570) Dvoudílný postament byl v poněkud lepším stavu

a vyžadoval pouze důkladnější opravu. Dle Rosmaělova vyjádření původní socha nedodržela proporční vztahy vůči postamentu a neoplývala ani žádným zvláštním uměleckým pojetím, proto nechal na odborné škole vytvořit nový model (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 570). Jako předloha posloužila socha stejnojmenného světce z Uherského Brodu, o níž Rosmaěl Centrální komisi informoval již 12. září 1896 (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 570). Vytvořením modelu pověřil sochaře Františka Hrachovce (1867–1923), který vyučoval ornamentálnímu modelování a dřevořezbářství, štafírování a pozlacování (MATYÁŠ 2014, s. 131). Centrální komise se k restaurátorským pracem, jakožto velmi zdařilým, vyjádřila kladně nejprve 7. a poté i 20. dubna 1900 (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 570). Provedení samotné sochy bylo svěřeno uměleckému atelieru Ferdinanda Neumanna (1858–1920) v Kroměříži (ANONYM 1901c, s. 2–3). Dokončená 3,5 m vysoká socha z hořického pískovce (ANONYM 1901a, s. 3–4), byla slavnostně vysvěcena 27. října 1901, o čemž mimo jiné referoval zdejší tisk.¹⁵



Obr. 3: Kopie sochy sv. Barbory z farního kostela v Přizně (dílo odborné školy); SOkA Vsetín, fond Státní odborná škola pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí, kart. 8, inv. č. 680.jpg.

Z uvedeného tedy vyplývá, že do aktivit spojených s památkovou péčí byli v některých případech přímo zapojeni jak žáci, tak učitelé, přičemž rozsah jejich zájmu vycházel nezřídka z jejich odborného školení. Odborný učitel Václav Hofrichter (1864–1938), absolvent malířství na pražské akademii a poté v Mnichově (MATYÁŠ 2014, s. 129–130), se často věnoval restaurování obrazů. Poprvé se v této spojitosti uvádí ve školním roce 1894–1895, kdy opravoval obraz z hlavního oltáře v kostele ve Valašských Kloboukách (Jedenadvacátá výroční zpráva 1894–1895, s. 6). Obdobně činil následující rok i v případě starého oltářního obrazu ve farním kostele v Bohumině (Dvaadvacátá výroční zpráva 1895–1896, s. 7). Hofrichter navíc mimo církevní práce restauroval též obrazy v soukromém majetku (Zpráva o školním roce 1900–1901, s. 13). Učitelé jako Eduard Číp či Alois Balán se pustili ještě do větších projektů. Číp například dodal návrh na restaurování vnitřního zařízení kostela v Bílé (Zpráva o školním roce 1909–1910, s. 5). Balán pak zhotovil návrh na rekonstrukci hlavního oltáře a vazbu farního kostela ve Velkých Kunčicích (Zpráva za školní rok 1913–1914, s. 7). V rámci tzv. napomáhání živnostem, což byl jeden z okruhů činnosti odborné školy stanovený ministerstvem kultu a vyučování, vytvářeli učitelé návrhy, které zasílali přímo řemeslníkům na základě jejich předchozí žádosti. Odborný učitel Josef Steindl např. pro truhlářského mistra A. Dubovského ve Frenštátě vytvořil nákresy oltářních okras ve slohu italské renesance pro kostel v Lichnově (Desátá výroční zpráva 1883–1884, s. 7), též dodal podklady pro výmalbu kostela v Hošťálkové malíři pokojů F. Fillákovi (Devatenáctá výroční zpráva 1892–1893, s. 9) atd. Na odborné škole byly rovněž zhotoveny náčrtky a dílenské rysy na ostění a vykládaný strop pro dřevěný kostel v Tiché (Zpráva o školním roce 1903–1904, s. 10). Kromě toho někteří z pedagogů takovéto aktivity prováděli i mimo školu, což byl případ např. pomocného dílvedoucího Josefa Vackáře, který zhotovil dřevěný model krovu na věž farního kostela v Zašové, jenž vyhořel v roce 1871 (Osmnáctá výroční zpráva 1891–1892, s. 8; MATYÁŠb 2016, s. 267).

Žáci odborné školy se s metodami a postupy tehdejší památkové péče mohli seznámit i přímo v teoretické výuce. Franz Rosmaël přednášel po celou dobu svého působení ve Valašském Meziříčí předmět architektonické tvarosloví, v němž seznamoval s vývojem uměleckých slohů. Je tedy možné předpokládat, že z funkce konzervátora výklad látky oživil příklady ze své praxe i s případným upozorněním na důležitost ochrany uměleckých památek. Poučení v tomto specifickém oboru mohla poskytnout škola žákům též prostřednictvím své čítárny časopisů a knihovny, která k roku 1899 obsahovala na 3000 inventárních položek (DEMEL 1999, s. 24; SZTEFEK 1992, s. 23). V knihovně byly zastoupeny např. „Mitteilungen“, *Popis uměleckých kostelních památek (M. Hiptmair)*, *Von der Erhaltung kirchlicher Gebäude (A. von Helfert)*, *Kunstarchäologische Aufnahmen aus Mähren (A. Franz)*, *Dějiny Moravy a praehistorická archeologie (I. L. Červinka)* a další.¹⁶ Zájemcům z řad žactva, ale i veřejnosti byla přístupná vždy v neděli (Osmá zpráva výroční 1881–1882, s. 14). Na školní knihovnu jakožto znamenitý zdroj poznání vzpomínal rovněž Bohumír Jaroněk (1866–1933) (WELTRUBSKÝ – PELANT – MÍSTECKÝ 1924, s. 22), který spolu se svým bratrem Aloisem (1870–1944) patřil k nejvýraznějším absolventům, jejichž angažovanost v ochraně památek přesáhla hranice valašského regionu. Zajímavostí v souvislosti se sourozenci Jaroňkovými je, že Rosmaël sám navrhoval vytvoření jakéhosi skanzenu,

do něhož by se přemístily dřevěné kostely, které by tak zůstaly zachovány pro budoucí generace (ROSOVÁ 2014, s. 90–91).¹⁷

Činnost prováděná odbornou školou pro potřeby památkové péče souvisela především s aktivitami jejího ředitele Franze Rosmaěla. Po jeho odchodu z ředitelského postu a současně z Valašského Meziříčí do Vídně v roce 1906, kde poté zastával funkci ředitele státní průmyslové školy a didakticko-pedagogického inspektora pro průmyslové školství při ministerstvu kultu a vyučování (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 3212; MATYÁŠB 2016, s. 268–269), se z dokumentů vytrácí zprávy o součinnosti odborné školy na ochraně památek. Avšak nemuselo tomu tak být. Centrální komise po Rosmaělově odchodu hledala adekvátní náhradu na místo konzervátora II. sekce právě mezi učitelským sborem odborné školy. Z jedné ze zpráv vyplývá, že se mělo dokonce počkat, až bude obsazena pozice profesora-ředitele, aby mohl být následně jmenován konzervátorem (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 100, inv. č. 1921, č. spisu 2629). Proto se do popředí dostalo jméno odborného učitele a jmenovaného prozatímního správce ústavu Josefa Steindla (1852–1931) (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 471). Nakonec se však konzervátorem nestal (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 4760). Navržen byl rovněž Albert Gruber (1876–1916), který se v roce 1909 stal druhým ředitelem odborné školy, když vystřídal uvedeného Steindla. Vyjádření k osobě Alberta Grubera Centrální komisi zaslal Julius Deininger (1852–1924), který jej znal z doby jeho působení na státní průmyslové škole v Innsbrucku. Gruber byl pro Deiningera „... *tuchtigen Lehrer und Hochbauingenieur von sehr geschäftlicher Veranlagung kennen zu lernen, doch niemals Kunst können, dass derselbe ein Interesse für Kunst im allgemeinen oder im besonderen für alte Kunstwerke hätte.*“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 4760) Proto jeho jmenování považoval za nevhodné, což komise vzala na vědomí a Grubera konzervátorem nejmenovala. Místo konzervátora nakonec obsadil zdejší katecheta P. Eduard Domlivil (1846–1921), který předtím plnil agendu korespondenta. Z doby jeho působení je znám zřejmě pouze jeden případ spolupráce s odbornou školou. Dne 15. října 1910 Domlivil Centrální komisi sdělil, že některé ze soch, jež se nacházely u valašskomeziříčského kostela sv. Trojice, nechal opravit a natřít holubičí šedí prostřednictvím „*einen hiesigen Bildhauer, Schüler der Fachschule.*“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1598)¹⁸ Již 24. března následujícího roku Domlivil zpravoval Centrální komisi o stavu těchto soch. Ve skutečnosti reagoval na dopis následníka trůnu arcivévodý Františka Ferdinanda d'Este (1863–1914), kterého zajímala původní polychromie soch a důvod proč byly nalíčeny holubičí šedí (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1598; VÁCHA 2016, s. 112). Domlivil nátěr obhajoval slovy, že „*die Farben der Statuen waren schon abgefallen, da die Statuen viele Jahre lang der Feuchtigkeit, Hitze und dem Froste unter dem Kirchendache ausgesetzt waren*“ proto byly „*taubengrau angestrichen, um sie vor dem Staube zu schützen, da der Kirche entlang die stärkst befahrene Strasse der Stadt führt; auch sollten sie sich von der braunen Farbe der Holzkirche besser abheben.*“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1598) Jelikož dotýčný konzervátor touto záležitostí nechtěl Centrální komisi obtěžovat, radil se s jedním z učitelů odborné školy.¹⁹ Za toto jednání žádal komisi o prominutí s tím, že se už nebude opakovat (VÁCHA 2016, s. 112). Arcivévodou celou záležitost nátěru v holubičí šedí zhodnotil jako vandalismus (VÁCHA 2016, s. 112).²⁰



Obr. 4: Slavnostní svěcení obnovené sochy sv. Floriána (27. říjen 1901);
Zdroj Fotoarchiv Muzea regionu Valašsko.

Valašskomeziříčská odborná škola poskytovala široké možnosti vzdělání uměleckořemeslného charakteru a u mnoha svých absolventů podnítila jejich další zájem o umělecké vzdělání.²¹ Do kontaktu s tehdejší památkovou péčí se škola dostala zvláště díky řediteli Franzi Rosmaělovi, který působil nejdříve jako korespondent a posléze konzervátor II. sekce Centrální komise. Rosmaěl se jako školený sochař z vídeňské Akademie výtvarných umění dokázal orientovat v dané problematice po stránce technické i umělecké. Díky jeho zájmu a angažovanosti se mohli žáci spolu s učiteli podílet na výše uvedených pracích, jež by bylo možné řadit do okruhu péče o historické památky. Lze předpokládat, že tyto příklady, o nichž se v příslušných archivních fondech dochovaly zprávy, jsou pro oblast Valašska pouhým zlomkem. Rosmaělova územní působnost jakožto konzervátora byla přeci jen poměrně dosti rozsáhlá. Odborná škola jistý vhléd do péče o památky mohla vnést rovněž prostřednictvím samotné výuky. V teoretickém směru se lze domnívat, že výklad o památková témata rozšiřoval hlavně Rosmaěl v rámci předmětu architektonické tvaroznalství. Předměty související s kreslením, ať už měřickým, nebo od ruky, či s technologickými výklady žákům umožnily získat základní dovednosti, které poté šlo uplatnit v praxi památkové péče. Nejen z pohledu vytváření výkresů a nákresů jednotlivých památek, ale též při jejich opravách. Praktická výuka na odborné škole byla na vysoké úrovni a po zřízení oddělení pro kostelní práce, v němž si žáci osvojovali techniky jako pozlacování či štafírování, nutné při restaurování oltářů a náboženských soch. Díky Rosmaělovým kontaktům na církevní kruhy v tomto oddělení vzniklo mnoho sakrálního vybavení, jež se dodnes nachází v nejednom kostele na východní Moravě.

Většinu takovéhohoto mobiliáře navrhoval sám Rosmaěl a několik návrhů vytvořili rovněž odborní učitelé, a to většinou pro zájemce z řad řemeslníků. Aktuální dění na poli památkové péče přinášela žákům i veřejnosti bohatě zásobená školní knihovna. Nacházely se v ní knihy a časopisy věnované dějinám umění i péči o památky. Zdali tyto možnosti, které odborná škola nabízela, někteří absolventi skutečně uplatnili v profesním životě ve vztahu k památkám, není jednoduché prokázat. Přesto odbornou školu absolvovali jedinci, kteří svým přístupem do dějin památkové péče zasáhli a hranici valašského regionu přesáhli. V této souvislosti je nutné uvést zvláště sourozence Bohumíra a Aloise Jaroňkovy s jejich proslulým rožnovským skanzenem či Richarda Kristinuse (1865–1926), konzervátora II. sekce Centrální komise, působícího v městském muzeu v Českých Budějovicích (MATYÁŠ 2014, s. 161). Odborná škola pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí se tak stala jedním z míst, které se na Valašsku aktivně zapojilo do památkářského dění, čímž se zařadila po bok zdejšího muzea.²² V rámci budoucího výzkumu by jistě stálo za zhodnocení, zda valašskomeziříčská škola byla ojedinělým případem, nebo se do podobných aktivit zapojovaly i jiné odborné školy.

Poznámky:

- ¹ Např. již v roce 1859 Centrální komise přešla pod správu ministerstva kultu a vyučování. V roce 1911 prodělala komise poslední velkou reorganizaci, z níž vzešla Centrální komise pro památkovou péči.
- ² Centrální komise později Rosmaěla 23. února 1898 jmenovala konzervátorem I. a II. sekce také pro oblast Těšínska (do roku 1899) a od roku 1900 do jeho působnosti spadal rovněž okres Moravská Ostrava. MATYÁŠb 2016, s. 267. Více o životě Franze Rosmaěla viz MATYÁŠb 2016.
- ³ Ještě před vznikem oddělení kostelních prací Rosmaěl vytvořil zřejmě jeden z prvních návrhů pro sakrální prostředí. Již z roku 1887 je známa skica hlavního oltáře a kazatelny pro farní kostel v Růžďce (SOka Vsetín, fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 9, inv. č. 684; Dreizehnter Jahres-Bericht Schuljahr 1886–1887, s. 6).
- ⁴ Školu při této příležitosti navštívil také brněnský c. k. zemský školní inspektor Christian Riedl (1838–1909) (Sedmnáctá výroční zpráva 1890–1891, s. 8).
- ⁵ Tuto pozici zastával od 4. března 1884 (Spolek Přátel bohumínské historie, P. Thomas Dudek. Dostupné z <http://www.starobohuminci.cz/dudekzivotopis.html>. [cit. 2017-07-10]).
- ⁶ Návrhy k těmto pracím vznikaly v rozmezí let 1891–1894 (SOka Vsetín, fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 9, inv. č. 684). Dudek pravděpodobně odbornou školu navštívil ve školním roce 1890–1891, ve výroční zprávě je zapsán jako „pan P. Dudík, administrator fary v Těšíně.“ (Sedmnáctá výroční zpráva 1890–1891, s. 4).
- ⁷ Viz Spolek Přátel bohumínské historie, P. Thomas Dudek. Dostupné z <http://www.starobohuminci.cz/dudekzivotopis.html>. [cit. 2017-07-10].
- ⁸ Dudek během školního roku 1893–1894 odbornou školu osobně navštívil, a to již podruhé (Dvacátá výroční zpráva 1893–1894, s. 4).
- ⁹ Např. v roce 1884 absolvoval Josef Steindl studijní cestu do Verony a Benátek, ředitel Rosmaěl podnikl prohlídku odborných škol v Rakousku v roce 1888, Alois Balán zavítal z důvodu studia kostelní plastiky ve školním roce 1894–1895 do Mnichova atd. (Jedenáctá výroční zpráva 1884–1885, s. 6; Čtrnáctá výroční zpráva 1887–1888, s. 4; Jedenadvacátá výroční zpráva 1894–1895, s. 7).
- ¹⁰ Rosmaěl pro účely výuky několik soch dovezl přímo z jižního Tyrolska. Při pohledu na sbírky sád-

rových odlišností odborné školy, které uvádějí některé výroční zprávy, je zřejmé, že k potřebným výukovým účelům měla škola celou řadu vzorových předmětů, jež byly zasílány z ministerstva kultu a vyučování, a také získávány činností samotného učitelského sboru. Takovým příkladem by mohl být např. svícen z kostela ve Frýdlantu v Čechách, kde Rosmaěl působil na začátku 70. let 19. století (Šestnáctá výroční zpráva 1889–1890, s. 31; Sedmnáctá výroční zpráva 1890–1891, s. 22; VALOUŠKOVÁ – OSTŘANSKÁ – KNÁPKOVÁ 2014, s. 59).

¹¹ Rosmaěl v jednom ze spisů píše: „... mit der Absicht, dass auch die Schüler der seiner Leitung unterstehenden k.k. Fachschule angeeifert werden, interessante ältere Objecte in natura zu zeichnen,...“ (NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1497).

¹² Např. Zpráva o školním roce 1898–99, s. 25.

¹³ Viz např. Zpráva o školním roce 1905–1906, s. 11; Zpráva o školním roce 1903–1904, s. 12; Zpráva o školním roce 1900–1901, s. 13 nebo Zpráva o školním roce 1897–1898, s. 11.

¹⁴ Fotografie sochy pořízená na odborné škole se dochovala a dnes je uložena ve vsetínském archivu, viz SOKA Vsetín, fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 8, inv. č. 680.

¹⁵ Viz ANONYM 1901b.

¹⁶ Viz Devatenáctá výroční zpráva 1892–1893, s. 33–34; Dvacátá výroční zpráva 1893–1894, s. 33; Jedenadvacátá výroční zpráva 1894–1895, s. 33; Třadvacátá výroční zpráva 1896–1897, s. 31–33.

¹⁷ Na konci 19. století se zvyšoval vědecký zájem o ochranu a zachování těchto staveb, jelikož již od 18. století byly některé z nich likvidovány. Možná i proto byl Rosmaěl jakožto zkušený konzervátor a člověk znalý práce se dřevem jmenován prozatímním konzervátorem pro oblast Těšínska, kde se nalézalo množství dřevěných kostelů (ROSOVÁ 2014, s. 15; MATYÁŠB 2016, s. 267).

¹⁸ Bohužel jeho jméno se nepodařilo zjistit.

¹⁹ Není přesně známo, kdo z učitelů Domlivilovi tuto variantu ochrany navrhl, jelikož možností bylo hned několik, viz Zpráva o školním roce 1910–1911, s. 4; NA, fond PÚ Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1598.

²⁰ Arcivévoda si poznamenal: „Proč byl nátěr v holubičí šedi? To je přeci vandalismus.“ (VÁCHA 2016, s. 112)

²¹ O žácích a učitelích, kteří se v profesní kariéře věnovali architektuře viz např. FLEKÁČOVÁ 2013, s. 53–75.

²² Někteří představitelé odborné školy byli zároveň členy valašskomeziříčského muzejního spolku. Patřil k nim samozřejmě Franz Rosmaěl a dále pak např. Alois Balán, který dlouhou dobu spravoval uměleckoprůmyslové sbírky muzea. Odborná škola s muzeem spolupracovala při zapůjčování předmětů (MATYÁŠ 2016a, s. 55).

Prameny:

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 342.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 79, inv. č. 1462, č. spisu 834.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 471.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 570.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 861.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1001.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1497.

Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 98, inv. č. 1889, č. spisu 1598.

- Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 100, inv. č. 1921, č. spisu 2629.
- Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 621.
- Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 3212.
- Národní archiv Praha (NA), fond Památkový úřad Vídeň, kart. 115, inv. č. 2141, č. spisu 4760.
- Státní okresní archiv Vsetín (SOkA), fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 8, inv. č. 680.
- Státní okresní archiv Vsetín (SOkA), fond Státní odborná škola Valašské Meziříčí, kart. 9, inv. č. 684.
- Osmá zpráva výroční c. k. odborné školy pro umělý průmysl v dřevě ve Valašském Meziříčí. Sestavená koncem školního roku 1881–82 (Osmá zpráva výroční 1881–1882). Valašské Meziříčí 1882.
- Devátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro průmysl dřevařský ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1882–83 (Devátá zpráva výroční 1882–1883). Valašské Meziříčí 1883.
- Desátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí za školní rok 1883–84 (Desátá zpráva výroční 1883–1884). Valašské Meziříčí 1884.
- Jedenáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí za školní rok 1884–85 (Jedenáctá zpráva výroční 1884–1885). Valašské Meziříčí 1885.
- Dreizehnter Jahres-Bericht über die k. k. Fachschule für Holzbearbeitung und die mit ihr verbundene allgemeine gewerbliche Fortbildungsschule in Walachisch-Meseritsch. Schuljahr 1886–87 (Dreizehnter Jahres-Bericht 1886–1887). Wien 1887.
- Čtrnáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro průmysl dřevařský dřeva a spojené s ní všeobecné pokračovací školy živnostenské ve Valašském Meziříčí za školní rok 1887–88 (Čtrnáctá zpráva výroční 1887–1888). Brno 1888.
- Fünfzehnter Jahres-Bericht über die k. k. Fachschule für Holzbearbeitung und die mit ihr verbundene allgemeine gewerbliche Fortbildungsschule in Walachisch-Meseritsch. Schuljahr 1888–89 (Fünfzehnter Jahres-Bericht 1888–1889). Wien 1889.
- Šestnáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva a s ní spojené všeobecné živnostenské školy pokračovací ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1889–90 (Šestnáctá zpráva výroční 1889–1890). Přerov 1890.
- Sedmnáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva a spojené s ní všeobecné živnostenské školy pokračovací ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1890–91 (Sedmnáctá zpráva výroční 1890–1891). Přerov 1891.
- Osmnáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1891–1892 (Osmnáctá zpráva výroční 1891–1892). Plzeň 1892.
- Devatenáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1892–1893 (Devatenáctá zpráva výroční 1892–1893). Plzeň 1893.
- Dvacátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1893–1894 (Dvacátá zpráva výroční 1893–1894). Plzeň 1894.
- Jedenadvacátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1894–95 (Jedenadvacátá zpráva výroční 1894–1895). Plzeň 1895.
- Dvaadvacátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1895–96 (Dvaadvacátá zpráva výroční 1895–1896). Brno 1896.
- Třiadvacátá výroční zpráva c. k. odborné školy pro spracování dřeva ve Valašském Meziříčí. Školní rok 1896–97 (Třiadvacátá zpráva výroční 1896–1897). Valašské Meziříčí 1897.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1897–98 (Zpráva o školním roce 1897–1898). Valašské Meziříčí 1898.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1898–99 (Zpráva o školním roce 1898–1899). Valašské Meziříčí 1899.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1900–1901 (Zpráva o školním roce 1900–1901). Valašské Meziříčí 1901.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1903–1904 (Zpráva o školním roce 1903–1904). Brno 1904.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1905–1906 (Zpráva o školním roce 1905–1906). Valašské Meziříčí 1906.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1909–1910 (Zpráva o školním roce 1909–1910). Valašské Meziříčí 1910.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva o školním roce 1910–1911 (Zpráva o školním roce 1910–1911). Valašské Meziříčí 1911.

C. k. odborná škola pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí. Zpráva za školní rok 1913–1914 (Zpráva za školní rok 1913–1914). Valašské Meziříčí 1914.

Literatura:

ANONYM 1901a: Z Val. Meziříčí. Nová socha sv. Floriana na náměstí Meziříčském, Noviny z pod Radhoště 3/26, s. 3–4.

ANONYM 1901b: Svěcení nové sochy sv. Floriana, Noviny z pod Radhoště 3/44, s. 2.

ANONYM 1901c: Nová socha sv. Floriana ve Val. Meziříčí, Noviny z pod Radhoště 3/45, s. 2–3.

DEMEL, J. 1999: 125 let odborné dřevařské školy ve Valašském Meziříčí. Valaško – vlastivědná revue 2, č. 3/2, s. 23–24.

FLEKÁČOVÁ, M. 2013: „Architekti-Valaši“. Státní odborná škola pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí a přínos jejich učitelů a absolventů k moderní architektuře města. Východní Morava 3, s. 53–75.

MATYÁŠ, J. 2014: Státní odborná škola pro zpracování dřeva Valašské Meziříčí do roku 1938 v kontextu soudobého uměleckého vývoje. Opava: Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Diplomová práce, Opava.

MATYÁŠ, J. 2016a: Role muzea na přelomu 19. a 20. století na maloměstě. Příklad Valašského Meziříčí (1884–1914). Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valaško 14, s. 44–58.

MATYÁŠ, J. 2016b: Známý neznámý Franz Rosmaěl. K 170. výročí narození a 100. výročí úmrtí. Časopis Slezského zemského muzea série B – vědy historické 65, s. 253–270.

NEJEDLÝ, V. 1993: Počátky státem organizované ochrany památek v rakouské monarchii a dnešek. Několik poznámek ke vzdálenější historii oboru. Zprávy památkové péče 53, s. 151–156.

PUCHTA, A. – BUBEN, F. – BALÁN, A. 1934: 60. let Státní československé odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí 1874–1934. Valašské Meziříčí.

ROSMÄL, F. 1890: K otázce o zvelebení kostelního uměleckého průmyslu co do technické stránky dřeva na Moravě, In: Šestnáctá výroční zpráva c. k. odborné školy pro zpracování dřeva ve Val. Meziříčí za školní rok 1889–1890, s. 3–6.

ROSMAĚL, F. 1892: *Der hl. Dreifaltigkeit geweihte Kirche in Wall. Meseritsch. Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst und Historischen Denkmale – Neue Folge* 18, s. 180.

ROSOVÁ, R. 2014: *Dřevěné kostely Těšínska a severovýchodní Moravy*. Ostrava.

SZTEFEK, J. 1992: *Muzejní fond „Dřevořádková škola“*. Zpravodaj okresního vlastivědného muzea ve Vsetíně 8, s. 21–24.

ŠTENC, J. 1935: *Padesát let Státní uměleckoprůmyslové školy v Praze 1885–1935*. Praha.

VALOUŠKOVÁ, K. – OSTŘANSKÁ, I. – KNÁPKOVÁ, P. 2014: *Moderní škola napříč staletími. 140 let odborné dřevařské a stavební školy ve Valašském Meziříčí*. Vsetín.

VÁCHA, Z. 2013: *Kostel sv. Trojice ve Valašském Meziříčí. Poznámky k dramatickým okamžikům v novějších dějinách stavby podle archivních pramenů brněnského pracoviště Národního památkového ústavu*, In: Slezáková-Míková, A.: *Ingredere hospes*, s. 107–114.

WELTRUBSKÝ, B. – PELANT, E. – MÍSTECKÝ, J. 1924: *50 let Státní odborné školy pro zpracování dřeva ve Valašském Meziříčí*. Choceň.

Spolek Přátel bohumínské historie, P. Thomas Dudek. Dostupné z <http://www.starobohuminaci.cz/dudekzivotopis.html>. [cit. 2017-07-10].

Neboť nic se tak nezapomíná jako nářečí (František Bartoš)

/For Nothing Gets so Forgotten as a Dialect (František Bartoš)

Stanislava Kloferová

Abstract:

Department of dialectology of the Institute for Czech language of the Academy of Sciences of the Czech Republic follows both the development and the current situation of dialects of Czech national language. The department completed a six-tome Czech Language Atlas, which is the basis for researching the current spoken language. They are now working on the Dictionary of Local Names in Moravia and Silesia, which represents an extensive set of local names embedded in local speech, and prepare publication of a so far the most comprehensive lexicographic work bearing on Czech language: National Dictionary of Czech Language Dialects. Every year they also organise dialect surveys, which show that discontinuation of dialects or dialect elements in current standard speech in Moravia is not as sudden as it was supposed. Nor interdialectic common Czech language, that is, Czech language spoken in the area of Bohemia is widely different. The article demonstrates historical links of the language development to everyday standard communication and illustrates the current situation with several maps from the Czech Language Atlas, which indicate the thus far live Czech-Moravian opposites in the area of vocabulary.

Keywords:

Czech studies, dialectology, development of dialects, standard speech in Bohemia and Moravia

Úvod

Žijí ještě dnes dialektky? Hovoří se o jejich zániku, ba dokonce o jejich neexistenci: připomeňme, že už např. Karel Jaromír Erben ve 40. letech 19. století předpověděl, že v Čechách – s výjimkou archaických okrajů na severu a na jihozápadě – do konce 19. století nářečí zcela zaniknou (HLAVSOVÁ, J. 1987). Literární historik a etnograf Josef Jireček ve své studii z 60. let 19. stol. popsal stav dialektů na Litomyšlsku v severovýchodních Čechách. Také on upozornil na zanikání nářečí, zdůraznil však přitom, že při tomto procesu mají rozhodující vliv sociální činitele (JIREČEK, J. 1864). Ústup tradičních nářečí také předvídal o dvacet let později František Bartoš, označovaný jako zakladatel moravské dialektologie, v úvodu k prvnímu svazku Dialektologie moravské. V souvislosti se svým výzkumem v terénu poznamenal: „(...) nespoléhal jsem nikde na lidi grammaticky vzdělané – neboť nic se tak nezapomíná jako nářečí tak příbuzné celkem jazyku spisovnému, – nýbrž od lidu samotného, hlavně od starcův a babiček vyptával jsem se (...).“ (BARTOŠ, F. 1886, III.)

Dialektologie se jako samostatný vědní obor sice zformovala již v druhé polovině 19. století, ale otázka položená v úvodu této stati mohla být zodpovězena až ve století následujícím, a to v jeho druhé polovině: ještě po 150 letech přinesla česká dialektologie důkaz, že nářeční jevy, popř. nářečí jako systémy přežívají – samozřejmě v různé míře a v různém zastoupení – dodnes.

Rozvoj české dialektologie

Česká dialektologie, zkoumající nářečí v Čechách, na Moravě a v českém Slezsku, se soustavně rozvíjí již 70 let. V roce 1947 bylo založeno dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český se dvěma pracovišti – v Praze a v Brně. Od konce 40. let 20. století se začaly uskutečňovat výzkumy, které přinesly množství jazykového mate-

riálu: v první fázi šlo o tzv. anketový výzkum prostřednictvím dotazníků, jež byly rozesílány k vyplnění, v druhé fázi (v 60. a 70. letech 20. století) o rozsáhlý plošný výzkum uskutečněný odborníky-dialektology. Od 60. let se též profilovaly disciplíny, které se zaměřovaly na popis jednotlivých nářečních rovin (syntax, později tvoření slov, výzkumy městské mluvy nebo mluvy v nově osídlených pohraničních oblastech atd.). V dnešní době je dialektologie soustředěna na jediném pracovišti, a to na pracovišti brněnském (viz KLOFEROVÁ, S. 2007).

Důkazy o existenci nářečí na konci 20. století

Český jazykový atlas

Stěžejním dílem pracoviště je *Český jazykový atlas* (1992–2011; též na adrese <http://www.cja.ujc.cas.cz>). Vznikl na základě důkladného terénního výzkumu, který se uskutečnil v 60. a 70. letech 20. století na celém území českého národního jazyka. Byl vydán v šestisvazkovém souboru a jako jedinečné dialektologické dílo se stal základem pro výzkumy mluveného jazyka. Na rozdíl od atlasů jiných jazyků obsahuje atlas soubor bezmála 1 600 map a originálně pojatých komentářů (charakterizují zobrazený materiál z několika rovin, zařazují jev do kontextu západoslovanského a evropského, prezentují nářeční materiál jak z roviny tradičního teritoriálního dialektu, tak z roviny nově se utvářejícího jazyka v pohraničních územích, nově osídlovaných po roce 1945, představují nářečí v generačním rozvrstvení, ukazují na jazykovou situaci ve městech, na vybrané lexikální jevy v mluvě školní mládeže atd.). Novem jsou ukázky z nářečí, prezentované jednak v nářečním přepisu, jednak na dvou CD (v rozmezí cca 2 hodin).

Slovník pomístních jmen v Čechách, Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku

Souběžně s dokončováním prací na tomto atlase byly zahájeny práce na *Slovníku pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*, který představuje cenný materiál pomístních jmen, ukotvených v tradičních teritoriálních nářečích, od 60. do 80. let minulého století. Je slovníkem elektronickým, zpřístupňovaným na adrese <http://www.spjms.ujc.cas.cz>. Zásluhou pražského onomastického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR paralelně vzniká *Slovník pomístních jmen v Čechách* (hesla s náslovím A–Buc v knižní podobě, další hesla pak v podobě elektronické: <http://www.spjc.ujc.cas.cz>).

Slovník nářečí českého jazyka

Stěžejním úkolem současné brněnské dialektologie se však stalo od roku 2011 vydávání nářečního slovníku Čech, Moravy a Slezska – *Slovníku nářečí českého jazyka*. V počáteční fázi byl vybudován slovníkový heslář a byla vypracována rámcová koncepce výstavby slovníkových hesel, která musela zohlednit fakt, že primární podoba díla bude elektronická. Od roku 2016 jsou na adrese <http://sncj.ujc.cas.cz> k dispozici hesla s náslovím A–C, na začátku roku 2018 byla zveřejněna hesla s náslovím Č a v současné době začínají práce na písmeni D.

Materiálové zdroje, z nichž uvedený slovník vzniká, jsou bohaté: obsahují nejen fond Archivu lidového jazyka s 1,5 mil. doklady, ale rovněž rozsáhlou databázi nářečních textů, která shromažďuje práce dosud málo známé, nebo dokonce i neznámé. Časové rozpětí, z něhož materiál pochází, přesahuje 100 let: nejstarší doklady sahají do dob Šemberových *Základů dialektologie československé* (ŠEMBERA, A. V. 1864),

nejmladšího data jsou záznamy konce 20. století z doby nářečních výzkumů pro Český jazykový atlas. V těchto souvislostech je třeba opět zdůraznit, že se stále jeví jako vysoce spolehlivý zdroj dialektologické i etnologické dílo Františka Bartoše. Při pracích na *Dialektickém slovníku moravském* si Bartoš dobře uvědomoval skutečnost, se kterou se setkáváme při zpracovávání slovníku i dnes, totiž že konečného, definitivního souboru slov pro slovník není možné nikdy dosáhnout: „*Slovník tento, ač je dosti hojný a pracováno o něm kolik let, přece není úplný, a plným vůbec ani býti nemůže. Na jména živočišstva, rostlinstva, rozličného nářadí a náčiní a p. lze se ovšem doptati, ale jiná slova třeba z hovoru zachycovati, jak se v něm náhodou objeví. A leckterého slova jednotlivý sběratel nepostřehne třebas nikdy. Ovšem úplnějším mohl býti, kdybych ještě několik let sbíral. Ale na to jsem já bohužel už stár a zdraví nejistého. Když bude jednou pospolu v jedné knize, co posud bylo sebráno, nebude nesnadno slovník ten i dále doplňovati a rozhojňovati*“ (BARTOŠ, F. 1906, s. 3).

Současné ověřovací nářeční výzkumy

Každoročně vyjíždí dialektologický tým na terénní výzkumy. Jimi se ověřuje nářeční materiál, zjišťuje se, v jaké míře jsou nářeční slova zachována, a doplňují se slova, popř. frazeologické obraty, které v databázi ke slovníku obsaženy nejsou. Jde spíše o případy výjimečné, zpravidla o expresiva nebo o expresivní užití slov. Tak tomu bylo např. u obratu nemít *vcuclé/vtáhlé žlutko* (v realizaci nemá *fcuclé/ftáhlé žútko*) z jižního Slovácka. Užívá se ho v přirovnání o právě probuzeném, avšak ne ještě zcela bdělém malém dítěti.

Dialektologické výzkumy mají dnes však i další záměr: zjišťují, v jaké míře se nářečí uchovávají. Potvrzují se obecně formulované teze o mizení nářečí, avšak terénní výzkumy dosvědčují, že dialekty zanikají pozvolněji, než se dříve soudilo. Navíc je nutné rozlišovat nářečí jako celek, tj. jako systém se zvláštními hláskoslovnými, tvaroslovnými, popř. i slovníkovými jevy na jedné straně, a jednotlivé nářeční znaky, které se vyskytují jako variabilní vedle znaků jiných, ať už definovaných jako nenářeční nebo nadnářeční nebo znaků shodných se spisovným jazykem. Je zřejmé, že se míra uchovávání tradičních nářečních struktur zvyšuje směrem k východu.

Na konci minulého století byly na našem území dialekty zachovány poměrně dobře u nejstarší generace mluvčích. Dosvědčují to mapy *Českého jazykového atlasu*, které potvrzují, že v této době byly nářeční oblasti ještě odděleny výraznými znaky: nejvýraznější z nich byly rysy, na jejichž základě se dialekty českého národního jazyka dělí do čtyř hlavních skupin (hláskový vývoj pračeských dlouhých samohlásek *ý, *ú: *mlejn/louka, mlén/lóka, mlýn/lúka, mlyn/luka*). Atlas zdokumentoval též další stadium vývoje nářečí ukázáním základních znaků mluvy ve městech. V nich dochází k vyšší míře migrace obyvatelstva, sociální skladba obyvatel je tu pestřejší než na venkově, což se odráží i v jazyce. Připomeňme, že už F. Bartoš v *Dialektologii moravské* upozorňoval na mluvu některých měst, v nichž se úzus liší od sousedního nářečního venkovského okolí (např. Třebíč, Přerov, Valašské Meziříčí).

V souvislosti s těmito poznatky o nářečním vývoji je však třeba si uvědomit, že soudobý stav logicky odráží historické (politické a kulturní) poměry, jimiž naše jazykové společenství procházelo a stále prochází. Zásadní rozdíl, který je v naší každodenní spontánní, tj. nepřipravené a neoficiální mluvě patrný, jsou difference vymezené

územně. Nejvíce patrné jsou difference česko-moravské. Bezpochyby každý aktivní mluvčí českého národního jazyka, a nemusí to být lingvista, pozná, zda dotyčný pochází z Čech nebo z Moravy (slezská provenience u laiků mnohdy splývá s moravskou). Tento stav zrcadlí právě zmíněný vývoj společnosti.

Příčiny rozdílného vývoje nářečí v Čechách a na Moravě

Ohlédneme-li se zpět do historie, uvědomujeme si, že Morava byla součástí českého státu – někdy více, někdy méně samostatnou – již od prvního tisíciletí. Česko-moravská hranice tvořila výraznou hranici politickou, hospodářskou a kulturní. Pro podobu češtiny současné běžně mluvené komunikace na Moravě byl rozhodující vývoj společnosti zejména od 18. století, který se velmi lišil od vývoje v Čechách. V Čechách existovalo silné městské kulturní centrum – Praha. Na Moravě se podobné centrum se srovnatelnou integrační působností nevytvořilo. Existovala centra menší, s omezeným regionálním dosahem, jako byly Olomouc, Brno nebo Kroměříž. Navíc ještě v 19. století, tedy v době, kdy se v Čechách rozvíjelo národní obrození a kdy sílil význam Prahy jako střediska obrozeneckých snah, byla pro Moravu příznačná absence vlasteneckého vědomí. Jednotlivé kraje zde byly izolované a vzájemně se odlišovaly sociálními a hospodářskými poměry. Pohyb obyvatelstva nebo alespoň náznaky jeho migrace vně obec takřka neexistovaly. Na Moravě počátku 19. století byli dokonce Češi z Čech považováni za cizince a běžnější zde bylo setkání s Němcem/Rakušanem nežli s Čechem: v pobělohorském období měla totiž moravská šlechta k habsburskému dvoru ve Vídni bližší vztah než k Praze (srov. ŘEPA, M. 2001). V Čechách byl politický a hospodářský vývoj jiný. Ubíral se cestou centralizace země.

Důsledek těchto rozdílných poměrů se výrazně projevil i ve vývoji jazyka pro každodenní komunikaci. V Čechách s vysokým stupněm centralizace rychle ustupovala úzce vymezená nářeční specifika a nářeční hranice se stíraly. Posilovaly se zároveň ty dialektové rysy, jež přesahovaly úzce lokálně vymezený rámec, a jejich působnost byla proto neregionální a přijatelná pro širší okruh uživatelů jazyka. Výsledek této nivelizace nářečí se odráží v podobě dnešní běžné mluvy Čech. Užívá se zde obecné češtiny, regionálního interdialektu, který vykrytalizoval nad starší podobou dialektů a má dnes podobu vcelku stabilizovaného jazykového útvaru. Vyskytují se v něm sice určitá krajová specifika, jejich podíl však není významný: např. v západočeských pohraničních oblastech má doposud silné zastoupení, a to i v mluvě mladé generace, adjektivní typ *sousedovo dům/zahrada/auto*, navazující na tvar typický pro dialekty jihozápadní české podskupiny, který vznikl vyrovnáním podle přivlastňovacího zájmena *jeho* (*jeho dům/zahrada/auto*; viz NOVÁ, J. 2016).

Nářeční situace na Moravě byla odlišná. Silné jednotící centrum zde scházelo, a proto zde nářečí přetrvávala v hranicích ostřeji vymezených. Ještě v druhé polovině 20. století byly dialekty ve vyjadřování nejstarší vrstvy pravidlem venkovských obyvatel velmi dobře uchovány. I pro vývoj na Moravě samozřejmě platilo, že zde některé, zvláště výlučné nářeční jevy ustupovaly a zvolna zanikaly. Uvedený proces tu byl ale výrazně pomalejší. Nad lokálními nářečnými se tvoří nestabilizované interdialekty. Jejich existence je charakteristická pro mluvu ve městech.

Diference v dnešní běžné mluvě Čech a Moravy

Jak se tento vývoj promítl do podoby jazyka pro běžnou komunikaci v moravském prostředí?

Posloucháme-li běžný hovor v kterékoliv moravské obci, pak zajisté uslyšíme silně nářečně zabarvený projev: intenzita zastoupení nářečních prvků je velmi silná ve východněji položených oblastech – zhruba od řek Svratky a Svitavy směrem na východ. Nepůjde samozřejmě o nářečí v jejich staré podobě, jak se zformovala do doby raného novověku. Podíl krajových prvků však bude v mluvě velmi nápadný. Komunikují-li však Moravané (a to platí bez rozdílu na celé Moravě) vně okruhu přesahujícího rodinu, přátele atd., pak dialekt zpravidla opouští. Uvědomují si totiž, že je zvláštní, nápadný, že jím mluví jen mezi svými blízkými, a proto jej potlačují. V běžné komunikaci pak sahají vyjadřování pokud možno jinému, takovému, které se jim jeví jako nenářeční. V těchto situacích totiž znamená pro moravského mluvčího: co je nářeční, není prestižní. Prestižní je pak ta podoba, která má velmi blízko k standardu češtiny kulturní (tradičně označované jako čeština spisovná).

Proč zde hraje tak významnou roli spisovná čeština? Odpověď je nasnadě: uživatelé jazyka zde jinou možnost nemají. Na Moravě totiž neexistuje obecný jazyk pro každodenní komunikaci, který by byl jazykem obecným, neutrálním. Na rozdíl od Čech, kde v tomto postavení funguje celoplošně rozšířená a pro všechny tamní uživatelé jazyka sociálně téměř bezpříznaková obecná čeština, na Moravě se paralelní obecná moravština nevyvinula a v důsledku historických okolností se ani vyvinout nemohla (viz též KRČMOVÁ, M. 2012). Oblastní interdialektická obecná čeština, bezproblémově fungující, třebaže s větším či menším zastoupením regionálních prvků na území celých Čech, tuto úlohu prozatím převzít nemůže: pro mluvčího žijícího na Moravě není ničím jiným než stále jen pouhým jiným dialektem.

Moravskou „spisovnost“ je navíc potřeba posuzovat opatrněji. Vhodnější je rozeznávat zde spíše jevy, které se shodují se spisovnou češtinou, a jevy, které se od spisovné češtiny odlišují. Tak např. moravské nářeční formy typu *ti staří kamarádi* jsou zároveň shodné se spisovnými (a odlišují se od obecněčeských: *ty starý kamarádi*). Východomoravské podoby *mléko*, *péct*, *známý* – *bez známého*, *nový dům* – *k novému domu* jsou sice spisovné, ale zároveň identické se zdejšími nářečními vyjadřováními. Stejně tak středomoravské podoby typu *v té staré škole* jsou shodné se spisovnou češtinou podobně jako *nesl jsem*, *my jsme byli* (na rozdíl od obecněčeských *já nesl*, *my byli*). Působnost spisovného jazyka je na Moravě výrazně silnější než v Čechách (srov. KLOFEROVÁ, S. 2006).

V těchto souvislostech se nabízí otázka: Existují znaky, které lze přesto označit jako obecněmoravské, popř. celomoravské? Výzkumy dokazují, že existují, ale není jich mnoho. Patří sem zejména jevy výslovnostní. Ty se uchovávají velmi houževnatě, neboť stojí stranou našeho vnímání: nemají totiž funkci významotvornou. Patří sem zejména výslovnost psané skupiny *sh* jako [zh] v typech [zhořet], [zhodřit], dále výslovnost koncového *-ct* jako [st] u číslovek jako *jedenáct* [jedenást]. Vymezit lze i skupinu jevů morfologických, např. *do nosa*, *vidím ju*, *s ňou*, *chcu*, *chcou*, *chodijou*, *usla*, *pohla* atd.

Obsáhlé, poučné a přitom velmi přehledné svědectví o situaci v nářečích a o jejich vývoji do současnosti poskytuje uvedený Český jazykový atlas. Dnes, v druhém

desetiletí 21. století se ukazuje, že běžná spontánní mluva mladých lidí je v základních gramatických složkách jazyka v mnohém shodná se stavem zaznamenaným u mladé generace v ČJA, tj. v posledních desetiletích minulého století. Markantní ústup je naopak zaznamenán v lexikální zásobě a souvisí se změnami, jimiž prochází naše společnost. S těmito změnami je spjat větší pohyb obyvatel, jako je stěhování, migrace, cestování, pobývání vně tradičních svazků rodinných a přátelských, vně míst s nářečním zázemím dětství. Jako silný a vlivný faktor utvářející základní znaky mluvy u generací narozených v minulém století působila mluva prarodičů, odlišný způsob a odlišné možnosti dětské zábavy, než je tomu dnes. Na podobě mluvy se může podílet působení médií (ať už tištěných, mluvených nebo elektronických), změněné sociální prostředí atd. (viz KRČMOVÁ, M. 1997).

V slovní zásobě jsou důsledky tohoto vývoje velmi nápadné: slova jako *slizčky Panenky Marie* ‚hvozdík kartouzka‘, *zaječí zelí*, *šfavel* nebo *piják* ‚klišťě‘ už dnešní mladá generace zpravidla nezná, stejně jako nezná slova jako *blaňa/skura* ‚škraloup na mléce‘, *legát* ‚židle s opěradlem‘, *štrycla/štrycle* ‚podlouhlý chléb‘, *k(ch)él/kel* ‚kapusta‘ nebo třeba metaforické názvy pro plody lopuchu *vlyk/babky*; ty upadly v zapomnění, protože dnešní děti je už při společných dětských hrách nepotřebují: pokud plody lopuchu přece jen pojmenují, pak užijí slovo *bodlák*.

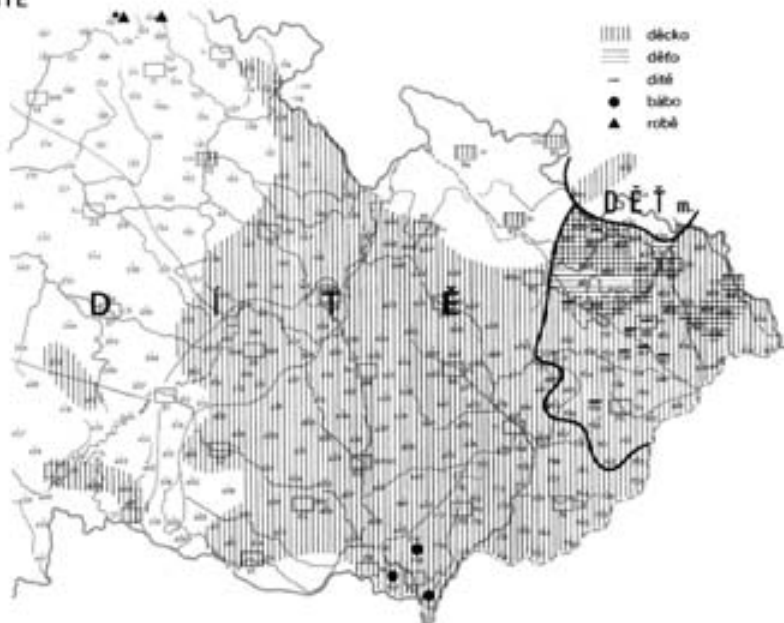
Jako dodnes živý moravismus, jak ukazují nářeční výzkumy, a ostatně potvrzují i diskuse se studenty v seminářích dialektologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, setrvává např. slovo *děcko* (proti celouzemnímu *dítě*) – rovněž i ve specifické kontaktní funkci typu *děcka, jdeme na kafe/pivo?* (mapa č. 1), dále pak např. *gatě* (proti výrazu *kalhoty* v Čechách; mapa č. 2), *ryna/rýna* (proti *žlab*), *kudlit/kudlat* (vedle celouzemního *tahat za vlasy*), *omítat* (proti *nahazovat*), *umývat* (proti *mýt*), *zavazet* (proti *překážet*; mapa č. 3), *pozdě/později* (proti *dlouho/dýl*; mapa č. 4), *naschvál* (proti *schválně* v Čechách; mapa č. 5) a řada dalších. Naopak silný ústup zaznamenává kdysi výrazný moravismus *švica/švíca* (mapa č. 6), jenž byl dnes nahrazen výrazem *ségra*, běžným na konci minulého století pouze v úzu Čech.

Závěrem

Je zřejmé, že současné územní rozdíly, kterými se vyznačuje běžná mluva, doposud navazují na stav v tradičních teritoriálních nářečích, jak byl zjištěn na konci minulého století. Nejzřetelnější ústup nářečních jevů je zřejmý na západní polovině českého jazykového území, naopak nejvýrazněji jsou uchovány nářeční prvky (u nejstarší generace mnohdy i nářeční systémy) na východní polovině Moravy. Jakými cestami se bude charakter této mluvy odvíjet dál, ukáže budoucnost. Dialektologické pracoviště Ústavu pro jazyk český zajišťuje kontinuitu s nářečními prostřednictvím vydávaných a vydávaných děl, zároveň však zaznamenává a zkoumá tendence spjaté s ustupováním, popř. zánikem nářečních jevů. V letech, v nichž si připomínáme životní mezníky Františka Bartoše, lingvisty, jehož život byl pevně spjat s dialektologií, si brněňští dialektologové pokládají za čest, že mohou jeho památku připomenout tím nejlepším způsobem: dávají veřejnosti k dispozici celonárodní nářeční slovník.

Príspevek vznikl s podporou projektu Grantové agentury ČR č. 16-046485 Odras života našich předků v mizejících slovech.

Český jazykový atlas 1-22
DÍTĚ



Mapa č. 1. |

Český jazykový atlas 1-78
KALHOTY



Mapa č. 2. |

Český jazykový atlas 1-64
PŘEKÁŽET



Mapa č. 3. |

Český jazykový atlas 5-386
POZDĚ



Mapa č. 4. |

Český jazykový atlas 5-404
NASCHVÁL



Mapa č. 5. |

Český jazykový atlas 5-445
SESTRA



Mapa č. 6. |

Literatura:

BARTOŠ, F. 1886, 1895: *Dialektologie moravská I, II*. Praha.

BARTOŠ, F. 1906: *Dialektický slovník moravský*. Praha.

ČESKÝ JAZYKOVÝ ATLAS 1992–2011: *Český jazykový atlas 1–5. Dodatky*. Academia, Praha.

HLAVSOVÁ, J. 1987: *Počátky české dialektologie I*. *Naše řeč* 70, s. 75–81.

JIREČEK, J. 1863: *Podřečí východních Čech*. *Časopis českého museum* 37, s. 323–345.

KLOFEROVÁ, S. 2006: *Jak se mluví na Moravě?* In: RUSINOVÁ, E. (ed.): *Přednášky a besedy ze XLV. běhu LŠSS*. Masarykova univerzita, Brno, s. 73–79.

KLOFEROVÁ, S. 2007: *Dialektologie*. In: PLESKALOVÁ, J., KRČMOVÁ, M., VEČERKA, R., KARLÍK, P. (eds): *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Academia, Praha, s. 336–376.

KRČMOVÁ, M. 1997: *Současná běžná mluva v českých zemích*. In: DANĚŠ, F. a kol.: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Academia, Praha, s. 160–172.

KRČMOVÁ, M. 2012: *Moravština znovu aktuální?* In: RUSINOVÁ, E. (ed.): *Přednášky a besedy ze XLV. běhu LŠSS*. Masarykova univerzita, Brno, s. 119–133.

NOVÁ, J. 2016: *K vyjadřování posesivity v dialektech češtiny a v běžném úzu mládeže z oblasti západočeského pohraničí*. *Naše řeč* 99, s. 132–146.

ŘEPA, M. 2001: *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století*. Doplněk, Brno.

SLOVNÍK POMÍSTNÍCH JMEN V ČECHÁCH 2005–2009: *Slovník pomístních jmen v Čechách A–Buc*. Academia, Praha.

ŠEMBERA, A. V. 1864: *Základové dialektologie československé*. Vlastním nákladem, Vídeň.

Internetové zdroje:

Český jazykový atlas [2012–2016]. Dostupné z: <<http://cja.ujc.cas.cz>>. [cit. 2017-09-20]

Slovník nářečí českého jazyka A–C [2016]. Dostupné z: <<http://sncj.ujc.cas.cz>>. [cit. 2017-09-20]

Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku [2014–]. Dostupné z: <<http://spjms.ujc.cas.cz>>. [cit. 2017-09-20]

Slovník pomístních jmen v Čechách [2014–]. Dostupné z: <<http://spjc.ujc.cas.cz>>. [cit. 2017-09-23]

Archeologie bojišť z II. světové války v Bílých Karpatech

**Příklad výzkumu hrobu německého vojáka padlého
u Horního Němčí v dubnu 1945**

*Archaeology of the Second World War Battlefield Sites in the White
Carpathian Mountains*

*An Example Excavation of the Grave of a German Soldier Killed near
the Village of Horní Němčí in April 1945*

Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek

Abstract:

In the spring months of the year 1945, the Second World War front moved through the border area of the White Carpathian Mountains. This event can be taken as the beginning of liberation of the South East Moravia from German occupation. Until today, in many places of the White Carpathian Mountains numerous traces of liberation fighting can still be found. Apart from visible terrain relics there are a great number of metallic finds of military nature as well as military equipment, which are known mainly due to the activities of amateur metal detector hunters. Lately, however, we more and more often see excavations by professional archaeologists, this being mainly linked to discoveries of war graves of killed soldiers. These have been archaeologically documented and the raised bodily remains buried with piety. Among these is also the grave of a German soldier, which was archaeologically excavated and documented in the cadastre of the village Horní Němčič in 2016. This article represents one of the first papers dedicated to archaeology of the Second World War battlefield sites in the area of South East Moravia.

Keywords:

archaeology of battlefield sites, the Second World War, the White Carpathian Mountains, grave, military

Úvod

Archeologie bojišť, někdy označovaná v širším pojetí také archeologie konfliktu, se jako samostatná vědní subdisciplína začala koncipovat na počátku 80. let 20. století. V amatérském prostředí však sahá její historie ještě o několik dekád hlouběji. Hlavním předmětem zájmu tohoto díličního oboru je výzkum míst s pozůstatky lidských konfliktů (vojenských, náboženských, politických), na základě kterých se snaží zrekonstruovat například průběh střetu, vojenské technologie a taktiky, rozmístění zúčastněných stran či způsob zacházení s ostatky padlých. Studium vztahů a kontextů hmotných vedlejších produktů války nám může mnohdy poskytnout alternativní pohled na verzi, jež byla zaznamenána historiky, médii nebo pamětníky. Jejich obraz mohl být totiž vytvořen s předpojatostí nebo záměrně upraven z nejrůznějších osobních, ale i sociálně politických důvodů (k definici archeologie bojišť viz MORRIS 2003; SCHOFIELD 2003; 2005; SUTHERLAND – HOLST 2005; SCOTT – HAECKER – BABITS 2009; FOARD – MORRIS 2012; HOMANN 2013; CARMAN 2013; RAK 2013 ad.). Stejně jako v případě ostatních archeologických sub oborů se může archeologie bojišť věnovat různým časovým kontextům od pozůstatků neolitických masakrů (WAHL – KÖNIG 1987; WILD et al. 2004; MEYER et al. 2014), přes starověká bojiště z doby římské nebo středověká a novověká bitevní pole (např. BIERMANN – POSELT 2016; SALAVERT – HELLO – LEMAIRE 2016; HOLAS 2017) až po velké konflikty v podobě obou světových válek (např. SAUNDERS 2002; POLLOCK – BERNBECK 2016; ZUBALÍK et al. 2017, 2017a ad.) či jiných recentních konfliktů z průběhu 20. století (např. SCOTT – HAECKER – BABITS 2009; GONZÁLEZ-RUIBAL 2009; 2012 ad.).

Předkládanou statí bychom rádi přispěli k rozvoji archeologie bojišť z druhé světové války na našem území, kde se tento obor prosadil relativně nedávno a jehož předmět zájmu je společností často považován za recentní. Tomu není divu, od konce ukončení této války, která zasáhla takřka celý svět, uběhlo teprve 72 let a mezi

námi ještě stále žijí pamětníci, kteří tuto dobu prožili. Na druhou stranu skýtá tento fakt jedinečnou možnost propojení hmotných nálezů a zachovaných situací na bojištích s rekonstrukcí některých historických faktů, která pro starší časová období již nemůžeme podložit výpovědí žádného dosud žijícího pamětníka. Z pohledu archeologie „recentu“ je pak nutné upozornit i na výzkumy ještě výrazně mladších lidských aktivit (např. VAŘEKA – SYMONDS 2011; VAŘEKA ed. 2013; VAŘEKA – VAŘEKOVÁ 2016 ad.). S rozvojem druhoválečné archeologie (zejména v amatérském pojetí) jde v ruku ruce především rozvoj detektoru kovů, který z mnohých hledačů vytvořil specializované sběratele „tzv. války“, a kteří v globálním měřítku ovlivňují celkový obraz a množství dochovaných předmětů z této doby v krajině. Co na to říká zákon a jak se k této problematice staví profesionální archeologie z pohledu památkové péče? Pod pojmem archeologický nález je v České republice zákonem č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči (§ 23) definována „věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí“. Přesnější časová definice v něm není blíže specifikována. V souvislosti s přípravou nového památkového zákona však byla na legislativní úrovni učiněna snaha determinovat archeologický nález konkrétněji. Ve znění nového zákona by byl archeologickým nálezem „významný hmotný pozůstatek života a činnosti člověka, který již neslouží svému účelu, je starší 70 let a uchoval se mimo prostředí současného života v zemi, na jejím povrchu, pod vodou nebo v hmotě stavby“. Podle výkladu výše zmíněné novely památkového zákona by tedy měly být v budoucnosti chráněny i pozůstatky bojů z období druhé světové války. Z pohledu odborné veřejnosti a zejména archeologů samotných by to však byl velmi nelehký a zároveň kontroverzní úkol, na který se mohou vázat kromě detektoringu i některé další problémy, jako jsou například zásady nakládání s ostatky, se starou či nevybuchlou municí (ošetřeno legislativně), nehledě na otázku uložení takovýchto nálezů vzhledem k obrovskému množství kovového odpadu, který byl za války vyprodukován.

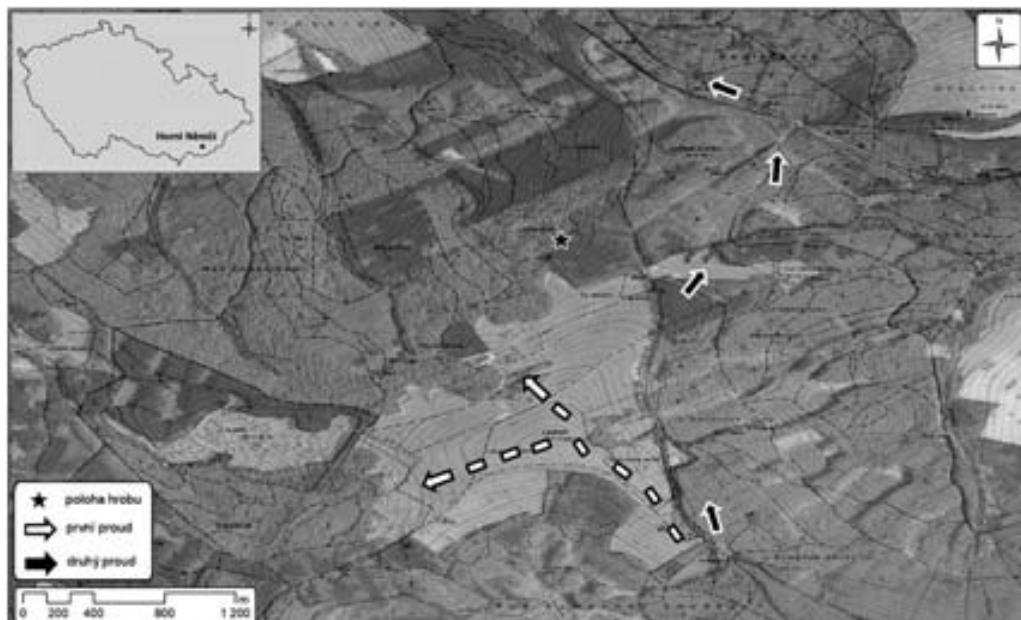
Současný stav ukazuje, že druhoválečné archeologii bojišť se věnuje především celá řada amatérských zájemců, včetně specializovaných spolků a organizací, přičemž výjimkou nejsou ani muzea shromažďující kromě dokumentů a částí výstroje také pozůstatky vraků letadel, tanků a další bojové techniky. Specifické, avšak neopomenutelné jsou rovněž památníky holokaustu a s nimi spojený turismus. V poslední době se však stále častěji setkává s touto problematikou i odborná veřejnost, jelikož s narůstajícím počtem záchranných výzkumů přibývá rovněž náhodných objevů pozůstatků zákopových ležení, munice či válečných hrobů obsahujících ostatky padlých vojáků (přehledně např. na <http://www.zakopy.cz/>). Jen výjimečně se můžeme setkat se systematicky realizovanými výzkumy některých archeologických pracovišť (např. MUSIL – NETOLICKÝ – VAŘEKA 2016). Na území České republiky dnes dokonce působí organizace zabývající se dohledáváním, dokumentací a exhumací válečných hrobů.¹ Za objevy mnoha hrobů vojáků padlých ve druhé světové válce stojí rovněž hledači s detektorem kovů, a pokud bychom nechtěli zabředávat do problematiky legálnosti či etické stránky této věci, musíme konstatovat pouze reálný výskyt dvou různých druhů přístupů. Existují politováníhodné případy, kdy se staly válečné hroby pouhým cílem rabovače, který po vybrání zajímavých součástí výzbroje a výstroje ponechal porušené lidské ostatky svému dalšímu osudu. Na druhou stranu

se však množí i případy, kdy hledač nález ohlásí archeologům či policii a dojde k řádné dokumentaci nálezové situace, odborné exhumaci ostatků a jejich předání k pietnímu uložení na specializovaných hřbitovech. Mezi jeden z těchto příkladů může být zařazen také výzkum hrobu vojáka padlého u Horního Němčí, který byl archeologicky zdokumentován v roce 2016.

Hrob německého vojáka u Horního Němčí

Historicky první profesionálně realizovaný výzkum bojiště z druhé světové války na území Bílých Karpat je reprezentován exkavací náhodně objeveného válečného hrobu u Horního Němčí. Ten objevil v lesní trati „Uvezené“ (JZ úpatí Horního kopce; obr. 1) na sklonku roku 2016 amatérský hledač s pomocí detektoru kovů, který k nálezové situaci přivolal hlídku Policie ČR, jež po zjištění, že se nejedná o trestný čin, ale o hrob z druhé světové války kontaktovala archeologické oddělení Slovákého muzea, jež provedlo zdokumentování místa nálezu a exhumaci ostatků (obr. 2). Z dat získaných při prozkoumání hrobu je zřejmé, že se jednalo o příslušníka německé armády a téměř s jistotou lze prohlásit, že zde zemřel při osvobozovacích akcích v dubnu 1945, kdy těmito místy prošla fronta.

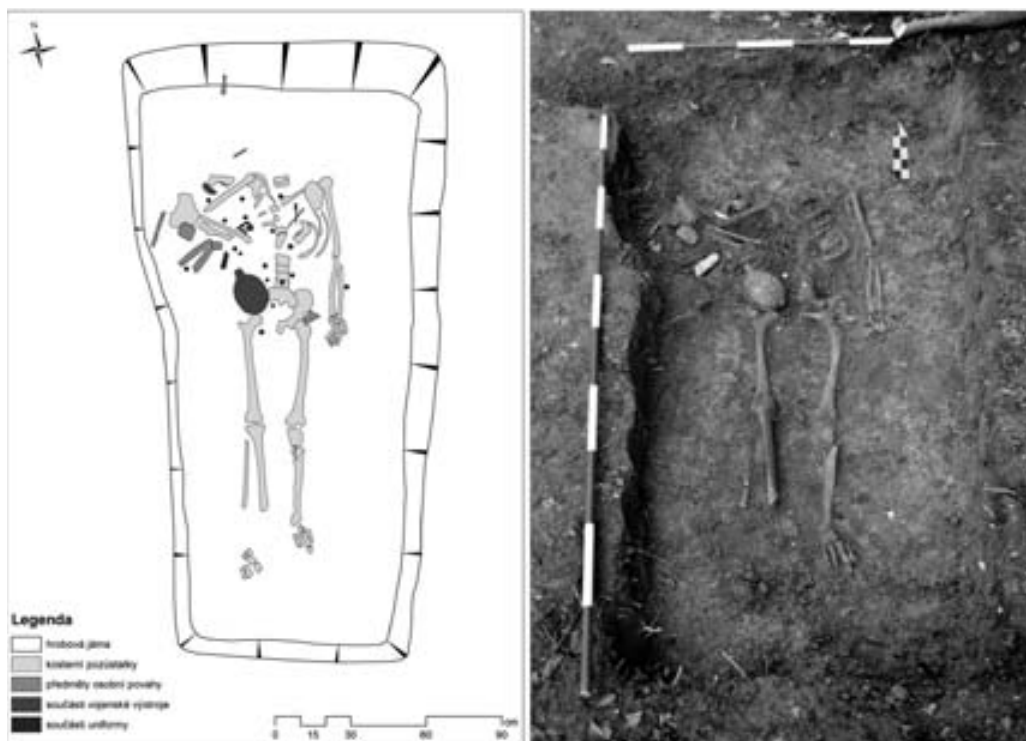
Pohřbený byl jen narychlo uložen do mělké (20–30 cm) hrobové jámy vykopané do svahu, což se do značné míry podepsalo na stavu dochování kosterních pozůstatků, které byly značně stráveny a s ohledem na nevelké stáří ve velmi špatném stavu. Skelet se nacházel v anatomické poloze, ovšem bez lebky a se stopami četných dislokací některých kostí (obr. 3). Dva zlomky dolní čelisti a pravá polovina pánve byly k ostatkům pouze přiloženy. Několik fragmentů crania bylo objeveno i v okolí hrobu, což by mohlo ukazovat na jeho narušení a možnou redepozici části skeletu zvěř.



Obr. 1: Lokalizace zájmové oblasti a rekonstrukce směru útoku Rudé armády. |



Obr. 2: Pohled na průběh dokumentace hrobu a exhumaci ostatků. Foto T. Chrástek. |



Obr. 3: Kresebná a fotografická dokumentace zkoumaného válečného hrobu. Autor J. Bartík. |

Podle nalezených železných střepin a tříštivých fraktur některých kostí (obr. 3, 4), můžeme předpokládat, že dotyčnému vojákovi se stal osudný jeden z dělostřeleckých granátů Rudé armády. Kromě rozbité lebky se podařilo determinovat tříštivou zlomeninu levé holenní kosti, dislokaci celé spodní části pravé nohy a absenci prstních článků pravé ruky. Celkovou výšku vojáka lze pouze rámcově odhadnout na 170–180 cm. Podrobnější antropologický posudek nebylo možné z důvodu nutnosti rychlého administrativního předání ostatků policii ČR provést.

Do hrobu byl voják uložen s částí vojenské výbavy (obr. 3; tab. 1). U pasu mu ležela vojenská polní láhev (obr. 3; 7: 9) bez víka, s poškozeným hrdlem a proraženým bokem. Přes silnou korozi je zřejmé, že vnější povrch nesl původně vrstvu zeleného laku. Tyto železné láhve vylité lakem nahradily starší hliníkové exempláře z počátku války

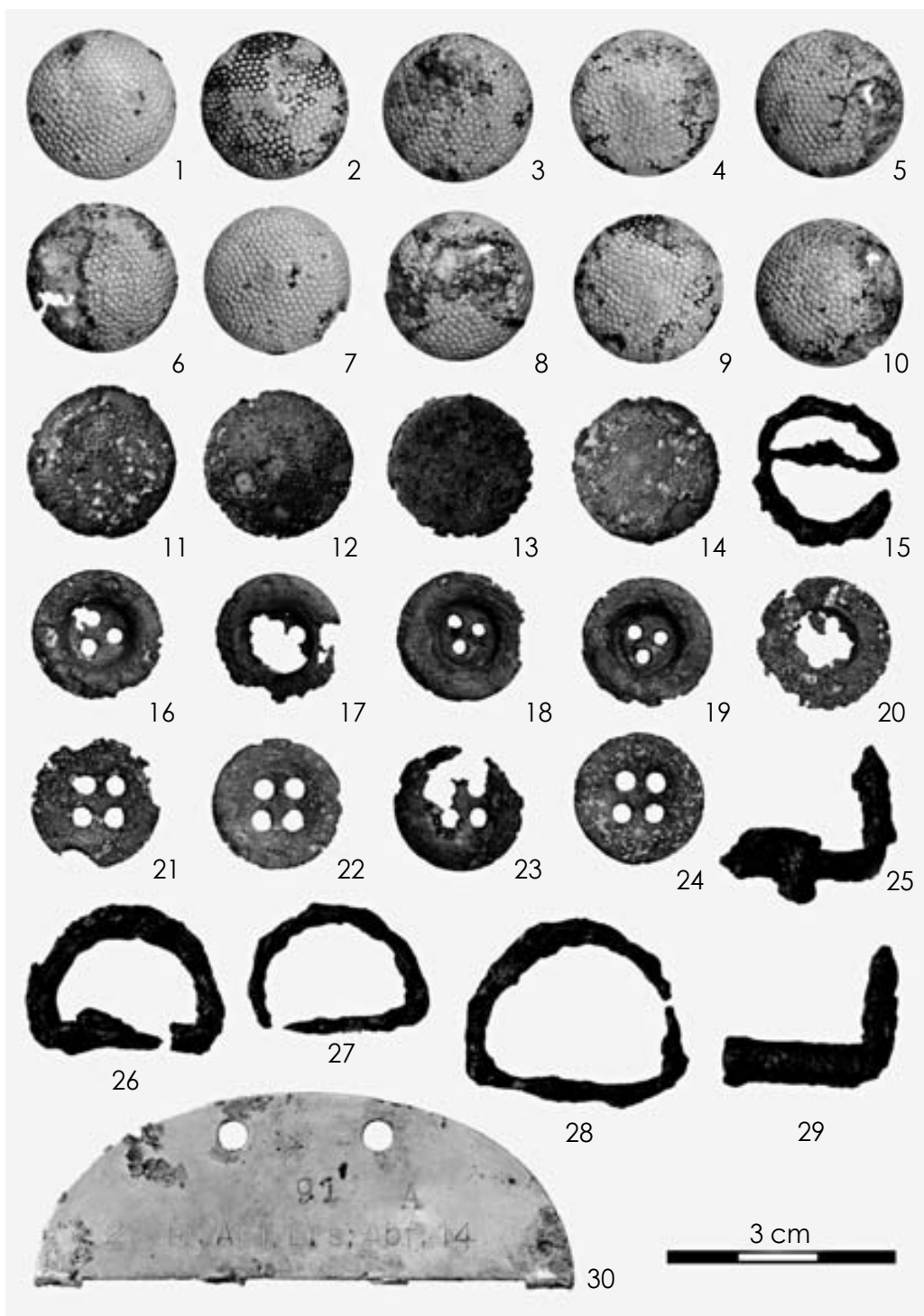
Tab. 1: Přehled získaných archeologických nálezů z hrobu a jeho blízkého okolí.

	předmět	ks	
výstroj	identifikační známka (hliníková)	1	
	knoflík blůzový s tečkovaným vzorem (zinkový)	4	
	knoflík blůzový s tečkovaným vzorem (hliníkový)	10	
	celtové třídírkové knoflíky s prolisem (zinkové)	4	
	ploché čtyřdírkové knoflíky (zinkové)	5	
	železný kroužek pro uchycení knoflíků	1	
	spojovací kabelový kolík	2	
	fragment šlí	1	
	kožená uchycení z malé polní	4	
	fragmenty koženého řemene pro uchycení polní láhve	6	
	bližze neurčitelné fragmenty kožených řemínků a uchycení	3	
	poškozená polní láhev bez uzávěru	1	
	železné přezky pro uchycení polní láhve	2	
	železné přezky pro uchycení malé polní	3	
	fragmenty bližze neurčitelných kovových předmětů	8	
	předměty osobní výbavy	hřebec	1
		zubní kartáček	2
stříbrné čistítko mezizubních prostor v pouzdře		1	
tužka - modrá		1	
tužka - červená		1	
zubní pasta v tubě		1	
skleněná lahvička od kolínské s plastovým uzávěrem		1	
fragment skleněné tabulky		1	
sada klíčů		5	
zbytky munice	zbytky nábojů z kulometného pásu	7	
	náboj 9 mm 1940 - nevystřelený	1	
	zbytek dělostřeleckého granátu	1	
neurčeno	bližze nedeterminované zbytky kovových artefaktů	9	
	mosazná tyčinka - kotvící kolík vysílačky?	1	
	Σ	87	

v roce 1942.² V oblasti hrudníku se podařilo nalézt také 2 drobné železné přezky a 6 fragmentů koženého řemínku (obr. 6: 4, 6, 7, 10, 11) z uchycení polní láhve (ilustrace viz DE LAGARDE 1997, 27, 61, 67, 81). V oblasti levé poloviny dutiny břišní spočívalo ještě několik dalších kožených uchycení (obr. 6: 1–3, 8, 9) a 3 železné přezky (obr. 5: 26–28) z malé polní (ilustrace viz DE LAGARDE 1997, s. 66, 72; SCIPION – BASTIEN 1997, s. 13), a také zbytky šlí (obr. 6: 5). Při objevu hrobu z něj byla vyzvednuta rovněž opasková přezka s říšskou orlicí, ta se ovšem vlivem silné koroze rozpadla. Po celé horní polovině skeletu se nacházely knoflíky (obr. 3) pocházející z uniformy a vojenské výstroje. Početně nejzastoupenější jsou blůzové knoflíky s tečkovaným vzorem zhotovené z hliníku (10 ks; obr. 5: 1–10) a zinku (4 ks; obr. 5: 11–14). Z košile či kalhot pak pochází dalších 5 plochých zinkových knoflíků se čtyřmi dírkami (obr. 5: 20–24). Posledním nalezeným druhem knoflíku jsou třídírkové s prolisem (4 ks zinkové; obr. 5: 16–19), které bývaly zpravidla součástí německé trojúhelníkovité celty (ilustrace viz DE LAGARDE 1997, s. 81; SCIPION – BASTIEN 1997, s. 13). Vzhledem k tomu, že v hrobě se neobjevily pozůstatky rohových průvleček, mohou knoflíky pocházet z malé polní. Kromě samotných knoflíků se vyskytly také železné kruhové spirály (obr. 5: 15), na které byly knoflíky zavěšovány do vyztuženého lícu okraje blůzy. V jedné z náprsních kapes měl voják uloženy dva kolíky ze spojovacího kabelu (obr. 7: 2, 3) a ještě 12 cm dlouhou mosaznou tyčinku kruhového průřezu (6 mm), která se ztenčuje směrem k jednomu z okrajů, jež nese známky mírného zakřivení a rozklepání (obr. 8: 1). Na základě typického opotřebení a některých analogií se můžeme domnívat, že předmět sloužil jako zemní kolík k polní vysílačce. Přehled součástí výstroje uzavírá nález hliníkové identifikační známky (obr. 5: 30), ze které byla v hrobu uložena jen její polovina.



Obr. 4: Detailní snímek třštivé zlomeniny levé holenní kosti. Foto J. Bartík. |

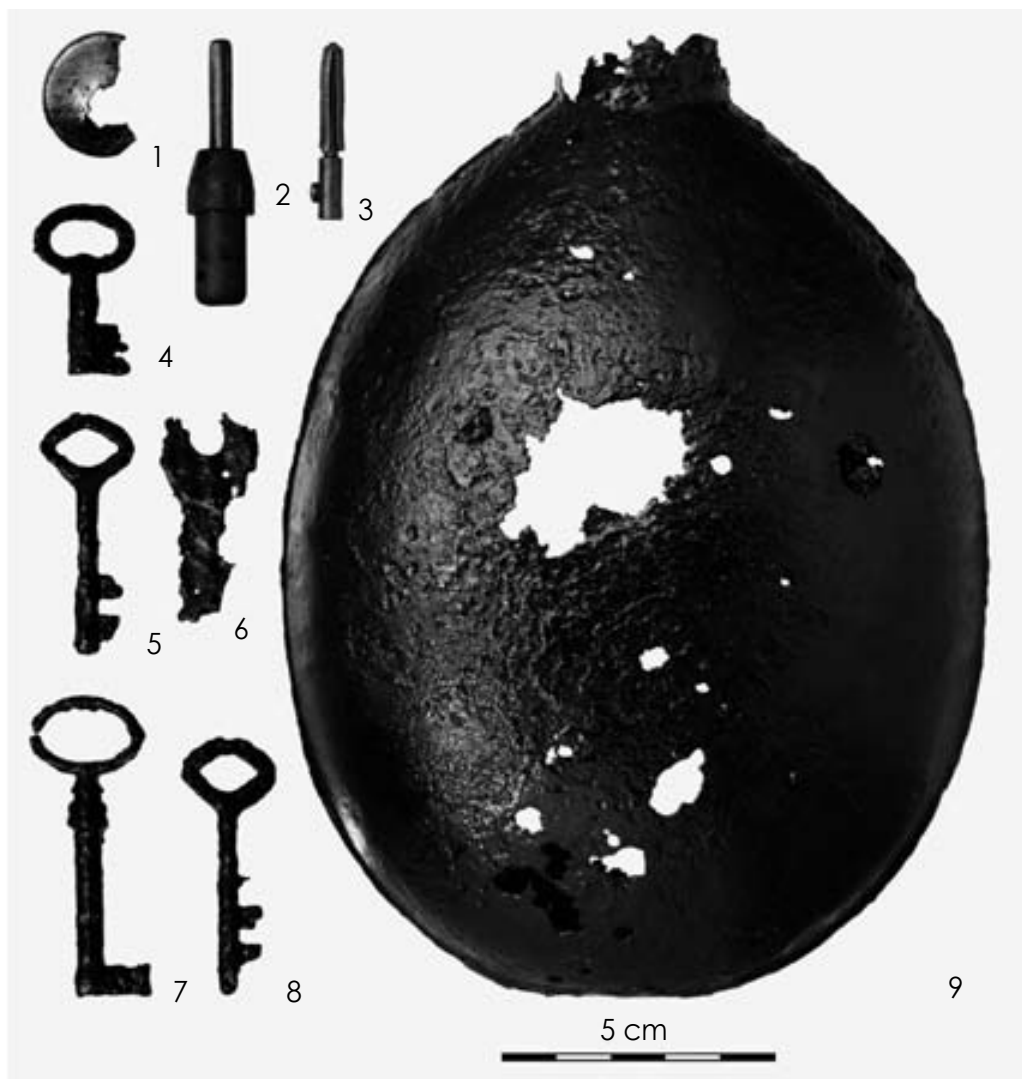


Obr. 5: Inventář hrobu padlého vojáka – vybrané kovové součásti výstroje. Foto T. Chrástek. |

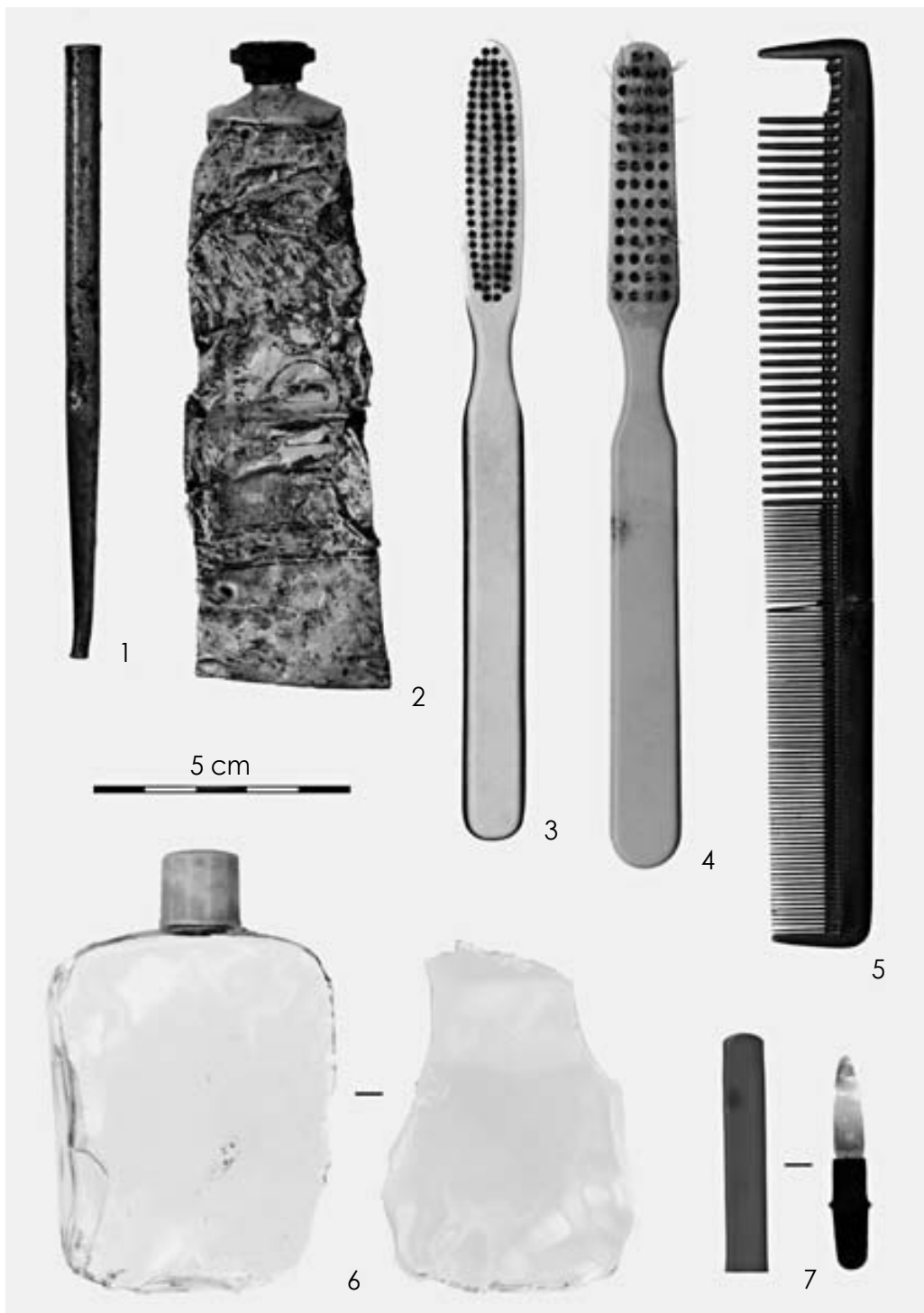


Obr. 6: Inventář hrobu padlého vojáka – vybrané kožené součásti výstroje. Foto T. Chrástek. |

To nasvědčuje tomu, že padlý voják byl pravděpodobně pohřben německou stranou a druhá polovina jeho známky měla být odevzdána na velitelství. Zda se tomu však doopravdy stalo, již dnes není možné zjistit. Z dochovaných pozůstatků výstroje by se mohlo zdát, že padlý voják zřejmě prošel takřka celým obdobím války, a že do německé armády narukoval na jejím počátku. Tomu by nasvědčovaly použité kovové součásti výstroje, ve kterých je výrazně zastoupen hliník (identifikační známka, některé knoflíky). Ten začal být totiž v průběhu války z důvodů surovinové krize postupně nahrazován levnějšími a dostupnějšími materiály (zinek, železo, mosaz). Jiné prameny, včetně některých dochovaných uniforem však ukazují, že kombinace zinkových a hliníkových knoflíků na blůzách německé branné moci byla v roce 1945 zcela běžným jevem.



Obr. 7: Inventář hrobu padlého vojáka – drobné artefakty a poškozená polní láhev. Foto T. Chrástek. |



Obr. 8: Inventář hrobu padlého vojáka – předměty osobní výbavy. Foto T. Chrástek. |

Z hrobu se podařilo dále vyzvednout předměty zařaditelné do kategorie osobní výbavy. Pod loketní kosti pravé ruky ležela kumulace předmětů sestávající z jednoduchého černého hřebene (obr. 8: 5), rozbité skleněné lahvičky od kolínské (obr. 8: 6), zubní pasty české výroby (částečně čitelný nápis značky „ODOL“; obr. 8: 2) a zubního kartáčku (obr. 8: 4). Další zubní kartáček (obr. 8: 3) se nacházel izolovaně v horní části hrobové jámy (obr. 3). V místě pravé náprsní kapsy se nacházelo drobné stříbrné (puncovní značka 900) čistítko mezizubních prostor v červeném plastovém pouzdře, opatřené černou úchytkou s nápisem značky „Sanident“ (obr. 8: 7). Dále byly objeveny vnitřní výplně dvou tužek (pastelek?) červené a modré barvy a fragment skleněné tabulky, který ležel na levé straně pánve (obr. 3). Z výplně exkavovaného hrobu pochází ještě sada pěti klíčů (obr. 7: 4–8) různé velikosti a tvaru (pravděpodobně kufříkové nebo zásuvkové), které se podařilo dohledat v zásypu pomocí detektoru kovů.

Detektorový průzkum překopané výplně hrobu a jeho nejbližšího okolí poskytl kromě několika blíže neurčitelných železných fragmentů (střepiny z granátů?) také zbytky vojenské munice. Zařadit sem můžeme pozůstatky nábojů, které byly součástí kulometného pásu nebo patřily ke střelivu pro pušky Kar98k (7 ks; obr. 9: 3–8), spodní partii vybuchlého dělostřeleckého granátu (obr. 9: 1) a nevystřelený náboj ráže 9 mm s ražbou roku výroby 1940 (obr. 9: 2). Jedná se o standardní náboj německé armády pro pistole (Walther P 08, P 38 ad.) a samopaly (MP 38, 40, 41 ad.), využívaný v průběhu celé války.

Na základě nalezené identifikační známky (obr. 5: 30) byl učiněn pokus dohledat jméno vojáka. Naneštěstí bylo zjištěno, že k dané jednotce nejsou v současné době dostupné německé archivní dokumenty. Prozatím tedy jen víme, že se jednalo o příslušníka 2. baterie 14. lehkého záložního dělostřeleckého oddílu (obr. 10) vedeného pod číslem 91. Tato jednotka – Artillerie-Ersatz-Abteilung 14 byla sestavena 28. srpna 1939 v německém Naumburgu, ve vojenském okruhu IV, přičemž oddíl byl podřízen velení 154. divize. Od 1. října 1939 došlo k jeho sloučení s Artillerie-Ersatz-Abteilung 255. Dne 10. června 1940 pak přešel oddíl pod velení 174. divize. V září 1942 došlo k rozdělení na Artillerie-Ersatz-Abteilung 14 a Reserve-Artillerie-Abteilung 14. Ersatz-Abteilung zůstal umístěn v Naumburgu a byl od 1. října 1942 podřízen 464. divizi. Reserve-Artillerie-Abteilung 14 byl po svém sestavení podřízen nově reorganizované 174. rezervní divizi a přemístěn do města Sandomierz v Polsku. Z hlediska zániku oddílu víme, že Reserve-Artillerie-Abteilung 14 byl v srpnu 1944 rozpuštěn. Existuje ovšem zmínka ze dne 30. března 1945, kdy se oddíl objevuje v zápisu ve válečném deníku velitele Wehrmachtu v Dánsku – Kriegstagebuch des Wehrmachtbefehlshaber Dänemark. Zde se dozvídáme, že 14. lehký záložní dělostřelecký oddíl má být poskytnut v rámci nově vznikající sestavy 328. pěší divize potom, co byla původní 328. Infanterie-Division zdecimována na východní frontě. Zde jakékoli další zmínky končí, díky nálezu výše popisovaného hrobu však víme, že tento oddíl byl pravděpodobně znovu nasazen v dubnu 1945, kdy se postavil na odpor postupující Rudé armádě (obr. 11) u obcí Strání a Horní Němčí.

Místo nálezů hrobu se nachází na terénní hraně (obr. 12: A), která přechází v prudký svah orientovaný k JV. Zhruba po 150 m se svah zastavuje na okraji lesa, na který navazuje polní trať „Za lesem“ (obr. 1). Z historických pramenů a výpovědí pamět-

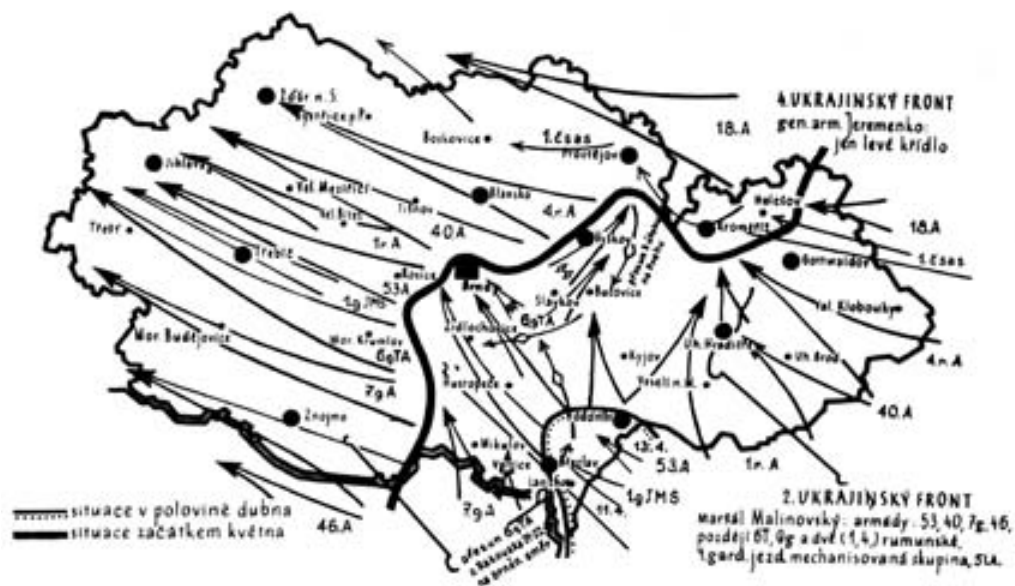


Obr. 9: Inventář z hrobu padlého vojáka a jeho blízkého okolí – pozůstatky munice. Foto T. Chrástek. |

níků víme, že bojová fronta se k Hornímu Němčí přiblížila 25. dubna 1945 směrem od Strání. Útok na německé pozice nebyl veden po hlavní příjezdové silnici, ale lesem od „Kamenné boudy“. Rudá armáda postupovala dvěma proudy. První proud vyrazil od „Kamenné boudy“ přes „Lesnou“ na „Hrubá dřeva“, dále obecním lesem a údolím potoka „Okluky“ až k vesnici. Zmíněný první proud se na vrchu „Lesná“ dále rozdělil (obr. 1) a jeho druhá část postupovala směrem na západ lesem „Trestná“ na „Malou obec“, kde měli Němci vybudována silná kulometná hnízda s větším oddílem pěchoty. Druhá část prvního proudu zde sváděla těžké boje až do svítání příštího dne 26. dubna, kdy Němce z tohoto postavení vyhnala. Druhý avizovaný proud se dostal v lese „Hrabina“ na hlavní silnici, kterou postupně dobýval až k vrchu „Dubník“. Odtud odbočil v bojových formacích na západ přes obecní pastviny

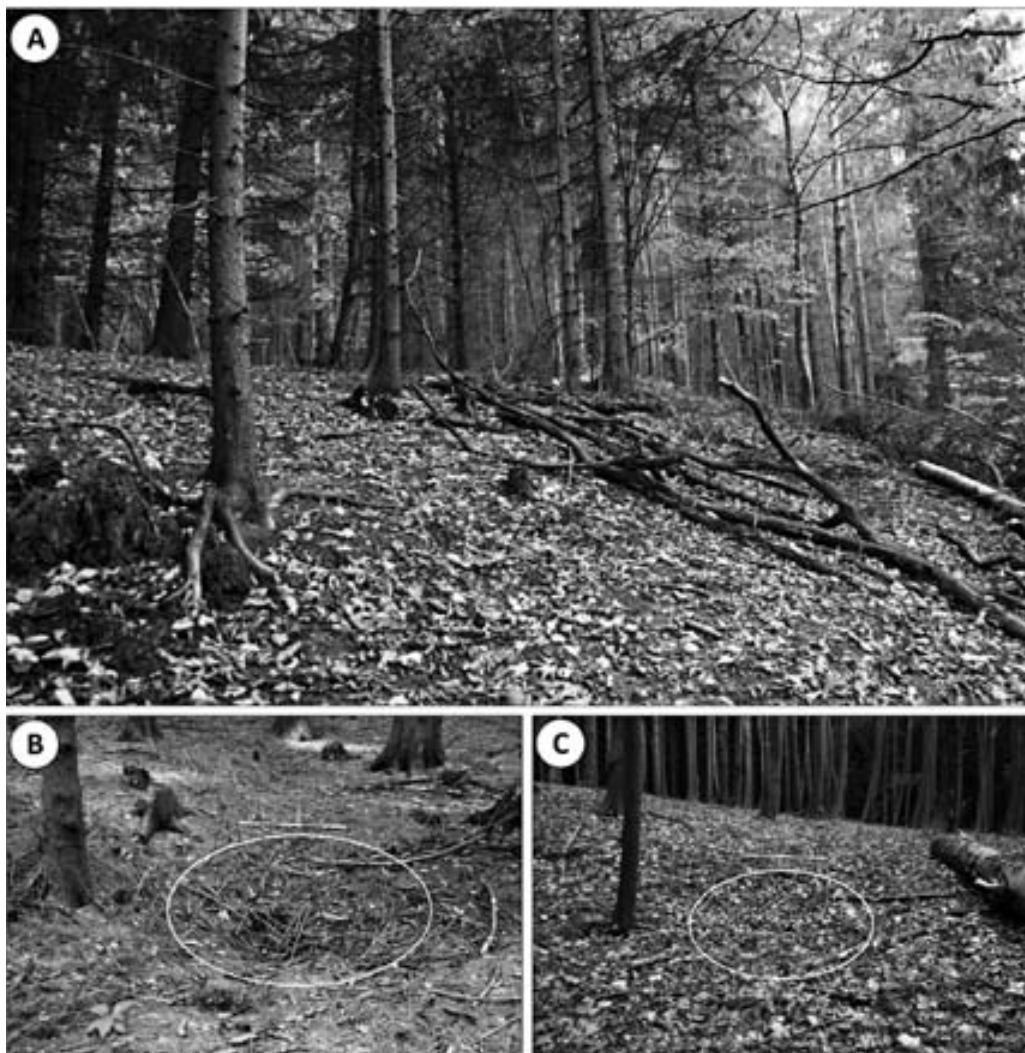


Obr. 10: Archivní snímky příslušníků 2. baterie 14. lehkého záložního dělostřeleckého oddílu | (zdroj: <http://www.fisherklub.cz>).



Obr. 11: Mapa osvobodování jižní a jihovýchodní Moravy Rudou armádou. | Fotoarchív Slovákckého muzea v Uherském Hradišti, i. č. 20864.

k vesnici, kde se spojil s prvním proudem. Podle zmínek v místní kronice byl postup ruské pěchoty podporován silnou dělostřeleckou palbou, která sužovala okolí vesnice již od 17. dubna (UHROVÁ 2005, online). Z hlediska zasazení zdokumentované nálezové situace do postupu bojů se můžeme přiklonit k možnosti, že exhumovaný voják padl při výše popsaném útoku původní větve prvního proudu Rudé armády, který postupoval do údolí potoka „Okluky“. Alternativou je dále možnost, že JZ úpatí „Horního kopce“ představovalo ústupovou trasu Němců před postupujícím druhým proudem útočícím podél hlavní silnice ze Strání. Bližší rekonstrukci bojů by umožnil snad jen podrobný výzkum celého bojiště. V okolí zkoumaného hrobu jsou dodnes dobře patrné jámy po vybuchlých granátech (obr. 12: B, C) a velké množství ponechaných kovových artefaktů láká do těchto míst řadu hledačů s detektory kovů.



Obr. 12: A – Pohled na místo nálezu válečného hrobu; B, C – terénní relikty v okolí zkoumaného hrobu v podobě kráterů po vybuchlých dělostřeleckých granátech. Foto. J. Bartík.

Závěr

Oblast Bílých Karpat je bohatá na pozůstatky bojů z druhé světové války, které se zde nashromáždily především při osvobozovacích akcích Rudé armády v jarních měsících 1945. Osvobozování Moravy bylo realizováno z několika směrů (obr. 11). Mezi jeden z nich patřil také přechod Bílých Karpat, kde měly německé jednotky na mnohých strategických místech zbudované své obranné pozice. Několik z nich se nacházelo také na katastru Horního Němčí, kde se podařilo na jedné z ploch intenzivně postižených osvobozovacími boji zdokumentovat hrob padlého německého vojáka.

Pokud se krátce zmíníme o druhoválečné historii Horního Němčí, je na základě dostupných dat zřejmé, že se řadí mezi jednu z nejvíce válkou postižených obcí na okrese Uherské Hradiště. Hmotné škody způsobené válečnými událostmi nebyly nikdy přesně vyčísleny, podle pozdějších odhadů se však v tehdejší měně vyšplhaly na několik milionů korun. Z 342 popisných čísel bylo v obci 10 domů úplně zdemolováno, 33 domů bylo zničeno požárem, 36 domů velmi těžce poškozeno a mnohé další byly více či méně poškozeny včetně místního kostela. Ve vesnici byly vyhozeny do povětří také dva mosty. Zabito bylo 11 ks hovězího dobytka a několik dalších kusů odvečeno, podobně jako několik vepřů. Drůbež se podařilo vyhubit téměř kompletně. Kromě materiálních škod postihly obyvatele obce také ztráty na životech. Při osvobozování zde zemřelo 9 lidí a dalších 10 utrpělo zranění.

V bojích o Horní Němčí padlo celkem 27 mužů Rudé armády, kteří zde byli pochováni ve společném hrobě. Na druhé straně bylo nejméně 20 německých vojáků pochováno různě po lese v okolí obce, kde byli nalezeni druhý den po osvobození (26. duben 1945). Další asi 9 vojáků bylo pochováno ve společném hrobě na místním hřbitově, dva v lesní školce a další dva na pozemku školní zahrady (UHROVÁ 2005, online). V roce 2016 archeologicky prozkoumaný válečný hrob proto představuje zřejmě jedno ze zmiňovaných míst posledního odpočinku v lese padlých německých vojáků.

Poznámky:

¹ Např. Německý lidový spolek péče o válečné hroby „Kassel“ (zastupuje I. Nachtigall).

² Za konzultace a zapůjčení odborné literatury k uniformám a výstroji německé armády děkujeme panu Mariánu Horeckému.

Literatura:

BIERMANN, F. – POSELT, N. 2016: *The embattled castle – Archaeological examples from the late middle ages in northeast Germany*. *Acta Militaria Mediaevalia* XII, s. 51–71.

CARMAN, J. 2013: *Archaeologies of Conflict*. London.

DE LAGARDE, J. 1997: *Němečtí vojáci ve 2. světové válce*. Praha.

FOARD, G. – MORRIS, R. 2012: *The Archaeology of English Battlefields*. CBA Research Report. Council for British Archaeology.

GONZÁLEZ-RUIBAL, A. 2009: *Topography of terror or cultural heritage ? The monuments of Franco's Spain*. In: Forbes, N. – Page, R. – Pérez, G. (ed.), *Europe's Deadly Century. Perspectives on 20th century conflict heritage*. Swindon, s. 65–72.

- GONZÁLEZ-RUIBAL, A. 2012: *From the battlefield to the labour camp: archaeology of civil war and dictatorship in Spain*. *Antiquity* 86, s. 456–473.
- HOLAS, M. 2017: *Interpretace stavu výstroje padlých z prusko-rakouské války roku 1866 ve chvíli pohřbení do hromadného hrobu nedaleko České skalice (okres Náchod)*. *Archaeologia historica* 42, 1, s. 297–317.
- KLVAŇA, J. 1887: *Sopka u dvora Ordějovského*. *Časopis Vlasteneckého spolku v Olomouci* IV, s. 170.
- HOMANN, A. 2013: *Battlefield Archaeology of Central Europe: With a Focus on Early Modern Battlefields*. In: Mehler, N. (Ed.), *Historical Archaeology in Central Europe*. Society for Historical Archaeology, s. 203–230.
- MEYER, CH. – LOHR, CH. – KÜRBIS, O. – DRESELY, V. – HAAK, W. – ADLER, CH., J., GRONENBORN, D. – ALT, K. W. 2014: *Mass Grave of the LBK. Patterns and Peculiarities*. *Proceeding of the British Academy* 198, s. 307–325.
- MORRIS, R. 2003: *The Archaeology of Conflict – Introduction*, *Conservation bulletin Issue* 44, s. 2–3.
- MUSIL, J. – NETOLICKÝ, P. – VAŘEKA, P. 2016: *Archeologické reliky ústřední partyzánské brigády mistra Jana Husa v areálu středověkého rýžoviště zlata (k. ú. Zbyslavce, okr. Chrudim)*. *Východočeský sborník historický* 29, s. 189–207.
- POLLOCK, S. – BERNBECK, R. 2016: *The Limits of Experience: Suffering, Nazi Forced Labor Camps, and Archaeology*. In: Hegmon, N. (ed.), *Archaeology of the Human Experience* 27, s. 22–39.
- RAK, M. 2013: *Archeologie konfliktů 20. století*. In: Vařeka, P. (ed.), *Archeologie 19. a 20. století. Přístupy – Metody – Témata*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň.
- SALAVERT, A. – HELLO, G. – LEMAIRE, F. 2016: *Firewood of the Napoleonic Wars: The first application of archaeological charcoal analysis to a military camp in the north of France (1803-1805)*. *Antiquity* 90, s. 1334–1347.
- SAUNDERS, N. 2002: *Excavating memories: Archaeology and the Great War, 1914–2001*. *Antiquity*, 76, s. 101–108.
- SCIPION, J. – BASTIEN, Y. 1997: *Arfikakorps. Tropické stejnokroje německé armády 1940–1945*. Praha.
- SCOTT, D. – HAECKER, CH. – BABITS, L. 2009: *Fields of Conflict: Battlefield Archaeology from the Roman Empire to the Korean War*. Dulles, Virginia.
- SCHOFIELD, J. 2003: *Military archaeology, Past practice – future directions*, *Conservation bulletin Issue* 44, s. 4–7.
- SCHOFIELD, J. 2005: *Combat Archaeology. Material Culture and Modern Conflict*. London.
- SUTHERLAND, T., L. – HOLST, M. 2005: *Battlefield Archaeology - A Guide to the Archaeology of Conflict*. *British Archaeological Jobs Resource*. Bradford.
- UHROVÁ, R. 2005: *Události kolem osvobození – duben 1945*. Dostupné online na: <http://www.hornimemci.cz/uvod-365/historie-obce/udalosti-kolem-osvobozeni/>.
- VAŘEKA, P. (ed.) 2013: *Archeologie 19. a 20. století. Přístupy – Metody – Témata*. Západočeská univerzita v Plzni, Plzeň.
- VAŘEKA, P. – SYMONDS, J. 2011: *Archeologie trampingu. Terénní výzkum tábořiště v „Kachním údolí“ u Jezerců na Stříbrsku (Plzeňský kraj) – The Archeology of Tramping. The Field Research of the „Duck Halley“ Campsite near Jezerce in the Stříbro Region (The Pilsen District)*. In: *Volný čas – Spare Time*. Praha, s. 69–80.

VAŘEKA, P. – VAŘEKOVÁ, Z. 2016: Contemporary cemeteries in the district of Tachov-Tachau as evidence of population and settlement discontinuity in the 2nd half of the 20th century. In: Meier, T., Schenk, W., (eds.). *Siedlungsforschung. Archäologie – Geschichte – Geographie* 33, Bonn, s. 225–244.

WAHL, J. – KÖNIG, H. 1987: *Anthropologisch-Traumologische Untersuchung der Menschlichen Skelettfreste aus dem Bandkeramischen Massengrab bei Talheim, Kreis Heilbronn. Fundberichte aus Baden-Wurtemberg* 12, s. 65–193.

WILD, E., M. – STADLER, P. – HÄUßER, A. – KUTSCHERA, W. – STEILER, P. – TESCHLER-NICOLA, M. – WAHL, J. – WINDL, J. H. 2004: Neolithic massacres: local skirmishes or general warfare in europe? *Radiocarbon* 46, s. 377–385.

ZUBALÍK, J. – PETŘÍK, J. – TĚSNOHLÍDEK, J. – VOJTAS, M. – KADLEC, J. – BÍŠKO, R., FOJTÍK, M. – KAPAVÍK, R. – DROBŇÁK, M. – TAJKOV, P. – PETR, L. 2017: Pilotní průzkum rakousko-uherské zákopové linie na vrchu Štaviska (severovýchodní Slovensko). In: Láník, J., Kykal, T. (eds.). *Léta do pole okovaná. 1915. Noví nepřátelé, nové výzvy. Praha*, s. 522–534.

ZUBALÍK, J. – TĚSNOHLÍDEK, J. – PETŘÍK, J. – BÍŠKO, R. – VOJTAS, M. – KAPAVÍK, R. – PETR, L. – TAJKOV, P. – DROBŇÁK, M. 2017a: Nedestruktivní průzkum bojiště první světové války na kótě Kobyla (okres Medzilaborce). *Archaeologia historica* 42, 2, s. 539–559.





MUZEUM A ŠKOLA

Křižovatky muzejní pedagogiky na konferenci Muzeum a škola 2017

Blanka Petráková

Osmý ročník konference Muzeum a škola s aktuálním podtitulem Křížovatky muzejní pedagogiky dostal své tradici a potvrdil smysluplnost a potřebu pravidelných setkání zájemců o obor muzejní pedagogika. Ve dnech 20. a 21. března 2017 se na jednání ve Zlíně sešlo 95 účastníků z Čech, Moravy a Slovenska, přičemž pro omezenou kapacitu sálů Bařova institutu jsme řadu zájemců museli odmítnout. Konceptci programu 8. ročníku jsme opět připravovali v úzké kooperaci s konzultantkou v oblasti managementu kulturně historického dědictví Alexandrou Brabcovou, která byla již od prvních ročníků před 14 lety garantkou vysoké profesionální úrovně konference. Cílem aktuálního ročníku bylo zhodnocení stavu muzejní pedagogiky, definování jejích výhledů do budoucnosti a vytyčení nových cest jejího směřování. Nad hledáním odpovědí na tyto otázky se ve Zlíně sešli zástupci předních českých muzeí, galerií a univerzit, představitelé Komise pro práci s veřejností AMG, zástupci Komory edukačních pracovníků Rady Galerií ČR, představitelé metodických center pro muzejní pedagogiku a zástupkyně Národního ústavu pro vzdělávání. Odborný program byl rozčleněn do třech bloků. V duchu podtitulu se referující ve všech blocích zaměřovali převážně na bilancování – připomínali jsme si totiž výročí 20 let od vzniku programu Brána muzea otevřená Nadace Open Society Fund, 25 let od počátku Rady galerií ČR a 20 let od vzniku Komise pro práci s veřejností při Asociaci muzeí a galerií ČR.

Kromě toho se přednášející ve svých příspěvcích zamýšleli nad možnostmi a přístupy muzejní pedagogiky coby samostatného oboru vysokoškolského studia i nad dalšími klíčovými tématy. Konference však nebyla zdaleka jen ohlédnutím se za počátky, úspěchy i úskalími oboru, naopak, podařilo se formulovat i hlavní úkoly do budoucnosti. Účastníci z různých paměťových institucí, oborových skupin a vysokých škol se shodli na společném zájmu rozvíjet svůj obor ve prospěch návštěvníků a posilování pozice paměťových institucí jako míst, kde se návštěvníci mohou neformálně vzdělávat, získávat kvalitní odborné informace i zážitky, rozvíjet své záliby. Míst, která jsou otevřená, přátelská a mají propracované standardy, strategie a metodiku pro práci s veřejností.

Na odborný program navázaly komentované prohlídky expozic a výstav Muzea jihovýchodní Moravy a Krajské galerie výtvarného umění, které se setkaly s velkým zájmem. Obsah konference jako celek vzbudil velký ohlas a rozproudil živou debatu, která definovala společné zájmy a naznačila možné další cesty oboru muzejní pedagogiky. Důležitým výsledkem jednání bylo zjištění potřeby kooperace činnosti Komise pro práci s veřejností AMG a Komory edukátorů Rady galerií a vzájemné koordinace dalších kroků.



Konference Muzeum a škola. Fotoarchiv MJVM. |



Konference Muzeum a škola. Fotoarchiv MJVM. |



Společenský večer s historickou módní přehlídkou Luhačovického okrašlovacího spolku Calma. Foto R. Ševčík, fotoarchiv MJVM.



Společenský večer s historickou módní přehlídkou Luhačovického okrašlovacího spolku Calma. Foto R. Ševčík, fotoarchiv MJVM.

Současný stav a perspektivy studia muzejní pedagogiky na Univerzitě Palackého v Olomouci

Petra Šobáňová

Úvod

Je tomu sotva několik týdnů, co byl završen náročný a léta trvající proces zavedení profese edukátor v kultuře do českého katalogu prací ve veřejných službách a správě¹. V této souvislosti není bez zajímavosti připomenout genezi studijního oboru *muzejní a galerijní pedagogika* na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, jehož akreditace byla Akreditační komisí ČR schválena v roce 2012 a lze ji považovat za jeden z článků řetězce dílčích počínů, jež v České republice postupně etablovaly profesi muzejní a galerijní pedagog, resp. edukátor v kultuře².

Katedra výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci (dále KVV PdF UP), která zmíněný akreditační spis vypracovala a studium muzejní a galerijní pedagogiky garantuje, patří k vysokoškolským pracovištím s dlouholetou tradicí. Po celou dobu své existence byla spojována zejména s výchovou budoucích výtvarných pedagogů. Výtvarná edukace však byla z pochopitelných důvodů vždy vázána nejen na školní třídy formálních a neformálních institucí, ale i na muzea a galerie, jež prezentují bázi uměleckého pole, artefakty z historie umělecké kultury i její současnosti. Proto jsou také katedry výtvarné výchovy místy, kde se – kromě muzeí a galerií samotných – formovala praxe i teorie muzejní pedagogiky a kde se problematika využití muzejních sbírek ke vzdělávání různými způsoby vždy integrovala do studijních plánů budoucích učitelů. Konkrétně ve studijních plánech KVV PdF UP figuruje např. disciplína galerijní animace, ale i další, jež se edukace v kultuře nebo galerijní pedagogiky více či méně dotýkají (*didaktika výtvarné výchovy, obrazová analýza, umělecké sbírky, výtvarné umění Olomoucka* apod.).

V oblasti muzejní a galerijní pedagogiky se katedra angažuje již dlouhodobě. Kromě toho, že je muzejně-pedagogická problematika již několik let součástí studijního plánu kmenových výtvarně pedagogických oborů garantovaných pracovištěm, garantuje katedra tuto problematiku také v plánech dalších oborů, např. učitelství pro 1. stupeň ZŠ, řízení volnočasových aktivit aj.

Katedra se dlouhodobě intenzivně zapojovala také do řešení problému profesionalizace muzejních a galerijních pedagogů v ČR, a to zejména v rámci projektu, z nichž jmenujme na prvním místě projekt *Kvalitativní inovace výtvarně-pedagogických studijních oborů (2006–2008)*, během něž byl navržen, realizován a ověřen funkční studijní *Modul muzejní a galerijní pedagogiky* s řadou specializovaných muzejně-pedagogických disciplín, vznikly studijní materiály sdružené do cyklu skript *Škola muzejní pedagogiky 1–7 (2007)*, byla uspořádána konference *Muzejní pedagogika dnes* a vydán stejnojmenný sborník příspěvků (HORÁČEK, MYSLIVEČKOVÁ & ŠOBÁŇOVÁ 2008). Disciplíny z širší oblasti muzejní pedagogiky byly integrovány také do studia k prohlubování odborné kvalifikace, které bylo koncipováno a realizováno v rámci dalšího projektu *Výtvarná výchova ve světě současného umění a technologií (2010–2012; studium bylo tentokrát určeno pedagogům z praxe)*. Tento projekt je zde zmíněn mimo jiné proto, že z jeho prostředků byly vydány dnes již klasické publikace *Edukační potenciál muzea a Muzejní edukace (ŠOBÁŇOVÁ 2012a, b)*, jež slouží jako základní teoretický vstup do problematiky muzejní edukace. Do třetice další z velkých projektů, který katedra řešila a který ovlivnil českou muzejní pedagogiku, byl projekt *Vizuální komunikace, otevřený prostor k výchově a vzdělávání (2013–2015)*, během něž byl jednak realizován další studijní modul *Muzejní pedagogika – zpřístupňování kulturního dědictví (pro studenty)*³ a jednak

bylo realizováno mnoho dalších důležitých aktivit. Například byla uspořádána mezinárodní konference *Kultura, umění a výchova* (2013) a konference *Vzdělávací obsah v muzejní edukaci* (2014) a byl rovněž založen odborný recenzovaný časopis *Kultura, umění a výchova*, který lze dnes považovat za významnou odbornou platformu oboru⁴. V rámci projektu byly také vydány další muzejně-pedagogické publikace: *Otevřená klenotnice poznávání* Kateřiny Tomeškové (TOMEŠKOVÁ 2015), *Plánování edukačních aktivit v muzeu. Od strategického plánu k přípravě edukačního programu* Petry Šobáňové a Michaely Johnové Čapkové (ŠOBÁŇOVÁ & JOHNOVÁ ČAPKOVÁ 2015), *Vzdělávací obsah v muzejní edukaci* Petry Šobáňové a kol. (ŠOBÁŇOVÁ a kol. 2015) a *Muzejní a galerijní pedagogika pohledem zahraničních odborníků* Jany Jiroutové (JIROUTOVÁ 2015).

Spektrum katedrálních projektů, které spadají do muzejní pedagogiky, doplňují ještě výzkumné projekty, konkrétně projekt *Česká muzejní edukace v kontextu současných evropských trendů* (GAČR, 2012–2014), *Využití nových technologií v české muzejní a galerijní edukaci* (projekt specifického výzkumu IGA, 2014), *Nové trendy ve zprostředkování muzejních sbírek* (projekt IGA podpořený PdF UP, 2015–2016), *Výzkum muzejní prezentace a jejích pedagogických souvislostí* (projekt IGA PdF UP, 2016–2017) a *Fenomén soft power v kontextu české muzejní kultury a pedagogiky* (projekt IGA PdF UP, 2017–2018). Tyto projekty dokládají neutuchající snahu pracovníků a doktorandů katedry budovat výzkumnou a teoretickou bázi oboru a přinesly (a ještě přinesou) řadu konkrétních výsledků – jmenujme alespoň publikace *Muzejní expozice jako edukační médium, 1. – 2. díl* (ŠOBÁŇOVÁ 2014a, b) nebo *Muzeum versus digitální éra* (ŠOBÁŇOVÁ & LAŽOVÁ a kol., 2016).

Vyjmenované aktivity spolu s dlouhodobou nadstandardní spoluprací s Muzeem umění Olomouc a Vlastivědným muzeem v Olomouci se staly základem pro koncipování a úspěšnou akreditaci navazujícího magisterského studijního oboru *muzejní a galerijní pedagogika* v roce 2012. Cesta k akreditaci však nebyla snadná ani přímá – Akreditační komisi ČR byl nejprve předložen spis počítající se specializací studia výtvarné výchovy (rozšíření jednooborového studia o oblast galerijní pedagogiky, tak jak bylo předtím vyzkoušeno v projektech), ten však nebyl schválen. Přepracovaný akreditační spis byl po dlouhých koncepčních úvahách koncipován odlišně: jako transdidaktický samostatný dvouobor na výtvarné výchově relativně nezávislý. Úspěšná akreditace takto pojatého magisterského studijního oboru byla vyvrcholením našich dlouhodobých snah a úspěchem – vzhledem k tomu, že spis byl předkládán v období, kdy docházelo spíše k redukci oborů (spolu se zpřísněním kritérií, jako je např. dostatečný počet docentů a profesorů, výzkum v dané oblasti, počet odborných prací a jejich citačních ohlasů atd.) a schvalování oborů nových bylo spíše výjimečné. Nezanedbatelnou bariérou pro udělení akreditace mohl být také fakt, že profese muzejní pedagog ještě nefigurovala v katalogu prací, a to, že jsme žádali o akreditaci **učitelského** oboru – avšak pro oblast na pomezí neformálního a formálního vzdělávání a zároveň pro oblast, která není explicitně zmíněna v příslušném zákoně o pedagogických pracovnících. Přes tyto rizikové aspekty byl akreditační spis schválen a Akreditační komise ČR tak ocenila odbornou připravenost pracoviště a zároveň svým rozhodnutím uznala, že muzejní a galerijní pedagogika je ustáleným vědním oborem, který má mít své akademické zastoupení.

Koncepce oboru muzejní a galerijní pedagogika

Navazující magisterský studijní obor muzejní a galerijní pedagogika, jehož pilotním akademickým rokem byl rok 2013/2014, reaguje na aktuální vzdělávací potřeby české společnosti, v níž se po roce 1989 postupně etablovala profese muzejní, resp. galerijní pedagog, aniž by ovšem existoval systém vzdělávání těchto odborných pracovníků muzeí a galerií. Struktura a zaměření oboru reagují na poptávku po navazujícím magisterském studiu, které by rozšířilo profesní kompetence pedagogů směrem k oblasti muzejní edukace. Tvůrci vycházeli ze zkušenosti, že mnoho absolventů učitelských oborů se již nyní úspěšně uplatňuje v muzejních institucích a pociťuje potřebu rozšíření svých odborných znalostí o muzejně pedagogická specifika. Kromě jiného obor reaguje na změny vyvolané kurikulární reformou, která umožňuje širší spolupráci muzea a školy, resp. zapojení muzeí do formálního vzdělávání.

Obor je koncipován tak, aby kvalitně připravil budoucí muzejní a galerijní pedagogy s odbornou kvalifikací pro působení ve specifickém edukačním prostředí muzea a galerie, příp. jiné paměťové instituce. Profesní uplatnění našich absolventů je v oblasti sbírkotvorných, výstavních a obecně kulturních institucí, a to jak v rovině vzdělávání formálního (ve spolupráci muzeí se školami), tak i neformálního a informálního (neformální vzdělávací programy muzeí pro děti a mládež, tvorba a vedení edukačních programů pro různé návštěvnické skupiny, facilitace učebních procesů u neorganizovaných návštěvníků).



Studentky muzejní a galerijní pedagogiky. Fotoarchiv autorky. |

Jak již bylo naznačeno, studijní obor je koncipován jako dvouoborový, tedy jako obor realizovaný v kombinaci s dalším studijním oborem spadajícím pod studijní programy *učitelství pro základní školy* či *učitelství pro střední školy*. Proto je součástí studia také povinnost absolvovat modul učitelské způsobilosti, který zakládá profesní způsobilost učitele sekundárních škol, zároveň však vytváří svou strukturou pedagogický a psychologický základ muzejní a galerijní pedagogiky.

K navazujícímu magisterskému studiu jsou přijímáni absolventi bakalářského studia všech studijních oborů, akreditovaných v rámci studijních programů *specializace v pedagogice* (např. obor *výtvarná tvorba se zaměřením na vzdělávání*, *environmentální výchova se zaměřením na vzdělávání*, *přírodopis se zaměřením na vzdělávání*, *společenské vědy se zaměřením na vzdělávání* apod.), případně studijních programů jiných⁵. Podmínkou je, že v rámci bakalářského studia uchazeči absolvovali předměty pedagogické způsobilosti nebo si je doplní absolvováním v rámci nabízených kurzů.

Značné rozpětí bakalářských oborů, jejichž absolventy přijímáme, vychází z širě vědních a uměleckých oborů angažovaných na půdě muzeí a kulturních institucí. Cílem navazujícího studijního programu je rozšíření dosavadních profesních kompetencí uchazečů o oblast didaktiky muzejní edukace, muzeologie, interpretace muzeí aj., které – jak byli tvůrci koncepce přesvědčeni – mají v zásadě transdidaktickou povahu a jsou tedy uplatnitelné v různých vzdělávacích oblastech. Je však třeba dodat, že na tento aspekt našeho studijního oboru existují různé názory a na samotné garantující katedře probíhají diskuse nad vhodností takové širě oborů přijímaných uchazečů. Mnoho hlasů např. zastává názor, že bychom se měli v souladu s tradicí věnovat primárně vzdělávání v oblasti výtvarného umění a kultury. Budoucnost zajisté ukáže životaschopnost dosavadního pojetí a nový, nastupující způsob akreditování (tzv. institucionální akreditace, o něž vysoké školy musejí požádat Národní akreditační úřad úřad do roku 2020) může podobu oboru také ovlivnit.

V dané chvíli je cílem studia odborná příprava budoucích muzejních pedagogů pro různé typy paměťových institucí, kteří budou disponovat širokými profesními kompetencemi. Snažíme se nabízet komplexně pojaté vzdělávání, harmonicky integrující teoretické i prakticky zaměřené disciplíny s převahou disciplín didaktických. Cílem studijního oboru je výchova flexibilního, kreativního absolventa, který dokáže své odborné vzdělání uplatnit tvůrčím způsobem v edukační praxi a samostatně reagovat na potřeby měnícího se společenského kontextu. Teoreticky obor navazuje na tradici brněnské muzeologické školy, nikoliv pouze na tradici české a světové výchovy uměním. Tyto dva nosné přístupy syntetizuje ve funkční celek čerpající bohatou měrou také ze současných pedagogických poznatků a konstruktivismem inspirovaných metodických postupů.

Předměty studijního oboru *muzejní a galerijní pedagogika* byly v akreditačním spise – pro přehlednost – sdruženy do níže uvedených modulů:

- modul muzejní pedagogiky
- povinně volitelné moduly umožňující profilaci
- modul volitelných disciplín
- modul pedagogicko-psychologický (Je garantován PdF)

Modul muzejní pedagogiky (povinné disciplíny typu A) tvoří předměty *muzejní pedagogika*, *kulturní dědictví a památková péče*, *galerijní animace*, *základy mu-*

zeologie, didaktika muzejní edukace 1, didaktika muzejní edukace 2, management kulturních projektů, expresivní interpretace, handicapovaný návštěvník muzea, pracovní listy v muzejní edukaci a konečně exkurze nazvaná proměny muzejní prezentace.

Zastavme se podrobněji u zaměření těchto základních disciplín. Cílem předmětu *muzejní pedagogika* je představit studentům pedagogickou disciplínu, již je muzejní pedagogika, a explikovat ji prizmatem muzeologie a pedagogiky. Studenti se seznamují s její poznávací doménou, již je muzejní edukace. Cílem přednášek je začlenit muzejní pedagogiku do systému pedagogických věd, věnovat se historii muzejní edukace a jejím specifickým (obsahu a cílům, formám, metodám i didaktickým prostředkům) a dále představit nové poznatky tohoto oboru získané výzkumnými šetřeními. Zvláště se zaměřujeme na problematiku spolupráce muzea a školy, problematiku profesního profilu muzejních pedagogů a jejich postavení v rámci muzejních institucí či tzv. visitors studies. Podrobněji se rozvíjejí tato dílčí témata: muzejní pedagogika v systému vědních oborů, muzejní pedagogika a muzeologie, muzejní pedagogika a ostatní pedagogické disciplíny, poznávací doména muzejní pedagogiky, historie muzejní pedagogiky a aktuální poznatky oboru, spolupráce muzea a školy či profesní profil muzejního pedagoga.

Teoretickou bázi studia doplňuje disciplína *základy muzeologie*, která přináší úvod do problematiky tohoto vědního oboru. Cílem je představit obor jako vědu zabývající se fenoménem muzealizace a muzejní kulturou. Stručný přehled historických projevů muzejního fenoménu a vývoje paměťových institucí je doplněn související problematikou sběratelství a motivace sbírkotvorné činnosti. Kromě definice muzea a souvisejících pojmů se předmět zabývá typologií muzeí, rysy muzeálie a povahou muzeality. Cílem je nastínit studentům teorii selekce, tezaurace a prezentace, vše s orientací na výchovný smysl paměťových institucí. Kromě současných problémů (digitalizace, aktivní selekce aj.) se předmět zabývá také rolí pedagoga v procesu muzealizace a aktuálními trendy v muzejní kultuře.

Didaktika muzejní edukace se zaměřuje na didaktické aspekty muzejní edukace, zabývá se však také její filosofií, obecnými a specifickými cíli výchovy a vzdělávání v muzeu a jejími specifiky. Kromě teoretického vymezení muzejní edukace, a to v muzeologickém a pedagogickém kontextu, se disciplína zaměřuje na praktické otázky tohoto typu vzdělávání, jako je projektování muzejní edukace, její plánování a příprava edukačního programu. Tento specifický typ vzdělávání, vázaný na muzejní sbírky, je pojmán jako proces tvořený řadou komponent. K nim jsou v souladu s obecnou didaktikou řazeny edukační cíle, obsah, metody, organizační formy a didaktické prostředky. Cílem je tyto komponenty důkladně objasnit jak teoreticky, tak na praktických příkladech z praxe, aby byl absolvent schopen komplexního pedagogického uvažování a jednání (ve smyslu teorie L. S. Shulmana). Absolvent je schopen efektivně plánovat edukační program pro konkrétní typ muzea a návštěvníckou skupinu.

Galerijní animace navazuje na didaktiku a představuje studentům základní formu muzejní edukace, kterou je animace, resp. animační program muzea. Prakticky zaměřený předmět vedený muzejním pedagogem z praxe se realizuje přímo v partnerské muzejní instituci Muzeum umění Olomouc a zaměřuje se na pěstování základních profesních kompetencí budoucích muzejních pedagogů. Po teoretickém představení této specifické formy muzejní edukace, která je zvláštní svým spoje-

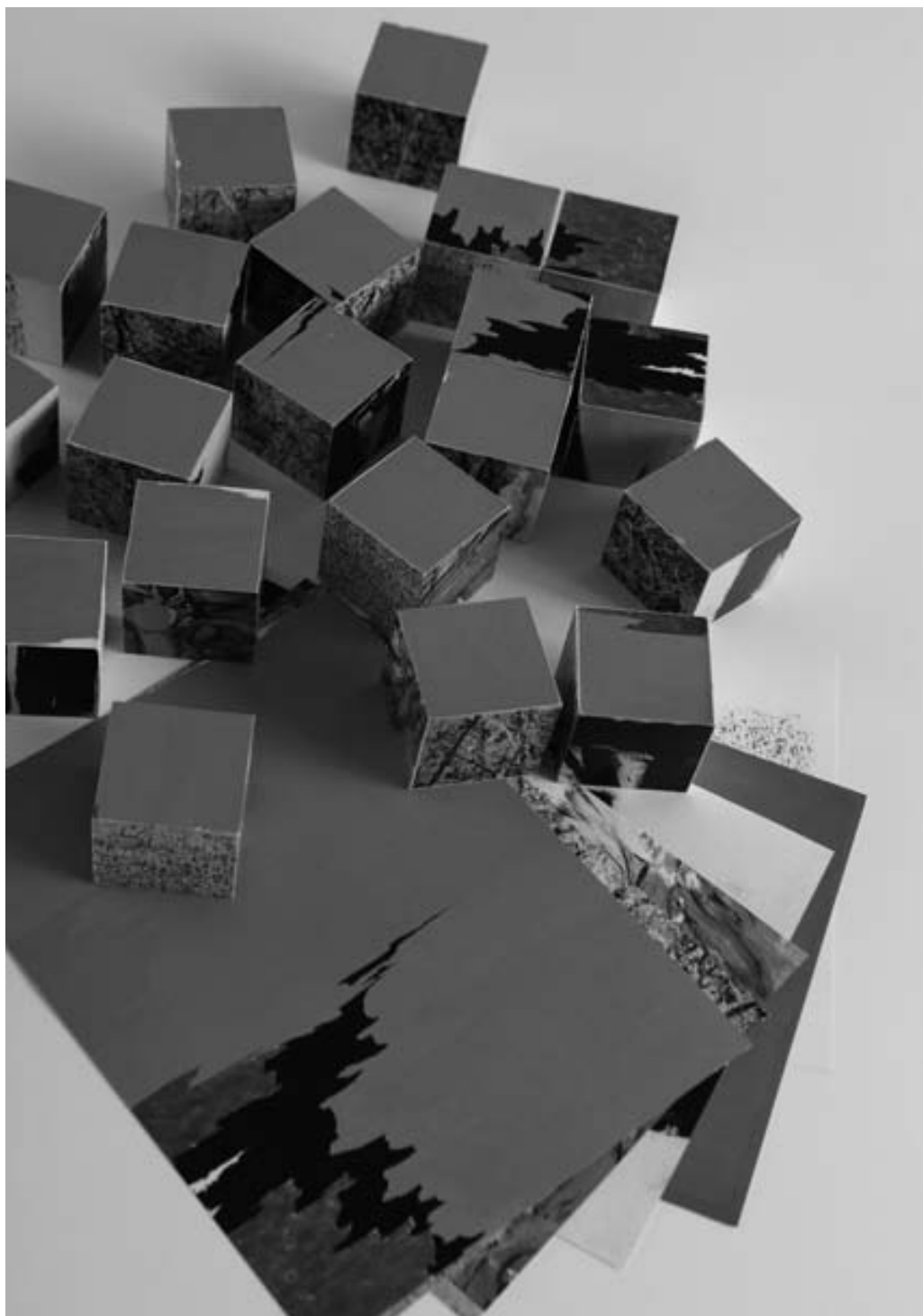
ním intelektuálních činností s činnostmi praktickými, „oživujícími“, se studenti seznámí s konkrétními příklady edukačních programů daného muzea a jejich strukturou. Pod vedením vyučujícího studenti sami připraví a zrealizují dílčí výtvarné či jiné etudy, které svým principem, technologií nebo obsahovým zaměřením navazují na vybraný exponát. Důraz je zde kladen na individualizaci edukace, na aktivní učení a učení prostřednictvím praktických činností.

Hlavním tématem disciplíny *expresivní interpretace* je problematika interpretace a zpřístupňování uměleckého díla a jiných typů muzeálií (artefaktů, mentefaktů i naturfaktů). Pomocí praktických aktivit se zde představuje proces tvůrčí, resp. expresivní interpretace sbírkového předmětu, vyučující a studenti se zaměřují na hledání originálních možností komunikace s ním. Během výuky budou představeny rozličné formy a metody zpřístupňování muzeálií využitelné nejen během realizace edukačního programu muzea a galerie, ale i v běžném edukačním procesu na školách. Pozornost bude věnována také „mezím interpretace“ a odrazu současných teorií interpretace v práci muzejního pedagoga. Disciplína pěstuje schopnost studentů porozumět sbírkovým předmětům muzea a nacházet vhodné způsoby jeho interpretace, přístupné co nejširší škále návštěvnických skupin. Realizace řady praktických etud rozvíjí didaktické kompetence absolventů a zaměřuje se na jejich schopnost aplikace ukázkových metod a postupů do vlastní praxe.

Disciplína *kulturní dědictví a památková péče* doplňuje základy muzeologie; zatímco ta podává posluchači přehled o tom, jak se artefakty kulturního dědictví shromažďují, uchovávají a prezentují tzv. in fondo, zde je student informován o systému péče o artefakty in situ, v terénu. Posluchač pozná a bude ovládat základní pojmy (památky, péče o památku, památková hodnota), seznámí se se způsoby výběru památek a porozumí jejich historické podmíněnosti. Pochopí třídění (hmotné vs. nehmotné, umělecké vs. historické, movité vs. nemovité), pozná různé stupně a rozsahy ochrany, teoretické přístupy důležité pro středoevropskou situaci, zákonné normy a mezinárodní úmluvy o ochraně kulturního dědictví.

Návštěvnické skupiny muzeí jsou různorodé a mnohé z nich mají specifické vzdělávací potřeby. Spektrum základních disciplín proto doplňují přednášky a seminář nazvaný *handicapovaný návštěvník muzea*. Jeho cílem je připravit studenty na práci s různými cílovými skupinami návštěvníků muzea, zvláště s jedinci se specifickými vzdělávacími potřebami. Absolvent by měl být připraven na komunikaci a vzdělávací činnost s osobami s postižením, s dětmi cizinců a s národnostními menšinami. V rámci disciplíny se studenti seznámí s různými typy postižení, se specifiky národnostních i jiných menšin v ČR, bude se orientovat v základních pojmech speciální pedagogiky a multikulturní výchovy. Naučí se základům komunikace s těmito skupinami s ohledem na budoucí kvalifikaci muzejního pedagoga. Důraz bude kladen na profesionální interpretaci chování žáků a osob s ohledem na jejich speciální vzdělávací potřeby, jejich původ, sociokulturní prostředí a přizpůsobení projektů těmto žákům a osobám. Nabízí se možnost upevnění získaných poznatků během pedagogické praxe v muzeu, dle možností muzea se připravují animace pro vybranou skupinu žáků s ohledem na výše zmíněné speciální vzdělávací potřeby.

Muzejní pedagog v praxi je často nucen samostatně řešit otázku didaktických prostředků. Proto je ve studijním plánu zařazena také disciplína *pracovní listy v muzejní edukaci*. Jejím cílem je vybavit absolventa dovednostmi potřebnými k přípravě



Prototypy edukačních pomůcek navržených studenty muzejní a galerijní pedagogiky. Fotoarchiv autorky. |

a realizaci funkční textové didaktické pomůcky, která má v muzejní edukaci již své pevné místo. Jde o pracovní listy, jejichž příprava je v rámci disciplíny pojmána v celém komplexu činností: od výběru vhodného tématu, přes didaktickou transformaci učiva až po návrh grafického řešení a jeho realizaci ve vhodném grafickém programu. Studenti vytvoří koncepci, strukturu a grafický návrh animačních pracovních listů, tak aby podporovaly proces učení v muzeu. Důraz bude kladen na schopnost vyjádření daného tématu grafickými prostředky se zřetelem na interaktivitu a schopnost přenosu informací. Realizace návrhů proběhne pomocí příslušného grafického SW (Adobe Photoshop, Adobe InDesign, Corel Draw).



Prototypy edukačních pomůcek navržených studenty muzejní a galerijní pedagogiky. Fotoarchiv autorky. |

Konečně cílem disciplíny *management kulturních projektů* je připravit studenty i v oblasti manažerských dovedností. Student získá nejen znalosti o financování kulturních aktivit, tedy o tom, odkud pocházejí finanční zdroje, ale také praktické zkušenosti, tak aby o finance uměl požádat. Absolvent se bude orientovat v systému grantů a nadací, získá základní znalosti v oblasti firemního a individuálního dárcovství a sponzoringu a v neposlední řadě bude umět napsat projekt se všemi jeho náležitostmi. Mezi základní témata náleží typologie kulturních institucí a jejich právní formy, problematika financování (nejen) vzdělávacích aktivit muzeí a galerií a zejména téma projekt (definice projektu, proč existují projekty, jejich struktura, projektový cyklus, analýza potřeb, časová realizace, náklady projektu, příprava rozpočtu, cíle projektu, Bloomova taxonomie). V praktické části si studenti vyzkoušejí zpracování animačního záměru do podoby projektu a připraví vlastní žádost o grant.

Exkurze *proměny muzejní prezentace* uzavírá modul povinných muzejně pedagogických disciplín a představuje podoby současných muzejních a galerijních prezentací u nás i ve světě, a to jak po stránce kurátorské, tak i vzhledem k prostorovému řešení expozice. Zvláště se zaměřuje na architektonické řešení muzeí a galerií a ukazuje úspěšné příklady inovativního přístupu k muzejním expozicím. Diskutovány jsou zde současné trendy v muzejních expozicích, mezi něž patří využití digitálních technologií, moderní techniky a interaktivních exponátů, resp. modelů. V souvislosti s prezentacemi umění se disciplína zaměřuje také na filozofickou reflexi přítomnosti s cílem pochopit obecné souvislosti uměleckých projevů s aktuálními jevy a procesy společnosti, a to především v oblasti výtvarného vyjadřování a vizuální komunikace. Studenti jsou vedeni k aktivnímu uchopení problému muzejní prezentace, ke



Prototypy edukačních pomůcek navržených studenty muzejní a galerijní pedagogiky. Fotoarchiv autorky. |

kritické analýze a interpretaci projevů současné vizuální kultury. Důraz je kladen na samostatné studentovo hodnotící stanovisko, jeho schopnost tyto projevy formálně analyzovat a začlenit do širších významových souvislostí vizuální komunikace a její sociální funkce. Výuka probíhá formou tří exkurzí po vybraných muzeích a galeriích; v minulých letech jsme navštívili Pevnost poznání v Olomouci, GASK v Kutné Hoře, Svět techniky v Ostravě, iQlandii v Liberci, Techmanii v Plzni, Galerii hlavního města Prahy, Národní galerii, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Krajskou galerii výtvarného umění ve Zlíně a mnohé další.

Podle svého zájmu působit v určitém typu muzea či s ohledem na dosavadní studium si studenti dále volí jeden z modulů povinně volitelných disciplín, případně si libovolně vybírají předměty typu B z naší celkové nabídky. Připraveny jsou celkem tři takové moduly. *Modul teorie a dějin výtvarného umění* tvoří kurz dějepisu umění (*dějiny umění 1, dějiny umění 2*), dále vybrané kapitoly z *teorie umění*, pětidenní kurz *arteterapie, artefletika* a předmět *lidová kultura*. Druhý z povinně volitelných modulů, *modul společenských věd*, je tvořen disciplínami zaměřenými na historii (*historie českých zemí 1, historie českých zemí 2, významné kapitoly evropských dějin*), výchovou ke vztahu k *regionálnímu dědictví a lidovou kulturou*. Konečně třetí z modulů, *modul přírodních a technických věd*, obsahuje disciplíny *úvod do biologie, dějiny techniky, technické činnosti v muzejní edukaci, výchova ke vztahu k regionálnímu dědictví a tvorba a udržování přírodovědných sbírek*.

Pestré spektrum nabídky doplňují disciplíny typu C, sdružené do *modulu volitelných disciplín*. Svou profilací mohou studenti obohatit předměty *intermédiá v muzejní edukaci, kurátorství, umělecké sbírky, umělecké řemeslo, výtvarné umění Olomoucka 1, výtvarné umění Olomoucka 2, obrazová analýza 1, obrazová analýza 2 a výtvarně tvořivé činnosti*.

Při ukončení studia čeká studenta obor absolvování státní závěrečné zkoušky. Obsah těchto zkoušek je koncipován jako shrnutí a završení poznatků všech disciplín, které jsou součástí studijního plánu, s důrazem na disciplíny typu A. Důraz je tedy kladen na znalosti týkající se muzejní pedagogiky, vývoje muzejní kultury a jejích aktuálních problémů, didaktiky muzejní edukace, cílových skupin návštěvníků, památkové péče, managementu a dalších. Státní závěrečná zkouška je ústní, před zkušební komisí, jež současně posuzuje kvalitu diplomové práce, pokud byla vypracována z tohoto oboru (studium je dvouoborové). Při zkoušce student předkládá portfolio svých prací a prezentuje svůj modelový edukační program.

Součástí každého pedagogického oboru jsou samozřejmě také praxe. Naši studenti praxe absolvují v rámci *pedagogicko-psychologického modulu* (v daném studijním programu *specializace v pedagogice*). Součástí studia je sedmítýdenní praxe ve školském zařízení (35 dnů) a obor *muzejní a galerijní pedagogika* má navíc 4 týdny praxe (20 dnů) v paměťové či výstavní instituci. Praxe se uskutečňují podle výběru studenta, a to především v renomovaných lektorských odděleních muzeí, kde jsou k dispozici vhodné mentoři. Počítá se rovněž s následnou reflexí a vyhodnocením pedagogické praxe.

Také v tomto oboru vrcholí studium obhajobou diplomové práce, jejíž zaměření může být buď výzkumně teoretického charakteru, nebo může mít podobu nějakého vzdělávacího projektu doplněného teoretickým rámcem. Diplomová práce prověřuje tvůrčí pedagogické schopnosti studenta, jeho teoretickou a praktickou orienta-

ci v oboru a schopnost pedagogické aplikace nabytých vědomostí do edukačního procesu vázaného na sbírky muzeí. Práce předpokládá schopnost samostatného řešení zvolené problematiky s důležitým vědeckovýzkumným přínosem a je orientována do oblasti muzejní pedagogiky, resp. zprostředkování kulturněhistorického či přírodního dědictví (např. projekt, realizace a vyhodnocení animace vybrané výstavy, teoretické aspekty muzejní edukace apod.).

Další souvislosti a otázky

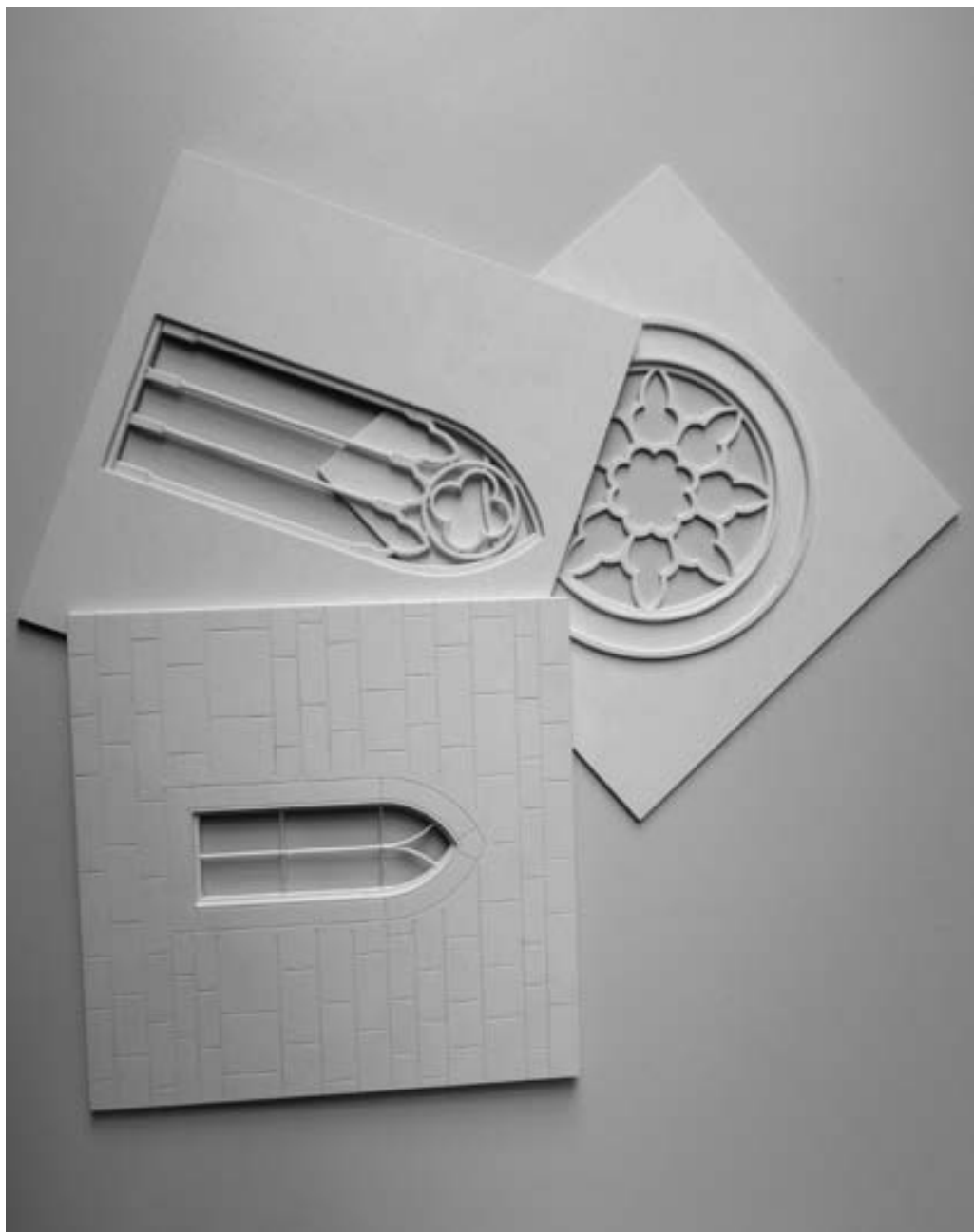
Učitelské vzdělávání obecně přináší mnoho specifických pedeutologických problémů, zejména hledání optimálního modelu přípravy pedagogů, otázku zastoupení a váhy didakticky zaměřených disciplín oproti předmětům tzv. odborného základu, míru zastoupení praxe a způsobu jejího organizování a načasování, problém mnohdy umělého strukturování oborů na bakalářský a navazující magisterský apod. V případě muzejní a galerijní pedagogiky – tak jak je u nás koncipována – řešíme například, co je vlastně oním odborným základem. Mají to být obory, z nichž vychází druhý aprobační obor našich studentů (např. oblast umění nebo historie), nebo jako základ obtojí oblast muzeologie, kulturněhistorického dědictví a památkové péče v kombinaci s předmětovou bází druhého aprobačního oboru? Nebude do budoucna vhodné – v souvislosti s tím, jak je profese pojmenována v katalogu prací – lépe definovat onu bází a položit její těžiště (vedle muzeologie a kulturněhistorického dědictví) právě do oblasti kulturních a paměťových institucí, kultury, příp. kulturologie? Neměl by být více posílen základ historiografický, který je koneckonců v pozadí všech myslitelných sbírek? To je jen část otázek, které si klademe v souvislosti s nutností reakreditovat obor a evaluovat jej.

Ve světle nových poznatků (zejména KORTHAGEN et al. 2011) se jako problematický jeví také dosavadní, silně zakořeněný model učitelské přípravy, postupující od teorie k praxi. Tento model kromě jiného málo zohledňuje skutečné problémy praxe, socializující vlivy edukačního prostředí na nastupující učitele nebo prekoncepty studentů, které nakonec rozhodující měrou ovlivňují působení absolventů v praxi. Ti zde mnohdy narážejí na problémy jiného charakteru, než jaké byly řešeny při realizaci školních modelových projektů.

Zásadním problémem celé koncepce vzdělávání výtvarných či muzejních pedagogů je tedy hledání optimálního modelu učitelské přípravy, dále také ne vždy efektivní pojetí pedagogických praxí a podcenění významu zkušenostního učení, které se jen obtížně uplatňuje ve výuce disciplín teoretického charakteru. Optimální propojení výuky s praxí se ne vždy daří jednak kvůli značnému objemu teoretických poznatků, které si studenti musejí osvojit (z historie oboru i jeho bohatého současného dění), a jednak kvůli tomu, že výuka z pedagogické praxe přímo nevychází (v bakalářském stupni studia má didaktika jen minimální zastoupení), naopak má někdy mimoběžný charakter. Proměna tradičního modelu k přístupu vycházejícímu z praxe k porozumění a teorii není snadná a obsahuje řadu úskalí a rizik. Do budoucna je každopádně potřebné více stavět na zkušenostním učení, podpoře reflexe pedagogické zkušenosti a také na přehodnocené a aktualizované představě potřebné teorie (k tématu podrobněji ŠOBÁŇOVÁ 2012).

Současná koncepce výuky na KVV PdF UP staví na bohaté nabídce předmětů, z nichž velkou část si mohou studenti v rámci kreditního systému volit, a tak aktivně

formovat svou individuální profesionální specializaci. Tato flexibilní koncepce – spolu s kvalitou studijní nabídky a uměleckými a odbornými výstupy pracovníků – řadí katedru k respektovaným a studenty vyhledávaným pracovištím. V době, kdy je financování pedagogických fakult stále více napjaté, se ale toto pojetí stává luxusem



Prototyp edukační pomůcky pro žáky se zrakovým postižením; práce studentky muzejní a galerijní pedagogiky Kateřiny Veverkové. Fotoarchiv autorky.

a není jasné, zda se do budoucna udrží. Prostorové podmínky katedry⁶, technické zázemí, široké spektrum doprovodných aktivit a rozšiřujících vzdělávacích možností a zejména odborně fundovaný tým pedagogů jsou potenciálem využitelným i pro budoucí širší záběr pracoviště, a to jak směrem k rozšíření nabídky studijních programů o další vybrané oblasti vzdělávání, tak i k řešení nastíněných problémů a k dalším smysluplným výzkumným aktivitám. Je ale otázkou, zda mnohaletá podfinancovanost nenarazí na své dno a nezpůsobí nevratné škody, např. personální.

Kromě rizik jsou zde ale také četné pozitivní momenty, které obor už nyní posouvají dále a jsou do budoucna příslibem. Mám na mysli zejména doktorské studium a komunitu mladých badatelů, která se díky tomuto stupni vzdělávání na katedře utvořila. Katedře se podařilo akreditaci pro doktorský studijní obor získat v akademickém roce 2009/2010, tedy tři roky před získáním akreditace pro magisterský obor *muzejní a galerijní pedagogika*. Konkrétně se jedná o obor *výtvarná výchova (teorie výtvarné pedagogiky a výtvarné tvorby)* v rámci studijního programu *specializace v pedagogice*. Přestože je obor zaměřen především na oblast umění a na výtvarnou pedagogiku, mnozí z doktorandů řeší témata spadající do galerijní pedagogiky. Doktorandi tohoto zaměření studují také doktorský studijní obor *pedagogika* na Ústavu pedagogiky PdF UP. Dozraje-li situace, lze do budoucna uvažovat rovněž o doktorském muzejně-pedagogickém studiu. Nepochybně by to byl další doklad úrovně české muzejní pedagogiky. Již nyní se ale titulem Ph.D. může pyšnit řada muzejních pedagogů a v některých muzeích tak dochází k paradoxní situaci, že původně podceňovaní edukátoři mají vyšší akademickou odbornost než mnozí kurátoři, považovaní tradičně za tzv. *scholar* profese. Je samozřejmě třeba dále podporovat a povzbuzovat další doktorandy, aby této kvalifikace dosáhli. Oni budou totiž do budoucna utvářet nezbytnou odbornou komunitu, která podrží náš obor ve stále vyšší konkurenci a umožní jeho setrvání v terciární sféře vzdělávání a na dalších žádoucích pozicích.

Závěrem

Navazující magisterský studijní obor *muzejní a galerijní pedagogika* rozšířil od roku 2012 stávající výuku na katedře výtvarné výchovy PdF UP o muzejně pedagogickou profilaci a budoucnost ukáže míru úspěšnosti našich absolventů a jejich připravenost na praxi. Pracovníci katedry v čele s garantkou oboru (autorkou tohoto článku) pro kvalitu studia dělají maximum a snaží se rozvíjet i potřebnou odbornou a výzkumnou bázi.

Význam oboru je však třeba vidět a hodnotit také v širších souvislostech. Ukotvení oboru na akademické půdě totiž znamená velmi mnoho: např. to, že jde o odborně náročný obor, který už nemusí dokazovat svou životaschopnost a obhajovat své právo na existenci. Vždyť proces akreditací vysokoškolských studijních oborů je vysoce náročným procesem, během něž se hodnotí mnoho kritérií – od personálního obsazení přes vybavenost pracoviště, publikační činnost, výzkumné aktivity, projekty atd. A muzejní pedagogika – v čisté podobě samostatného oboru prozatím pouze na Univerzitě Palackého v Olomouci, ale v budoucnu jistě i jinde – tento proces úspěšně zvládla. V tomto směru naše práce samozřejmě nekončí, obor musíme dále rozvíjet, aby dosahoval úrovně dalších pedagogických oborů a obecných standardů vědních odvětví. Akreditační proces se navíc do budoucna nezjednoduší a akreditace je vždy časově omezená. Ale pro tuto chvíli můžeme být spokojeni s tím, že

pomyslná meta ukotvení oboru v rámci terciárního vzdělávání byla dosažena. Olomoucký obor tak může sloužit jako možný model kvalifikačního optima pro muzejní pedagogy a jeho existence je důležitým opěrným bodem pro další rozvoj muzejní pedagogiky v ČR. (Svou pozitivní roli ostatně sehrál i ve zmíněném procesu zavedení profese edukátor v kultuře do českého katalogu prací ve veřejných službách a správě.) Připočteme-li další oborové aktivity, úspěchy a plány – ať již na úrovni praxe, nebo na rovině výzkumu a dalších vzdělávacích aktivit pro muzejní pedagogy (viz např. akreditační snahy Metodického centra muzejní pedagogiky a další), lze se do budoucnosti dívat s nadějí a očekáváním.

Poznámky:

- ¹ *Návrh na změnu v katalogu prací ve veřejných službách byl vládou ČR schválen dne 6. listopadu 2017.*
- ² *Označení edukátor v kultuře lze chápat jako zastřešující pojmenování jak pro profesi muzejní, resp. galerijní pedagog, tak pro ostatní pedagogy působící v různých dalších paměťových a kulturních organizacích.*
- ³ *Přehled o skladbě a pojetí disciplín modulu lze získat zde: http://www.kvv.upol.cz/?seo_url=projekty-vizualni-komunikace-mezioborove-studijni-moduly--muzejni-pedagogika.*
- ⁴ *Toto odborné recenzované periodikum fungující na bázi Open Access, mohou zájemci najít na adrese www.kuv.upol.cz.*
- ⁵ *Původně jsme usilovali např. o možnost kombinování s oborem teorie a dějiny výtvarného umění, tomu však v současnosti brání fakt, že s obory filozofické fakulty, kam dějiny umění patří, nyní přístupnost chybí.*
- ⁶ *Od roku 2002 sídlí katedra spolu s dalšími uměnovědnými katedrami Filozofické a Pedagogické fakulty v budově Uměleckého centra Univerzity Palackého. Genius loci rekonstruované barokní budovy bývalého jezuitského konviktu vytváří inspirativní zázemí pro umělecké i vědecké konání. Velkorysá barokní architektura poskytuje katedře jedinečné prostorové možnosti pro výuku i rozmanité výtvarné, výstavní a další kulturní aktivity, které nacházejí místo v Galerii Konvikt, Galerii Schody a v přilehlých prostorách, nádvořích a parkánech (MYSLIVEČKOVÁ & ŠOBÁŇOVÁ 2014).*

Literatura:

HORÁČEK, M., MYSLIVEČKOVÁ, H., ŠOBÁŇOVÁ, P. eds. 2008. *Muzejní pedagogika dnes: Sborník příspěvků z mezinárodní konference.* Olomouc.

JIROUTOVÁ, J. 2014: *Muzejní a galerijní pedagogika pohledem zahraničních odborníků [CD-ROM].* Olomouc. Kolektiv autorů. 2007: *Škola muzejní pedagogiky 1–7.* Olomouc.

KORTHAGEN, F. A. J. et al. 2011: *Jak spojit praxi s teorií: didaktika realistického vzdělávání učitelů.* Brno.

MYSLIVEČKOVÁ, H., ŠOBÁŇOVÁ, P. eds. 2014: *Vnímání, tvorba, komunikace.* Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P., LAŽOVÁ, J. et al. 2016: *Muzeum versus digitální éra.* Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P., ŠOBÁŇ, M. 2012: *Muzejní edukace: Rozšířená interaktivní verze.* Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. a JOHNNOVÁ ČAPKOVÁ, M. 2015: *Plánování edukačních aktivit v muzeu: od strategického plánu k přípravě edukačního programu.* Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. et al. 2015: *Vzdělávací obsah v muzejní edukaci.* Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. 2012: „Co doopravdy jest“ aneb vztah teorie a praxe ve výtvarné výchově, *Pedagogická orientace*, 22(3), 404–427.

ŠOBÁŇOVÁ, P. 2012a: *Edukační potenciál muzea*. Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. 2012b: *Muzejní edukace*. Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. 2014: *Muzejní expozice jako edukační médium: Přístupy k tvorbě expozic a jejich inovace (1. díl)*. Olomouc.

ŠOBÁŇOVÁ, P. 2014: *Muzejní expozice jako edukační médium: Výzkum současných českých expozic (2. díl)*. Olomouc.

TOMEŠKOVÁ, K. 2015: *Otevřená klenotnice poznávání: didaktické analýzy edukačních programů Muzea Komenského v Přerově*. Olomouc.

Půlstoletí muzejně-pedagogického vzdělávání na brněnské muzeologii

Lucie Jagošová

Rozvoj profesního rozvoje muzejníků prostřednictvím univerzitního vzdělávání

Muzejní pedagogika v České republice představuje dynamicky se rozvíjející obor, stojící na pevných základech dlouholeté tradice české muzeologie a muzejnictví. Uvědomování si edukačního potenciálu v muzejní práci je v lokálním kontextu spjata se samotným vznikem muzeí na přelomu 18. a 19. století a prolíná celý další vývoj až do současnosti. Od poloviny 19. století je také patrný požadavek na muzejního pracovníka jako odborníka v některém z oborů zastoupených v muzeích. Postupně se utváří koncept vzdělávání stávajících i budoucích muzejních pracovníků, ovládajících vedle svého oboru rovněž specifické muzejní činnosti selekčního, tezauračního a prezentačního charakteru, s postupnou ambicí k vytvoření univerzitních forem vzdělávání (srov. např. TIŠLIAR 2017).

Přelomovým počinem bylo na počátku 20. let 20. století zřízení **Lektorátu muzejnictví** při Masarykově univerzitě v Brně, úzce spjatého s významnou brněnskou kulturní osobností, muzejníkem **Jaroslavem Helfertem** (1883–1972). Lektorát muzejnictví se věnoval vzdělávání budoucích muzejních pracovníků a stavěl na propojení teorie s praxí, seznamoval posluchače zejména historie a dějin umění s materiálovým složením jednotlivých muzeálií a technologií jejich výroby, s problematikou inventarizace a katalogizace, restaurováním, konzervováním a také prezentací sbírkových předmětů (KIRSCH, JAGOŠOVÁ 2013, s. 4 an.). Po mírném útlumu výuky v období válečných a poválečných let přichází nová vlna snah o profesionalizaci muzejní práce, snah o rozšíření a zvědečtění škály muzejních činností a prosazování muzeologického myšlení (ŠPĚT 1988, s. 150–151, 153). Spolu s tím přicházejí i nové impulsy pro oblast, která dnes pokrývá teoretické a metodické zázemí muzejní pedagogiky. Muzejní praxe následně prochází obdobím zestátnění muzeí a osvětová role muzeí je často zneužívána k ideologickým účelům. Využití edukačního potenciálu muzeí se postupně stává předmětem odborného zájmu a vznikají (např. od 60. let 20. století články v časopisu *Muzejní a vlastivědná práce*) klíčové texty věnující se výchově v muzeích, muzejní instituci v pedagogickém, psychologickém a sociologickém náhledu, úvahám nad muzejní profesí a etice v muzejnictví. Ke klíčovým autorům patřili **Josef Beneš** (1917–2005), **Jiří Neustupný** (1905–1981), **Václav Pubal** (1913–1992), **Jiří Špěť** (1928–2012) a další (více viz JAGOŠOVÁ, MRÁZOVÁ 2015). Významný mezník v rozvoji muzeologie a muzejnictví, i muzejní pedagogiky v dnešním pojetí, představuje od 60. let 20. století postupné zřizování vysokoškolských výukových center na světě. V této době vznikají v Československu centra dvě – brněnská externí katedra muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity při Moravském muzeu a dočasně působící pražské Středisko pro výuku muzeologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy při Národním muzeu.

Muzejně-pedagogické prvky ve výuce v období postgraduálního studia muzeologie v Brně

Akcentace edukační funkce muzeí se objevuje ve výuce oboru muzeologie na Masarykově univerzitě v Brně od jejích počátků. Brněnské univerzitní muzeologické pracoviště původně umožňovalo tzv. **postgraduální studium muzeologie**, určené pro muzejníky z praxe, a to na původně externě zřizované katedře, s výukou realizovanou při Moravském muzeu. Ideově katedra navázala na Helfertův Lektorát muzejnictví a za svou existenci vděčí především dvěma muzeologickým osobnostem světového

formátu – **Zbyňku Z. Stránskému** (1926–2016) a **Janu Jelínkovi** (1926–2004). Zbyněk Z. Stránský jako autor systému muzeologie a jejích subdisciplín a také koncepce studia brněnské muzeologie (Müller-Straten 2008) vytvořil prostor pro budoucí ukotvení muzejní pedagogiky v systému muzeologických subdisciplín. Z řady jím vyučovaných předmětů stojí z hlediska edukační profílace za pozornost např. kurzy *Teorie muzejní komunikace*, *Operace s informačním obsahem sbírek*, *Výchovná funkce muzeí*, *Sociomuzeologie*. Z řady vyučujících můžeme vyzvednout další dvě výrazné osobnosti, které svou lektorskou a publikační činností přispěly k budoucímu ukotvení a vývoji akademické disciplíny muzejní pedagogiky. Muzeolog a etnograf, působící mj. i na ministerstvu kultury, **Josef Beneš** (1917–2005) zde v průběhu let vyučoval kurzy *Výchovná funkce muzeí a Kulturně výchovná činnost muzeí*. Publikoval řadu zásadních oborových monografií jako např. *Muzeum a výchova* (1980), *Muzejní prezentace* (1981), *Kulturně výchovná činnost muzeí* (1981) nebo *Muzeologický slovník* (1978). Druhou z osobností představuje vysokoškolský pedagog se vzděláním v oblasti filozofie, historie, muzikologie, psychologie a pedagogiky **Vladimír Jůva sen.** (1925–2005). Na brněnské katedře muzeologie v éře postgraduálního studia muzeologie vyučoval kurzy *Mimoškolní vzdělávání*, *Vzdělávání dospělých*, *Pedagogika*, *Muzejní pedagogika*. Publikoval práce z umělecké pedagogiky, např. *Úvod do umělecké pedagogiky* (1967), *Estetická výchova* (1970), *Mimoškolní výchova dospělých* (1986), *Výchovné možnosti muzea* (1992) a specializoval se také na osobnost lektora v muzeu (MRÁZOVÁ, JAGOŠOVÁ 2014).

Z dalších kurzů v kurikulu postgraduálního studia muzeologie, které z dnešního pohledu spadají mj. do oblasti muzejní pedagogiky, byly v průběhu let, kdy se postupně muzeologie transformovala v interní univerzitní pracoviště, vyučovány např. *Společenská funkce muzejnictví* (Evžen Schneider), *Muzejní zájmová sdružení* (Pavel Holman), *Působení prezentačních forem*, *Muzejní práce s veřejností*, *Muzeopedagogika* (Edita Stránská), *Psychologie muzejní práce* (Otto Čačka), *Pedagogická psychologie* (Libor Míček), *Metodika výzkumu návštěvnosti* (Richard Suk; Pavel Holman). Pro absolventy a posluchače postgraduálního studia muzeologie byly pořádány během 80. let 20. století také **muzeologické semináře**, z nichž některé byly zacíleny na muzejně-pedagogická témata (MRÁZOVÁ, JAGOŠOVÁ 2014). Postgraduální výuka muzeologie, určená pro absolventy vysokých škol působících v muzejní praxi, přetrvávala na brněnském univerzitním pracovišti až do konce 90. let 20. století, kdy postupně začala ustupovat nové formě řádného studia muzeologie.

Rozvoj výuky muzejní pedagogiky na brněnské muzeologii po roce 1989

Termín muzejní pedagogika (resp. muzeopedagogika) se objevuje v místní odborné literatuře již na přelomu 80. a 90. let 20. století. Jako vědecká disciplína ovšem ještě během celých 90. let bojuje o své uznání, kdy zaznamenáváme diskuse o její oprávněnosti, postavení v rámci muzeologie, zařazení do systému pedagogických věd (MRÁZOVÁ, JAGOŠOVÁ 2015). Přesto v tomto období přichází několik velmi důležitých impulsů pro dynamický rozvoj muzejní pedagogiky jako svébytné vědní disciplíny a její aplikace do muzejní praxe (JAGOŠOVÁ 2016). Především muzejní pracovníci hledají cesty k návštěvníkům a jejich zájmu o muzea, často mimo své hlavní pracovní zaměření v muzeu. Post muzejního pedagoga je v tomto kontextu vnímán jako potřebný, přestože v této době nemá oporu v pracovně-právní legislativě.

Muzejní pedagogika také setrvává jednou z důležitých profilací brněnské muzeologie. V souvislosti s otevřením řádného studia muzeologie (1994 denní a 2000 v dálkové formě) zůstávají dosavadní vyučované předměty, věnující se výchovnému a vzdělávacímu kontextu muzeí, nejen pevnou součástí kurikula výuky muzeologie, ale jejich počet postupně narůstá. Jsou vyučovány např. kurzy *Muzejní komunikace* (Zbyněk Z. Stránský), *Operace s informačním obsahem sbírek* (Jaroslav Pipota), *Muzea a společnost*, *Práce s veřejností*, *Lektorské praktikum* (Pavel Holman), *Muzejní psychologie* (Otto Čačka), *Muzejní pedagogika* (Pavel Holman; Vladimír Jůva sen.; Vladimír Jůva jun.). Muzejní pedagogiku vedle masivní zahraniční produkce formovaly také některé klíčové lokální publikace, které odstartovaly rovněž širší zájem o muzejně-pedagogická témata. Mezi ně patří monografie **Vývoj německé muzeopedagogiky** (1994) Vladimíra Jůvy jun., který posílil rozvoj muzejně-pedagogické výuky na muzeologii jako externí lektor. Profesní podporou postupně se etablovávajícího oboru se stala také **Komise pro práci s veřejností a muzejní pedagogiku** při Asociaci muzeí a galerií České republiky (vznikla 1996 jako Odborná komise pro práci s veřejností, od 2004 součástí jejího zaměření i názvu muzejní pedagogika), do jejíhož založení a činnosti byli vyučující brněnské muzeologie rovněž zapojeni (MRÁZOVÁ, JAGOŠOVÁ 2014).

Současná výuka muzejní pedagogiky na brněnské muzeologii

Aktuálně muzejně-pedagogická obec disponuje poměrně širokou základnou aktivních muzejních pedagogů, kteří se chtějí podílet na rozvoji a etablování oboru, mají zájem o vzájemné setkávání, sdílení a také o rozvoj mezinárodní spolupráce. Také díky tomu nastává podstatný posun v **reflexi profese muzejního pedagoga v běžné praxi** muzejních institucí a v efektivní podpoře **etablování muzejního pedagoga jako oficiální muzejní profese** v legislativních dokumentech České republiky – Národní soustavě povolání, Národní soustavě kvalifikací a nově i Katalogu prací a kvalifikačních předpokladů. Došlo také k poměrně výraznému **rozšíření studijních možností oboru muzejní pedagogika** (srov. KRAJÍČKOVÁ 2002) a jeho ekvivalentů na vysokých školách (pedagogické fakulty Brno, Olomouc) a později i v neuniverzitních formách profesního vzdělávání.

V současné koncepci studia muzeologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity představuje muzejní pedagogika jeden z hlavních pilířů studia. Struktura předmětů zaměřených na muzejní edukaci je koncipována jako primární základ pro úspěšné zvládnutí profese muzejního pedagoga a podpora přirozené spolupráce muzejního pedagoga a ostatních muzejních profesí. Muzejní pedagogiku reflektují mj. předměty **bakalářského** cyklu studia *Muzea a publikum* (Lucie Jagošová), *Lektorské praktikum* (Lenka Mrázová), *Základy vizuální komunikace v muzejní praxi* (Tomáš Rybníček), *Výstavní projekt* (koncepce práce s návštěvníky při tvorbě vlastní výstavy), *Praxe v muzeu* a kurzy **navazujícího magisterského cyklu** studia *Úvod do muzejní pedagogiky* (Vladimír Jůva jun., Lucie Jagošová, Veronika Kolaříková, Lenka Mrázová), *Muzejní didaktika I., II.* (Lenka Mrázová), *Muzejní psychologie I., II.* (Lucie Jagošová), *Prožitek v muzejní edukaci* (Barbora Svátková), *Stáž z muzejní pedagogiky* (stáž v Edukačním centru Muzea města Brna, přímá spolupráce na tvorbě a realizaci edukačních programů, pracovních listů atp.; Lenka Mrázová, Barbora Svátková). Zájem o profilaci v oblasti muzejní pedagogiky dokládá i poměrně velké

procento takto zaměřených absolventských prací (např. tvorba edukačních programů a pracovních listů k muzejním výstavám, vzdělávací strategie muzea, analýza muzejního publika a jeho dílčích skupin, muzeum jako komunitní centrum, vybrané didaktické metody a přístupy a psychologické aspekty v muzejní edukaci, muzea a sociální inkluze). Absolventi brněnské muzeologie se v nezanedbatelné míře uplatňují v muzeích na pozici muzejního pedagoga či na dalších pozicích profilovaných pro práci s veřejností.

Vyučující brněnské muzeologie se promítají také v paralelně se rozvíjejících neuniverzitních formách oborového vzdělávání jako lektori – např. v kurzech **Škola muzejní propedeutiky** (2002) Asociace muzeí a galerií České republiky (Praha), **Základy muzejní pedagogiky** (2012) Metodického centra muzejní pedagogiky při Moravském zemském muzeu (Brno) a nejnověji i v akreditovaném kurzu **Múzejná pedagogika** (2017) Slovenského národného múzea (Bratislava). Vedle toho participuje brněnská muzeologie jako spolupořadatel nebo přednášející na řadě vzdělávacích seminářů a konferencí, zejména ve spolupráci s Asociací muzeí a galerií ČR a jejími komisemi, Českým výborem Mezinárodní rady muzeí ICOM nebo domovským univerzitním pracovištěm Katedrou UNESCO pro muzeologii a světové dědictví. Díky podpoře univerzitních a odborných pracovišť a silné základně aktivních muzejních pedagogů se zájmem o teoretický, metodický a metodologický rozvoj oboru vzniká řada monografií a odborných staří. Podstatnou platformu představují také odborná periodika, zařazující články z muzejní pedagogiky. Prostor pro sdílení poznatků a oborovou diskusi na mezinárodní úrovni poskytuje muzeologům a muzejním pedagogům mj. také elektronicky dostupné periodikum *Museologica Brunensia*, které pracoviště brněnské muzeologie od roku 2016 rediguje.

Závěrem

Důraz na edukační funkci muzeí se objevuje ve výuce oboru muzeologie na Masarykově univerzitě v Brně od jejích počátků. Dlouhodobá podpora muzejní pedagogiky ve vzdělávání frekventantů postgraduálního studia muzeologie a později studentů řádného studia v prezenční a dálkové formě souvisí především s působením klíčových osobností – lektorů Zbyňka Z. Stránského, Josefa Beneše a Vladimíra Jůvy staršího a mladšího. Kontinuálním působením se postupně profilovala podoba i rozsah zastoupení muzejní pedagogiky ve výuce muzeologů až do současné podoby – v roce 2012 akreditované profilace navazujícího magisterského oboru Muzeologie na dvě hlavní oblasti směřování, muzejní pedagogiku a muzejní výstavnictví. Úvahy o důležitosti edukační potenciál muzeí efektivně využívat najdeme u řady významných osobností muzejní i muzeologické praxe napříč historickým vývojem. Témata, dnes označovaná jako muzejně-pedagogická, byla vždy samozřejmou součástí muzeologického vzdělávání. V tomto ohledu hraje tradiční roli i brněnská muzeologie, jedno z nejstarších muzeologických univerzitních vzdělávacích center na světě. V celé historii brněnské muzeologického pracoviště nacházíme linii zaměřenou na komunikaci a práci s muzejním publikem vždy v souladu s aktuálním vývojem muzeologie a muzejní práce i v souladu s vývojem pedagogických a dalších společenských věd. Kontinuita v profilaci pracoviště bude bezesporu podstatná i v jeho dalším vývoji, zejména s ohledem na nadcházející naplňování podmínek aktuálního vysokoškolského zákona.

Poznámky:

¹ Označením brněnská muzeologie se v tomto textu chápe pracoviště nynějšího oddělení muzeologie Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v celém jeho vývoji od 60. let 20. století a osobnosti s tímto pracovištěm spjaté.

Literatura:

JAGOŠOVÁ, L. 2016: Dynamický rozvoj edukace v muzeích a oboru muzejní pedagogika. *Věstník Asociace muzeí a galerií České republiky* 1, s. 3–5.

JAGOŠOVÁ, L., MRÁZOVÁ, L. 2015: Tradition of museum pedagogy in the Czech Republic and the role of Brno museology in its development. *Museologica Brunensia* 2, s. 56–64.

KIRSCH, O., JAGOŠOVÁ, L. 2013: Vývoj Lektorátu muzejnictví 1922–1951. *Devadesát let od počátků univerzitního vzdělávání muzejníků v českých zemích. Muzeum: muzejní a vlastivědná práce* 1, s. 4.

KRAJÍČKOVÁ [MRÁZOVÁ], L. 2002: K problematice vzdělávání v oblasti muzejní pedagogiky. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie. Diplomová práce.

MRÁZOVÁ, L., JAGOŠOVÁ, L. 2014: Obsahové proměny kurikula brněnské muzeologie v letech 1964–2014. *Museologica Brunensia* 3, s. 28–42.

MÜLLER-STRATEN, Ch. 2008: The contribution of Zbyněk Stránský to museology and contribution of the Brno museology school. In: *Muzealizace v soudobé společnosti a poslání muzeologie/Museumization in contemporary society and role of museology: Sborník ze symposia s mezinárodní účastí pořádaného při příležitosti životního jubilea tvůrce brněnské muzeologické školy Zbyňka Z. Stránského/Anthology from symposium with foreign participation in the occasion of anniversary of the founder of the Brno museology school Zbyněk Z. Stránský*. Praha, s. 27–35.

ŠPÉT, J. 1988: *Formování a rozvoj socialistického muzejnictví v ČSR (1945–1985)*. Praha.

TIŠLIAR, P. 2017: The Development of Informal Learning and Museum Pedagogy in Museums. *European Journal of Contemporary Education* 6 (3), s. 586–592.

Shrnutí výsledků projektu Sociální dialog v oblasti kultury a sociálních služeb (2014–2015)

Dagmar Jelínková

Úvod

Metodické centrum pro muzea výtvarného umění v Národní galerii v Praze působí již od roku 2001, do sítě muzejních metodických center dotovaných ministerstvem kultury bylo zařazeno v roce 2008. V minulosti se podílelo na řadě projektů, jejichž výstupy se různým způsobem dotýkají činnosti galerií – muzeí výtvarného umění.

V letech 2014 až 2015 byl uskutečněn, v kulturních organizacích netradiční, mezioborový projekt nazvaný „*Sociální dialog v oblasti kultury a sociálních služeb*“. Projekt se mohl realizovat díky evropské dotaci z Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost, jejímž příjemcem byla Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů a partnerem projektu byla Českomoravská konfederace odborových svazů. V sekci kultury se staly dílčími partnery a vlastními realizátory cílů jednotlivých klíčových aktivit projektu na straně zaměstnavatelů členské profesní spolky Unie zaměstnavatelských svazů (Rada galerií ČR, Svaz knihovníků a informačních pracovníků, Asociace symfonických orchestrů a pěveckých sborů) a na straně zaměstnanců oborové svazy (Odborový svaz pracovníků kultury a ochrany přírody, Odborový svaz pracovníků knihoven, Unie orchestrálních hudebníků), jejichž jednotliví zástupci pak spolupracovali v dílčích pracovních skupinách.

Rada galerií ČR (dále RG ČR), s níž odborně spolupracovalo i Metodické centrum pro muzea výtvarného umění, a zástupci Odborového svazu pracovníků kultury a ochrany přírody (dále OSPKOP) se podílely zejména na naplnění cílů klíčové aktivity KA 02, které se soustředily na tyto dvě důležité oblasti:

- *Aktuální personální situace v členských galeriích RG ČR*
- *Vymezení vzorových náplní hlavních odborných pozic v muzeích umění*

Vzhledem k obsahu konference Muzeum a škola 2017, shrnu podstatné výstupy projektu ve vztahu k postavení muzejního edukátora, takže se nebudu zabývat všemi klíčovými aktivitami projektu, které si však mohou zájemci najít v dokumentech k projektu a jeho oficiálních výstupech na webu Konfederace zaměstnavatelských a podnikatelských svazů.

Aktuální personální situace v členských galeriích RG ČR

Analytického mapování personální situace v galeriích se zúčastnilo 20 galerií RG ČR, které reprezentovaly úplné spektrum různých velikostí a typů galerií z 28 členských institucí (2 státní, 15 krajských a 3 městské galerie). Mapování se uskutečnilo formou strukturovaných rozhovorů s personalisty a vedoucími pracovníky v galeriích, které mediátor projektu z Unie zaměstnavatelských svazů vedl podle jednotného dotazníku předtím zpracovaného pracovní skupinou složenou ze zástupců sociálních partnerů projektu (RG ČR a OSPKOP). Dotazník měl tři hlavní okruhy otázek, jimiž byly:

- *Stručná charakteristika instituce (počet budov, velikost sbírek, počet zaměstnanců)*
- *Obecné otázky z okruhu managementu (strategické dokumenty a další interní předpisy, personální práce a způsoby hodnocení, vzdělávání zaměstnanců, sociální dialog)*
- *Charakteristiky pro vybrané typové pracovní pozice (kurátor sbírky, edukátor, správce depozitáře, muzejní registrátor, restaurátor/konzervátor)*

Vyhodnocení a závěry celé analýzy byly zpracovány opět pracovní skupinou RG ČR a OSPKOP a jsou publikovány v závěrečném sborníku nazvaném „*Studie ke standardům pracovních náplní a obsazování vedoucích pozic v příspěvkových organizacích*“.²

Největší identifikované problémy v personální oblasti v galeriích – tj. kumulace funkcí, personální podhodnocení u sledovaných odborných pozic, zastaralé nebo úplně chybějící definice pracovních pozic v Katalogu prací a nedostatečné možnosti profesního vzdělávání a růstu – můžeme dobře ilustrovat na výsledcích k pracovní pozici edukátorů.

Výsledky strukturovaných rozhovorů pro pracovní pozici muzejní/galerijní edukátor

Jaký je nejčastější oficiální název pozice v galeriích? **Pedagog volného času / lektor**
 Jaké další názvy pozice galerie používají? **Edukační pracovník / edukátor / edukátor pro práci s veřejností; galerijní pedagog; kulturně výchovný pracovník; pracovník pro práci s veřejností; odborný pracovník pro kulturně výchovnou činnost; kurátor pro práci s veřejností**

Kolik edukátorů pracuje ve 20 galeriích celkem?

přepočtený úvazek	43,5
fyzických osob	56
na plný úvazek	27
v kumulované funkci	12

Kolik galerií nemá žádného edukátora na plný úvazek? **13**

Jaký je nejčastější počet přepočtených úvazků edukátora v jedné galerii? **2**

Jaké je nejčastější % výše úvazku edukátora v kumulované funkci? **50 %**

S jakou funkcí je edukátor nejčastěji kumulován? **Kurátor sbírky**

S jakými dalšími funkcemi je edukátor kumulován? **Výstavář; PR pracovník / propagační referent; administrativní pracovník; dokumentátor**

Kolik edukátorů má kumulaci práce s více než jednou další funkcí? **4**

Jaký průměrný počet edukačních programů připadá na jeden pracovní úvazek edukátora za rok?

Celkem za 20 galerií	103
V galerii jednotlivě: Nejvíce	169
Nejméně	4

Jaký počet návštěvníků edukačních programů za rok připadá na jeden pracovní úvazek edukátora?

Celkem za 20 galerií	3141
V galerii jednotlivě: Nejvíce	18 000³
Nejméně	495

Jaká je nejčastější odborná kvalifikace edukátorů? **VŠ pedagog – výtvarná výchova**

Další odborné kvalifikace edukátorů? **VŠ historik umění; VŠ výtvarný umělec; VŠ – jiný obor: historie kultury, teorie a řízení kultury, historická studia, kurátorská studia, muzeologie**

Jaká je nejčastější délka praxe edukátora v galerii? **3–8 let**

Jakou mají konkrétní edukátoři délku praxe?

25 let a více?	5
20–24 let?	2
15–19 let?	3
10–14 let?	7
5–9 let?	11
1–5 let?	9
Menší než 1 rok (včetně)?	6

Výstupem této pracovní skupiny pak byl zejména návrh, aby se RG ČR prostřednictvím sociálních partnerů v rámci kulturní tripartity pokusila doplnit do katalogu prací dvě v muzeích aktuálně nejdynamičtěji se proměňující odborné profese a to edukátora⁴ a registrátora – specialistu.⁵

Vymezení vzorové náplně pro 5 odborných pozic v muzeích umění

Další pracovní skupina složená ze zástupců RG ČR (opět za participace metodického centra Národní galerie v Praze) a OSPKOP se zaměřila na plnění veřejných služeb v muzeích a galeriích z hlediska specializovaných odborných činností. Dílčím cílem práce bylo popsání těchto vysoce specializovaných prací zpravidla s požadavkem vysokoškolského vzdělání a jejich promítnutí do profesních pracovních standardů, které byly zpracovány nad rámec obecných a často již nevyhovujících popisů v katalogu prací. Výsledné navržené standardy byly zároveň porovnány a sladěny se zahraniční evropskou praxí.⁶

Při výběru konkrétních pracovních pozic pro vzorové náplně práce byly zohledněny tři hlavní okruhy muzejního managementu:

- péče o sbírky (odpovídá kurátor sbírky, restaurátor/konzervátor a správce depozitáře);
- péče o návštěvníka (odpovídá muzejní edukátor);
- péče o řádný chod (management) organizace (odpovídá ředitel/vedoucí pracovník⁷, muzejní registrátor /sbírková smluvní agenda/).

Základem pro práci na definování standardů pěti hlavních odborných činností v galeriích byla analýza existujících dokumentů a zdrojů pro personální agendy a těmi byly: *platný katalog prací ve veřejných službách a správě, obecné kompetence podle národní soustavy kvalifikací, zákonné předpisy pro muzejní sbírky v ČR včetně metodik ministerstva kultury a modelové popisy práce podle britských materiálů získaných v rámci zahraničních cest*. Pro každou vybranou profesi byla zvolena stejná struktura zpracování, která se skládala z těchto částí: Obecná charakteristika typové odborné profese (zpravidla povinnosti plynoucí ze sbírkového zákona a metodik k němu ve vztahu ke sbírce registrované v centrální evidenci na MK); Typické pracovní aktivity (kompetence svázané s danou profesní specializací a odpovědnosti plynoucí z mezinárodních muzejních standardů i etického kodexu ICOM) – tato část byla formulována jako maximum požadavků, lze proměňovat podle organizačních potřeb každé sbírkové galerie, takže konkrétní pracovníci mohou mít různě redukováné popisy práce; Kvalifikace a další kompetence (doporučené vzdělání, obecné kompetence nezbytné pro propojení s dalšími činnostmi a službami v muzeu/galerii).

Vzorová pracovní náplň pro odbornou pozici Edukátor v muzeích výtvarného umění

Obecná charakteristika:

Muzejní edukátor zprostředkovává veřejnosti muzejní sbírky, které fungují jako zdroj vzdělávání pro všechny věkové kategorie. Pracuje také v komunitním kontextu. Vytváří vysoce kvalitní a dynamické programy, které vedou k poznání a participaci. Vyvíjí, nabízí, uskutečňuje a hodnotí programy a připravuje akce pro školy, skupiny a jednotlivce. Rozvíjí obrazotvornost a tvořivé schopnosti, poskytuje specializovanou odbornou pomoc v oblasti zájmového vzdělávání a volného času. Zaměřuje se rovněž na skupiny, které zatím do muzea nechodí.

Typické pracovní aktivity:

koncipuje vzdělávací strategie muzea, které zahrnují široké publikum v souladu s étosem a zaměřením muzea jako instituce,
vytváří obsahy komentovaných prohlídek, vzdělávacích programů a dílen k jednotlivým výstavám nebo dalším muzejním tématům,
spolupracuje se školami celé vzdělávací soustavy – vybízí je k využívání potenciálu sbírek a aktivit muzea v souladu s národním vzdělávacím kurikulem,
vytváří a rozvíjí vzdělávací materiály pro návštěvníky, školy, rodiny a speciální návštěvnické skupiny,
samostatně vede komentované prohlídky, dílny a programy,
spolupracuje s externími subjekty (umělci),
spolupracuje s dalšími muzejními profesemi, zejména s kurátory sbírek a výstav,
spolupracuje na propagaci vzdělávacích činností pro veřejnost,
řídí tým spolupracovníků a dobrovolníků,
koncipuje finanční záměr (vlastní rozpočet) a odpovídá za jeho hospodárné čerpání,
nabízí aktivity inspirované historií a uměním pro místní komunity na základě požadavků této komunity a škol, které se vztahují k tématu výstav a expozic,
shromažďuje, analyzuje a reflektuje výsledky poskytovaných vzdělávacích aktivit,
reprezentuje muzeum vůči externím vzdělavatelům a vytváří síť užitečného a produktivního partnerství.

Kvalifikace:

Vysokoškolské vzdělání v relevantní oblasti spravované sbírky, pedagogika a speciální pedagogika, muzeologie, historie umění, umělecké obory, kulturní studia (dle povahy sbírek) sociálně právní studia, pedagogické kompetence (minimálně pedagogické minimum).

Další kompetence:

obeznámení s národním vzdělávacím kurikulem a programy škol ve své oblasti, znalost světového jazyka, relevantní praxe pokud není vzdělání v muzejních specializacích, dobrovolnická zkušenost výhodou, schopnost identifikovat potřeby veřejnosti a proměny veřejných služeb, dobré komunikační dovednosti – psané i ústní, schopnost vystupovat na veřejnosti a učit, plánování a navrhování aktivit přiměřených cílové skupině, kreativita v navrhování a vyhledávání zdrojů činnosti, schopnost práce s mladými lidmi, dospělými, seniory, znevýhodněnými a různými zájmovými skupinami, identifikace jejich potřeb a zpracování vzdělávacích materiálů, povědomí a citlivost ke kulturním odlišnostem a lidským handicapům, dobré organizační a administrativní dovednosti, týmová práce, flexibilita, aktivní přístup, zvládnutí rizik a etické jednání, technická gramotnost a práce s informačními technologiemi a webem, motivace a schopnost samostatné práce, přijetí osobní odpovědnosti, schopnost sestavit rozpočet a nacházet další zdroje pro edukační činnost.

Výstupy předešlých dvou pracovních skupin v klíčové aktivitě KA 02 prezentovaného projektu byly využity při řešení další klíčové aktivity KA 05.

Kolektivní vyjednávání – klíčová aktivita KA 05

Cíl práce v této aktivitě, na níž se podíleli zejména vedoucí pracovníci členských galerií RG ČR (ředitelé a odborní vedoucí) a zástupci základních odborových organizací OSPKOP, – *uzavření kolektivní smlouvy vyššího stupně pro galerie* – nakonec realizován nebyl, protože se ukázalo, že RG ČR nemůže být partnerskou stranou smlouvy s OSPKOP. Při mapování situace a dohadování obsahu návrhu vyšší kolektivní smlouvy, však byly připraveny také interní podklady pro personální práci v galeriích podle platného katalogu prací a zpracovány první návrhy pro případnou novelizaci katalogu prací.⁸ Mezi navrhovanými úpravami současných pozic katalogu⁹ byly i obě výše zmíněné nové profese (muzejní edukátor a registrátor – specialista), které byly připraveny a projednány pracovními skupinami realizujícími klíčové aktivity KA 02, ale nyní již rozpracované ve struktuře jednotlivých tříd katalogu (v rozsahu 9. až 13. třídy).

Vzhledem k tomu, že všechny výstupy projektu měly k dispozici oba sociální partneři v rámci kulturní tripartity, mohly být všechny dosud zpracované dokumenty v čas postoupeny MK ČR. Na podzim roku 2016, kdy Ministerstvo práce a sociálních věcí zahájilo jednání o novelizaci stávajícího katalogu prací, byla díky synergii zájmu všech partnerů zahájena snad úspěšná cesta na včlenění nových profesí – 2.04.32 Edukátor v kultuře a 2.04.33 Registrátor specialista¹⁰ do tohoto důležitého nástroje pro personální práci v muzeích.

Z důvodů širšího využití nově navrhované profese odbor muzeí a galerií MK zobecnil původně navrhovaný název muzejní edukátor na edukátor v kultuře a zestručnil vymezení jednotlivých platových tříd v souladu s logikou novelizovaného katalogu v oddílu Kultura. Pro vlastní charakteristiky jednotlivých tříd pak odbor využil definice zpracované vlastní pracovní skupinou, v níž byli zástupci vysokých škol, které se podílejí na výchově nových muzejních edukátorů. Nově navrhovaná pracovní pozice Registrátor specialista byla postavena na výstupech z projektu „Sociální dialog“.

Závěr

Jaký byl přínos hodnoceného projektu „Sociální dialog v oblasti kultury a sociálních služeb“ pro muzea a galerie? V první řadě se podařilo získat řadu analytických dat napříč různými typy paměťových institucí¹¹, které dokumentovaly řadu dosud neformálních stížností pracovníků v kultuře. S těmito daty pak mohli pracovat sociální partneři v rámci tripartitních¹² jednání v kultuře, což může řadě aktivit v muzeích a galeriích přinést chybějící politickou pozornost. Účastníci projektu pak získali potřebný vhled do aktuální situace nejen ve vlastních institucích a řadu argumentů, které mohou přenést i do dialogu se svými zřizovateli. Přijatá novela katalogu prací¹³ je zadostičiněním za hodiny práce navíc, kterou všichni účastníci museli do zdárného naplnění projektu vložit. Projekt názorně ilustroval nezbytnost spolupráce nejen v rámci jednotlivých muzeí (zaměstnanci a vedení instituce) nebo v rámci jednoho profesního sdružení (různé typy institucí se společnými profesními rámci), ale napříč kulturními obory a se sociálními partnery na různých úrovních. Pouze taková široká platforma je jedním z východisek pro posun každodenních problémů na politicky řešenou úroveň.

Poznámky:

- ¹ Číslo projektu OP LZZ -CZ.1.04/1.1.01/B9.00015.
- ² Tato studie obsahuje i vybrané standardy pro knihovníky a pracovníky v sociálních službách, takže lze i mezioborově porovnávat situaci. Dostupná je na webu Svazu knihovníků a informačních pracovníků (SKIP) http://www.skipcr.cz/aktuality/dokumenty/A4_studie.pdf [cit. 25.10.2017].
- ³ Toto zjištění v rámci dotazníkového šetření přimělo vedení galerie, která spravuje celkem sedm objektů a v době šetření měla jen 1 úvazek pro edukátora, k restrukturalizaci a personálnímu posílení edukačního oddělení.
- ⁴ Pro označení profese edukátor se pracovní skupina přiklonila vzhledem k definicím pedagoga podle zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, a neúspěšných pokusech o doplnění profese muzejní pedagog při minulých novelách katalogu prací.
- ⁵ V češtině trochu problematické označení registrátor vychází z anglického termínu registrar, který je ale daleko komplexnější než český pojem registrátor, proto onen přídomek specialista, který zahrnuje nejen administrativní schopnosti pracovníka, ale i jeho zvýšenou právní orientaci při přípravě nezbytné smluvní agendy v muzeích. V západoevropských muzeích se profese osamostatnila v posledních dekádách minulého století v souvislosti s aktuálními požadavky na mobilitu sbírek a zpřístupňování kulturního dědictví.
- ⁶ Výsledky mapování tří evropských přístupů k muzejní práci ve Velké Británii, Nizozemí a Německu byly publikovány v samostatné publikaci „Sborník zkušeností s vedením sociálního dialogu ze zahraničních cest“, v němž zájemci najdou i zmapování situace v zahraničních knihovnách a sociálních službách. Dostupný na webu SKIP http://www.skipcr.cz/aktuality/dokumenty/A4_sbornik.pdf [cit. 25.10.2017].
- ⁷ Postavením ředitelů/vedoucích pracovníků v příspěvkové organizaci v ČR se tato pracovní skupina nevěnovala, protože mezioborová debata byla vedena v rámci projektu na samostatné platformě. Společná odborná rozprava všech zainteresovaných partnerů se konala u kulatých stolů. Výsledky této rozpravy jsou také shrnuty ve sborníku z projektu „Studie ke standardům pracovních náplní a obsazování vedoucích pozic v příspěvkových organizacích“.
- ⁸ Nařízení vlády č. 222/2010 Sb., o katalogu prací ve veřejných službách a správě.
- ⁹ 2.04.04 správce depozitáře; 2.04.05 kurátor sbírkových a mobiliárních fondů; 2.04.08 restaurátor; 2.04.10 konzervátor.
- ¹⁰ Stav projednávání novely katalogu prací ve veřejných službách a správě k 15. 10. 2017 byl následující: odbor muzeí MK ČR předložil a v létě 2017 na MPSV úspěšně obhájil včlenění obou nových profesí v oddíle Kultura katalogu (viz navržená katalogová čísla), počátkem října 2017 pak proběhlo na MPSV veřejné vypořádání připomínek k této části katalogu, kde byly obě profese akceptovány ve znění zpracovaném odborem muzeí, nyní bude záležet pouze na tom, zda vláda v demisi materiál MPSV ještě projedná a přijme.
- ¹¹ Nejen z galerií, ale také z oblasti knihoven a živého umění (orchestry) a ze sociálních služeb, které se často potýkají s obdobnými problémy.
- ¹² Rady hospodářské a sociální dohody ČR.
- ¹³ Novela katalogu prací byla vládou schválena (nařízení vlády č. 399/2017 Sb.) a je účinná od 1. 1. 2018.

Evropské přesahy muzejní edukace

Denisa Brejchová

„Cílem vzdělání a moudrosti je, aby člověk viděl před sebou jasnou cestu života, po ní opatrně vykračoval, pamatoval na minulost, znal přítomnost a předvídal budoucnost“.

Jan Amos Komenský

Role muzeí ve společnosti je jedinečná. Lidé shromažďují a uchovávají nejrůznější předměty od pradávna. Muzeum je „nezisková, veřejnosti otevřená instituce, která získává, uchovává, zkoumá, zprostředkuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví člověka a jeho prostředí za účelem studia, výchovy a potěšení“¹. Smyslem existence muzeí a galerií tedy nejsou jen samotné sbírky, ale také získávání poznatků o vnějším světě, uspokojování potřeby hledat a nacházet odpovědi na existenciální otázky a přispívat ke vzdělávání veřejnosti, především dětí a mládeže.

Zejména v současnosti, kdy jsme v centru velkých změn, migrace a prolínání vlivů, je budování vztahu k vlastní jedinečnosti, kultuře a historii základním kamenem pro budoucnost národa. Je nepochybné, že budoucnost (kulturních institucí) leží v rukách dětí – ne náhodou jsou cílovou skupinou většiny programů v oblasti neformálního vzdělávání. Záleží (i) na nás, zda současné děti budou jednou tvořit společnost s hlubokým vztahem k historii, umění či kultuře. Kulturní instituce však musejí být schopné nabídnout veřejnosti (a zejména školám) alternativní místo vzdělávání a zároveň v žácích budovat vztah k historickým hodnotám a muzeím obecně. Z tohoto důvodu již řada tradičních institucí mění svoji expoziční strategii a pozvolna přechází k modelu interaktivních expozičních na tzv. „hands on“ principu. Volně přeloženo: *Dotýkat se je dovoleno*. Zároveň je však třeba v návštěvnících budovat respekt k originálním sbírkovým předmětům, které činí paměťové instituce jedinečnými a striktně dodržovat pravidla při manipulaci s nimi. Avšak přesto, nebo právě proto, je muzeum, galerie či památkový objekt tím nevhodnějším místem pro mimoškolní vzdělávání.

Je zřejmé, že se kulturní instituce v Evropě po roce 1945 vyvíjely odlišně. Zatímco muzea v západní části Evropy budovala svůj vztah s návštěvníky a hledala nejvhodnější formy prezentace svých sbírek, česká muzea musela nezřídká plnit úkoly v oblasti kulturně vzdělávací, často propagandistické. Nová éra českého muzejnictví začala v 90. letech 20. století. Od té doby bylo v podpoře profesního vzdělávání a rozvoji metodologické základny v oboru muzejního pedagoga či ve vývoji profesních standardů uděláno mnohé. Přesto v oblasti muzejní pedagogiky a neformálního vzdělávání zůstává dluh. A přestože se v uplynulých dvaceti letech mnohé rozdílily mezi „východem“ a „západem“ setřely, jistá specifika stále zůstávají. Aby se obor muzejní edukace posunul, dále je nutná nejen užší a systematická spolupráce s MŠMT a MK ČR, ale také spojení s mezinárodní platformou. Důležité je začít skutečnou mezioborovou spoluprací (muzea, galerie, vědecká centra, univerzity apod.) nejen na národní, ale také na mezinárodní, evropské úrovni.

V letošním roce se českým i slovenským muzejním pedagogům taková příležitost naskytla. V říjnu 2017 se v České republice konala mezinárodní konference na téma *Budoucnost v rukách dětí – Neformální vzdělávání jako nástroj sociální změny*. Záštitu nad akcí převzal ministr školství, mládeže a tělovýchovy ČR prof. PhDr. Stanislav Štech, CSc., ministr kultury ČR Mgr. Daniel Herman, hejtman Plzeňského kraje Josef

Bernard, I. náměstek hejtmanky Jihočeského kraje JUDr. Josef Knot a starostka města Písek Mgr. Eva Vanžurová. Konference doslova procestovala republiku, od Plzně (Techmania Science Center, Západočeské muzeum v Plzni a DEPO2015), přes galerii Sladovna v Písku do Veletržního paláce Národní Galerie v Praze – všechny tyto instituce byly zároveň organizátory a partnery celé akce. Významným partnerem akce, podílejícím se také na organizačním a finančním zajištění konference, byla také Asociace muzeí a galerií České republiky, z. s.

Konference reflektovala tři hlavní témata: děti a digitální technologie, děti a kulturní dědictví a děti a aktuální závažná politická a společenská témata. Jako mluvčí vystoupili např. Andy Ackerman, ředitel Children's museum na Manhattanu, či Elisabeth Menasse, ředitelka Dětského muzea ve Vídni ZOOM (obě instituce vytvořily a provozují expozice pro děti o muslimské kultuře), Agnieszka Kaim z Muzea v Gdyni či Jiří Fajt, generální ředitel Národní galerie v Praze, díky jehož úsilí vytvořil ve Veletržním paláci Ai Wei-wei dílo reflektující migraci. O roli muzeí z hlediska globální ekonomiky hovořil Charles Seaford, ředitel An Economy that Works a konsultant World Future Council ve Velké Británii. O konfliktu mezi ochranou společenských hodnot a bojem o vlastní přežití, které je dnes vlastní většině kvalitních muzeí na světě, mluvil Andreas Heinecke, sociální podnikatel a tvůrce projektu „Dialog in the Dark“, který úspěšně přibližuje milionům lidí po celém světě život slepých a slabozrakých.

Konference se konala pod hlavičkou organizace Hands On!, která vznikla před více než dvaceti lety z iniciativy ředitelů evropských muzeí jako neformální síť institucí propagující ve světě dětská muzea. V roce 1996 se na toto téma uskutečnila v Holandsku první konference a v roce 1998 byla v Portugalsku založena nezisková organizace Hands On! International Association of Children in Museums (dále jen HO!). Sídlo asociace je od roku 2015 v rakouském Grazu. Členy jsou významné i menší organizace z 20 zemí světa. Společným cílem těchto „hands on“ institucí je snaha prezentovat mladým návštěvníkům muzea a galerie jako atraktivní a přátelská místa stimulující zvědavost a kreativitu, místa, kde se mohou pobavit a zároveň se zábavnou a nenásilnou formou vzdělávat. Dlouhodobým cílem Asociace je zvyšování povědomí veřejnosti o hodnotě a potenciálu dětských návštěvníků a prezentace kulturních institucí jako míst neformálního vzdělávání. Za stejně důležitá považuje dětská muzea s vlastní sbírkovou činností, ale i ty instituce, které svoje sbírky nemají. Asociace poskytuje svým členům statistická data, sleduje stávající i nové trendy v mimoškolním vzdělávání a poskytuje informace o fondech a projektech EU. Jedním z cílů je (aspoň morálně) zavázat všechny kulturní instituce, které pracují s dětmi, k profesionálnímu přístupu. Neopomenutelným přínosem je možnost sdílení zkušeností a nápadů mezi jednotlivými členy. Jako ocenění inovativních a inspiračních přístupů k řešení expozic uděluje HO! každoročně cenu Children in Museum Award. Nejdůležitějším počinem je také již výše zmiňovaná odborná mezinárodní konference zaměřená na muzejní (galerijní) pedagogiku a neformální vzdělávání. Konference se konají v evropských metropolích a jedná se vždy o prestižní akce se záštitou představitelů jednotlivých států. V roce 2013 konferenci ve Stockholmu osobně zahajovala švédská královna Silvie a výroční, desátou konferenci s názvem „Amsterdam 2015 : Touch and Learn 2015“ zahájila královna Máxima Nizozemská. V roce 2017 mohla poprvé tuto významnou akci hostit také Česká republika.

Konference jistě nedala odpovědi na všechny otázky. Byla však významnou příležitostí k setkání, zamyšlení, navázání profesních kontaktů i k inspirativním rozhovorům. Tehdy zjistíte, že se vaši kolegové z opačné strany zeměkoule potýkají se stejnými problémy, že na to nejste sami, a že vaše práce má smysl.

Poznámky:

¹ *definice Mezinárodní rady muzeí ICOM.*

Boj s větrnými mlýny aneb činnost edukátora v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích

Olga Kubelková

Ve svém příspěvku bych chtěla motivovat ty edukátory, kteří stejně jako já narážejí při své práci na nejrůznější limity. Přesto se dá i za těchto omezených podmínek dosáhnout velice dobrých výsledků.

Severočeská galerie spravuje čtyři objekty, ve kterých jsou stále expozice a výstavní prostory. Pro edukační činnost je využívána hlavní budova galerie, ve které je stálá expozice českého výtvarného umění 13. až počátku 20. století. Ve dvou patrech jsou i prostory pro krátkodobé výstavy.

Bohužel dlouhodobě není ve stálé expozici kompletně vystaveno umění 20. a 21. století. Zásadním limitem je chybějící šatna a nedostatečná kapacita toalet, kde je pouze jedna toaleta pro dámy a jedna pro pány. Výtvarný ateliér není k dispozici, a tak se veškerá edukační práce odehrává mezi vystavenými exponáty.

Bývalý jezuitský kostel Zvěstování Panně Marii je využíván pro krátkodobé výstavy pouze sezónně, a to zhruba od května do října. Bohužel nemá žádné zázemí, a to ani toalety a šatnu. Pro edukační práci je prakticky nevyužitelný hlavně z důvodu velké zimy, a to i v letních měsících.

Muzeum a galerie litoměřické diecéze se nachází v pozdně gotickém domě. To znamená sice krásné sbírky, ale umístěné ve čtyřech malých místnostech, které mají výměru 6 x 7 metrů nezastavěné plochy. Pokud připočteme exponáty a vitríny, je možno tuto expozici využívat jen pro menší skupiny na komentované prohlídky. Výtvarná nebo vědomostní aktivita tady není z edukačního hlediska možná.

Expozice naivního umění a art brut se nachází ve čtyřech výškových úrovních. Ve špatně přístupném sklepě, kde je i toaleta, v přízemí a v prvním patře a půdě, které jsou přístupné pouze po venkovním schodišti. Budovy galerie, kde se nacházejí expozice a výstavy, nejsou vzájemně propojené.

V Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích pracuje 31 zaměstnanců, z toho 16 kustodů a pokladních. V roce 2016 se uskutečnilo 10 krátkodobých výstav, které navštívilo 15 044 návštěvníků. Zřizovatelem litoměřické galerie je Ústecký kraj. Sídlíme v malém městě – Litoměřice mají 24 451 obyvatel.

Vystudovala jsem obor teorie a řízení kultury na filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Už během studia na gymnáziu i na vysoké škole jsem se zabývala nabídkou kulturních institucí pro návštěvníky. Po dokončení školy jsem nastoupila 1. 9. 1989 do Severočeské galerie výtvarného umění v Litoměřicích, kde pracuji stále. Mám tak na pozici kulturně výchovného pracovníka/lektora/edukátora praxi 28 let.

I když podmínky v naší galerii nejsou zdaleka optimální zejména proto, že zde neexistuje výtvarný ateliér a nemám na edukaci ani vlastní rozpočet, v roce 2016 jsem koncipovala a zrealizovala 170 vzdělávacích programů pro 3208 návštěvníků, zejména pro různé typy škol. Za celou svoji praxi jsem realizovala 2582 vzdělávacích programů pro 52 152 návštěvníků.

Největší skupinou návštěvníků u vzdělávacích programů jsou základní školy. Z celkových 170 vzdělávacích programů jich 108 tvořily právě základní školy, 33 mateřské školy, 10 střední školy, 12 speciální školy a 7 ostatní skupiny, kam patří třeba kluby seniorů a turistů.

Pro mateřské školy připravuji 4–5 setkání v galerii ročně. Snažím se dialogy před výtvarnými díly, krátkými dramatickými etudami a hrou přiblížit svět umění předškolákům. Dříve jsem zasílala nabídku na celý kalendářní rok dopředu, ale to se neo-

svědčilo hlavně z toho důvodu, že mateřské školy pracují v systému školního roku a galerie v systému kalendářního roku. Výstavy v litoměřické galerii autorky připravují externisté ve spolupráci s kurátory galerie, takže často do poslední chvíle nevím, jaký je koncept a výběr děl pro konkrétní výstavu. Těžko lze pak rok dopředu koncipovat název a anotaci vzdělávacího programu. Spolupracuji se všemi 12 mateřskými školami v Litoměřicích, dalšími z okolí města a dvěma přípravnými třídami.

Pro základní školy je od roku 2002 připraveno 11 programů ke stálé expozici. Od roku 2004 také připravuji ke každé krátkodobé výstavě mimo dobu prázdnin 2–3 vzdělávací programy. Osvědčila se mi spolupráce s odborem školství, kultury, sportu a památkové péče města Litoměřice, který každý měsíc připravuje porady pro ředitele všech základních škol ve městě. Mohla jsem tak na jedné z porad seznámit všechny ředitele s nabídkou galerie. Postupně jsem si také vytvořila kontaktní elektronický adresář přímo na pedagogy.

Komplikovaná je spolupráce se středními školami. Stále existuje u pedagogů představa, že programy v galerii jsou zejména pro výtvarnou výchovu. Ta se učí jen na dvou středních školách ve městě. Skupiny středoškoláků, pokud přijdou, navštěvují hlavně komentované prohlídky, vzdělávací programy s vědomostní nebo výtvarnou aktivitou preferují střední školy mimo Litoměřice v rámci školních výletů nebo projektových dní. V některých případech byly studentům středních škol určené také animace, které připravovali studenti katedry výtvarné výchovy pedagogické fakulty Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Se změnou vyučujícího tyto animace již neprobíhají.

Systematicky od roku 2006 spolupracuji se skupinou mentálně postižených návštěvníků. Poprvé jsme se společně setkali u výstavy ilustrátorky Vlasty Baránkové, abychom zjistili, jestli vzájemná spolupráce vyhovuje oběma stranám. Od té doby začala naše systematická nabídka vzdělávacích programů pro tuto cílovou skupinu, která směřovala do speciálních škol a institucí, které s těmito klienty spolupracují. Podařilo se mi získat i finance z nadace, díky kterým jsem mohla zakoupit nastavitelné skládací stoly, které mohou při práci využít vozíčkáři, protože se v některých případech jedná o kombinované vady, nebo třeba speciální výtvarné potřeby. V současnosti spolupracujeme s několika třídami Základní školy speciální, Základní školy praktické a Praktické školy v Litoměřicích.

Připravuji také programy pro děti ze sociálně nepodnětného prostředí. Dlouhodobě a systematicky spolupracuji s přípravnou třídou Základní školy Na Valech v Litoměřicích, ve které se na povinnou školní docházku připravují romské děti a děti přistěhovalců a menšin. Tato přípravná třída navštěvuje vzdělávací programy ke každé výstavě. Jsou to velice vděční návštěvníci, kteří díky této spolupráci zlepšují komunikaci a jemnou motoriku.

Agenda edukátorky obsahuje kromě koncepce a realizace vzdělávacích programů pro různé typy škol i volnočasovou nabídku pro další cílové skupiny. Od roku 1987 existoval v Severočeské galerii výtvarného umění v Litoměřicích Klub přátel galerie. 1. 1. 2017 byl však rozpuštěn, protože by nezvládl kompletní agendu spolku, na který se musel k tomuto datu převést. Členskou základnu tvořili zejména senioři, kterým by se musel výrazně zvýšit finanční příspěvek, aby pokryl poštovné, honoráře za přednášky, které připravují zejména externí odborníci, a prostředky na osobu, která by

zpracovávala daňové přiznání. Adresář členů ale s jejich svolením zůstal, takže připravuji jarní a podzimní cyklus přednášek, komentovaných prohlídek a zájezdů za uměním.

Zájezdy se seniory by svými příběhy vydaly na celou knihu. I když mám na starost jen organizační stránku, musím být, zejména při vícedenních zájezdech, k dispozici nonstop. Znamená to tak pomoc technickou při otevírání střešních oken nebo kontroly odevzdaných klíčů před opuštěním hotelu. Důležitá je i psychologická podpora při hledání ztracených účastníků zájezdu a řešení drobných konfliktů. Praktická podpora při posledním zájezdu do Lednice znamenala například hledání spodních zubů, bez kterých by se účastnice zájezdu neobešla.

Legendární byly dva pokusy třídenního zájezdu do Pasova. První pokus jsme ani nezačali, protože Pasov, který leží na soutoku tří řek, postihla povodeň, takže jsem mohla jen virtuálně sledovat, jak kostel, ve kterém jsme měli rezervovaný varhanní koncert, zaplavuje do dvanácti metrů voda. Druhý pokus o rok později byl ještě dramatičtější. Objednaný autobus měl zásadní problémy už při cestě do Prachatic, kde jsme měli sjednané ubytování. V kopcích se pohyboval rychlostí kolem dvaceti kilometrů.

Druhý den se zdálo, že jsou všechny závady odstraněny, takže jsme mohli vyrazit do Pasova. Zhruba pět kilometrů za Prachaticemi hlásili cestující ze zadní části autobusu, že cítí kouř. Autobus zastavil a cestující vystoupili. Naštěstí. Když řidič zvedl kryt motoru, už šlehaly plameny. Hasicí přístroj situaci jen zhoršil. Když přijeli hasiči, nebylo už co zachraňovat. Za 12 minut autobus kompletně shořel a zůstala jen konstrukce. Protože v červnu byla okurková sezóna, dostali jsme se do všech zpravodajských



Vzdělávací program pro mentálně handicapované návštěvníky k výstavě Zdenky Marie Novákové. |

relací a bulvárních plátků. Celý večer jsem řešila zápisy hasičů, policie a záchranky, která naštěstí nezasahovala.

Požár se stal na rozcestníku turistických značek, takže se účastníci zájezdu vrátili pěšky zpět do Prachatic. Druhý den nám byl poslán náhradní autobus, ale nikdo neměl odvalu do Pasova vyjet. Zvolili jsme náhradní trasu s prohlídkou Písku. Po zájezdu jsem se pak snažila poskytnout pomoc s vyřizováním pojistek těm účastníkům zájezdu, kteří přišli o peníze a klíče od hotelu nebo auta. Pokud někde ve zprávách vidím nehodu autobusu, mám k tomu po této zkušenosti zdravý respekt, protože vím, že jsme mohli dopadnout mnohem hůř.

Další pracovní agendou je koncepce programu, příprava od špendlíku po výplatu honorářů účinkujících a realizace výtvarných dílen. V současnosti se tyto dílny z 4–5 díky důvodům, kterým se budu dále věnovat, zredukovaly na dvě, a to Muzejní noc a Den otevřených dveří.

Jako kurátorka připravuji téměř každý rok hlavně ilustrátorské výstavy, které patří mezi návštěvníky nejnavštěvovanější. K těm nejúspěšnějším patřily výstavy Jiřího Trnky, Zdeňka Buriana a Josefa Lady.

Bohužel na všechnu výše uvedenou práci jsem v galerii sama, což je velice svazující. Vždy se pracuje lépe v týmu. V galerii se nemám s kým poradit nebo u koho hledat inspiraci. Všichni mají pocit, že to musím nějak zvládnout, což se v zájmu návštěvníků za cenu maximálního vyčerpání taky většinou musí stát.

V současné době je tato situace v takovém stavu, že pokud se v budoucích letech nenajde jiné řešení – aktivní podpora a účast na těchto aktivitách dalších zaměstnanců nebo přijetí další edukátorky, nebude možné zejména volnočasové aktivity realizovat.

Praktikanti jsou k dispozici pouze v jarních měsících a ve většině případů není možné je nechat samostatně pracovat. Jsou pouze k ruce, a i když je to vítaná pomoc, hlavní část zůstává na mě.



Komunitní projekt Den dýní v roce 2015. |

Síť dobrovolníků, kteří se rekrutovali z mých přátel, se prakticky rozpadla. Nebyli totiž k dispozici zaměstnancům galerie, jak je to běžné, ale sami měli plnou odpovědnost za aktivity, které realizovali. To nebylo možné dlouhodobě bez podpory vedení a zaměstnanců galerie udržet.

Manžel a dva synové se samozřejmě všech akcí zúčastňují také. Jako fotografové, nosiči židlí a aparatury, dozor ve sbírkách a kopírovači a stříhači všeho, co je potřeba. Bohužel se takto zúčastňují už téměř 15 let. Starší syn je v současné době na vysoké škole a mladší ho bude v dalším roce pravděpodobně následovat. Nepředpokládám, že by tak v dalších letech trávili víkendy v galerii náhradou za zaměstnance. Všem, kteří mi doposud s realizací volnočasových akcí pomáhali, patří velký dík.

Jediný, kdo se z galerie těchto akcí zúčastňuje, jsou z podstaty své práce pokladní a kustodi. Příležitostně pak fotograf nebo správce, přestože zaměstnanci mají nárok na náhradní volno, kdežto dobrovolníci mají nárok na dva chlebičky. Pokud by Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích disponovala výtvarným ateliérem s dostatečnou kapacitou, ubylo by stresujících situací při práci mezi sbírkovými díly. Pak by se celkově zlepšila i situace s ostrahou expozic a výstav.

I když předchozí text nebyl příliš optimistický, nikdy jsem práci s návštěvníky nevzdala. Proto se mohu pochlubit tím, že podíl vzdělávacích programů a volnočasových aktivit v mé gesci se na celkové návštěvnosti podílí 32 %. Jsme součástí kulturního dění ve městě, a i když jsme zřizovaní krajem, jsem zvána na všechna jednání, kde se problematika kultury řeší.

Mám za sebou úspěšné projekty, na kterých vzájemně spolupracovalo více institucí ve městě. Jedním z nich je Maxisvět Maxipsa Fíka, na kterém se podílela knihovna, dům kultury, divadlo, kino, dům dětí a mládeže a ekologické centrum. Cílem bylo po celou dobu výstavy Jiřího Šalamouna nabízet dětským návštěvníkům program, který by představoval tvorbu a ilustrace Jiřího Šalamouna a jeho postavy Maxipsa Fíka z dalších pohledů, které v litoměřické galerii nebyly z prostorových důvodů možné.

Téměř na všech akcích projektu bylo dobrovolné vstupné. Závěr proběhl přímo v galerii, kde byli vylosováni ti dětské návštěvníci, kteří navštívili nejvíce akcí. Zároveň probíhal i výstavný workshop a soutěž. Dokonce se podařilo zapůjčit jednu ze dvou existujících masek Fíka, která se v průběhu akce objevila mezi dětmi. Tento projekt měl i další rozměr. Všechny dobrovolné příspěvky jsme na závěr předali „méně šťastným Fíkům“ do psího domova v Řepnici.

K Muzejní noci se z naší iniciativy přidalo postupně šest dalších institucí, takže jsme se stali nejmenším městem s nejvíce otevřenými kulturními organizacemi s programem zdarma. Díky tomu jsme také v roce 2017 byli osloveni s tím, aby se v našem městě uskutečnilo Národní zahájení Festivalu muzejních nocí.

V roce 2016 jsem se zúčastnila stáže v muzeích umění v Amsterdamu, kde bylo vidět, že edukační práce tam má v muzejní praxi své místo a že jsou jí vytvořeny perfektní podmínky z hlediska personálního i materiálně technického. Věřím, že i u nás už svítá edukátorům na lepší časy.

Tímto příspěvkem jsem chtěla provzbudit všechny edukátory a ukázat jim, že s velkým osobním úsilím se dají některé limity překonat. Díky trpělivosti a dlouhodobým výborným výsledkům se v současnosti mění situace k lepšímu.



MUSEALIA

Edukační projekt „Od pračlověka k archeologovi“

Samuel Španihel

V roce 2017 podpořilo Ministerstvo kultury České republiky v rámci programu Kulturní aktivity podprogram výchovně vzdělávacích aktivit v muzejnictví tematický okruh: 1: Edukační aktivity v rámci muzejních expozic ze sbírek evidovaných v Centrální evidenci sbírek muzejní povahy (CES) projekt Muzea regionu Valašsko, p. o. „Od pračlověka k archeologovi“.

V rámci projektu byl vytvořen výukový celek zaměřený na významné archeologické období v dějinách regionu Valašsko. Ústředním tématem byly archeologické transformace a experimentální archeologie.

Projekt byl realizován v několika na sobě navazujících krocích. V rámci první fáze se nakoupily repliky jednotlivých artefaktů a ekofaktů a také suroviny nutné k provádění výrobních pracovních experimentů. Dalším krokem bylo vytvoření pracovních a metodických listů, které se odvíjely od základních pojmů a materiálově odkazovaly na výše zmíněné předměty. Poslední etapa zahrnovala nákup výukových pomůcek a materiálů na workshopy a lektorské výukové programy realizované v rámci projektu, které nepředstavovaly kopii archeologického pramene.

Hlavním produktem jsou tři samostatné celky skládající se z kopií archeologických artefaktů a ekofaktů, typologicky členěných na suroviny, polotovary, výrobky, nástroje a odpad. Ke každému celku patří ještě pískoviště, archeologické nářadí a dokumentační pomůcky.

První celek představuje vybavení ateliéru výrobce štípané industrie. V úvodní části je pomocí funkčních štípaných nástrojů představen vývoj tohoto typu nástroje od nejstaršího paleolitu po dobu bronzovou. Doplnkové předměty (Věstonická venuše, jelení parohy apod.) dokreslují dobovou realitu. Experimentální složka je zastoupena skládáním čepelí do původního jádra, řezáním a čištěním jelení kůže a samotným štípaním. Následně probíhá simulovaný výzkum v pískovišti, kde se odkrývá aranžovaný



Stanoviště se štípanou industrií. |

ateliér pravěkého štípače. Předměty z experimentální části zde tvoří jednotlivé archeologické situace a pomocí informací získaných v první části se po odkrytí naleziště vysvětlují jednotlivé archeologické transformace a způsob dokumentace lokality i nálezu. Druhý celek znázorňuje dílnu řemeslníka z pozdní doby měděné. Představuje se zde výroba měděných předmětů a jejich praktické i symbolické využití. Doplňkovými předměty jsou korálky a fragmenty jantaru. Experimentální část se zabývá výrobou drobného měděného šperku tzv. studenou cestou. Simulovaný výzkum představuje již zmíněnou dílnu měditepce. Poslední celek reprezentuje středověkou hrnčářskou dílnu. Pomocí morfologicky a typologicky rozličné keramiky a obráběcích i dekoračních nástrojů je poukázáno na variabilitu hrnčářské výroby v průběhu celého středověku. Doplňkovými předměty jsou dobové mince různé hodnoty. Experimentální část se věnuje výrobě keramiky v ruce a dekoračním postupům.

V rámci projektu proběhly dvě hromadné výukové akce, a to souběžně s Mezinárodním dnem archeologie 2017; 17.–20. 10. 2017 ve Valašském Meziříčí a 23.–14. 10. 2017 ve Vsetíně. Na základě výstupů projektu jsou ve všech objektech Muzea regionu Valašsko realizovány výukové lektorské programy. K dnešnímu dni (6. 12. 2017) proběhlo 8 opakování. V rámci projektu byl také realizován workshop (11. 12. 2017), který nabídl možnost naučit se původní techniku štípání kamenných nástrojů.

Projekt je celkově hodnocen pozitivně. Nejen ze strany muzejníků, kterým nabídl nové a širší možnosti prezentace posledních archeologických zjištění uskutečněných na Valašsku a také hmotně vybavil pracoviště archeologie moderními a atraktivními pomůckami pro další lektorské programy a chystané expozice, ale také z pohledu jeho laických návštěvníků, kteří projeví nečekaně velký zájem – návštěvnost na všech akcích dosáhla přibližně 600 osob. Účast na hromadných akcích hodnotili velmi kladně a do budoucna se dožadovali dalších opakování. Celkově se dá úspěšné provedení projektu považovat za důležitý krok v rozvoji archeologického pracoviště Muzea regionu Valašsko, p. o.



Výzkum v pískovišti u stanoviště doby měděné. |

Edukační programy Včelařství a Bylinkářství v Rymicích

Martina Václaviková

Edukační programy využívají potenciál Vesnické rezervace lidové architektury v Rymicích, která je tvořena souborem lidových staveb zachovaných insitu a je ve správě Muzea Kroměřížska.

Historie vzniku vzdělávacích programů sahá do roku 2015, kdy byl poprvé vytvořen lektorský program, který současně využíval založenou Medovou zahradu s naučnou stezkou i prostředí vesnických domků. Medová zahrada vznikla ve spolupráci s Českým svazem včelařů, základní organizací Bystřice pod Hostýnem. Díky dotačnímu programu Ministerstva kultury „Podpora výchovně vzdělávacích aktivit v muzejnictví 2015“ byly získány finance na program pod názvem Včelařství aneb rojení v Rymicích. Cílem programu bylo zvyšování povědomí o včelařské tradici i využívání včelařských produktů. Představil včely jako nenahraditelnou součást životního prostředí a svědka soužití člověka s přírodou, s využitím sbírkových předmětů z etnografie, entomologie i zoologie.

Děti se hravou formou a přiměřeně věku v prostředí Medové zahrady seznámily s jednotlivými členy včelí rodiny a s jejich funkcí ve včelí kolonii. Přímou mohly pozorovat včely i jiný hmyz při opylování rostlin. Ve včelím domečku ochutnaly různé druhy medu, dozvěděly se zajímavosti o dalších včelích produktech (propolis, mateří kašička, vosk) a seznámily se s pomůckami včelaře, které jsou potřebné při jeho práci. Každý si mohl vyrobit svíčku ze včelího vosku, a tak si odnést krásný výrobek připomínající práci včel. Program byl určen školním třídám, družinám a zájmovým kroužkům.

Náročnost programu spočívala v připravenosti lektorek a jejich schopnosti pracovat s různými věkovými kategoriemi návštěvníků. Programy připravily a zrealizovaly odborné pracovnice z oborů etnologie a přírodovědy s pedagogickým vzděláním, které



Medová zahrada. |

bylo při tomto typu programů velkou výhodou. Střídání aktivit při práci s návštěvníky – pobyt v Medové zahradě spojený s pohybovou aktivitou, upevnění získaných informací v expozici lidové architektury formou prezentace s využitím sbírkových předmětů, které konkrétně doplňují výklad, a vlastní tvorba – jsou bonusy, které se odrazily v pozitivních reakcích a opakovaných návštěvách v dalších letech.

Díky úspěšnosti program včelařství pokračuje již třetím rokem a muzeum se rozhodlo svou nabídku rozšířit o další vzdělávací program bylinkářství, který úspěšně začal v roce 2016.

V roce 2017 byl připraven inovovaný projekt bylinkářství pod názvem Voňavá kouzla a byl opětovně podpořen Ministerstvem kultury dotačním programem „Podpora výchovně vzdělávacích aktivit v muzejnictví“. Voňavá kouzla seznámila s bylinkami a jejich propojením s každodenním životem člověka, s jeho obydlím i s domácími zvířaty. Představila bylinky v prostředí obydlí, v magii a v lidovém léčení, sušení, využití jednotlivých částí bylinek v čerstvé nebo sušené podobě, a to i k přípravě čajů, extraktů a obkladů. Bylinkové záhony umístěné v Medové zahradě umožnily poznávání bylinek v přirozeném prostředí s možností zapojení více smyslů – zraku, čichu, hmatu i chuti.

Programy na sebe sice přímo nenavazují, ale jak víme, v přírodě souvisí všechno se vším, proto i pedagogové často volí návštěvu obou programů.

Nejkrásnější věta, kterou jsme na konci pobytu od dětí slyšely, když procházely kolem záhonu levandule, kde se to hemžilo včelami, čmeláky i motýly, byla: „Oni opylují!!!!“



Rymice - lidové stavby. |



Včelí domeček. |



Děti z MŠ Rymice. |

Modely lidového stavitelství ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, zvláště modely vizovické firmy Zikal

Alena Prudká

Modely lidových staveb zastoupených v muzejních sbírkách jsou vedle další dokumentace (stavebních plánů, fotografií kreseb) důležitým zdrojem informací o lidovém stavitelství, ať už jsou zhotoveny na základě existujících (v současnosti už často neexistujících) objektů, nebo podle hodnotné dobové stavební a fotografické dokumentace. Nejrozsáhlejší soubory lidových staveb byly pořízeny v 90. letech 19. století; vznikaly v souvislosti s národopisným ruchem při přípravách výstav, zejména *Zemské všeobecné jubilejní výstavy* v Praze v roce 1891 a *Národopisné výstavy československé* v Praze v roce 1895. Velký soubor těchto modelů je uložen ve sbírkách *Národního zemědělského muzea* v Praze, ale řada z nich je roztroušena v dalších muzejních sbírkách v republice.

Sbírka Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně nemá sice, díky své genezi, žádný model z tohoto období, ale obsahuje několik modelů zajímavých objektů z regionu pořízených ve čtyřicátých letech 20. století, jejichž původ je v bývalém sbírkovém fondu *Krajinského muzea* ve Vizovicích.

Počátky vizovického muzea spadají do roku 1933 a jsou spojeny s osobností PhMr. Josefa Čižmáře, vizovického rodáka a autora *Dějin a pamětí města Vizovice*, které téhož roku vydal vlastním nákladem. V roce 1933 byl ustaven *Musejní spolek ve Vizovicích*, který shromažďoval sbírky, vykazoval bohatou odbornou i osvětovou činnost (spolupracoval při natáčení dokumentárních filmů, rozhlasových pořadů, vlastivědných kurzů) a prováděl i fotodokumentaci památek, památných míst, venkovských chalup a jejich interiérů. Tato práce vedla k založení *Krajinského muzea* v roce 1939. Mezi významné osobnosti, které se podílely na činnosti spolku, patřil např. Jaroslav Žíla-Lipjan, badatel a vlastivědný pracovník, přednosta banky Slávie v Moravské Ostravě (do vizovického muzea předal v roce 1943 svou sbírku) nebo Ludvík Kunz, přední moravský etnograf, který spolupracoval při pořádání a evidenci vizovické sbírky. V roce 1945, po osvobození, byly spolku pronajaty výstavní prostory na vizovickém zámku, v roce 1946 začal správce Gustav Imrýšek s instalací sbírek. V roce 1947 byly provedeny instalace v národopisné části muzea: na základě nákrešů, fotografií a plánů, které si správce muzea pořídil při výzkumu dosud uchovaných objektů v místě i v okolních vesnicích vypracoval instalační plány pro vybudování interiéru valašské kuchyně a jízby, které byly zřízeny ve 2. poschodí zámku a vybaveny původním nábytkem a nářadím.

V roce 1953 na základě reorganizace muzeí bylo *Krajinské muzeum* ve Vizovicích změněno na pobočku krajského muzea v Gottwaldově (Zlíně). Muzejní spolek zanikl, muzejní sbírky byly převzaty do správy krajského muzea. Převážná část sbírkového fondu byla poté v 60. letech zpracována a zaevidována do II. stupně muzejní evidence. Pravděpodobně díky tomu, že byl vizovický fond stěhován do Zlína postupně, zůstaly mimo evidenci právě modely lidových staveb a zemědělského nářadí. Jsou to modely:

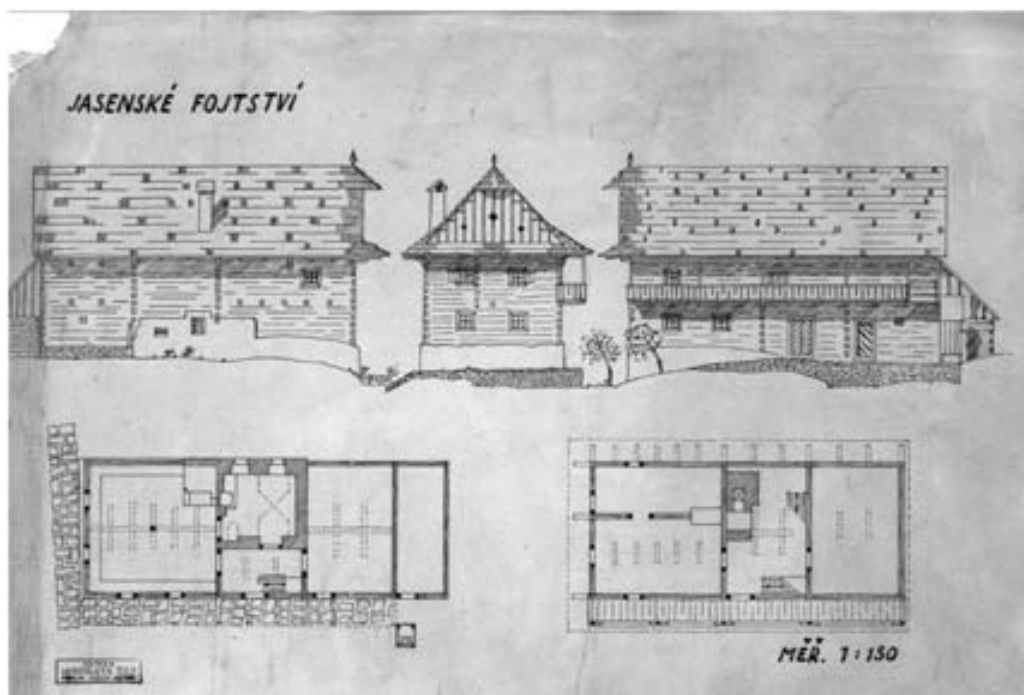
- model fojtství Jasenná – inv. č. E 9283 (obr. 1a, b)
- model hospodářské usedlosti z Vizovicka – inv. č. E 9282 (obr. 3a, b)
- model příčně průjezdné stodoly – inv. č. E 20179 (obr. 4)
- model kotliny na vaření povidel – inv. č. E 9280 (obr. 5)
- model sušírny ovoce – inv. č. E 9281 (obr. 6a, b)
- model nožního mlýna – inv. č. E 9278 (obr. 7)
- model pluhu „obracáku“ – inv. č. E 9279 (obr. 8)



Obr. 1a, b: Dřevěný model fojtství v Jasenné (usedlost čp. 60). Patrová budova s pavlačí, přístodůlkem, krytá šindelem, posazená na obdélníkové dřevěné podložce vyplněné sádkou. Před vchodem do chléva hnojiště, po straně budovy složené dříví. Dva volné žebříky. Inv. č. E 9283. Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.

Část těchto modelů lze ztotožnit s velmi stručným popisem v rukopisném inventáři vizovického fondu, který byl pořízen ještě ve Vizovicích a částečně strukturován podle umístění exponátů v muzejní expozici (*Inventář poboč. Krajského musea ve Vizovicích* – uložený v archivním fondu MJVM). Předměty jsou v soupise ovšem bez přesného uvedení původu. Ten je zřejmý díky tomu, že modely nesou kovový firemní štítek vizovické firmy *Josef Zigal, kolářství – saně – lyže, Vizovice*. Nepodařilo se nám zatím zjistit, zda existují ještě další modely vyrobené ve 40. letech 20. století touto firmou, která se mimo jiné specializovala i na výrobu dřevěných součástí automobilových karoserií. Modely byly zhotoveny jednorázově právě pro potřeby vizovického muzea. Model fojtství z Jasenné (inv. č. E 9283, obr. 1a, b) byl zhotoven se vši pravděpodobností podle terénní dokumentace provedené Jaroslavem Žilou a věnované krajinskému muzeu (obr. 2, inv. č. E 29657). K dalším modelům se kresbnou dokumentací nepodařilo zjistit, je však pravděpodobné, že byly vyrobeny podle podkladů z vlastního fondu muzea.¹ Všechny modely staveb jsou zhotoveny ze dřeva, sádry, případně je použit mech a proutí, vsazeny jsou do sádrového lůžka upevněného do dřevěného rámu. Z dílny firmy Josefa Zigala pocházejí i dva modely hospodářského náradí – model nožního mlýna a model pluhu.

Sbírka Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně obsahuje ještě dva další modely staveb. Jeden z nich byl pořízen pro první etnografickou expozici muzea *Ze života lidu na bývalém panství zlínském* otevřenou v roce 1957 na hradě Malenovice.² Model jednotraktového domu krytého doškem z Březnice čp. 61 (inv. č. E 20180, obr. 9a) byl pořízen podle plánu Aloise Urbana, výtvarníka muzea (inv. č. E 20180, obr. 10).



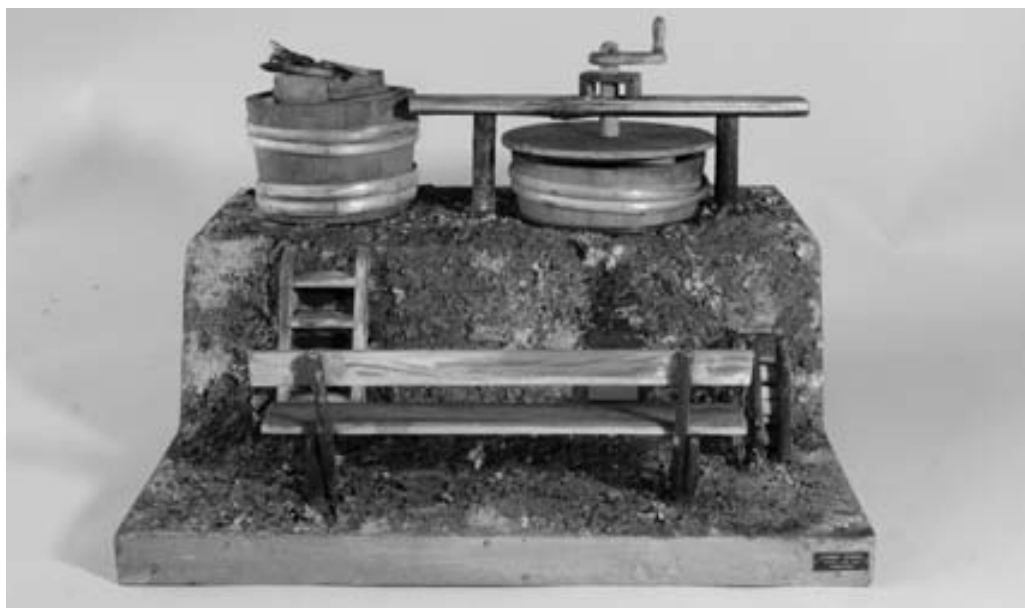
Obr. 2: Kresba objektu fojtství v Jasenné: průčelní stěna, zadní stěna, štítová stěna, půdorys přízemí, půdorys prvního patra. Měřítko 1:150. Inv. č. E 29657.



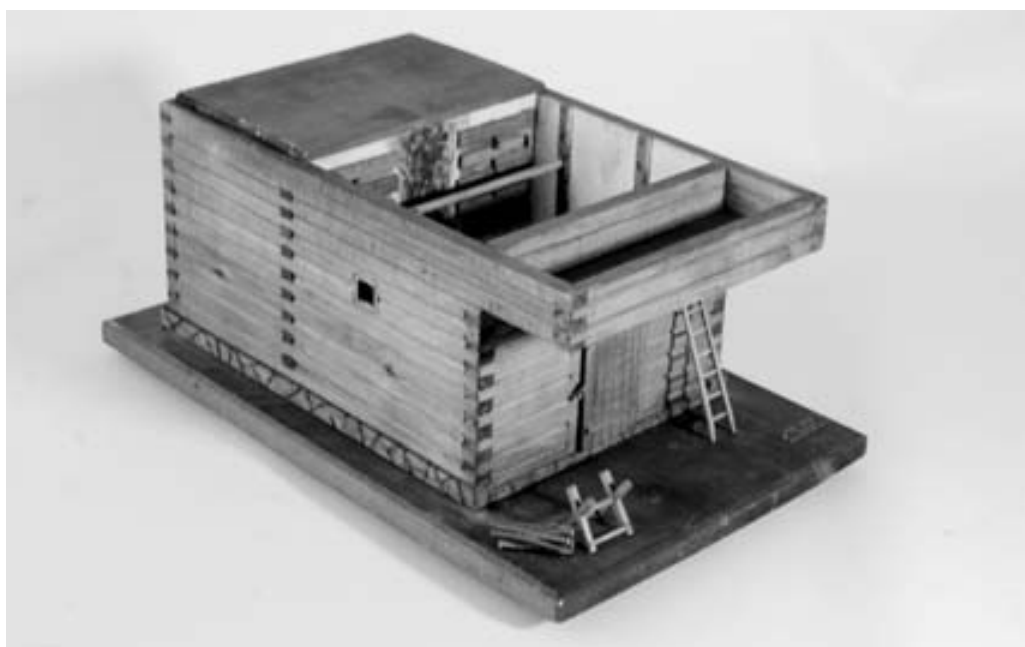
Obr. 3a, b: Model hospodářské usedlosti z Vizovicka. Jednotraktový dům trojdílný. Na podélné dřevěné podložce se sádrovou výplní posazen obytný dům, stodola, dvůr s kůlnou, záchod, hnojiště, kurník, krmník, studna, sušárna (?), hranice dřeva. Jizba s dvěma okénky ve štítové stěně a jedním v boční okapové stěně, síň s vchodem ze dvora s oddělenou kuchyní, komora. Sedlová střecha krytá šindelem. Model je rozebíratelný (odklapitelná střecha). Inv. č. E 9282. Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



Obr. 4: Model příčně průřezné stodoly s kamennou podezdívkou a deštěnými stěnami. V boční stěně vchod do sklepa. Vrata lafová zavěšená na kožených poučkách. Sedlová střecha kryta šindelem a térovým papírem, na přístavcích střecha pulťová. Budova je umístěna na obdélníkové podložce - sádrou vyplněném dřevěném rámu. Inv. č. E 20179. Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



Obr. 5: Model kotlíny na vaření povidel. Manipulační kád s nářadím na pasírování převařovaných povidel a kotlína s míchacím kotoučem a klikou usazený ve svahu. Pod svahem hranice paliva a desková lavice s opěradlem, při svahu dřevěné schůdky. Inv. č. E 9280. Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



Obr. 6a, b: Model sušárny ovoce z Vizovicka, rozebíratelný (odklopná střecha). Střecha šindelová, uvnitř vybavení: otopné zařízení, konstrukce pro zasouvání lís s ovocem. Před sušárnou postaven žebřík, koza na řezání dřeva, složená otep polínek. Inv. č. E 9281.
Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



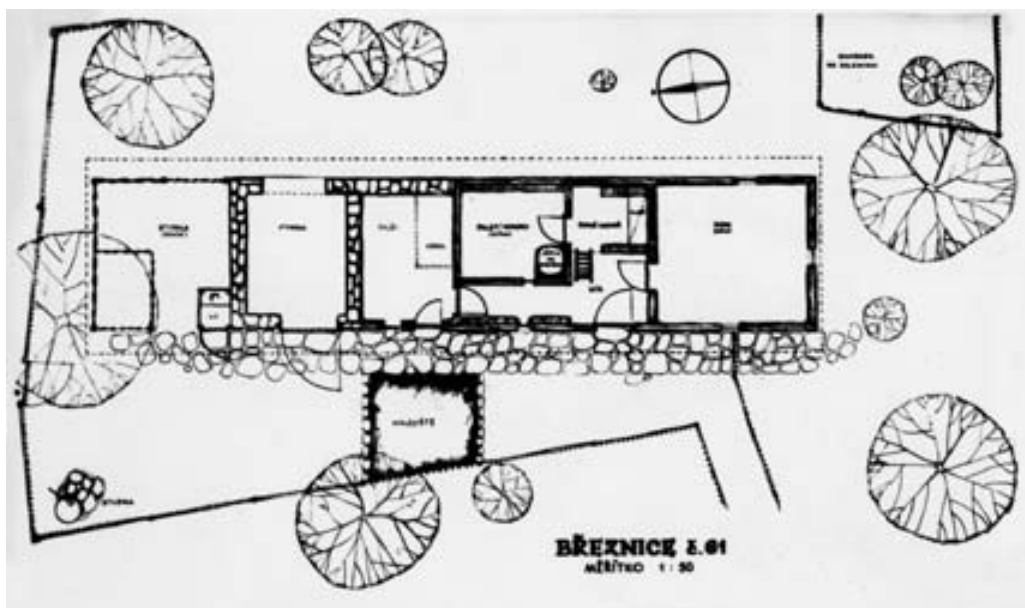
Obr. 7: Dřevěný model mlýna na mletí obilí na nožní pohon. Inv. č. E 9278.
Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



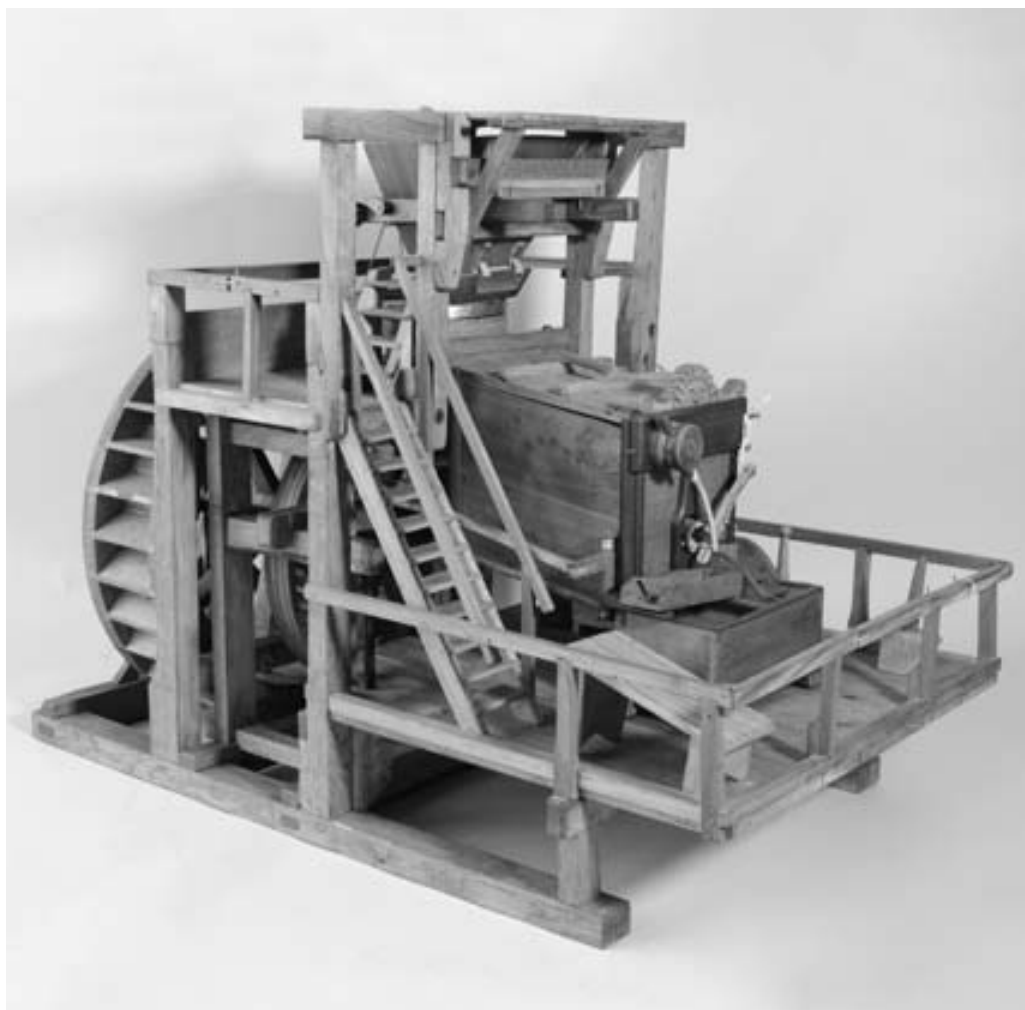
Obr. 8: Dřevěný model pluhu „obracáku“. Inv. č. E 9279
Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



Obr. 9: Model usedlosti čp. 61 z Březnice. Jednotraktový dům s vchody do síně a do chléva z okapové strany. Navazující hospodářská část má stěny z kamenného zdiva, latí a proutí. Štít vyplétaný proutím. Střecha kryta dochem. Inv. č. E 20180.
Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.



Obr. 10: Půdorys usedlosti čp. 61 z Březnice pořízený AI. Urbanem pro expozici Ze života lidu na bývalém panství Zlínském. Inv. č. E 28333 (předloha k modelu E 20180).



Obr. 11: Model vodního mlýna z Újezdu u Val. Klobouk. Zhotovil Jan Šimák z Újezdu z několika druhů dřeva. Model je funkční. Inv. č. E 2393. Foto Gabriela Skyva Dobešová, fotoarchiv MJVM.

Posledním modelem ve sbírce zlínského muzea je model vodního mlýna z Újezdu u Valašských Klobouk (inv. č. E 2393, obr. 11). Zhotovil jej v roce 1982 Jan Šimák, který ve mlýně pracoval v letech 1921–1922 jako pomocná síla (pacholek, kravař). Ve mlýně se mlelo ještě za II. světové války, po ní mlýn zanikl. Model je vyroben z několika druhů dřeva: dub, modřín, smrk, trnka, lípa, akát, dub, buk, olše, břiza. Model je funkční. Je uveden i v soupisu modelů lidové architektury ve sbírkách muzeí ČR (BUREŠ – PROCHÁZKA – TEMPÍR 1998, s. 215).³

Modely venkovských staveb ve sbírce MJVM, byť nepoččetné, jsou velmi kvalitně provedeny – zvláště modely profesionální firmy Josefa Zigala. K části modelů existuje i dokumentace, podle níž byly zhotoveny, čímž se jejich výpovědní hodnota ještě zvyšuje. Modely z původního vizovického fondu bohužel nebyly dlouho vystavovány, což se v současné době muzeum snaží napravit při tematických výstavách.

Poznámky:

- ¹ V roce 1943 „do sbírek muzejních kromě výsledků vlastní sběratelské činnosti přibyla sbírka muzejních exponátů spolupracovníka Jaroslava Žíly, ředitele banky Slávie v Moravské Ostravě. V roce 1944 přibýlo opět do muz. sbírky 720 různých předmětů. Byly pořizovány fotografické snímky památných a historických míst, rázovitých valašských chalup, starobylého nábytku, interiérů a podobně. Od akademického malíře Jana Kobzáně bylo zakoupeno 26 kreseb rázovitých typů valašských pasekářů, stařenek a dívek ve valašských krojích..." (podle rukopisu Gustava Imrýška z roku 1970).
- ² Pro potřeby expozice byla v 2. polovině 50. let pořízena i menší kolekce akvarelů pecí a černých kuchyní výtvarnice Ludmily Vlkové (9 kreseb) a plánů usedlostí grafika Aloise Urbana (4 kresby).
- ³ Soupis modelů byl prováděn v letech 90., proto do něj nejsou zařazeny ostatní modely ze sbírky MJVM, které, byť jsou ze staršího sbírkového fondu, nebyly zpracovány v muzejní evidenci, evidovány byly až po roce 2000.

Prameny:

Rkp. vizovického učitele a městského kronikáře Gustava Imrýška z roku 1970, vydaného ve strojopisné publikaci Vizovice 400 let městem.

Inventář pobočky Krajského musea ve Vizovicích (uloženo v archivu MJVM).

Literatura:

TEMPÍR, Z. – BUREŠ, P. – PROCHÁZKA, L.: Modely lidové architektury ve sbírkách muzeí ČR. Národopisný věstník, zvláštní číslo, s. 215. Praha 1998.

Doplňky k válečným osudům Jana A. Bati

Zdeněk Pokluda

Před nedávnem dostali čtenáři do rukou publikaci „Národní soud versus Jan Antonín Baťa“ vydanou ve Zlíně r. 2015. V deseti kapitolách zde autorka Hana Kuslová přibližuje jeden životní úsek Jana A. Baťi – obžalobu, soudní líčení a rozsudek Národního soudu r. 1947. A také nastiňuje, co procesu předcházelo v letech druhé světové války. Autorka nalezla řadu nových zjištění v pražských a olomouckých archivech a přispěla tak k lepšímu poznání válečných a poválečných peripetií kolem firmy Baťa.

Čtenářům autorka předkládá na šedesáti textových stránkách deset kapitol, z toho necelá polovina rozsahu se věnuje událostem za války (1939–1945). Je to kapitola třetí (Černá listina), čtvrtá (Patagonie neboli hospodářská kolonizace) a dále pak významné části kapitol sedmé (Otázka vlastnictví akcií) a osmé (Proces a rozsudek).

Při pročitání pasáží o válečných událostech se dovídáme leccos nového, zároveň však také zjišťujeme, že autorka bohužel nevyužila poznatky, které byly k tématu už zveřejněny – některé v posledních deseti dvaceti letech, jiné však už i před šedesáti lety. Obraz, který načrtává o Janu A. Baťovi v letech druhé světové války, tak zůstal neúplný. Aby dnešní čtenář mohl porozumět tomu, co se tehdy odehrávalo, je třeba mu předložit i informace, které autorka přehlédla. Na následujících řádcích se pokusím doplnit mezery aspoň na několika místech, aby obraz tehdejších událostí byl alespoň v nutné míře úplnější.

Protibaťovská kampaň v USA 1939–1940

Obsáhlou pasáž autorka věnuje (str. 25–27) kampani amerického tisku a odborů vedené od léta 1939 proti firmě Baťa i Janu Baťovi – v nevybíravé kampani zaznívala různá podezření, že jde o pátou kolonu hitlerovského Německa atp. Není pochyb, že šlo o jasně cílené útoky ze strany konkurentů cítících ohrožení, kteří však také mohli využít neobratnosti na baťovské straně – autorka mohla na tomto místě doplnit, že v zámoří mohli třeba znát tiskovou zprávu publikovanou v protektorátě 23. května 1939 o tom, že Jan Baťa „v dohodě s říšskoněmeckým ministerstvem převzal pak opět správu svých velkých podniků ve Zlíně za těchto uznaných podmínek: že mu nebude jako českému vlastenci bráněno v dosavadní politické činnosti, že mu bude dána úplná volnost v navazování zahraničních hospodářských a průmyslových styků a že smí své průmyslové a obchodní podniky vésti svobodně bez jakékoliv kontroly. Nutno spravedlivě uznati, že vláda německé říše projevila tím pro český podnik velkou péči a starostlivost“.¹ Lze si snadno představit, co si v Americe z této zprávy asi vybrali – že Jan Baťa chce dělat politiku a že vůči němu německá říše projevila starostlivost.

Stejně tak v této autorčině pasáži o americké protibaťovské kampani započaté už v létě 1939 chybí aspoň zmínka o tom, že Jan Baťa nedokázal získat podporu našich krajanů v USA. Při novinářských útocích se zpočátku našly hlasy, které apelovaly na české krajanské organizace na východním pobřeží USA, aby se Jana Baťi jako českého podnikatele zastaly. Nestalo se tak, protože Jan Baťa už mezi krajany budil pochybnosti, a tak tamní Československá národní rada se v záležitosti odmítla vyjádřit a potvrdit Janovu spolehlivost.² Ke zdrženlivému postoji krajanů vedly zřejmě různé příčiny – např. brzy po příjezdu do USA r. 1939 zajel Jan Baťa do Clevelandu, tam se ho čelní představitelé Čechů snažili získat pro spojení s odbojem, načež Jan prohlásil, „že přijel do Ameriky dělat obchod a nikoli politiku. České clevelandské noviny toto prohlášení s příkrým odsudkem otiskly a odtud to převzaly četné deníky newyorské.“³

K černým listinám

Z angloamerických spojenců to byli, jak autorka připomíná a cituje amerického diplomata (str. 29), především Angličané, kteří měli proti Janu Baťovi různé námitky a dali ho na černou listinu – jednak se zdráhal dát Anglii finanční záruky za zboží nakoupené v neutrálních zemích, aby se nedostalo do Německa, a druhým důvodem bylo, že brazilské společnosti koupil od německé firmy pro zlínskou firmu Baťa a byl se Zlínem ve styku. K tomu lze dodat, že jakmile nastaly válečné poměry, požadovali Britové čitelné postoje a jestliže kolem Jana Baťi zůstávaly otazníky, reagovala londýnská vláda po svém – v únoru 1940 zapsala Jana Baťu na svou černou listinu.⁴

Britskému postoji ještě lépe porozumíme, když doplníme, co autorka opomněla – že totiž počáteční rozpaky na britské straně sám Jan Baťa fatálně přiznal v aféře kolem prodeje bot pro britskou armádu. Cena byla sjednaná na 2,8 dolaru za pár, ale Jan požadoval 4,2 dolaru – o 50 % víc.⁵ Bylo to v počátcích války a Jan začal vyjednávat s Angličany: „Firma Baťa měla totiž v Bergenu v Norsku uložených asi milión párů těžkých pracovních bot. Ty boty tam byly poslány ještě v posledních dnech Československa, aby se dostaly mimo kontrolu Němců a jejich spojenců. Jan se teď rozhodl, že boty prodá a hledal zájemce. Hlavním zájemcem byla anglická vláda, která nyní, pozdě, ale přece, zoufale zbrojila a sháněla výbavu pro své vojsko, a milión párů bot – to byl dar jako z nebe. Šéf však chtěl za to dostat pořádnou cenu. Vyjednávání se táhlo tak dlouho, až v dubnu 1940 německá vojska okupovala Norsko, obsadila Bergen a vzala také v „ochranu“ ten milión párů bot, samozřejmě bez jakéhokoliv zaplacení. To byla vážná ztráta, neboť to mohlo vynést pár miliónů dolarů. Co bylo ale vážnější, že nikdo nedokázal přesvědčit britskou vládu, že Janovo prodlužované vyjednávání nebyla taktika domluvená s Němci, aby se boty nedostaly do rukou Spojencům.“⁶ O pět měsíců později byl Jan Baťa zapsán také na černou listinu USA – stalo se tak 17. července 1940.⁷

Americké volby

V USA se Jan Baťa věnoval budování továrny v Belcampu a dalším záležitostem a potýkal se s tamními poměry, jak to autorka na různých místech přibližuje (str. 25–29 aj.). Je třeba dodat, že Jan Baťa svůj pobyt v USA totálně zkomplikoval politickým dobrodružstvím. Stalo se tak při prezidentské volební kampani na podzim 1940, kdy se Jan Baťa pustil do prosazování svých politických preferencí. Byl u toho tehdy Ferdinand Menčík, jenž zaznamenal, že Baťa dosavadního presidenta Roosevelta „pokládá prakticky za socialistu, rozhodně nepříznivého kapitalismu, a proto si nepřál jeho zvolení... Rozhodl se, že prezidentskou volbu ovlivní. Jako protikandidáta proti Rooseveltovi si vybral svého přítele, senátora Tydingse, který byl konzervativní republikán. Naše akce vzala na sebe podobu propagační. Psal jsem tucty dopisů zahraničním továrnám, s rozkazem, aby ředitel zařídil uveřejnění článku – a to nejen v továrním časopise, ale i v místním tisku, pokud ho může ovlivnit – ve kterých popisovali Roosevelta jako neschopného člověka, který Ameriku zruinuje, a psali velké chvály o senátoru Tydingsovi jako o možném kandidátu na amerického prezidenta... Roosevelt volby vyhrál, a když se tak stalo, americká vláda prý naznačila Janovi, aby dal přednost tomu, aby svou činnost přenesl někam jinam.“⁸ Jak je zřejmé, Jan Baťa nepochopil, že je v USA hostem a prostě se nemůže míchat do tamní vnitřní politiky. Následky se dostavily vzápětí: už v lednu 1941 Jan Baťa s celou rodinou opustil USA, zatímco řada baťovských vedoucích tam zůstala a nadále působila (Muška, Lata, Schmidt, Gerbec aj.).

Vztahy k československé exilové vládě

Hodně pozornosti věnuje autorka na různých místech svého textu vztahům Jana Bati k londýnské exilové vládě. Snad jen nedopatřením opominula některá závazná svědectví a fakta, která dokreslují dění kolem Jana Bati.

K formování Janova vztahu k představitelům československého politického exilu přispívala vzájemná jednání, korespondence, setkání. Poněkud bizarní epizodou bylo například setkání s Janem Masarykem: „Když byl Jan Masaryk v roce 1940 v New Yorku a projevil zájem o setkání s Janem Bařou, podnikatel se nechtěl ‚kompromitovat‘ a proto si vymínil schůzku mimo Manhattan. Když k setkání nakonec došlo, tak to vypadalo jako ve špatném špionážním filmu. Oba muži spolu rozmlouvali kdesi za městem, v přítmí, jako spiklenci.“⁹

Setkání s takovou atmosférou se Masarykovi jistě vrylo do paměti a měl i další důvody k srovnávání. Po příjezdu z Ameriky se 28. září 1940 zúčastnil jako ministr zahraničí schůze exilové vlády v Londýně a zde „si stěžoval na továrníka Jana Bařu, který místo aby podporoval odboj, chová se tak, že se dostal na anglickou černou listinu pro své obchody s nacisty. Zato se velmi pochvalně vyslovoval o Tomíku Bařovi..., který v Kanadě ve vesnici Frankfurt založil nové sídliště Batawa a v něm továrnu podporující spojenecké válečné úsilí a náš odboj.“¹⁰ Dlouhodobé klíčkování Jana Bati a jeho nečitelné postoje vůči československému exilu ho stavěly do nepříznivého světla, jak to ukazuje zápis schůze londýnské vlády 21. května 1942. Ministr Ripka sděloval, že vláda se dotazovala, „proč je Bařa na černé listině. Odpověď zněla, že vždy postupoval s Hitlerem.“ K tomu ministr Lichner dodal: „Příčina, proč je na černé listině v Americe... je prakticky podložena. Ještě před pádem Francie kupoval kůže a posílal je přes Marseille do Zlína a tak podporoval německé válečné úsilí. My byli na Bařu hrdí a je to pro nás smutná kapitola, že vedoucí firmy se postavil na takové stanovisko. Firma sama však dělá ohromnou propagandu pro nás, a neměli bychom proto pro činnost šéfa odsuzovat firmu.“ Ministr Stránský navázal na Lichnera s tím, že „Bařa hraje pro Zlín na kartu německého vítězství. Je to politická bezcharakternost...“ Diskuse se k tématu opakovaně vracela a ukazovalo se, jak živě ministři pociťovali komplikace vzešlé z postojů Jana Bati. Ministr Nečas se vyslovil, že „v Americe znají 3 jména – Masaryk, Beneš a Bařa; co dobrého dělají ta dvě, kazí třetí.“ A k otázce černé listiny pak podotkl: „Před 3/4 rokem by se to vymazání bylo podařilo... Bylo by stačilo podepsat na vyslanectví: Jsem pro vládu v Londýně a proti Hitlerovi.“ Na to ministr Stránský položil otázku: „On to odepřel vyslanectví?“ Nečas odpověděl: „Ano. V 5 hodin ráno to roztrhal... Bařa má pravdu, pokud tvrdí, že americká konkurence v boji proti němu přispívá, ale nakonec odepřením podepsání deklarace ukázal, že je protičeský.“ V diskusi pak zazněl lapidární úsudek, že Jan Bařa „není pomocník Háchův, ale Hitlerův“ a věci dospěly k tomu, že se výrazně odlišně posuzovaly postoje Jana Bati a ostatních pracovníků firmy Bařa.¹¹

Tato vládní diskuse probíhala v době, kdy šlo o všechno. Exilová vláda všemi cestami usilovala o součinnost se spojenci a porážku Hitlera, schylovalo se k atentátu na Heydricha, na frontách bojovaly a umíraly tisíce Čechoslováků včetně bařovců – a Jan Bařa to nevnímal, držel se stranou, říkalo se o něm, že sedí na dvou židlích. Za této situace londýnská vláda chtě nechtě zaujala stanovisko: ministr zahraničí Jan Masaryk instruoval 24. 6. 1943 československé ambasády a konzuláty zvláštním oběžníkem o případu Bařa. Upozornil zde na „poraženecké chování šéfa Bařova koncernu,

dr. h. c. Jana Bati“, připomněl, že Jan Baťa byl „ve Spojených státech nedávno dokonce úředně prohlášen za německého příslušníka ve smyslu amerického válečného zákonodárství“, a zdůraznil, že „bylo by nesprávné dělati Baťovy zaměstnance zodpovědnými za jejich zaměstnavatele...“ Dále se tu připomínalo „opatření, jaké bylo použito proti Janu Baťovi samotnému, tj. zákaz jakékoli úřední (konzulární) pomoci“, a zároveň tu zaznívalo jasné ubezpečení: „Poměr zastupitelských úřadů vůči jednotlivým baťovcům nemá tedy zásadně býti ovlivňován poměrem, jaký československé zahraniční státní zřízení bylo nuceno zaujati vůči jejich zaměstnavateli...“¹²

Důsledné rozlišování mezi Janem Baťou a ostatními baťovci působícími po světě se ukazovalo i jinak. Například chilská Baťova společnost byla z černé listiny vymazána už r. 1943, a potom 17. ledna 1944 byly vymazány další baťovské společnosti v Latinské Americe kromě brazilských, tedy těch, které řídil Jan Baťa.¹³

Mohl být Zlín ohrožen?

Jan Baťa se tvale držel stranou exilových aktivit, což autorka připisuje jeho obavám, aby neohrozil spolupracovníky v okupovaných zemích (str. 37 aj.), zejména v protektorátu. Na tomto místě lze podotknout, že toto často opakované Janovo zdůrazňování obav o Zlín naráželo na protiaargumenty, a například na zasedání londýnské exilové vlády 21. 5. 1942 mj. zaznělo: „*Outrata byl generálním ředitelem Zbrojovky. Odešel a továrna jde dál. Je tedy lichá výmluva, že by prohlášením proti Hitlerovi byl Zlín ohrožen.*“¹⁴ Pozornost si zasluhuje i tento názor na postoj Jana Bati: „*Zaštitovat se 100 000 spolupracovníky v okupovaných zemích, které by údajně ohrozil prohlášením ve prospěch exilu, je alibistické. Jan Baťa neměl ve společnosti dominantní postavení.*“ Od r. 1939 byl přece zapsán pouze jako akcionář se 40 % akcií, takže případné proexilové „prohlášení Jana Bati jako někdejšího minoritního akcionáře na tomto stavu nemohlo nic změnit a postavení zaměstnanců by nezhoršilo. Zlínská baťovská společnost tedy i v době nesvobody fungovala bez ohledu na jednání a vystupování Jana Bati.“¹⁵ To všechno dobře věděli i baťovci v USA, jak ostatně dokládá autorka citací z dopisu Františka Mušky adresovaného v lednu 1942 Janu Baťovi (str. 78): „... na osudu našich lidí ve Zlíně ničeho změnit nemůžete, ani k dobrému ani ke zlému... Co Vy děláte aneb neděláte tam na druhém konci světa nemá na jejich osud žádného vlivu.“

Patagonie

Dosti rozsáhlá kapitola se zaobírá souborem textů, které obsahují úvahy Jana Bati o přestěhování některých národů do Latinské Ameriky – zejména šlo o přesídlení Čechoslováků do Patagonie. Autorka mj. připomíná, že informaci o těchto textech obsahoval dopis Jiřího Udřizala z 19. dubna 1943 určený Tomáši ml. Baťovi, a tento dopis pak londýnské exilové ministerstvo zahraničí v prosinci 1944 zaneslo dalším ministerstvům a kancelářím prezidenta (str. 47). K tomu je třeba dodat, že informace o patagonských úvahách Jana Bati se dostaly už r. 1944 na veřejnost, když v krajanských New Yorkských listech vyšel článek dopisovatele z Rio de Janeiro o tom, že Jan Baťa navrhoval přesídlení českého národa s německou pomocí do Patagonie.¹⁶ Autorka cituje řadu výňatků z textů Jana Bati, avšak některé podstatné pasáže zde nezaznívají.¹⁷ Aspoň něco z nich je třeba připomenout:

„Technicky přestěhování i deseti milionu lidí celého národa není otázkou. Je to snadnější, nežli bylo pro praotce Čecha, aby přestěhoval svůj několik set duší čítající kmen do Povltaví...

Před několika lety napsal jsem knížku: *‘Budujeme stát pro 40 milionů lidí.’*

Tehdy jsem měl na mysli, že je možno z Československa vybudovat takovýto stát.

Osud to provedl jinak...

Přestěhováním národa zmizí také duch odporu a vzájemné nevráživosti mezi národem německým a českým, protože zmizí i třetí plochy a protože v dohodě s vládou Německa bude možno provésti převlastnění majetku nikoli mocí zákona, ale v přátelské dohodě a slušnosti, již německý charakter vždycky vynikal.

Němci byli vždycky slušní, když neměli jiného nežli hospodářského důvodu chovati se jinak.

Jsem přesvědčen, že převlastnění usedlostí a národního majetku bude provedeno říšskými úřady tak slušně a poctivě, že nemusíme míti o tento ohled obavy...

Považuji to za jedinečnou příležitost, kdy Čechové a český národ může míti prospěch z velkorysosti německých vládařů...

Vedle vystěhování národa československého, šlo by v Evropě samotné o vystěhování Maďarů, Rumunů a Turků.

Takto by zůstaly v Evropě pouze národy: Slovanský, Německý, Italský, Anglický, Francouzský, španělský, a skandinávské. Slovanský by zabíral Polsko, Uhry, Jugoslavii, Bulharsko, Rumunsko, Italskému by zůstala jeho oblast, Německo by bylo rozšířeno o Rakousko a části Polska a Čechy s Moravou...

Nové národy Češi, Maďaři, Rumuni by získali nová území v Africe, Australii, sev. a již. Americe a.t.d....

Vážení pánové.

Byl jsem pozván sem k vám, abych vám vyložil své stanovisko ku řešení české, či čsl. otázky do budoucnosti...

P. G. mi řekl, že musím chtít chápati, že žijeme nikoliv jenom v sousedství Německa, ale *‘na německém dvoře’* a že toto nám, Čechům ukládá, abychom svůj poměr podle toho upravili. Že nemůžeme dělati věci tak, abychom jimi ohrožovali Německo.

Mnoho jsem o tom přemýšlel za ta dvě léta od mé návštěvy v Karinhallu. Zním své Čechy a vím, co dovedou. A vím také co nedovedou...

Před 5 léty napsal jsem knihu: *Budujeme stát pro 40 milionů lidí.* Mám možnost předstoupiti před český lid a navrhnouti mu dobrovolný odchod, dobrovolné odstěhování do nové země, kde tento můj původní plán ještě dnes je možno uskutečňovati...

Když si spočítáte, pánové, co stálo Německo dobytí té nejmizernější kolonie na majetku, úsilí a životech, tož shledáte, že je to desetkráté tolik, nežli co by stálo získání celého území protektorátu, který by teprve po klidném přestěhování Čechů mohl se státi skutečně německým územím. Dokud tam bude český lid, dotud bude nejdříve bolákem v německém těle...

Němci si mohou dovolit velkorysost v tomto ohledu. Proto s tím přicházím k vám a proto vám líčím tuto jednu možnost, kterou bych chtěl posloužit národu vlastnímu a při tom, že vykonám kus civilizační práce na světě posloužit také i německému národu.

Jsem přesvědčen, že je to způsob, kterým i švec Baťa by mohl vejít do dějin národa jak německého, tak českého, jakožto iniciátor nového hnutí světového uspořádání a uklidnění.“

Jde o úvahy a poznámky Jana Bati, které, když se dostaly do oběhu, u mnoha lidí vzbudily překvapení. V některých pasážích jakoby do těchto textů přecházela rétorika německého ražení („bolák v německém těle“, „nové světové uspořádání“ atp.). V podmínkách válečného zápasu, kdy všechny síly československého odboje byly napřeny k porážce okupantů a uhájení státního území, působily úvahy Jana Bati poráženecky.

Vlastnictví akcií

V samostatné kapitole se přibližuje otázka vlastnictví akcií firmy Baťa, a. s., Zlín, a to v důsledku převodu z r. 1939. Autorka zaznamenává, jaké náhledy a postoje se objevovaly ve vedení znárodněného podniku. V této souvislosti lze doplnit, že československé úřady zdanily přihlášené akcie na jaře 1947 a tímto aktem evidentně uznaly, že akcie vlastní skupina akcionářů – Jan Baťa, Marie T. Baťová, Dominik Čipera, Hugo Vavrečka, František Malota, Hynek Baťa (a předtím Josef Hlavnička).¹⁸ Stejný postoj lze rozpoznat u Jana Bati, když označením své sestry za spolumajitelku zlínské firmy uznával za spolumajitele také Marii T. Baťovou, D. Čiperu, H. Vavrečku, F. Malotu a H. Baťu.¹⁹

Poznámky:

¹ BROŽ, I. 2002: *Chlapi od Baťů*. Praha. S. 69.

² BUDÍN, S. 1947: *Věrní zůstali*. New York-Boston-Praha. S. 159.

³ VEŘMÍŘOVSKÝ, V. (pseud. Edvard Valenta) 1946: *Stín Tomáše Bati II, Dnešek I. č. 4*.

⁴ BROŽ, I. 2002: *Chlapi od Baťů*. Praha. S. 80.

⁵ KRUTIL, I. 1995: *Nevšední osudy Baťova exportéra*. Zlín. S. 87.

⁶ MENČÍK, F. 1993: *Poskokem u Jana Bati*. Praha. S. 82–83.

⁷ BROŽ, I. 2002: *Chlapi od Baťů*. Praha. S. 87.

⁸ MENČÍK, F. 1993: *Poskokem u Jana Bati*. Praha. S. 78–79.

⁹ BROŽ, I. 2002: *Chlapi od Baťů*. Praha. S. 82.

¹⁰ FEIRABEND, L. K. 1994: *Politické vzpomínky II*, Brno. S. 37.

¹¹ *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně II*, 2011. Praha. S. 324–328.

¹² *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně III*, 2, 2013. Praha. S. 93–95.

¹³ NÁLEVKVA, V. 1972: *Československo a Latinská Amerika v letech druhé světové války*, Praha. S. 88; BROŽ, I. 2002: *Chlapi od Baťů*. Praha. S. 125.

¹⁴ *Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně III*, 2, s. 328.

¹⁵ POSPÍŠIL, J. – POSPÍŠILOVÁ, H. 2012: *Rub a líc baťovských sporů*, Zlín. S. 39.

¹⁶ BUDÍN, S. 1947: *Věrní zůstali*. New York-Boston-Praha. S. 159.

¹⁷ *Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Zlín, Svět I/2, kart. 342, inv. č. 775*.

¹⁸ POKLUDA, Z. 2012: *Baťovi muži*. Zlín. S. 138–139.

¹⁹ IVANOV, M. 2000: *Sága o životě a smrti Jana Bati a jeho bratra Tomáše*. Vizovice. S. 287.



PERSONALIA

Pocta Františku Bartošovi 2016–2017

Jana Koštuříková

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně spravuje v rámci své bohaté a různorodé muzejní sbírky také několik osobních fondů význačných osobností spjatých s historií města Zlína a jeho okolí. Jedním z nich je pozůstalost osobnosti předbafovského Zlína Františka Bartoše, mladcovského rodáka, pedagoga, jazykovědce a národopisce, jehož význam v oblasti kulturního a společenského života Moravy druhé poloviny 19. století přesahuje rámec zlínského regionu. Archivní fond čítající několik stovek položek listinného, trojrozměrného i knižního materiálu spravuje *Studijně-dokumentační středisko Františka Bartoše*, které vzniklo jako samostatné odborné pracoviště MJVM roku 1992 na popud dlouholetého muzejního etnografa Karla Pavlišťika, s cílem vytvořit v Bartošově rodném místě odborné a všem zájemcům dostupné středisko informací ke studiu jeho života a díla. Odborné středisko vede etnograf, který má na starosti kromě systematické evidence zmíněného Bartošova osobního fondu také dokumentaci, studium, popularizaci a prezentaci života i díla této význačné osobnosti našeho regionu, s čímž souvisí také relativně nedávný počín střediska. V roce 2013 byla otevřena nově koncipovaná stálá expozice věnovaná této osobnosti, která představuje v pořadí již její třetí modernizovanou variantu s názvem *František Bartoš – pedagog, jazykovědec, etnograf*. Důvodem jejího vzniku bylo stěhování muzea do nových prostor v rámci 14 | 15 Bafova Institutu se sídlem ve 14. budově bývalého bafovského areálu.

Původní pojetí expozice bylo oproti stávající instalaci velkorysejší, počítalo s instalací audiovizuální projekce o životě Františka Bartoše a zvukovým panelem s prezentací ukázek písňového materiálu z jeho edic lidových písní a dětského slovesného folkloru. Z finančních důvodů nebyly tyto prvky nakonec realizovány. Vhodná příležitost alespoň k částečnému naplnění původní koncepce se tak naskytla při plánování oslav dvou významných výročí, které jsme si tento a minulý rok připomínali v rámci vzpomínkového programu u příležitosti 110. výročí úmrtí a 180. výročí narození tohoto významného mladcovského rodáka. Pod společným názvem **Pocta Františku Bartošovi 2016–2017** jej připravily za podpory Zlínského kraje a Statutárního města Zlína dvě zlínské instituce pečující o odkaz Františka Bartoše – Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně. Hlavním počinem oslav trvajících deset měsíců byla příprava a následná realizace animovaného komiksu jako trvalé součásti expozice dokreslující a oživující část zaměřenou na Bartošovu odbornou činnost.

Vedle realizace nové vizuální nástavby expozice se hlavní organizátoři projektu rozhodli přiblížit zejména mladé generaci význam a stálou aktuálnost Bartošova díla, nejenom v širokém spektru plánovaných akcí od populárně-naučných aktivit po odborné besedy a přednášky určené pro širokou veřejnost, ale také prostřednictvím jeho nově vydaného díla. Tímto počinem muzeum navázalo na úspěšný projekt reedice Bartošova národopisného a folkloristického díla, který realizovalo v období 2003–2007 spolu s Krajskou knihovnou Františka Bartoše ve Zlíně v edici Zlínský kraj, a v roce 110. výročí jeho úmrtí vydalo již druhý reprint reprezentativního pátého vydání oblíbené Bartošovy *Kytice z lidového básnictví* z roku 1929. Tato jedinečná sbírka plná okouzlujících příkladů z dětské lidové slovesnosti, doplněná nezapomenutelnými kresbami Adolfa Kašpara, je jeho posledním dílem, jehož vydání se již nedomohl. I po sto jedenácti letech se tato publikace právem řadí ke zlatému fondu naší literární produkce pro děti.

Projekt byl slavnostně zahájen 9. června 2016 **pietním aktem u hrobu Františka Bartoše** ve zlínské části Mladcová. Za účasti představitelů Zlínského kraje, Statutárního

města Zlína a představitelů kulturních a společenských institucí tu vzdali čest Bartošově památce také členové zlínských folklorních souborů. Od června 2016 do března 2017 bylo veřejnosti představeno na dvacet akcí prezentujících život a dílo Františka Bartoše. Největší akcí připravenou oběma pořádatelkami institucemi byl **Dětský den s Františkem Bartošem**, během něhož děti plnily osm zábavných úkolů vycházejících z Bartošových sběrů dětského folkloru, především herních aktivit. V rámci akce vystoupilo také na devadesát účinkujících zlínských dětských hudebně-dramatických kolektivů a folklorních souborů, byl slavnostně představen již zmíněný **reprint Bartošovy Kylice** a otevřely se dvě menší výstavy věnované této osobnosti – **Jak bydlel František Bartoš a František Bartoš a Morava**.

Zajímavou akcí, která se jako jedna z mála plánovaných programů nevztahovala přímo na expozici, byla populárně-naučná vycházka na Mladcovou. Ve dvou prázdninových termínech měli návštěvníci možnost poznat místa bezprostředně spjatá s tímto literátem. Nejatraktivnější zastávkou bylo zajisté navštívení jeho rodného domu s pamětní deskou z roku 1926, pořízenou u příležitosti 20. výročí úmrtí Františka Bartoše.

Vyvrcholením odborné části projektu byl přednáškový cyklus určený široké veřejnosti, který od září roku 2016 do ledna 2017 představil dílo mladcovského rodáka z pohledu oborů pedagogiky, dialektologie, etnografie a folkloristiky, do jejichž vývoje svým dílem výrazně zasáhl. Přednášky vedli renomovaní odborníci jednotlivých vědních disciplín, např. naše přední dialektoložka PhDr. Stanislava Kloferová, CSc., etnografka PhDr. Lucie Uhlíková, Ph.D., či historik a kmenolog PhDr. František Hýbl. Úvodním a velmi zdařilým programem, který zahájil zmíněnou sérii přednášek, byla beseda s etnografem PhDr. Karlem Pavlišťíkem, CSc., o osobnosti Františka Bartoše a počátcích zájmu o popularizaci jeho života a díla, jenž vyvrcholil založením *Studijně-*



Kladení věnců u hrobu Františka Bartoše ve zlínské části Mladcová. Zlín 9. 6. 2017. |
Foto Jiří Pagáč, fotoarchiv MJVM.

dokumentačního střediska Františka Bartoše a jeho činností. Nechyběl ani bohatý kulturní program, o který se postaral mužský pěvecký sbor *Mužáci* ze Zlína a folklorní soubor *Kašava*, který zatančil Františkem Bartošem zapsaný starodávňý zlínský tanec „kúlanou“.

Významnou součástí projektu byly i speciální vzdělávací aktivity vytvořené pro dětskou cílovou skupinu, které probíhaly po celou dobu projektu ve stálé expozici. Oddělení muzejní pedagogiky vytvořilo vedle rozličných interaktivních dílen také nový vzdělávací program pro 3. až 5. třídy základních škol s názvem **Obrazy ze života Františka Bartoše**. Program počítal se zpětnou vazbou a prací žáků po návratu do školy formou výtvarného ztvárnění vybraného obrazu-výjevu z jeho života. Z těchto prací byla na konci projektu vytvořena výstava s názvem **František Bartoš očima dětí**, na jejíž vernisáži byly vyhlášeny a oceněny tři nejlepší výtvořené porotou složenou z odborných pracovníků muzea.

Slavnostním závěrečným vyvrcholením projektu *Pocta Františku Bartošovi 2016–2017* bylo zahájení výstavy **Já, František Bartoš**, prezentující výtvarné práce žáků ZUŠ Zlín-Štípa, kteří spolupracovali s oddělením muzejní pedagogiky zlínského muzea na výtvarných podkladech ke zmiňovanému komiksu o způsobu Bartošovy badatelské práce a o jejích specifických znacích.

Výsledná díla byla vystavena v expozici *František Bartoš – pedagog, jazykovědec, etnograf* Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně do konce května letošního roku. Po skončení výstavy je klasická plošková animace s pookénkovým snímáním fotoaparátem v rukou muzejní pedagogy Mgr. Adély Šimové. Výjimečný kresebný materiál plánuje středisko v nejbližší době dále využít a připravit k vydání také tištěného průvodce a kolekci pohlednic.



Vernisáž výstavy *Já, František Bartoš*. František Bartoš v podání muzejního pedagoga Petra Hrabiny se členkami Bartošova dětského souboru. MJVM ve Zlíně 16. 3. 2017. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM.



Beseda s etnografem PhDr. Karlem Pavlíškem, CSc., o osobnosti Františka Bartoše otevřela přednáškový cyklus o životě a díle tohoto významného mladcovského rodáka, realizovaný v rámci projektu Pocta Františku Bartošovi 2016–2017. Fotoarchiv MJVM.



Slavnostní zahájení komorní výstavy Jak bydlel František Bartoš a představení reprintu Bartošovy Kytice z lidového básnictva. MJVM ve Zlíně 11. června 2016. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM.



*Rodný dům Františka Bartoše na Mladcové, navštívený v rámci populárně-naučné vycházky
Po stopách Františka Bartoše dne 30. července 2016. Foto Adéla Šimová, fotoarchiv MJVM.*

Pedagogická činnost Františka Bartoše

František Hýbl

O přínosu prof. Františka Bartoše české škole jsem již publikoval na stránkách tohoto zlínského muzejního časopisu před dvanácti lety v roce 2006, kde byl na stranách 85–93 otištěn text mé přednášky *Počátky českých středních škol na Moravě v poslední třetině 19. století a František Bartoš*, kterou jsem pronesl na konferenci *František Bartoš jazykovědec, pedagog, etnograf*, která se uskutečnila ve Zlíně 25.–26. dubna 2006 u příležitosti 100. výročí úmrtí tohoto jedinečného středoškolského profesora. K tomu bylo připojeno osm vyobrazení titulních stran Bartošových děl pro výuku českého jazyka na našich gymnáziích a učitelských ústavech, určených jejím vyučujícím a studentům.

Již několik desítek let se zabývám vedle významných představitelů českých bratří také historií české školy a jejího učitelstva v posledních dvou stoletích. František Bartoš nepochybně patří k těm nejvýznamnějším českým středoškolským pedagogům v dějinách tohoto typu našich škol. Pedagogické mistrovství si osvojil již jako žák a student názorně na příkladech svých učitelů i profesorů na farní škole ve Zlíně, olomoucké hlavní škole a německém gymnáziu i vídeňské univerzitě, kde studoval latinu, řečtinu i češtinu. V praxi pak jako suplent strážnického piaristického nižšího gymnázia (1864–1865), německého gymnázia v Olomouci (1865–1866) a později středoškolský profesor (1867) na katolickém gymnáziu v Těšíně (1866–1869) a Slovanském gymnáziu v Brně (1869–1888), a pak jako ředitel II. českého nižšího gymnázia v Brně (1888–1898).¹

Za svou neobyčejnou pedagogickou práci i vědeckou činnost byl v roce 1889 vyznamenán Akademií nauk v Petrohradě (za I. díl *Dialektologie moravské*) a téhož roku za toto dílo obdržel od této ruské vědecké instituce cenu *Ivana Petrovyče Kotljarevského*. V roce 1890 byl František Bartoš jmenován řádným členem *České akademie*, roku 1892 pak c. k. *školním radou* a v roce 1895 dopisujícím členem společnosti *Towarzystwo ludoznawcze* ve Lvově. V roce 1898 obdržel *rytířský kříž řádu Františka Josefa I.* a o pět let později byl jmenován dopisujícím členem *Akademie nauk v Petrohradě* (1903). To byl již pět roků na zasloužilém odpočinku v rodné obci Mladcové nedaleko Zlína, kde také 11. června 1906 zemřel a byl pochován na místním hřbitově.²

Značná pozornost hodnocení života a práce Františka Bartoše byla po jeho smrti věnována nejen v samostatných publikacích, ale především bezprostředně v nekrologích, které napsali Josef Bartocha (1859–1927), František Bílý (1854–1920), Leander Čech (1854–1911), Josef Černík (1880–1969), Václav Flajšhans (1866–1950), Jan Herben (1857–1936), Miroslav Hýsek (1885–1957), Jan Kabelík (1864–1928), Jan Kobzáň (1901–1959), František Kretz (1859–1929), Arne Novák (1880–1939), František Pastrnek (1853–1940), Vincenc Prasek (1843–1912), Stanislav Souček (1870–1935), Václav Tille (1867–1937), Vincenc Vávra (1849–1936), Ignác Wurm (1852–1911), Čeněk Zíbrt (1864–1932) a další.

V osmdesátých letech minulého století, kdy jsem měl zakázáno ředitelem Vlastivědného ústavu v Přerově PhDr. Gustavem Voždou publikovat, poskytl jsem vedoucímu katedry pedagogiky prvního stupně Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci doc. PhDr. Ladislavu Zelinovi, CSc., veškeré informace o Františku Bartošovi, které se nalézaly ve sbírkovém fondu oddělení dějin českého školství, které jsem spravoval. Tak vznikla zmíněná publikace, kde vedle *Přehledu životopisných*

dat Františka Bartoše se nalézají také *Bibliografie prací Františka Bartoše*: spisy pedagogické, národopisné, sbírky lidových písní a lidové slovesnosti a spisy filologické.³

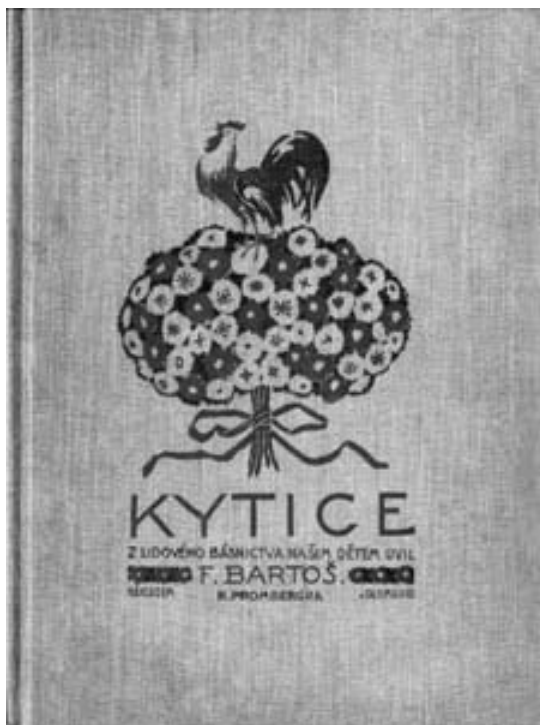
Pedagogické spisy a učebnice prof. Františka Bartoše, vydané za jeho života

1. Antologie z národních písní československých... F. A. Urbánek, Praha 1873, s. 180.
2. Stručný přehled dějin literatury staré a střední. (Společně s J. Vesnickým.) Praha 1874.
3. O instrumentále. F. A. Urbánek, Praha 1874, s. 92.
4. Příhody Václava Vratislava z Mitrovic. 1874.
5. Vlast. Kytice z básní vlasteneckých. Vydáno v roce 1875 pod pseudonymem Josef Zapletal.
6. Pravidla moudrosti a opatrnosti. (Spoluautor J. Kopecký.) Praha 1875.
7. Česká čítanka pro I. třídu škol středních. V. A. Urbánek, Praha 1876, s. 204.
8. Česká čítanka pro II. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1883, s. 203. (Vyšlo deset vydání.)
9. Česká čítanka pro III. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1887, s. 183. (Vyšlo sedm vydání.)
10. Mluvnice jazyku českého pro školy střední. Díl druhý. Skladba. K. Winiker, Brno 1878, 172 s. (Vyšlo šest vydání, poslední z roku 1882 mělo s. 192.)
11. Česká čítanka pro IV. třídu škol středních. K. Winiker, Brno 1881, s. 171. (Vyšlo osm vydání.)
12. Babička Boženy Němcové. 1887.
13. Česká čítanka pro školy střední. F. A. Urbánek, Praha 1876–1901, 5 svazků.
14. Malá slovesnost, kniha učebná a čítací pro vyšší třídy škol středních. (Spolu s Janem Evangelistou Kosinou.) Brno 1876, s. 325. (Od 5. vydání spolu s F. Bílým a L. Čechem, s. 439.)
15. Skladba jazyka českého. K. Winiker, Brno 1878, 172 s. (7. až 9. vydání v úpravě Ferdinanda Jokla u téhož nakladatele v Brně roku 1895, s. 148.)
16. Nové národní písně moravské s nápěvy do textu vřaděnými. K. Winiker, Brno 1882, s. 196.
17. Lid a národ. J. F. Šašek, Velké Meziříčí 1883–1885, 2 svazky.
18. Dialektologie moravská. Matice Moravská, Brno 1886 – 1895. 2 svazky. Dodatky k Bartošově Dialektologickému slovníku moravskému. F. Š. Kott, Praha 1910.
19. Naše děti. J. Barvič, Brno 1888, s. 310.
20. Národní písně moravské, v nově nasbírané. Matice Moravská 1889, Brno 1889, s. 673.
21. Kytice z národních písní moravských. (Spolu s Leošem Janáčkem.) E. Šolc, Telč 1890, s. 214.
22. Moravský lid. E. Šolc, Telč 1892, s. 328.
23. Domácí čítanka. Z lidu pro lid. Dědictví sv. Cyrila a Metoděje, Brno 1900. s. 484.
24. Nová rukověť správné češtiny. E. Šolc, Telč 1901, s. 232.
25. Sto lidových písní československých s rozboru a výklady. J. Otto 1903, s. 159.

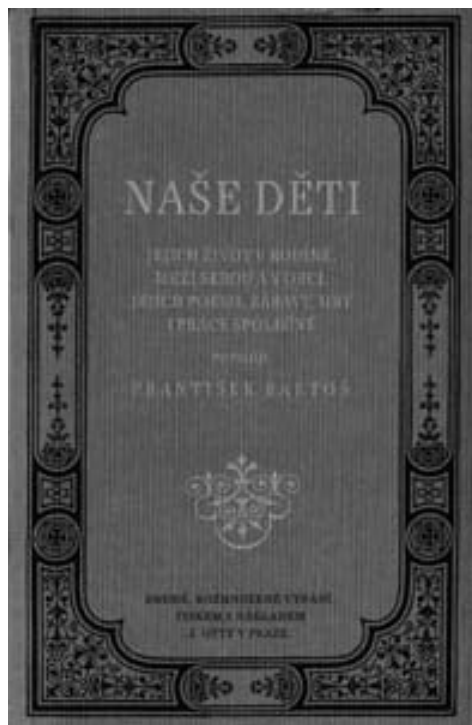
Mnohé Bartošovy práce, především pak čítanky, byly vydávány a nakonec i upravovány a doplňovány po jeho smrti Františkem Bílým, Leandrem Čechem či Janem Kabelíkem i jinými. Jejich kladem bylo zařazení textů soudobých českých prozaiků a básníků Svatopluka Čecha, Vítězslava Háška, Elišky Krásnohorské, Jana Nerudy, Karolíny Světlé a Jaroslava Vrchlického. Chyběly v nich však ukázky z tvorby Karla Hynka Máchy a Karla Havlíčka Borovského. Na druhé straně do čítanek zařadil František Bartoš ukázky jihoslovenských, polských a ruských autorů.

Jeho celoživotní práci a snažení výstižně charakterizoval významný český literární historik a kritik, profesor Univerzity Karlovy v Praze Miloslav Hýsek (1885–1957) slovy: „František Bartoš se zasloužil o celé naše školství a zejména o moravské; sloužil mu s Jungmannovskou oddaností a měl úspěchy, jež z něho činí jednoho z našich nejlepších pedagogů. Kdo měli štěstí, že byli jeho žáky, nikdy na něho nezapomenou; na začátku gymnasia se dostalo tohoto štěstí také mně a dodnes na svého pana ředitele vzpomínám s nejděčnější úctou.“⁴

S obdobným uznáním na něho vzpomínali i další jeho studenti, jako např. Jan Herben v *Knize vzpomínek*, která vyšla v Praze roku 1935 v *Družstevní práci*, kde do detailů popisuje na čtyřiceti stránkách atmosféru na brněnském Slovanském gymnáziu. František Bartoš vyučoval Jana Herbena v tercii český, řecký a snad i latinský jazyk. Tento významný český novinář, publicista a spisovatel popsal i profesоровu malou, zavalitou postavu se snědým obličejem s krátce přistřiženými vlasy a vousy. Doslova o Bartošovi napsal: „Nedělal dojem příjemný. Vypadal pošmourně a škaredě hleděl. I hlas jeho byl řezavý, nehezký. Po několika hodinách už jsme do něho trochu viděli. Škaredě hledí, ale dobře myslí. Jeho zpytavý, úkosný pohled udržoval sice ve škole ticho a vzornou kázeň, ale dokonce nezračil se v něm nelida. Snad za měsíc znal nás všechny, ač nás bylo jistě k padesáti. Ale ne pouze jménem, nýbrž věděl, odkud jsme, čím jsou naše rodiče, v jakých poměrech studujeme, u koho bydlíme... Na jeho hodinu jsme se těšili, jistě tak smím napsati za mnohé... Bartoš byl krajanem Komenského, a proto se co možná psalo na tabuli, aby to utkvělo v očích. A to je asi všecko, co vím o pedagogické metodě jeho.“⁵



Kytice. |



Naše děti. |

Neméně zajímavá byla Herbenova kritika Bartošova názoru na pravost Rukopisu královédvorského i zelenohorského, kritizovaného Arnoštem Krausem v Masarykově Athéneu a pak týmž autorem v Čase. František Bartoš dokonce napsal Herbenovi o tom i vyčítavý dopis, ve kterém mu vyčetl porušení žákovské piety. V citované *Knize vzpomínek* Jan Herben o tom píše: „Při vši veliké úctě a lásce, kterou jsem k němu choval jako učiteli svému, nebyl jsem tehdy už žákem Bartošovým. Drahý Bartoš nedovedl se vžít do nového hnutí, které nás koncem let osmdesátých zachvátilo. Náš kriticismus ho bolel, my zase odrůstali jeho idylickým názorům vědeckým i literárním. Je to stará historie pokolení starého a mladého, otců a dětí.“⁶

Neméně zajímavá je Herbenova zmínka o soukromém životě Františka Bartoše, který pro vědu se nakonec ani neoženil, bydlel a stravoval se v Besedním domě a o jeho dva pokoje se starala posluhovačka. Žil velmi skromně. Nepil a téměř nekouřil. Velkou část peněz věnoval na filantropické účely. O jeho neobyčejné ušlechtilé povaze a lidumilnosti svědčí skutečnost, že ze svých úspor pravidelně posílal peníze jako „nejmenovaný dárc“ Ústřední matici školské, Matici brněnské a jiným dobročinným a literárním spolkům.⁷ Od poloviny sedmdesátých let 19. století jen prostějovské reálce posílal každý měsíc poštou ze své mzdy šedesát až sedmdesát zlatých, které ušetřil!

O žádném jiném českém středoškolském profesorovi nebylo napsáno tolik pochvalných slov, jako o Františku Bartošovi. Bylo to nejen ve vzpomínkových samostatných publikacích, v almanaších a výročních zprávách našich středních škol, ale i v denním a odborném tisku. Pražský a brněnský univerzitní profesor, od roku 1937



Česká čítanka pro první třídu škol středních. |



Česká čítanka pro čtvrtou třídu škol středních. |

rektor Masarykovy univerzity, syn spisovatelky Terezie Novákové, český konzervativní literární historik a kritik Arne Novák v příspěvku *František Bartoš – Moravan*⁸ zakončil svou vzpomínku slovy, kterou pronesl v Brně František Bartoš u příležitosti jeho jmenování řádným členem České akademie věd a umění v roce 1890: „*Budova paláce vědy a umění české, chrám národního ducha českého, zcela dostaveny nebudou vlastně nikdy; ustavičně zbývá něco dostavovati, něco spravovati. Vedle umělců architektů potřebí je také prostých dělníků, kteří snášejí a podávají potřebné stavivo. Býti takovým prostým dělníkem na staveništi národní vzdělanosti učinil jsem si úkolem životním. Uznání více než zasloužené, jehož se této mé činnosti dostalo, vzbuzuje ve mně blahou nadějí, že stavivo to nezůstane docela nepoužito. A to bylo by mi nejlepší odměnou; nebylo by to ctí mou a prospěchem mým, nýbrž ctí, prospěchem i slávou milého národa našeho*“.⁹

Těmito prostými slovy se vyjádřil národopisný pokračovatel v započatém díle Františka Sušila – František Bartoš o své snaze povznést naši Moravu s přáním, aby se vyrovnala co se týče vzdělání a vlasteneckého ducha alespoň úrovni Prahy a ostatních oblastí v Čechách. V silně poněmčených městech ve Strážnici a zvláště v Těšíně, Olomouci a především v Brně, kde nejdelší dobu působil, to neměl zrovna lehké. Za to mu i po mnoha letech co umřel, patří náš dík!

Poznámky:

- ¹ Zelina, L. 1987: *František Bartoš (1837–1906). Životopisný medailónek ke 150. výročí narození pedagoga. Postavy české pedagogiky. Svazek 6. Ústav školských informací při ministerstvu školství ČSR, odbor Státní pedagogická knihovna Komenského, Praha. 32 s.*
- ² *Tamtéž*, s. 19.
- ³ *Tamtéž*, s. 20–23.
- ⁴ Hýsek, M. 1940: *K učebnicím Frant. Bartoše*. In: *Literární besedy*. Topič, Praha. S. 98.
- ⁵ Herben, J. 1935: *Kniha vzpomínek, Družstevní práce*, Praha. S. 56–57.
- ⁶ *Tamtéž*, s. 66.
- ⁷ *Tamtéž*, s. 64–65.
- ⁸ *Památce Františka Bartoše 1837–1937. K oslavě stého výročí narozenin Františka Bartoše vydáno péčí městské rady ve Zlíně, Osvětového sboru ve Zlíně, přátel Frant. Bartoše s přispěním závodů Baťa a. s. Ilustroval Jan Kobzáň. Tiskem knihtiskárny E. Potměšil ve Zlíně pro naklad. Tisk, Zlín. Zlín 1937, s. 20–24.*
- ⁹ *Tamtéž*, s. 24.

K životnímu jubileu Františka Zusky

Jana Koštuříková

V letošním roce, v němž známý zlínský tvůrce dekorativních předmětů ze slámy a vynikající dlouholetý souborový zpěvák a tanečník oslavil své pětadesáté narozeniny, získal také vyznamenání celostátního významu a zahájil své výstavní aktivity retrospektivou pořádanou Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Výstava realizovaná u příležitosti autorova půlkulatého jubilea v jistém smyslu završila dlouhodobý výzkum a dokumentaci jeho tvorby ze slámy v rámci projektu ochrany a péče o lidová řemesla zlínského muzea v oblasti dokumentace současných nositelů technologií tradičních výrob.



František Zuska na vánočním programu „Na obloze svítí hvězda“ Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně. 19. 12. 2017. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

František Zuska se narodil 14. 9. 1932 v Kobylní na jižní Moravě jako čtvrté ze sedmi dětí malorolnické rodiny. Otec, Alois Zuska, sám manuálně velmi zručný, důsledně vedl také malého Františka i jeho dalších šest sourozenců k samostatnosti a k osvojení si různých řemeslných dovedností. Rodinné zázemí a kulturní prostředí malebné jihomoravské vesničky formovalo tak již od dětství zájmy zvědavého chlapce, které na jedné straně směřovaly k praktikování řady rukodělných činností svázaných s chodem zemědělského hospodářství, na straně druhé k lidové zpěvnosti. Po ukončení povinné školní docházky odchází do Zlína k firmě Baťa, kde se vyučil zedníkem. Ševcovské město a jeho atmosféra ho okouzly natolik, že se zde usadil a našel ve Zlíně svůj druhý domov – kde si po vyučení našel svou životní partnerku, doplnil středoškolské vzdělání, založil rodinu a většinu svého profesního života prožil v projekčním ústavu Centropjekt Zlín jako projektant a výstupní kontrolor.

Vedle svého zaměstnání se aktivně věnoval svým koníčkům; rozvíjel zájmy, kterým se věnoval již v dětství. Svůj vztah k lidové písni a tanečnímu folkloru svého rodného kraje uplatnil a dále pěstoval nejenom dlouholetým členstvím ve zlínském Slovác-

kém krúžku, pozdější Vonicí, ale i současným působením ve folklorním pěveckém sboru *Mužáci ze Zlína*, s nímž se zúčastnil řady vystoupení, mimo jiné také v programech MFF Strážnice. Své bohaté zkušenosti a praktické dovednosti získané na jevišti zúročil také jako jeden z vedoucích dětského folklorního souboru *Vonička II*, kde třicet let vychovával nové naděje naší taneční a pěvecké folklorní scény.

Celoživotní a osudovou zálibou se mu však stala výroba ozdob ze slámy, již se začal věnovat ve svém volném čase jako samouk před více jak čtyřiceti lety. Svou dlouholetou a soustavnou aktivitou v této oblasti se postupně zařadil mezi nejvýraznější a v kraji zcela ojedinělé soudobé nositele tradic rukodělného zpracování slámy a výrobce slaměných dekorativních předmětů. Za dobu své bohaté tvůrčí činnosti si nejen spolehlivě osvojil všechny tradiční postupy zpracování slámy, ale také je až do dnešních dnů účinně a kvalifikovaně prezentuje a předává dalším generacím. Během své třicetileté praxe zrealizoval na pět desítek kurzů a na dvě stě animačních aktivit v různých obcích zlínského regionu, v kulturních a společenských zařízeních, ale také ve školách či dětských domovech. Navíc několik let vedl kurzy pro pacienty a jejich rodičovský doprovod v Dětské léčebně v Lázních Luhačovice i intenzivní výuku a tzv. Večery se slámou pro klienty IZAP – Slunečnice, organizace pro vzdělávání lidí s mentálním postižením ve Zlíně. Za přínos k uchování a rozvíjení tradiční rukodělné výroby a osobitou tvůrčí činnost byl v roce 2012 oceněn titulem *Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje* a žhavou novinkou letošního roku je získání celostátního ocenění *Nositel tradice lidových řemesel*, udělovaného každoročně ministrem kultury České republiky. Zmíněná ocenění jsou vyvrcholením dlouhodobé a usilovné tvůrčí práce i jejím uznáním, na jejímž počátku byla záliba, která se zrodila zcela nečekaně. V roce 1974 se základní pletařské technice naučil



František Zuska na vánočním programu „Na obloze svítí hvězda“ Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 19. 12. 2017. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

na dovolené v Držkové od teprve jedenáctileté dcery jeho přátel. Od nesmělých začátků, kdy tvořil především pro vlastní potřebu, případně rodinu a blízké přátelé, přerostla jeho záliba v cílevědomou osobitou tvorbu. Snaha o realizaci stále náročnějších tvůrčích vizí ho vedla k rozšíření tradičních technik o inovativní postupy a technické pomůcky v podobě jedno- i více účelových forem a nejrůznějších rýsovaných šablon, přispívajících k dosažení úhledného a shodného tvaru i velikosti jednotlivých výrobků. Novátorské pomůcky vlastní konstrukce i výroby mu umožňují vytvářet tvarosloví technicky i prostorově náročné, odpovídající jeho momentálním výtvarným záměrům a současně povyšují jeho díla do kategorie autorské originality a nápaditosti. Svou bravurně zvládnutou pletářskou technikou s precizním vyhotovením i těch nejdrobnějších splétaných prvků, podpořenou nezměrnou pilí a invencí ve zdokonalování technologických postupů, dosáhl mistrovského ztvárnění i pozoruhodného estetického vyznění svých slaměných skvostů. V tomto ohledu Zuskovo mistrovství dnes v podstatě nezná hranic, ze slámy zvládá zhotovit takřka každý tvar, který si jeho tvůrčí ambice vytýčí a specifický charakter slámy dovolí. Ve své tvorbě zpracovává výhradně přírodní materiál – slaměná stébla, která nekombinuje s užitím cizorodých materiálů jiné povahy. Nejčastěji užívá slámu žitnou, k dosažení barevného kontrastu pak slámu pšeničnou či ovesnou.

Výrobky Františka Zusky vycházejí z tradiční technologie splétání jednoduchého pletence s kláskovým zakončením, který byl součástí tradičních zvykoslovných předmětů. Prvotní hruškovitý tvar takového pletence je dán splétáním pěti stébel s kláskovým zakončením, od něhož pak tento základní postup pletení z volné ruky ve své tvorbě dále rozvíjí. Jeho varianty s využitím různého počtu stébel uplatňuje k realizaci vánočních ozdob, v podobě nejrůznějších šišek, zvonečků, košíčků a k výrobě kombinovaných závěsných kompozic, zhotovených slučováním různorodých splétaných konstrukcí s plochými prvky vyvazované techniky. Pletením ze šesti a více stébel rozšiřuje stávající sortiment o duté hádkovité pletence zhotovené pletením na formě. Vznikají tak polotvary následně tvarované do tvaru věnce či podkovy, které autor používá jako základ pro variantní prostorové kompozice buď s aplikací figurálních, nebo ornamentálních motivů. Kombinace prostorového pletení s vyvazováním slaměných kompozic z plných, štípaných a rozžehlovaných stébel je pro Zusku tvorbou charakteristická. Techniku vázání výrobků z ústřížků slámy, při nichž je výsledný tvar předmětu fixován provazováním a převazováním nití, zařadil František Zuska do výroby na počátku 90. let 20. století při hledání dalších možností zacházení s tímto přírodním materiálem. Zmíněný přístup aplikuje především na tvorbu závěsných ozdob na vánoční stromek, interiérových závěsných dekorací a rozměrnějších závěsných kompozic určených k adventnímu či velikonočnímu zdobení oken a vchodových dveří. Zuskovou specialitou jsou náročné ploché ozdoby ze štípané slámy, především různé sněhové vločky, při jejichž hotovení rád využívá barevných efektů pšeničné, ovesné a žitné slámy.

Významnou část Zuskovy produkce tvoří tradiční zvykoslovné předměty jak ze slámy (muší ráj, dožínkový vrkoč a kraslice intarzované slámou), tak z proutí (různé typy velikonočních „tatarů“). Autor ovládá také technologii výroby batikovaných a gravírovaných kraslic do té míry, že v soutěži o nejkrásnější kraslici přelomu tisíciletí vyhlášené Slováckým muzeem v Uherském Hradišti, obsadil druhé místo.

Zuskovo slaměné umění dosáhlo vrcholu v jeho volné figurální tvorbě. Ústřední zastoupení v ní mají sakrální motivy a betlémy zpodobněné v četných variacích od reliéfního ztvárnění motivu ústřední scény narození Ježíška až po mnohočetné figurální prostorové betlémové kompozice. Zmíněný námětový okruh vychází z autorova náboženského založení a hluboké víry. Biblický námět Kristova narození navíc poskytuje Zuskovi vhodnou příležitost pro vlastní seberealizaci v oblasti výtvarného i řemeslného vyjádření. V koncipování betlémské scény stejně jako v hotovení široké škály slámových figurek, dokázal naplno rozvinout své tvůrčí schopnosti i technickou zručnost, aniž by při práci deformoval specifický charakter použitého materiálu.

Slaměné skvosty Františka Zusky se kromě více jak padesáti autorských a kolektivních výstav dostaly i do sbírek řady muzeí a institucí. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně získalo vedle ucelené kolekce slaměných artefaktů v čele s rekonstrukcí vzácné lidové interiérové závěsné ozdoby zvané muší ráj také první Zuskovu rozměrnou prostorovou kompozici *Slovácký betlém* z roku 1999, která je vystavena v expozici *Dřevo proutí sláma v tradiční rukodělné výrobě na Podřevnicku* v prostorách hájenky u hradu v Malenovicích. Zmíněné akvizice jsou spojené s muzejním etnografem Karlem Pavliščíkem a jeho dlouhodobým odborným zájmem o tvorbu Františka Zusky, z něhož se vyvinula více jak dvě desetiletí trvající úzká spolupráce a cílená propagace jeho tvorby, jejímž vyvrcholením bylo zpracování návrhu na udělení již zmíněných titulů. V letošním roce se také podařilo v rámci příprav výše uvedené retrospektivní výstavy završit rozsáhlou video dokumentací jeho technologických postupů rukodělného zpracování slámy a výroby slaměných dekorativních předmětů včetně podrobného záznamu podoby a způsobu užití jeho technických novátorských pomůcek. Spolupráce s tvůrcem však rozhodně nekončí. I když se má dnes v pětasedesáti letech za čím ohlédnout, jak mi při posledním rozhovoru prozradil, odpočinek rozhodně neplánuje, právě naopak.

Nezbývá než mu za celý kolektiv Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně srdečně pogratulovat k jeho krásnému životnímu jubileu i zasluženému oficiálnímu ocenění jeho celoživotní tvorby, jež se mu dostalo od Ministerstva kultury ČR, a do dalších let popřát, aby ho jeho pověstný životní elán ještě dlouhá léta neopouštěl a mohl se dál radovat ze svého koníčku a rozdávat lidem radost nevšední krásou svých slaměných skvostů.



Vernisáž výstavy František Zuska/ Ohlédnutí/ Ozdoby ze slámy. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 7. 9. 2017. Mistr se starostou jeho rodné obce Kobylí Pavlem Kotíkem a krojovaným doprovodem. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.



Pohled do výstavy František Zuska/ Ohlédnutí/ Ozdoby ze slámy. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 7. 9. 2017 – 24. 2. 2018. Foto Radim Ševčík, fotoarchiv MJVM ve Zlíně.

**PhDr. Jiří Kohoutek, CSc.
(30. 7. 1952 – 5. 11. 2007)**

Jana Langová

Jméno zlínského rodáka, archeologa Jiřího Kohoutka, který před deseti lety odešel od svých nejbližších, od svých přátel a uprostřed nedokončené práce, zůstane již navždy spojeno s dějinami archeologie na východní Moravě. Po studii na gymnáziu ve Zlíně začal na brněnské filozofické fakultě tehdejší Univerzity J. E. Purkyně studovat svůj milovaný obor – historii v kombinaci s archeologií. Po ukončení studií v roce 1977 pak pracoval jako archeolog ve zlínském muzeu, jehož archeologické pracoviště bylo v té době několik let neobsazeno. Podařilo se mu nejen navázat na téměř přerušenu tradici archeologické muzejní činnosti, ale především založit zde nový obor archeologického bádání na východní Moravě – středověkou archeologii, a prakticky od nuly – svými vlastními výzkumy – vybudovat středověkou sbírku. Již od samého počátku se Jiří Kohoutek zaměřil na výzkum zaniklých středověkých opevněných sídel, zejména hradů. Prvním z nich byl Brumov ležící nad Vlárským průsmykem. Rozsáhlý, téměř 5 let trvající výzkum odkryl půdorys horního hradu včetně suterénního traktu, kde je dnes instalována expozice dokumentující jeho průzkum a prezentující některé z archeologických nálezů. K nejvýznamnějším z nich patří pozdně románské architektonické články dokládající vznik kamenného hradu zeměpanského založení již před polovinou 13. století. Ukázala se tak nezastupitelná role archeologie při výzkumu středověkých sídel, která může velmi často podstatným způsobem doplnit údaje známé z historických pramenů. Dalším zkoumaným královským hradem byla od roku 1983 zřícenina Lukova nad stejnojmennou obcí nedaleko Zlína, kde se podařilo spojit síly archeologů s nezištnou prací dobrovolníků z hnutí Brontosaurus a později i Spolku přátel hradu Lukova, trvající až do dnešní doby. Následovaly zjišťovací výzkumy na



PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. |

dalších zaniklých hradech na území dnešního Zlínského kraje (jmenujme např. Rýsov, Starý Světlov, Engelsberk, Komňu, Střílky, Šaumburk, Křídlo, Chlum, Obřany, Klenov, Pulcín, Rožnov atd.). Výsledky své práce shrnul autor těchto výzkumů v průkopnické monografii Hradu jihovýchodní Moravy.

Během 13 let muzejní činnosti vybudoval Jiří Kohoutek také dvě muzejní expozice (Pravěk jihovýchodní Moravy a Pravěk jižního Valaška), připravil řadu výstav a přednášek, uspořádal konferenci Geofyzika v archeologii, pravidelně publikoval v odborných časopisech a vystupoval na konferencích...

V roce 1990 se stal vědeckým pracovníkem Archeologického ústavu ČSAV v Brně a o dva roky přešel do nově vzniklého Ústavu archeologické památkové péče v Brně. Jako vedoucí jeho zlínské pobočky řídil na Zlínsku záchranné výzkumy, z nichž ty nejrozsáhlejší proběhly v souvislosti se stavbou obchodních center západně od Malenovic u Zlína a při stavbě obchvatu Otrokovic mezi lety 1999–2004. Ke středověku měl možnost se vracet např. při výzkumu hradu Helfštýna nebo Sovince, na Klášterním Hradisku u Olomouce nebo na přerovském Horním náměstí. Největší archeologické „dobrodružství“ jeho života však na něj čekalo na Klášťově nad Vysokým Polem, nejvyšší hoře Vizovických vrchů. Kultovní hora starých Slovanů – tak nazval Jiří Kohoutek Klášťov po zhodnocení výzkumů v roce 2005–2007, během nichž bylo objeveno 10 hromadných skladů (depotů) železných předmětů a další stovky jednotlivých železných předmětů z doby velkomoravské. Klášťov se tak zařadil mezi nejvýznamnější slovanské lokality na území naší republiky. Bohužel to byl poslední Jirkův výzkum; po krátké nemoci, dne 5. listopadu 2007 nenávratně odešel... Bylo mu pouhých 55 let.

Dnes by se určitě radoval z nových objevů na „svých“ hradech, ve kterých pokračují jeho přátelé, trochu by možná litoval, že nemohl být osobně u objevu dlouho hledaného kostela na lukovském hradě (byl od něj kdysi takový kousek!), ale – to vím určitě – byl by snad nejšťastnějším dědečkem čtyř vnuček své jediné dcery Petry, na kterou byl vždy nezářně pyšný.

S láskou vzpomíná

Jana Langová

K 50.výročí úmrtí Ladislava Rutteho

Karel Pavlišťík

Cesta Ladislava Rutteho (*5. 5. 1893 v Praze, +6. 2. 1967 v Uherském Hradišti) do světa folklorního hnutí na Moravě byla jednoznačná a přímočará. Rodilého Pražáka zaujala tradiční kultura, zejména tradiční lidová kultura Slovácka, natolik, že ihned po absolvování gymnaziálních studií a získání titulu doktora práv na příslušné fakultě-pražské Alma Mater odešel do své „země zaslíbené“, na Slovácko, kde žil a rozvíjel s regionálním přesahem bohatou společenskou, kulturní i badatelskou činnost až do svého skonu.

S ohledem na charakter tohoto textu uvedeme jen stručný výčet jeho tvůrčích aktivit. Pokud jde o rozvoj souborového hnutí, kde platil za respektovanou autoritu, máme na mysli mimo jiné založení *Sdružení přátel lidového umění a rázu Slováků*, výrazně orientovaného na pěstování česko-slovenské vzájemnosti, založení *Krúžku moravských Slováků ve Zlíně*, jehož byl čelným představitelem a který se stal díky jeho společenským iniciativám ve své době výrazným fenoménem kulturního a spo-



JUDr. Ladislav Rutte se svými sbírkami v domě v Uherském Hradišti-Mařaticích. Fotoarchiv MJVM. |

lečenského vývoje v průmyslovém Zlíně. Svým projektem *Župního svazu slováckých krúžků* usiloval o koordinaci jejich společenské i odborné činnosti.

Ladislav Rutte stál také u zrodu dnes již legendárního folklorního festivalu MFF Strážnice, který byl za jeho působení sympaticky zván *Strážnickými slavnostmi*. Jejich rozvoj předznamenal uspořádání monumentální národopisné slavnosti s názvem *Slovácko* opět žije počátkem července 1945 ve Zlíně.

Ve Zlíně, kde měl Ladislav Rutte svou advokátní kancelář, podporoval činnost slováckých i valašských folklorních souborů, mimo jiné i tím, že výrazně přispěl k rekonstrukci starozlínského kroje. Upozorňoval na význam díla Františka Bartoše, např. ve svém příspěvku *Ze života a působení Františka Bartoše* ve sborníku *Ze života a díla Fr. Bartoše* (1957, V. Cekota eds.). Za Rutteho hold Františku Bartošovi lze považovat jeho unikátní projekt *Bartošovo národopisné muzeum v přírodě*, který knižně publikoval (Zlín 1946). Pomineme-li rozsáhlou publikační činnost zaměřenou převážně k popularizaci lidové kultury, nelze nezmínit obrazovou publikaci s názvem *Hornácko* ve zpěvu a tanci (Zlín 1942), zejména pak objevnou studii *Gajdy a gajdošské tradice na Valašsku a Slovácku* (Strážnice 1964).

Díky své houževnaté pracovitosti a nepředstíranému obdivu k estetickým a etickým hodnotám tradiční lidové kultury zanechal Ladislav Rutte výraznou stopu nejen v oblasti etnografického a folkloristického bádání, v organizaci rozvoje folklorního hnutí na Slovácku a Valašsku, ale i ve sběratelství a ve vlastní tvorbě literárně dramatické.

I když vzhledem k charakteru tohoto textu nelze podat podrobný výčet a hodnocení výsledků jeho činnosti, vyplývá jednoznačně i z této více než stručné rekapitulace jeho životního díla, že osobnost Ladislava Rutteho patří do historie české etnografie a folkloristiky dvacátého století a že pro soudobou generaci moravských etnografů a folkloristů zůstává monografické zpracování jeho života a tvorby trvalou výzvou. Při čemž by autorům této monografie neměla uniknout skutečnost, že počátkem šedesátých let pracoval Ladislav Rutte krátký čas jako zaměstnanec tehdejšího Krajského muzea jihovýchodní Moravy, dnes MJVM Zlín, kde je uložena i značná část jeho osobního archivu.

Literatura:

JANČÁŘ, J. 1983: *Ladislav Rutte a Slovácko*. *Malovaný kraj* 19, č. 4, s. 22.

KUNZ, L. 1969: *Národopisné dílo Ladislava Rutteho*. *Podřevnicko* 3, s. 61–69.

PAVLIŠTÍK, K. 1967: *Ladislav Rutte*. *Národopisné aktuality* 4, s. 54–56.

PAVLIŠTÍK, K. 1993: *JUDr. Ladislav Rutte*. *Zlínské noviny* 4, č. 38, *literární příloha ZVUK*, s. 10.

PAVLIŠTÍK, K. 1997: *Rutte Ladislav*. *Slovníkové heslo*. In: Pavlicová, M. – Uhlíková, L. (eds): *Od folkloru k folklorismu*. *Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. NÚLK Strážnice. S. 102–103.

PAVLIŠTÍK, K. 2007: *Rutte Ladislav*. *Slovníkové heslo*. In: Brouček, S. – Jeřábek, R.: *Lidová kultura*. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, 1. svazek, *Mladá fronta*, Praha. S. 238.

TODT, S. 1973: *Nedožitě jubileum*. *Malovaný kraj* 9, č. 3, s. 20.

VÁCLAVÍK, A. 1953: *Dvě jubilea na Podřevnicku*. *Valašsko* 2, s. 104–105.

VÁCLAVÍK, A. 1947: *Národopisné práce na Moravě*. *Vlastivědný věstník moravský* 2, s. 3–15.

**Eduard Staša,
kronikář stavebních proměn Zlína**

Hana Kuslová

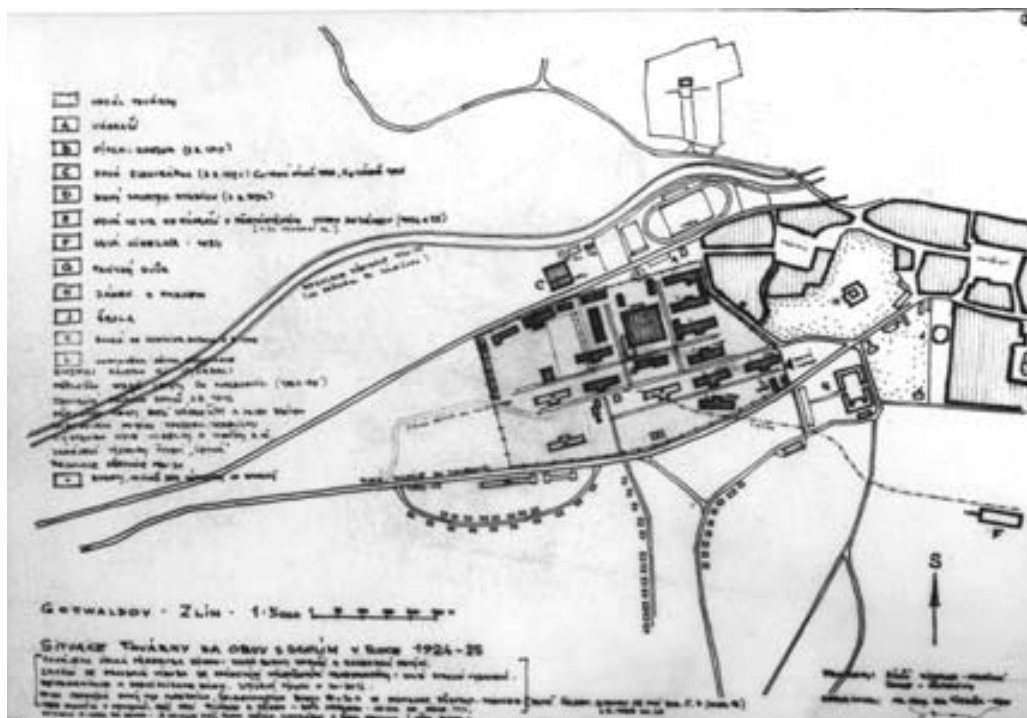
Od narození architekta Eduarda Staši uplynulo 19. září 2017 již sto let. Narodil se ve Zlíně, zde i 13. října 1998 zemřel.

V Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně se nachází rozsahem nevelký fond materiálů této významné osobnosti zlínského společenského a kulturního života.

Eduard Staša se intenzivně a dlouhodobě zajímal o své rodné město, zejména o jeho architektonické a urbanistické proměny během dlouhých let.

Fond obsahuje písemné materiály, poznámky a výpisky, týkající se zejména dějin města. Najdeme však mezi nimi i údaje vztahující se k historii rodinné. V poznámkách vypsanych z farské matříky z let 1880 až 1915 se dočteme, že otec Eduarda Staši Antonín byl malíř a pozlacovač a jeho dědeček Jan barviř. Matka Marie, rozená Krausová, byla dcerou zlínského obuvníka Josefa Krause a její sestra Božena se provdala za Eduarda Malotu, jehož jméno se dlouhá léta udrželo v povědomí Zlíňanů ve spojení s Malotovou cukrárnou. Také se dozvíme, že Eduard Staša měl čtyři sestry.

Útlý svazeček německy psaných dopisů na červenou nebo černou kurzívou tištěných úředních formulářích s hlavičkou Konzentrationslager Sachsenhausen Oranienburg bei Berlin nás upozorní, že Eduard Staša již na podzim 1939 uvízl v soukolí nacistické represivní mašinerie. Uvězněn byl 17. listopadu 1939 a v koncentračním táboře prožil takřka dva a půl roku do 20. dubna 1942. Po absolvování průmyslové školy stavitelské v Praze zahájil Eduard Staša 1. října 1938 studium oboru architektury na Vysokém učení technickém v Praze. Po uzavření českých vysokých škol 17. listopadu 1939 byl zatčen. Po návratu domů v dubnu 1942 ho úřad práce vyzval, aby nastoupil práci v Německu. Podařilo se mu získat práci u zlínské firmy Jirousek, ale



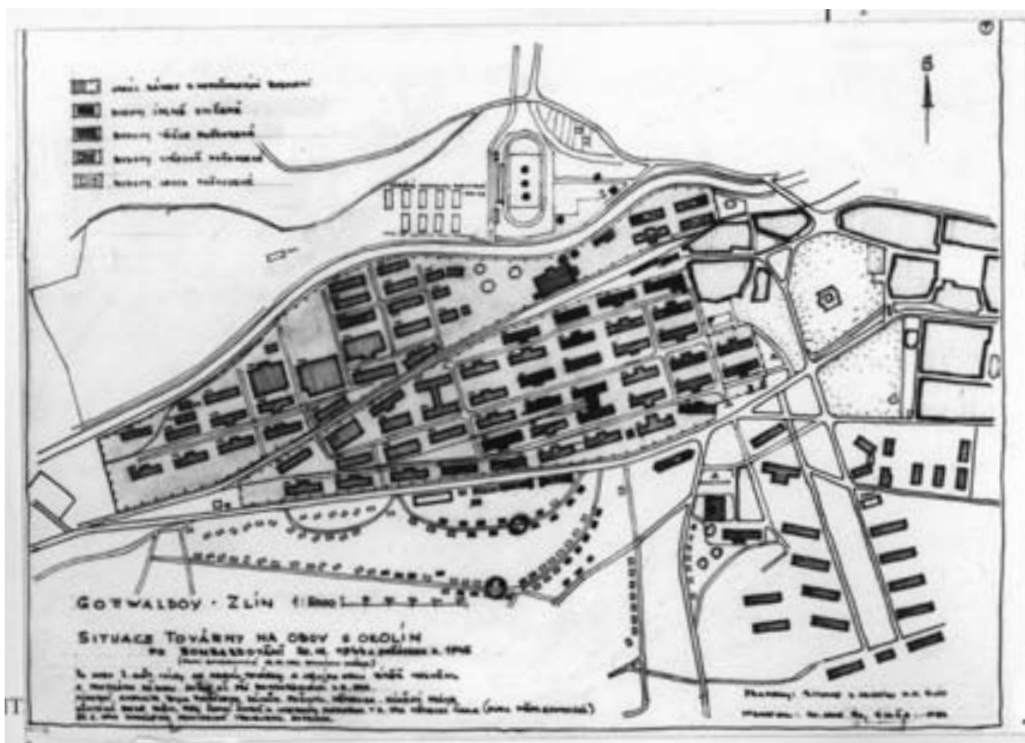
Situační plán továrny v letech 1924–1925, zpracoval architekt E. Staša. Fotoarchiv MJVM. |

úřady mu klid nedopřály. Na konci roku 1942 mu již vážně hrozilo nebezpečí, že bude nucen pracovat v německém zbrojním průmyslu, takže raději na základě výzvy K. H. Franka absolvoval v Německu tři semestry studia. V dubnu 1944 se vrátil zpět do Zlína a podle potvrzení Národního výboru Velkého Zlína z května 1945 se zapojil do odbojové činnosti. Po otevření vysokých škol byl zapsán na vysokém učení technickém v Praze 16. června 1945 a 9. listopadu složil první státní zkoušku. Poté přestoupil na Vysokou školu uměleckoprůmyslovou a byl zpětně od 1. září 1945 přijat přímo do 3. ročníku studia ve speciální škole pro užitou architekturu profesora Adolfa Benše. Vysokou školu ukončil 31. března 1947 a nastoupil do národního podniku Svit, stavebního oddělení. Státní závěrečnou zkoušku skládal již při zaměstnání 19. listopadu 1948. Od 1. března 1953 pracoval jako hlavní projektant ve Stavoprojektu Gottwaldov.

Z čestného uznání uděleného Eduardu Stašovi Filharmonii pracujících 18. května 1961 zase zjistíme, že jeho zájem nebyl jen historický, ale že se podílel i na budování největšího zlínského orchestru.

Jsou to jen útržky z jeho života, které se zachovaly. Stejně jako z jeho bohaté badatelské činnosti na poli historie zlínské architektury, kterou se systematicky mohl zabývat až po odchodu do důchodu v roce 1977.

Největší část fondu tvoří plány, na nichž Eduard Staša zaznamenal proměny Zlína. Podoba zlínské baťovské továrny v různých letech zachycená jako technická momentka. Staré názvy zlínských ulic, míst a budov vepsané do kopie mapy z roku 1910. Ale i z této mravenčí práce se nezachovalo zdaleka všechno.



Situační plán továrny počátkem roku 1945, zpracoval architekt E. Staša. Fotoarchiv MJVM. |

Eduard Staša výsledky svých výzkumů publikoval v různých novinách a časopisech. V roce 1984 vyšla ve sborníku *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti* jeho první ucelenější dílčí práce *Kronika moderní architektury Gottwaldova*, kterou o rok později vydal Svaz českých architektů jako samostatný separátní výtisk. V roce 1986 vydalo Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy v Gottwaldově společně se Svazem architektů ČSR další studii architekta Staši s názvem *Od starého Zlína k dnešnímu Gottwaldovu*. V letech 1986 až 1988 publikoval Eduard Staša ve zlínských novinách *Naše pravda* řadu článků o historii starého Zlína. Souborně tyto články vyšly v roce 1991 jako *Kapitolky ze starého Zlína*. Určitě měl ale autor další plány, které již nemohl realizovat.

V dopise z 30. srpna 1991 píše architektu Karlu Václavu Slavíčkovi, který ho prosí o informace o předválečné stavební činnosti firmy Baťa: „Mám hned zpočátku trochu obavu, zda Vás nezklamou. Vydávat někoho za „bohatý pramen vědomostí“ je vždy nebezpečné pro obě strany. Nicméně budu se snažit, co je v mých silách. ... Dělal jsem po několikere prázdniny ve stavebním oddělení (návrhovém) u Baťů a před vysokou školou celý rok. Měl jsem tak možnost poznat generaci architektů, kteří byli u zrodu Baťova Zlína, z nichž dnes žije už jen devadesátiletý arch. Vlad. Karfík. Byl to hlavně F. L. Gahura, jehož Tomáš Baťa dal kdysi vystudovat, duchovně s ním spřízněný ideami zahradního průmyslového města. U Gahury jsem za druhé války také pracoval. ... Mým oborem byl od počátku urbanismus, v němž jsem pracoval 30 let a z toho z velké části na problematice Zlína. Odtud pak také pramení můj poněkud globálnější pohled na zlínskou – baťovskou historii, postrádající snad hlubší zájem o stavební stránku, o budovy a objekty. A pokud ano, pak i ty nazírám okrajově. Snad Vám to nejlépe ozřejmí publikace, kterou Vám přikládám. Vznikla v roce 1985 na objednávku okresního úřadu a měla účel stručně – přehledný, informativní. Nečiní si nárok na vědeckou hloubku, snaží se však být historicky úplná a objektivní. Právě „skrze“ obor architektury a urbanismu bylo možno vyjádřit obdiv k této epoše i k osobnosti Tomáše Baťi.“

Kdo by lépe vyjádřil, co měl na mysli a v úmyslu vyjádřit svými výzkumy, články a studii, než ten, kdo je prováděl a psal.

Prameny:

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, podsbírka Historická, osobní fond Eduard Staša.

Literatura:

STAŠA, E. 1984: *Kronika moderní architektury Gottwaldova*, In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti '84*, Gottwaldov.

STAŠA, E. 1985: *Kronika moderní architektury Gottwaldova*. Praha.

STAŠA, E. 1986: *Od starého Zlína k dnešnímu Gottwaldovu*. Gottwaldov.

STAŠA, E. 1991: *Kapitolky ze starého Zlína*. Zlín.

Josef Vaňhara

Yvona Činčová

Dne 6. července 2017 jsme si připomněli 110. výročí narození významného zlínského novináře Josefa Vaňhary. Jeho profesní dráha započala v roce 1925, kdy byl jako osmnáctiletý přijat do redakce baťovského periodika *Sdělení*. Dění ve Zlíně se snažil zachytit nejenom slovy, ale i fotoaparátem a kamerou. Svým zápalom pro novinářskou práci se postupně vypracoval až na šéfredaktora. V době druhé světové války však musel redakci opustit poté, co jej v roce 1940 zatkl gestapo. Naštěstí nebyl uvězněn a díky firmě Baťa mohl až do konce války pracovat v archivu, kde měl, spolu s dalšími kolegy „schovanými“ před Němci, na starost fotoarchiv a novinové zprávy o Zlíně. Výsledky jejich práce jsou dnes k dispozici badatelům ve Státním okresním archivu Zlín-Klečůvka.

Po skončení války se chtěl opět věnovat „novinařině“, ale nemohl se vrátit do své domovské redakce, protože ve firmě Baťa došlo k velkým změnám – baťovští ředitelé byli zbaveni svých funkcí a místní národní výbor vedený komunisty jmenoval národní správu firmy. Josef Vaňhara proto založil regionální deník Československé strany národně socialistické *Zdar*, který řídil nejprve ze Zlína, později z brněnského Melantrichu. Na konci roku 1947 přešel do pražské redakce *Melantrichu*, kde pracoval jako zahraničně politický redaktor *Svobodného slova*. Od 1. března 1948 se měl stát šéfredaktorem *Svobodného zítřka*, k čemuž však nakonec nedošlo. Po únorovém převratu byly budovy *Melantrichu* a ústředí Československé strany národně socialistické obsazeny milicionáři a Josef Vaňhara byl spolu s dalšími kolegy vyloučen ze Syndikátu novinářů. Po zákazu publikační činnosti následovalo jeho odsouzení



Josef Vaňhara. Fotoarchiv MJVM. |

k nuceným pracím v uranových dolech v Jáchymově, odkud se vrátil s podlomeným zdravím po třech letech v roce 1953. Poté pracoval až do důchodu jako dělník a psal pouze „do šuplíku“.

Připravené rukopisy mohly být publikovány až po roce 1989. První z nich, *Zlínské letectví*, vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně ve spolupráci s Nadací studijního ústavu Tomáše Bati v roce 1993. Josef Vaňhara v této publikaci vyzdvihl zásluhy firmy Baťa o rozvoj civilního letectví v letech 1924–1939. O rok později zaznamenala velký úspěch kniha *Příběh jednoho muže a jednoho města*, která je věnována Zlínu a firmě Baťa. Vaňhara v ní vzpomíná nejen na proměnu venkovského města svého dětství v moderní průmyslové centrum, ale také na Zlín v období druhé světové války a těsně po ní. Přínos této knihy je především v tom, že se díky ní po čtyřiceti letech nuceného mlčení zveřejnily informace o historii a významu firmy Baťa. V roce 1995 vyšla poslední Vaňharova kniha *Zpráva o jedné zkušenosti*, dokumentující jeho zážitky z tábora nucených prací. K novinářské činnosti se Josef Vaňhara vrátil po roce 1989 díky spolupráci s novým Zpravodajem města Zlína.

Za své zásluhy byl oceněn Cenou města Zlína v roce 1993 spolu s Ing. Miroslavem Zikmundem a architektem Vladimírem Karfíkem. Josef Vaňhara zemřel 11. září 1997 ve věku devadesáti let.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně spravuje fond Josefa Vaňhary, který získalo darem od jeho dcery Jany Davidové. Fond obsahuje rukopisy jeho knih i článků a Vaňharovu korespondenci.

Jaroslav Žíla-Lipjan – národopisný pracovník

* 11. 8. 1892 Vizovice-Lípa

† 16. 2. 1970 Nový Jičín

Alena Prudká

Jaroslav Žíla-Lipjan, nadšený badatel a vlastivědný pracovník, patří k výrazným a významným osobnostem regionu Vizovicka. Narodil se ve mlýně *Na lúkách* u Vizovic do staré učitelské rodiny jako nejstarší ze čtyř sourozenců. Jeho otec František Žíla se věnoval, zvláště ve svém dlouholetém působišti v Lípě u Vizovic, rozvoji ovocnářství a včelařství, za což se mu dostalo obecného uznání. Jaroslav Žíla byl hudebně i literárně nadaný. Po maturitě na české reálce v Kroměříži a abiturientském kurzu na čs. obchodní akademii v Praze studoval i latinu v naději, že bude moci studovat historii na univerzitě, ale majetkové poměry rodiny to nedovolily. Po praxi ve zlínských firmách, u Štěpánků a u Bařů, jej neminula vojenská povinnost první světové války a v roce 1915 narukoval na ruskou frontu a skončil v hodnosti kapitána. Po válce pracoval v bankách v Praze a v Brně a definitivně se usadil v Moravské Ostravě, kde se stal místoředitelem banky Slavie, v níž pracoval až do své penze, do roku 1950. Vedle toho svého náročného zaměstnání se zároveň pilně věnoval i osvětové a spolkové činnosti. V letech 1951 až 1964 byl ředitelem Okresního muzea v Novém Jičíně a stál i při zrodu a budování Památníku Františka Palackého v Hodslavicích, jehož kustodem se stal od roku 1948.

Vazby na rodný kraj u něj ovšem zůstaly silné a jeho zájmy byly široké. V letech 1912 až 1945 sbíral a dokumentoval kresebně i fotograficky historický, archeologický a etnografický materiál. Úzce spolupracoval s Muzejním spolkem ve Vizovicích ustanoveným v roce 1933 a vizovickým Krajinským muzeem, které bylo založeno v roce 1939. Právě do vizovického muzea předal v roce 1943 svou sbírku; ta je dnes spolu s celým vizovickým sbírkovým fondem součástí sbírek Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně.

Výsledky svých sběrů Jaroslav Žíla publikoval v řadě článků v různých časopisech: byly to příspěvky odborné, ale i posbíraná drobná humorná vyprávění zapsaná v dialektu nebo jeho vlastní verše.¹ Nepublikován však zůstal materiál k jeho připravovaným studiím *Dědina Keltů – Lípa (Dědina Lípa)*, obsahující archeologický a etnografický materiál, *Pečeti a pečetidla na Podřevnicku* a *Rodinná kronika – 300 let rodu Žilů – 1250–1950*.

Se jménem Jaroslava Žíly-Lipjana je spojeno i vydávání časopisu *Podřevnicko*, vlastivědná kronika Krajinského musejního spolku ve Vizovicích. Jaroslav Žíla je začal vydávat vlastním nákladem v roce 1939. Byl vydavatelem a zároveň redaktorem, autorem, kreslířem, fotografem i distributorem v jedné osobě. Do roku 1941, kdy bylo jeho vydávání přerušeno, v něm vycházel cenný historický i etnografický materiál. V listopadu 1947 bylo vydávání časopisu krátce obnoveno, ale doba mu nepřála a rokem 1948 *Podřevnicko* podruhé skončilo. Dalšího obnovení časopisu se v 60. letech 20. století ujalo Oblastní muzeum jihovýchodní Moravy a vydalo ročníky 1967–1969 (s titulem *Podřevnicko. Sborník prací kronikářů a vlastivědných pracovníků Gottwaldovska*). K dalšímu obnovení už nedošlo, ale i přes omezenou dobu života přineslo *Podřevnicko* cenný materiál z regionálních výzkumů (PAVLIŠTÍK 2002).

Žílovo etnografické dílo má trvalou platnost. Byl to právě on, kdo vymezil a pojmenoval počátkem 30. let 20. století přechodový etnografický region *Podřevnicko*, specifický styčný prostor mezi Hanou, Valašskem a Slováckem (PAVLIŠTÍK 1966), s nímž etnografové stále pracují. Je to území v okolí Zlína a východně a severně od něj. Leží mezi jižními svahy západní části Hostýnských vrchů a střední částí Vizovických vrchů v povodí Dřevnice, Fryštáckého potoka a Lutoninky a je řazen k Valašsku. Žíluv přínos



Jaroslav Žiła-Lipjan. Fotoarchiv MJVM.

řešení problematiky etnografických regionů vymezením Podřevnicka jako přechodové oblasti byl prezentován na mezinárodní konferenci, která byla uspořádána k 60. výročí úmrtí Františka Bartoše v roce 1966 (PAVLIŠTÍK 1966, s. 136–140).

Osobní archiv Jaroslava Žíly věnovala jeho rodina v listopadu 1970 zlínskému muzeu, je ve fondech Muzea jihovýchodní Moravy uložen pod přírůstkovým číslem 136/70 a-i. Je to rozsáhlý a rozmanitý soubor fotografií, výstřižků, výpisků z pramenů a literatury, poznámek a zápisů z vlastního výzkumu, dokladů o činnosti ve spolcích, muzejní činnosti, publicistické činnosti atd. Jsou tu materiály, které shromažďoval pro studium pravěku, historie, regionální historie, etnografie, folkloristiky a dialektologie rozčleněné podle předpokládané struktury jeho zamýšlené monografie *Dědina Lípa* (PAVLIŠTÍK 2002).

Jaroslav Žíla-Lipjan je pohřben na Valašském Slavíně ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm mezi dalšími vynikajícími osobnostmi Valaška.

Poznámky:

¹ Některé „povídáčky“ vyšly i tiskem, časopisecky v letech 1937 až 1939 a v drobné knížce nazvané *Zmjata*. Mimo jiné vydal vlastenecky laděné básně ve sbírce *Má jsi, ty země! Sbíрка vyšla vlastním nákladem v Bruntále v roce 1948, ale již dříve vydal sbírku lyriky Ex Amoribus a sbírku Bestia triumfans* (ČIŽMÁŘ 1939, s. 14). Žíla publikoval své drobné články i pod pseudonymy Zdeněk Archiva, Jaroslav Vítek, Ozef Lipjan.

Literatura:

Práce o Jaroslavu Žílovi:

ČIŽMÁŘ, J. 1939: *Doplňky národopisných a životopisných Pamětí z Vizovska*. Vyškov, s. 14.

HALENKOVSKÝ, P. 1999: *Ozef Lipjan*. In: *Od ogarů po staříčky, díl 6*, s. 156–159.

PAVLIŠTÍK, K. 1966: *Luhačovské Zálesí a Podřevnicko – přechodové oblasti na rozmezí Slovácka, Hané a Valaška*. *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy Gottwaldov*, č. 3, s. 136–140.

PAVLIŠTÍK, K. 1967: *Zakladatel Podřevnicka – Jaroslav Žíla-Lipjan 75letý*. *Podřevnicko*, č. 2, s. 3–4.

Redakce *Podřevnicka* (PAVLIŠTÍK, K.), 1969: *In memoriam Jaroslav Žíla*. *Podřevnicko*, 3, č. 1–2, s. 4–5.

PAVLIŠTÍK, K. 1970: *Jaroslav Žíla-Lipjan, 1892–1970*. *Národopisné aktuality*, 7, s. 136–137.

PAVLIŠTÍK, K. 2002: *K stodesátému výročí narození Jaroslava Žíly-Lipjana trochu jinak*. *Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně*, II/1-2, s. 143–144.

VÁCLAVÍK, A. 1953: *Dvě jubilea na Podřevnicku*. *Valaško II*, s. 104–105.

ZETĚK, J. 1999: *Jaroslav Žíla-Lipjan a jeho spolupracovníci*. *Region Podřevnicko*, s. 4–5.



RECENZE

Miroslava Štýbrová: Docela obyčejné boty. Boty neobyčejně zvláštní.

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Zlín 2017, 262 stran.

ISBN 978-80-87130-42-1

Jedinečná zlínská sbírka obuvi se dočkala svého katalogu

Marie Borošová

Výběrový katalog exponátů obuvnického muzea doplněný historií sbírky obuvi, obuvnického řemesla a základní obuvnickou terminologií s názvem *Docela obyčejné boty s podtitulem Boty neobyčejně zvláštní*, vydalo koncem roku 2017 Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně. Muzeum tím podle slov ředitele Pavla Hrubce splácí svůj dlouholetý dluh vůči návštěvníkům

Zlínská sbírka historické obuvi čítá přes pět tisíc položek a vyčlenit z ní malou část pro reprezentativní výběr nebylo vůbec jednoduchým úkolem. Za třicet let profesního života prožitých nadšeným budováním sbírky a houževnatým výzkumem se autorka Miroslava Štýbrová naučila vnímat obuv s patřičnou úctou k obuvnickému řemeslu a nechává se fascinovat osobitými příběhy bot, jejich historií, úlohou v dobovém kontextu i nadčasovostí designu. Proto je její výběr pro katalog pečlivě promyšlený.

Každý uvedený předmět znamená mnohem víc než jen exponát. Autorka nezahrnuje čtenáře pouhým popisem prezentovaných předmětů, údaji o jejich rozměrech nebo použitých materiálech, jak bývá v podobných katalozích obvyklé. Důležitou roli hrají příběhy, kterými promlouvají nejzajímavější exponáty zlínské sbírky. Při zpracování klade důraz na unikátní typy obuvi, historickou hodnotu či atraktivitu exponátu, a to nejen z hlediska technologického či módního. Čtenáře jistě překvapí, že obuv není jen užitným nebo módním doplňkem šatníku, ale má mnohdy i význam symbolický, rituální. Jako je tomu například u indického sandálu „paduka“.

První kapitola je věnovaná tradiční evropské lidové obuvi. Kromě klasických typů lidového obouvání běžného na našem území, jako jsou dřeváky, krpce a holínky, jsou představeny i výjimečné druhy, například pletené opánky srbských pastevců nebo tradiční řecká obuv „tsarouhi“, v knize obohacená příběhem statečného řeckého strážce. Zajímavé jsou také informace o obouvání na území Ruska a Ukrajiny, zastoupené typickými láptěmi pletenými z březového lýka, tanečními holínkami „Ichigi“, určenými pro domorodý tanec kozáček nebo obuvi ze sobí kožešiny, věnované muzeu turisty ze Sibíře.

Kapitoly druhá až čtvrtá představují atraktivní soubor cizokrajné obuvi dokumentující vývoj obouvání celého světa v rozpětí od 19. do 21. století. Nabízejí obuv z Turecka, Sýrie, Afghánistánu, Íránu, Pákistánu, Indie, Mongolska, Tibetu, Japonska, Filipín, Austrálie, Etiopie, Burkiny Faso, Keni, Senegal, Ugandy, Maroka, Labradoru, Kanady, Severní Ameriky a Austrálie. Zde je zřejmé, jak odlišné mohou být technologické postupy výroby obuvi na různých kontinentech vyplývající z rozdílnosti životních podmínek, dostupných zdrojů i místních tradic.

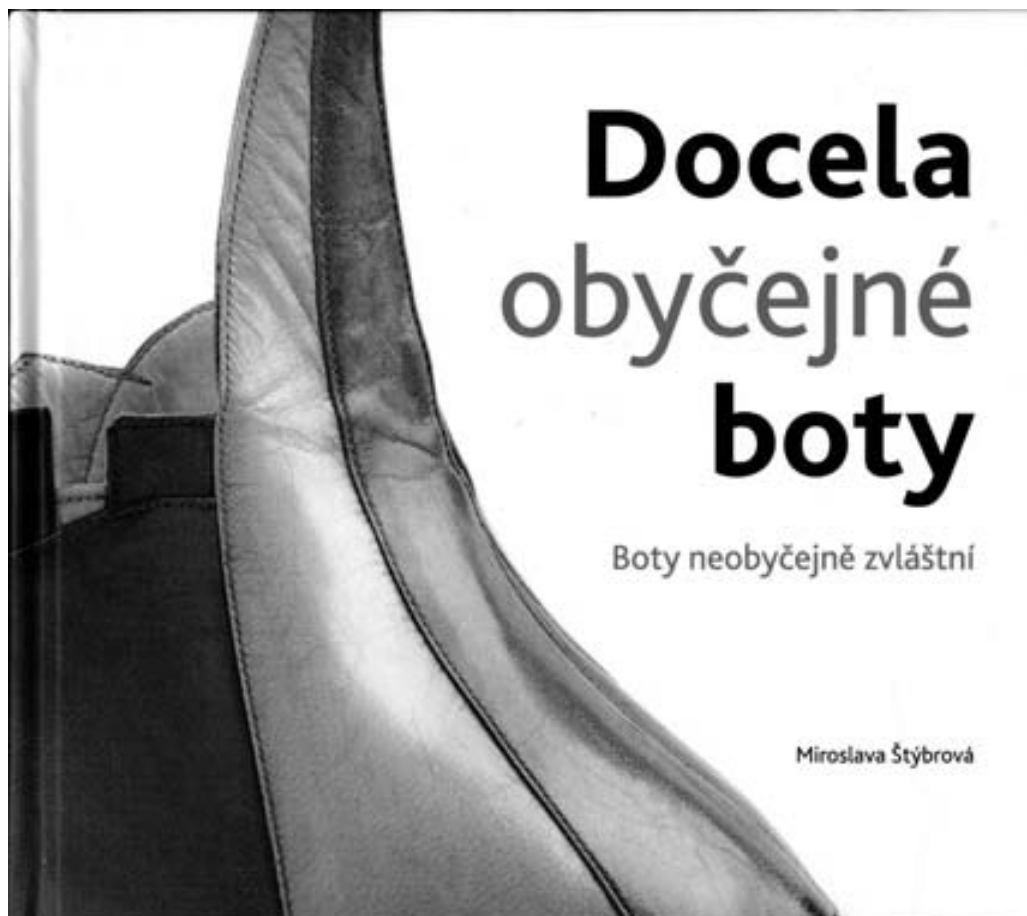
Prezentovány jsou výjimečné typy obuvi, například pantoflíčky „kub-kab“ určené ženám v tureckých harémech, střevíc zvaný „huapandi“ se středovým podpatkem z oblasti Mandžuska, čínské hedvábné střevičky „t'in-lien“ pro ženy, kterým byla záměrně deformovaná chodidla nebo australská obuv „kadaitja“ z peří pštrosa emu a ženských vlasů, jež byla ještě na sklonku 19. století součástí krvavého rituálu. U mnohých exponátů jsou uvedeny původní cizokrajné názvy, které působí tajuplně i když je jejich význam velmi prozaický.

Pátá kapitola s názvem *Proměny evropské obuvi* se zabývá chronologicky rozsáhlou etapou od středověku až po design 20. století. Nejstarší epochy jsou prezentovány jen několika typickými vzory a největší prostor je věnován produkci firmy Bata

od roku 1894 do 1945. Zlín a Baťa patří neodmyslitelně k sobě a u zrodu zlínské sbírky obuvi stojí právě zaměstnanci Baťových závodů, kteří přivezli unikátní exponáty z celého světa. Kniha dokumentuje úspěchy československého obuvnictví, poukazuje na vynikající prezentaci obuvnického řemesla na světových výstavách v letech 1939, 1958 a 1967. Zabývá se i módními vzory obuvi. V éře 20. století byly například nepřehlédnutelnými pojmy „burianky“ což byly pánské polobotky, galoše zvané „šedý mor“, zvlášť elegantní lodičky „bruselky“ nebo naopak masivní „brikety“ 70.let. V této kapitole se autorka zmiňuje také o současném designu a výuce mladých designérů. Prostřednictvím několika ukázek jsou představeny i kuriozity, z nichž stojí za pozornost především replika obuvi pravěkého Ōtziho.

Součástí publikace je rovněž studie zabývající se vznikem a vývojem sbírky historické obuvi ve Zlíně. Její základy jsou těsně spjaty s dějinami firmy Baťa a jsou kladeny do druhé dekády 20. století..

V kapitole věnované vývoji ševcovského řemesla se autorka věnuje především jeho úrovni na našem území v epochách od období Velkomoravské říše po 19. století. Popisuje typickou hierarchii vládnoucí v dílně i vliv cechovního systému, které-



Obálka publikace *Docela obyčejné boty*. *Boty neobyčejně zvláštní*. |

Barokní a rokokové rozmařilosti

Vášeň k botám a modrné oblíbenosti a důležitosti oblečení v období baroka, to znamená v 17. století, se projevuje v mnoha směrech. Důležitou se mělo stávat nejen oblečení, ale i jeho detaily. Šliapl se často na detaily, které byly velmi drahé a vzácné. V období baroka se často stávalo, že šité oblečení bylo zdobené zlatem a stříbrem, což bylo velmi drahé a vzácné. V období baroka se často stávalo, že šité oblečení bylo zdobené zlatem a stříbrem, což bylo velmi drahé a vzácné. V období baroka se často stávalo, že šité oblečení bylo zdobené zlatem a stříbrem, což bylo velmi drahé a vzácné.

Barokní a rokokové boty

Mnoho z nich je velmi krásné a vzácné, a to i přes to, že se jedná o boty, které byly vyrobeny v době, kdy se ještě používaly dřevěné podrážky. Mnoho z nich je velmi krásné a vzácné, a to i přes to, že se jedná o boty, které byly vyrobeny v době, kdy se ještě používaly dřevěné podrážky.

1698, 1700, 1702, 1704, 1706, 1708, 1710, 1712, 1714, 1716, 1718, 1720, 1722, 1724, 1726, 1728, 1730, 1732, 1734, 1736, 1738, 1740, 1742, 1744, 1746, 1748, 1750, 1752, 1754, 1756, 1758, 1760, 1762, 1764, 1766, 1768, 1770, 1772, 1774, 1776, 1778, 1780, 1782, 1784, 1786, 1788, 1790, 1792, 1794, 1796, 1798, 1800.



Ukázka z publikace Docela obyčejné boty. Boty neobyčejně zvláštní. |



Opánky tsarouhi pro řeckou čestnou stráž. |



Ženská treпка haupandi. |

mu se obuvníci podřizovali od gotiky až do poloviny 19. století. Následují informace o počátcích a rozvoji mechanizace výroby 19. století.

Užitečnou součástí publikace je také slovník pojmů z oboru, sestavený podle dobové literatury a dochovaných lidových či slangových názvů. Obsahuje stručnou definici různých termínů, z nichž ještě mnohé můžeme příležitostně zaslechnout, ale uniká nám jejich pravý význam. Čtenář se například dozvídá jak vypadaly trampky, kanady, pemsy, kdo to byl prfák, co je verpánek a fidlovačka, že semiš není zámiš, z čeho se vyráběl a k čemu sloužil pop.

Publikace je psána lehkým, čtivým a přitažlivým stylem, který není na úkor kvalitních, výzkumem podložených informací. Nespornou obsahovou atraktivitu se ale nepodařilo podepřít i atraktivitou grafického zpracování. Je škoda, že oceněný vizuální styl expozice se nestal základem grafického řešení katalogu, který ji má doprovázet.

Výběrový katalog obuvi Docela obyčejné boty – Boty neobyčejně zvláštní (připravila Mgr. Miroslava Štýbrová; autorem fotografií je Petr Huser) vydalo v roce 2017 muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně (262 stran; ISBN 978-80-87130-42-1). Byl z velké části financován z dotačního programu Ministerstva kultury České republiky na podporu projektů zaměřených na poskytování standardizovaných veřejných služeb muzeí a galerií. Je určen návštěvníkům muzejní expozice *Princip Baťa: Dnes fantazie – zítra skutečnost*, která získala první místo v Národní soutěži Gloria Musaealis 2013. Zaujme ale i odborníky a širokou obec zájemců o obuvnické řemeslo.

Česká verze katalogu je k dostání v objektu 14-15 BAŤŮV INSTITUT, konkrétně v budově 14, Vavrečkova 7040 ve Zlíně za 250 Kč. Vzhledem k ojedinělosti celé sbírky by bylo velmi užitečné připravit v dohledné době i jeho anglickou verzi.



Mužské sandály typu paduka zvané khadaun. |



Střevíčky zvané zlaté lilie nebo lotosový květ. |



Taneční holínky z oblasti Krymu a Kavkazu. |

Seznam autorů:

Mgr. Jaroslav Bartík, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o.
jaroslav.bartik@slovackemuzeum.cz

ak. mal. Marie Borošová, Střední uměleckoprůmyslová škola Uherské Hradiště
borosova@supsuh.cz

Mgr. Denisa Břejchová, Západočeské muzeum v Plzni, p. o.
dbrejchova@zcm.cz

Dušan Cendelín, soukromý badatel
cendoch@gmail.com

Mgr. Yvona Činčová, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
Yvona.Cincova@muzeum-zlin.cz

Mgr. Adam Gašpar, Masarykova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie a muzeologie
426550@mail.muni.cz

PhDr. František Hýbl, emeritní ředitel Muzea Komenského v Přerově
frantisek.hybl@seznam.cz

Mgr. Tomáš Chrastek, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p.o.
tomas.chrastek@slovackemuzeum.cz

Mgr. Lucie Jagošová, DiŠ., Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav archeologie
a muzeologie
jagosova@phil.muni.cz

PhDr. Dagmar Jelínková, Národní galerie v Praze
dagmar.jelinkova@ngprague.cz

PhDr. Stanislava Kloferová, CSc., Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR, V. V. I
kloferova@ujc.cas.cz

Mgr. Jana Košťurková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
Jana.Kosturikova@muzeum-zlin.cz

PhDr. Olga Kubelková, Severočeská galerie výtvarného umění v Litoměřicích, p. o.
olga.kubelkova@galerie-ltm.cz

Mgr. Hana Kuslová, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
Hana.Kuslova@muzeum-zlin.cz

Bc. Jakub Langr, soukromý badatel
zesarov@seznam.cz

PhDr., RNDr. Jana Langová, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
hrad.malenovice@seznam.cz

Mgr. Jan Matyáš, Muzeum regionu Valašsko, p. o.
matyas@muzeumvalassko.cz

PhDr. Aleš Naňák, Odbor kultury a památkové péče Zlínského kraje
ales.nanak@kr-zlinsky.cz

Mgr. et Mgr. Hana Nohálová, Masarykova univerzita, Přírodovědecká fakulta, Ústav geologických věd
150353@mail.muni.cz

Mgr. Jiří Novotný, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o.
jiri.novotny@slovackemuzeum.cz

PhDr. Karel Pavlístík, CSc., čestný člen České národopisné společnosti
k.pavlistik@seznam.cz

PhDr. Blanka Petráková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
muzeum.luhacovice@seznam.cz

PhDr. Zdeněk Pokluda, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Knihovna
pokluda@k.utb.cz

PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
Alena.Prudka@muzeum-zlin.cz

doc. Mgr. Petra Šobáňová, Ph.D., Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta,
Katedra výtvarné výchovy
petra.sobanova@upol.cz

Mgr. Samuel Španihel, Muzeum regionu Valašsko, p. o.
spanihel@muzeumvalassko.cz

Ing. Martina Václavíková, Muzeum Kroměřížska, p. o.
vaclavikova@muzeum-km.cz

**Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín
2017/1-2**

Recenzovaný časopis

vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvková organizace
Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín
IČ: 089982

a

Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace
Horní náměstí 2, 755 01 Vsetín
IČ: 00098574

Odpovědní redaktoři: Pavel Hrubec, Tomáš Vitásek

Výkonný redaktor: Veronika Balajková

Tajemník redakce: Alena Prudká

Redakční rada: Veronika Balajková, Mária Bielich, Lukáš Čoupek, Gabriela Končítíková,
Marta Kondrová, Hana Kuslová, Markéta Mercová, Ivana Ostřanská,
Alena Prudká, Lukáš Spitzer, Petra Šobáňová, Samuel Španihel

Anglický překlad: Helena Tríbe

Grafické řešení a předtisková příprava: Vlastimil Kříž

Tisk: KODIAK print s.r.o.

Nábřeží 599, 760 01 Zlín–Prštne

IČ: 60708760

Acta musealia jsou zapsána do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem:
MK ČR E 11708.

Zlín 2018

Náklad: 400 ks

ISSN 0862-8548

Acta musealia

Společný časopis Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o.
a Muzea regionu Valašsko, p.o.

Kontaktní adresa: Mgr. Veronika Balajková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o.,
tel.: +420 723 371 260, e-mail: veronika.balajkova@muzeum-zlin.cz,
příspěvky většího rozsahu posílejte přes www.uschovna.cz

Pokyny pro autory

Časopis Acta musealia uveřejňuje původní česky a slovensky psané práce: teoretické, materiállové i metodické články, studie a zprávy ze společenskovedního výzkumu, muzejní práce, péče o sbírky především z regionu Západních Karpat, zejména pak z území Zlínského kraje a okolí. Dále obsahuje personálie a aktuality, recenze a krátká sdělení společenského dění a příbuzných témat. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu: <http://www.muzeum-zlin.cz/cs/publikace/acta-muzealia/>

